

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ІНСТИТУТ СЛОВ'ЯНОЗНАВСТВА
КИЇВСЬКОГО СЛАВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

На правах рукопису

ПАТЕН ІРИНА МИХАЙЛІВНА

УДК: 81'373.7 (143.5)

**ФРАЗЕМИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ РУХУ: СЕМАНТИКО-ІДЕОГРАФІЧНИЙ
ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД**

(на матеріалі української, російської, польської та англійської мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Тищенко Олег Володимирович

доктор філологічних наук,

професор

Рівне – 2013

ЗМІСТ

| | |
|--|------------|
| Перелік умовних скорочень..... | 4 |
| Вступ | 5 |
| Розділ 1. Лінгвокультурологічні та ідеографічні засади дослідження | |
| фразеологічних одиниць зі значенням руху..... | 13 |
| 1.1. Категорія руху у міжпарадигмальному вимірі | 13 |
| 1.1.1. Онтологічні та епістемологічні витoki категорії руху і простору..... | 15 |
| 1.1.2. Семантична категоризація концепта руху в сучасному мовознавстві..... | 21 |
| 1.2. Лінгвокультурологічні засади зіставлення фразеологічних одиниць..... | 30 |
| 1.3. Ідеографічний та структурно-семантичний методи моделювання фразеологічних одиниць у зіставному мовознавстві..... | 48 |
| Висновки до першого розділу..... | 66 |
| Розділ 2. Семантико-ідеографічна категоризація фразем зі значенням руху у зіставляваних мовах..... | 68 |
| 2.1. Ідеографічна класифікація фразем з семантикою пересування в просторі..... | 68 |
| 2.2. Словесні образи і символи пересування..... | 111 |
| 2.3. Компаративні фразеологічні одиниці зі значенням переміщення у зіставляваних мовах..... | 126 |
| 2.3.1. Компаративні фразеологічні одиниці в англійській та українській мовах | 127 |
| 2.3.2. Компаративні фразеологічні одиниці в польській мові..... | 135 |
| Висновки до другого розділу..... | 142 |
| Розділ 3. Функціонально-стилістична і соціальна диференціація фразеологічних одиниць у зіставляваних мовах..... | 144 |
| 3.1. Нейтральні фразеологічні одиниці з семантикою пересування..... | 145 |
| 3.2. Розмовні фразеологічні одиниці з семантикою пересування..... | 148 |
| 3.3. Просторічні фразеологічні одиниці..... | 153 |
| 3.4. Книжні фразеологічні одиниці | 156 |
| 3.5. Параметри корінної фразеології..... | 158 |
| 3.6. Соціальна диференціація фразеології з семантикою | |

| | |
|---|-----|
| пересування..... | 161 |
| 3.7. Прагматичний аспект значення фразем з семантикою пересування..... | 168 |
| 3.8. Фразеологізми з дієсловами руху, що випадають з тематичної групи..... | 181 |
| Висновки до третього розділу..... | 183 |
| Висновки | 186 |
| Список використаних джерел | 189 |
| Показчики | 237 |
| Додатки | 277 |

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КФО – компаративні фразеологічні одиниці

МКС – мовна картина світу

СГ – семантична група

ССК – стійкий словесний комплекс

ФО – фразеологічні одиниці

ФСГ – фразеосемантична група

ФТГ – фразеотематична група

ФТГР – фразеотематична група руху

ВСТУП

Вербальне втілення образного сприйняття дійсності створює той неповторний національний колорит, що відрізняє, поряд з іншими чинниками, одну мову від іншої, підкреслюючи самотність культур, що є результатом трансформації загального когнітивно-семантичного континууму (А. Архангельська, М. Алефіренко, О. Корнілов, В. Манакін, І. Голубовська та ін.). Найбільш дослідженими у зіставній фразеологічній семантиці є тематичні групи фразеологізмів, які характеризують фізичний і психічний стан людини, її емоції, форми поведінки, відношення до інших людей, сфери діяльності.

При цьому окремі поняттєві сфери, наприклад, **сфера руху** попри усю національно-мовну різноманітність ще не була об'єктом цілісного монографічного опису.

Концептуальну організацію простору і руху в рамках слов'янської сімейної обрядовості, вірувань, магічних текстів замовлянь, народних прикмет, фразем, прислів'їв та приказок в різних аспектах розглядають С. Адоньєва, М. Жуйкова, В. Мокієнко О. Тищенко, О. Березович.

Просторові аспекти лексичної семантики і номінації руху в різних лінгвокультурах останнім часом здійснюються і за методикою концептуального аналізу [111] в межах мовно-концептуальних картин світу [117; 72 та ін.].

Етапи еволюції просторової семантики, зокрема первісно-міфологічний прелогічний, зв'язаний з архаїчною космогонією, фізикальний, природничо-технічний і семантичний розглянуто в працях І. Довбні, О. Пальчевської, В. Богущького, Н. амне та ін. Предметом російської дослідниці Т. Щепанської є мовно-культурний образ дороги в слов'янських ритуальних і міфопоетичних текстах. В полі зору О. Пальчевської перебуває просторова категоризація концепта *Шлях* в межах фразеосистем англійської та

французької мов і текстів англійського та українського фольклору за їхньою слотовою категоризацією (початок подорожі і руху героя – кінець подорожі, роль актантів і т.ін.).

Отже, дослідження семантики і семіотики простору започатковане в працях Ю. Лотмана, О. Лосєва, Е. Касіра, Е. Режабека, В. Іванова, В. Топорова, Т. Цив'ян, М. Бахтіна, Т. Радзівської, польського дослідника Я. Адамовського.

Символічні предмети та реалії у мові традиційної народної культури, міфологізовані функції руху в архетипній моделі світу і акціональному кодифікації обрядів розглядали В.Топоров, С.Толстая.

Структурно-типологічний аналіз дієслів зі значенням переміщення у складі фразеологічних одиниць німецької та російської мов були предметом наукового зацікавлення Г. Міннулліної. У її дисертації визначено вплив дієслів руху на формування семантики фразеологізмів, що дає змогу виявити наповнення відповідних фразеосемантичних груп та за методикою фразеологічної ідентифікації (А. Куніна), іншими контекстуальними і структурними методиками (А. Райхштейна), встановлено типи міжмовних відповідностей в німецькій та російській мовах.

У межах синопічної моделі лексичних номінацій руху в українській мові А. Середницька виокремлює кілька ідеограм “переміщення за допомогою ніг”, “переміщатися бігом”, “переміщення по ковзкій поверхні” “переміщення у рідині”, “переміщення донизу”, де основним інструментом об'єднання одиниць у лексико-семантичні групи та ідеографічні поля (їх зони і підзони, зокрема й похідні одиниці, синонімічні ряди) слугують спільні архісеми й концепти, а також інші просторові, часові та інтенсивні ознаки.

Люди, що говорять на різних мовах і належать до різних культур, по-різному бачать і оцінюють дійсність. Одні й ті ж концепти можуть інтерпретуватися неоднозначно. У зв'язку з цим дуже актуальними в рамках відображення в мові національної картини світу є порівняльні дослідження, особливо на матеріалі як споріднених, так і неспоріднених мов. У якості

об'єктів такого зіставлення різних образів світу виступають універсальні категорії людської свідомості та культури. До таких універсальних категорій і форм сприйняття дійсності дослідники відносять передусім час і простір. Універсальність таких концептуальних категорій полягає в тому, що вони, незважаючи на мінливість свого змісту, притаманні людині на всіх етапах його історичного розвитку. З цих категорій і будується в кожній культурі своя особлива модель світу [317].

Білоруська дослідниця А. Кожінова розглядає сакральну функцію польських дієслів руху *wejść/wchodzić*, *zejść/schodzić*, *zstąpić/zstępować*, *wstąpić/wstępować* в текстах Біблії, зокрема способи їх семантичного кодування на горизонтальній і вертикальній площині.

Отже, огляд праць із проблематики дослідження продемонстрував, що комплексне дослідження структурних-семантичних, когнітивних та лінгвокультурологічних аспектів просторової семантики номінативних одиниць, концептуально поєднаної з ідеєю руху, є на часі. Позаяк у дослідженні конкретних фразеотематичних груп дотепер досить лакун, заповнення яких стає назрілою необхідністю.

Актуальність дисертації зумовлена антропоцентричним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення структурно-семантичної, семіотичної та концептуальної організації фразеотематичного поля руху у неблизько споріднених мовах, необхідністю розробки ідеографічної моделі зіставного опису та визначення її ключових параметрів з огляду на структуру, мотивацію, прагматику та функції фразем, їхню лінгвокультурологічну специфіку, функціонально-стилістичну та соціальну маркованість.

Такий підхід сприятиме визначенню універсальних та етноспецифічних формально-семантичних рис різномовних фразеологій на позначення концептосфери руху в українській, російській, польській та англійській мовних і концептуальних картинах світу.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету у рамках наукової теми “Мовні, культурні та концептуальні моделі світу германських та слов'янських мов”. Тему затверджено Вченою радою Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (протокол № 2 від 12 листопада 2013 року).

Метою пропонованої роботи є висвітлення особливостей мовної категоризації фразеологічних одиниць з ідеєю руху в зіставляваних лінгвокультурних просторах у структурно-семантичному, ідеографічному та функціонально-стилістичному планах.

Поставлена мета передбачає вирішення низки таких **завдань**:

- виділити склад фразеологічних одиниць зі значенням руху та визначити онтологічні та лінгвокультурологічні засади їхнього ідеографічного опису в чотирьох мовах;
- здійснити семантико-ідеографічну класифікацію фразем зі значенням руху з огляду на їхню структуру, семантику й прагматичні особливості у зіставляваних мовах;
- в межах фразеотематичного поля руху виявити набір і типологію сем та ідеограм, описати словесні образи і символи переміщення у складі концептуально-метафоричних моделей;
- простежити особливості маніфестації образів-еталонів у складі компаративних фразем через співвідношення донорських сфер метафоризації ідеї руху в сценарних і стереотипних її проявах;
- здійснити культурно-семантичну реконструкцію їх внутрішньої форми (зв'язок з елементами матеріальної та духовної культури, символічними і міфологічними архетипами та опозиціями);
- з'ясувати соціальні та функціонально-стилістичні типи фразеологічних одиниць зі значенням руху, визначити джерела їх виникнення та встановити прагматичні особливості у кожній із зіставляваних мов

зокрема.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці зі значенням руху в ідеографічному, лінгвокультурологічному та функціонально-стилістичному аспектах.

Предметом дослідження є структура, семантика та мотивація фразем зі значенням руху, їхні прагматичні й стилістичні особливості.

Матеріал дослідження. Загальна кількість аналізованих фразем зі значенням руху – 1079 одиниць, з них 270 – з фразеологічного фонду української, 275 – російської, 246 – польської, 292 – англійської мов, відібраних шляхом суцільної вибірки з фразеологічних словників.

Методи дослідження. *Зіставний метод* – для виявлення спільних і відмінних рис фразеологічних одиниць зі значенням руху в українській, російській, польській та англійській мовах на структурному, семантико-ідеографічному та функціонально-стилістичному рівнях; *метод компонентного (семного) аналізу* – для визначення своєрідності компонентів значення, типології сем та ідеограм ФО; *метод структурно-семантичного моделювання* – для зіставлення тематичних груп, семантичних полів, синонімічних рядів у досліджуваних мовах, виявлення функції актантів; *метод концептуального аналізу* – для з'ясування образів-еталонів та донорських сфер метафоризації компаративних фразеологічних одиниць; *описовий метод* – з метою ідентифікації та укладання корпусу досліджуваних фразем.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі вперше: виокремлено й системно описано дев'ять фразеотематичних груп номінативних одиниць з компонентом руху в чотирьох мовах з огляду на інтенсивність, способи його перебігу, рух до об'єкта, переміщення по колу і зворотньому напрямку тощо; на основі сформульованих критеріїв (онтологічного, просторового, антропоморфного та прагматичного) сформовано корпус ФО, що об'єктивують концептосферу руху, та визначено ключові засади їхнього структурно-семантичного та ідеографічного

моделювання за допомогою сучасних лінгвокультурологічних підходів; виявлено набір ідеограм, функцію об'єктних поширювачів (актантів), типологію концептуально-метафоричних моделей у складі некомпаративних фразем та стійких народних порівнянь, співвіднесених зокрема з такими сферами, як ТВАРИНИ, АРТЕФАКТИ, СУБСТАНЦІЇ, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, ХВОРОБИ, ПРОФЕСІЇ, МІФОЛОГІЧНІ ПЕРСОНАЖІ; реконструйовано архетипи та стереотипи повсякденної, ритуальної та етикетної поведінки представників певних лінгвокультур з точки зору внутрішньої форми, яка відбиває ідіоетнічні риси фразеологічного вираження елементів та реалій матеріальної та духовної культури певного етносу; простежено сфери та джерела виникнення фразеологізмів за стилістичним і соціальним критеріями та з'ясовано механізми інтеграції, переорієнтації, трансформації фразеологізмів у різних типах дискурсу з огляду на прагматичну інтенцію образних висловів.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження пов'язане з поглибленням теоретичних положень ідеографії зіставної етнофразеології, пареміології та когнітивної лінгвістики, з визначенням взаємодії мови і культури в ракурсі сучасної лінгвокультурології, виявленням специфіки архетипів і стереотипів (соціальних, гендерних, ритуальних, етикетних), за допомогою яких реконструюються культурні, ментальні моделі світу. Дисертаційне дослідження є певним внеском у теорію загального мовознавства, оскільки уточнює понятійно-термінологічний апарат, удосконалює методологічний інструментарій, розширює теоретичний і практичний матеріал для подальших досліджень проблеми.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їхнього застосування у викладанні східнослов'янських, польської та англійської мов, розробці спецкурсів і спецсеминарів з проблем контрастивної фразеології, зіставної типології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, теорії міжкультурної комунікації; у фразеографічній практиці – при укладанні одно- та багатомовних фразеологічних словників, а також при викладанні

нормативних дисциплін: “Загальне мовознавство” (розділ “Лексика і фразеологія”), “Лексикологія англійської мови”, “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Лексикологія”).

Особистий внесок здобувача. Результати дослідження відображено у 15 публікаціях, 14 з яких – одноосібні. У публікаціях [1; 14] автору належить аналіз фактичного матеріалу і його систематизація.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри загального мовознавства та славістики Рівненського інституту слов’янознавства Київського славістичного університету (2012–2013 рр.). Головні теоретичні і практичні результати дослідження висвітлювались у доповідях на 8 міжнародних науково-практичних конференціях: “Рідне слово в етнокультурному вимірі” (Дрогобич, 2007); “Научно пространство на Европа” (Софія, 2008); “Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов” (Брест, 2008); “Parémie národů slovanských IV” (Острава, 2008); “Язык и дискурс в статике и динамике” (Минск, 2008); “Проблеми сучасної освіти і культури в контексті європейських вимог” (Дрогобич, 2008); “Ukrajnistika minulost, přítomnost, budoucnost” (Brno, 2009); “Сучасні дослідження з іноземної філології” (Ужгород, 2010); 1 *всеукраїнській* науковій конференції на пошану доцента Надії Голубевої (до 90-річчя від дня народження) (Дрогобич, 2013) та на 1 *науковому симпозіумі* “Славянские языки и культуры в современном мире” (Москва, 2009).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 15 публікаціях, із них – 3 у фахових виданнях України, 2 – у закордонних періодичних виданнях (одна з них у співавторстві), 10 – у матеріалах доповідей на конференціях, 1 – у додатковому виданні та 1 монографії.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (480 позиції, з них 89 – іноземними мовами), списку

довідкової літератури (103 найменування) та додатків. Загальний обсяг роботи – 290 сторінок. Обсяг основного тексту – 188 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА ІДЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ
РУХУ

1.1. Категорія руху у міжпарадигмальному вимірі

Простір і час входять до числа універсальних понять, за допомогою яких людина сприймає та осмислює оточуючу реальність, і які знайшли вираження практично в усіх мовах світу. На сучасному етапі розвитку мовознавства велика увага приділяється дослідженням саме таких категорій (Н. Арутюнова, В. Гак, І. Голубовська, Р. Джекендофф, О. Кагановська, І. Кобозєва, Н. Мечковська, Л. Талмі, О. Тищенко, В. Топоров, С. Толстая, Т. Цив'ян).

Розуміння простору в науках, як гуманітарних так і прикладних, змінювалось разом зі змінами наукових парадигм та пов'язувалось з теоріями, розробленими у різні епохи від часів Аристотеля. Провідними є ідеї неподільності часу і простору. Простір і час – це філософські категорії, за допомогою яких визначаються форми буття речей та явищ, що відображають, з одного боку, їх співіснування (у просторі), з другого – процеси зміни їх одне одним (у часі), тривалість їх існування у просторі та часі. Визначення масштабів у просторі й ритміки зміни у часі усіх дійсних та потенційних природних і суспільних систем як процедура представлення фундаментальних параметрів буття є необхідною умовою не тільки процесу осягнення людиною світу, але і усвідомлення себе у ньому [396, с. 555]. Простір наділений рядом психологічно зумовлених властивостей, які роблять його доступним для сприйняття людиною: трьохмірність, наявність початку і кінця, статичність, динамічність. Трьохмірність простору сформована трьома полярними координатами у горизонтальній та вертикальній площинах:

“уверх/униз”, “вперед/назад”, “вправо/вліво”. Між координатними осями простору в мові відображена ієрархія: 1) вертикаль; 2) горизонталь по осі “вперед/назад”, 3) горизонталь по осі “вправо/вліво” [91, с. 226]. Існують два типи простору, що є можливими способами категоризації дійсності, та уявлення про які формуються на працях І. Ньютона (поняття порожнього, самодостатнього простору) та Г. Лейбніца (простір сприймається як щось об’єктивно-заповнене, залежне). Порожній простір відповідає геометричній концептуалізації, що формується на досвіді людини; об’єктивно-заповнений простір відображає чуттєво-наочне сприйняття, “наївну філософію світу”, для якої важливий порядок існування предметів та характер їх руху [92, с. 226].

Просторова орієнтація встановлює порядок розміщення предметів, чи напрямок руху з визначенням певної відстані між ними і потребує як мінімум двох точок – точки відліку, за допомогою якої людина орієнтується, та периферійної точки, у сторону якої відбувається орієнтація. Таким чином виникає система координат [228, с. 466]. Координати простору в уяві людини є проєкціями суб’єктивного сприйняття, яке передається на предмети, “а створені нею просторові знаки людина пристосовує до власних потреб – вираження соціального, психічного стану, оцінки тощо” [254, с. 169]. Закладена у самій психіці точка розуміння і бачення світу з позиції спостерігача робить людину найважливішим об’єктом серед численних предметів навколишнього середовища, відображаючи реальність як вимір власного “Я”.

Розташування людини у просторі є відправною точкою, відносно якої вираховується локалізація інших предметів (статична локативність), або рух предметів відносно положення людини (динамічна локативність). М. Лобачевський та А. Ейнштейн довели, що час і простір – це матерії, які рухаються.

Рух – це дивовижний феномен світу. Він відбувається скрізь і всюди, на усіх рівнях життя, у всіх галузях; рух вважається основною властивістю і

основною ознакою життя. У наш час рух розуміють не як просте переміщення одних тіл відносно інших, але і як нагрівання, охолодження тіл, електромагнітне випромінювання, обмін речовин, з ним пов'язують будь-які зміни у природі та суспільстві. Маючи такий широкий обсяг тлумачення, рух став однією з фундаментальних категорій у різних науках. Категорія руху є об'єктом дослідження вчених різних галузей наук ще з часів Античності: сутність і зміст руху розглядаються з логіко-філософської, природничої, теологічної, психологічної, культурологічної та лінгвістичної точок зору.

1.1.1. Онтологічні та епістемологічні витoki категорії руху і простору

Учення про рух розроблялося упродовж усієї історії філософської думки. Такі філософи, як Зенон, Демокрит, Геракліт, Арістотель, Гегель, Коперник та інші намагались дати тлумачення цього феномена. У сучасній філософській науці рух розглядається у зв'язку з категоріями простору, часу та енергії. Рух тіл відбувається у просторі-часі, що є сукупністю усіх можливих положень тіл в усі можливі моменти часу [34, с. 32], отже, переміщення у просторі будь-якого носія руху характеризується і часовим аспектом. На наявність такого зв'язку звертав увагу ще Арістотель, який казав, що час подібний до руху. І. Кант вважав, що, даючи визначення *руху*, ми обов'язково звернемося до визначення *часу*: “поняття зміни і разом з тим поняття руху (як зміни місця) можливі тільки через уявлення про час і в уявленні про час... Тільки у часі, а саме одне за одним, два суперечні та протилежні визначення можуть бути в одній і тій самій речі. Таким чином, наше уявлення про час пояснює можливість усіх тих апіорних синтетичних знань, які викладає загальне вчення про рух, а воно є досить продуктивним” [112, с. 138–139]. Дж. Локк вважав, що розуміння *часу* виникло у людини через розуміння *руху*. Усвідомивши, що “час, який виявляє усі речі, сам не виявляється”, людина відчула необхідність винайдення певного виміру *часу*. Такий вимір було створено, опираючись на добове та річне обертання Землі навколо Сонця. У

свідомості людини перебіг часу поділявся на однакові періоди, що повторювалися (дні, роки тощо). Такий поділ уможлилював опис тривалості часу. Дж. Локк зауважував, що через це люди часто плутають *рух* і *час*. Однак орієнтиром могло би бути не лише обертання Землі навколо Сонця, але й цвітіння квітів, переліт птахів тощо. Доказом відсутності прямої залежності часу від руху філософ вбачав у тому, що “сліпонароджені досить добре рахують час за роками, хоча не можуть розрізнити їх зміни за рухами, яких вони не сприймають” [166, с. 231–239]. Час не сприймається людиною без простору, а тому факт переміщення у просторі – це і факт часу. Про рух, як про спільний фактор, притаманний часу і простору, писав Е. Кондильяк: “рух відбувається у просторі і часі. Я сприймаю простір, дивлячись на чуттєві предмети, що його заповнюють; я сприймаю час у послідовності моїх ідей, або моїх відчуттів; але я не вбачаю нічого абсолютного ні у просторі, ні у часі” [128, с. 206]. І Ньютон, говорячи про *абсолютний* і *відносний* рух та *абсолютний* і *відносний* простір, наголошував, що *рух* визначається через *простір*. “За положеннями та відстанями предметів від якогось тіла, що вважається нерухомим, визначаємо місця взагалі, тоді і про усі рухи судимо по відношенню до цих місць, розглядаючи тіла лише як такі, що переносяться по них” [201, с. 32].

У самому загальному смислі рух означає зміну як таку. З філософської позиції можна стверджувати, що рух – це будь-які взаємодії, а також зміни стану об’єктів, що відбуваються у процесі цих взаємодій. Тому рух – це зміна взагалі, починаючи від простого переміщення і закінчуючи мисленням.

Рух є невід’ємною властивістю матерії, немає жодного матеріального об’єкта, жодного явища, які були б позбавлені руху. Але у загальному потоці матеріальних змін можуть бути моменти спокою, адже існують такі різновиди руху, які не змінюють якісних характеристик предметів. Наприклад, відомо, що всередині предметів відбувається “скажений танок” електронів та інших елементарних часток, але при цьому загальний вигляд, місцезнаходження предметів залишається незмінним. Спокій – це стан руху, який не порушує

якісну специфіку предмета, його стабільність.

Для руху, як для онтологічної основи буття, постулюється також неможливість знищення і вічність, як і для самого буття. Рух з'являється разом з буттям і не зупиняється, тому його неможливо знову створити.

У науці розрізняють фізичну, хімічну, біологічну та суспільну форми руху. Але цим класифікацію не можна обмежувати, досягнення сучасної науки свідчать про надзвичайну розмаїтість і складність форм руху, їх взаємодії. Прогрес науки дав змогу сформулювати основні принципи класифікації форм руху, які цілком ґрунтуються на результатах сучасного наукового пізнання:

- 1) урахування, насамперед, специфіки матеріального носія тих чи інших форм руху;
- 2) наявність загальних закономірностей певної форми руху;
- 3) історична послідовність, генетичний зв'язок, який існує між різноманітними процесами матеріального світу [118, с. 124].

Форм руху матерії існує стільки, скільки ми здатні розрізнити рівнів організації невичерпної матерії, що розвивається. Так, з погляду спрямованості змін виділяються три типи руху: 1) прогресивний (наприклад, загальний процес пізнання); 2) регресивний (наприклад, старіння живого організму); 3) кругообіг. Перший тип руху називається розвитком. Розвиток – це поява нових якісних станів, нових типів організації, систем, що народжуються з попередніх систем. Був час, коли уявлення про розвиток як такий взагалі не існувало. Так, в Античності вищою цінністю вважалась насолода прекрасним, яскраве повноцінне життя. Тому не хотілося уявляти розвиток, зокрема життя, як невідворотний рух до смерті, що і спричинило виникнення концепції великого колообігу. На думку греків, у світі все підкорено циклічним, повторюваним змінам. Зокрема Геракліт стверджував, що світ “є і буде вічно спалахуючим і згасаючим” [118, с. 131]. У середньовічній християнській філософії історії життя розумілося як устремління уперед від минулого до майбутнього, від зародження до

Страшного суду. Таким чином, виникала уява про часову спрямованість, неповторність подій індивідуального і суспільного життя. Важливий внесок у поняття розвитку зробив Р. Декарт, який вважав, що Бог дав природі першопоштовх, імпульс, подібно тому, як годинникар, заводячи годинник, надає йому рух. Природа після цього почала “розкручувати первісний хаос”, породжуючи нові форми. Французькі просвітителі Вольтер і Ж.-Ж. Руссо висунули ідею історичного розвитку, що включала й етапи революційних перетворень. Кондорсе доповнює їх погляди вченням про безперервний прогрес як найбільш поширену форму суспільного розвитку. Вагомий внесок в ідею розвитку зробили представники німецької класичної філософії. І. Кант застосував поняття про розвиток до Сонячної системи та інших зоряних світів. Цілісну концепцію розвитку, насамперед історичного розвитку людства з позицій об’єктивного ідеалізму, зробив Г. Гегель [118, с. 140].

Рух має певні властивості:

- об’єктивність, вона впливає з об’єктивного існування світу;
- рух незнищуваний, оскільки незнищувана матерія світу;
- загальність (універсальність) руху, оскільки немає таких матеріальних тіл, які б не перебували в русі, тобто без взаємодії, зміни;
- абсолютність і відносність руху, тобто він відносний в міру конкретних форм його прояву;
- суперечливість руху, яка проявляється в тому, що він абсолютний і відносний, перервний і безперервний.

Вважається, що існують три основні процеси у просторі: рух – будь-який активний процес у просторі, переміщення – перехід з одного місця в інше (у тому числі за допомогою транспорту) та позиціювання – зміна площини (горизонтальної, вертикальної, похилої), позиції (стоячої, лежачої, сидячої, висячої), форми положення (лінійної, колоподібної тощо) та напрямку (уверх, униз, уперед, назад, до себе, від себе, наліво, направо тощо) [296, с. 163]. У контексті європейської культури поняття руху є аксіологічно акцентованим, що знаходить вираження у його семантичній диференціації

(рух як “зміна взагалі”; спрямований рух як розвиток; прогрес і регрес як варіанти розвитку тощо) [396, с. 197].

Рух, що призводить до переміщення у просторі, зумовлюється різними силами, які можуть бути у самому носії руху або ж діяти на нього зовні. Носіями такого активного пересування у просторі можуть бути живі істоти (людина або тварина); людина і тварина, які мають природні засоби пересування; людина, що пересувається за допомогою тваринної або механічної сили (наприклад, у процесі верхової їзди або їзди у транспортному засобі). Рух транспортного засобу сприймається нами як рух самого цього транспортного засобу, тобто ми сприймаємо його як носія руху, хоча він і керується людиною [317, с. 269–270].

Переміщення характеризується тими самими механічними і фізичними характеристиками руху, які визначаються властивостями носія руху, наприклад, фізіологічними, якщо носій руху – жива істота. Переміщення, таким чином, розуміється як довільна дія носія руху, що призводить до зміни місця у просторі. Відповідно, релевантними факторами є: сам носій руху, простір, у якому він переміщається, характер, напрям, швидкість переміщення, спосіб, яким воно здійснюється. Спосіб переміщення характеризується властивостями носія руху, характером або особливостями оточуючого простору (по твердій поверхні, по воді, у повітрі), а також засобами переміщення, що використовуються (природні органи чи штучні механізми). Окрім того, важливими факторами для вербалізації сприйняття категорії простору і переміщення у ньому є початковий і кінцевий пункти, оскільки переміщення у просторі відбувається у рамках певної моделі: пункт відправлення – шлях – пункт прибуття.

Засоби переміщення різноманітні, але ходіння – це основний спосіб природного пересування людини. Біг – це спосіб переміщення, який забезпечує найшвидше пересування у природних умовах. Повзання вимагає застосування скоординованого руху усіх кінцівок. При плаванні також повинні скоординовано рухатись усі кінцівки, але тут специфічне середовище

– вода. Свої природні можливості переміщення людина доповнила переміщенням з використанням допоміжних засобів – сили тварин, руху води, сили вітру, механічної і машинної сили.

Прототиповим образом руху-переміщення у просторі, з огляду на антропоцентричність народної картини світу, завжди була природна для людини дія, що позначається дієсловом *ходити*, його синонімами та похідними. У категоріях, образах і термінах “ходіння” осмислюється життя людини. Такими є поняття життєвого “шляху”, уявлення про “прихід” людини у цей світ і “відхід” з нього”. Такі самі категорії та образи застосовуються щодо життя природи (дощ *іде*; літо *приходить*; час *іде, летить*), концепт ходіння лежить в основі сприйняття календарного часу (свята *приходять*, їх *зустрічають*), з рухом у людей асоціюється семантика відтворення життя в різних її формах [292, с. 96].

Ходіння та біг завжди були об’єктом уваги у природничих науках та суміжних дисциплінах (фізика, анатомія, фізіологія, неврологія, психіатрія, психологія). У науковій літературі існують принаймні два підходи стосовно дослідження ходіння. По-перше, з точки зору природничих наук, ходіння розглядається як явище, що зумовлюється загальними законами природи і повинно пояснюватися, виходячи з них. Відповідно, робляться спроби з’ясувати, що таке нормальна людська хода, які її фізичні та фізіологічні закономірності. По-друге, при психолого-характерологічному підході, намагаються встановити зв’язок між ходінням та психікою, розглядають ходіння та ходу як форму вираження особливостей характеру людини [317, с. 270]. З урахуванням культурологічного аспекту цей напрямок є цікавим, оскільки різні способи найменування ходіння у різних мовах здебільшого зумовлені національно-культурними особливостями.

Окрім людини активним носієм руху є тварини. Засоби переміщення тварин такі ж різноманітні, як і світ тварин. Середовищами, у яких пересуваються тварини, є земля (над і під поверхнею землі), вода і повітря. Будова тіла та образ життя визначають способи переміщення. Їх

дослідженням займається, передусім, зоологія.

1.1.2. Семантична категоризація концепта руху в сучасному мовознавстві

Проблема руху, яка досліджується з часів античності, перебуває у колі уваги дослідників різних галузей науки, що зумовлено важливістю даної категорії. У наш час концепт “рух” вбудований у концептуальний апарат багатьох наук, що мають свої методи дослідження та відповідний термінологічний інструментарій. Однак результати досліджень, отримані у різних науках, не відображають уявлень людини про буденне розуміння феномену руху, які концептуалізуються у її свідомості та знаходять вираження у мові. Мовна і наукова картини світу не збігаються, але разом створюють загальну картину світу, у якій відбивається особливість буття людини. У мовній свідомості концепт втілює як наївні, так і наукові уявлення про рух, у результаті чого утворюється багатомірний концепт, що містить ряд релевантних семантичних ознак, а саме: напрям, просторова локалізація, спосіб руху, інтенсивність, шлях, мета, середовище. Такі семантичні ознаки детермінують вибір мовних засобів, у яких експлікуються змістовні характеристики концепту “рух”, і які є об’єктом усебічного вивчення мовознавців. Опису категорії руху в лінгвістиці приділялась значна увага як в синхронічному, так і в діахронічному аспектах; рух може розглядатись і як категорія, і як концепт, і як термін, що визначає інші поняття, і як засіб для розуміння значення тощо. Деякі з аспектів руху досліджувались у працях таких науковців, як А. Вежбицька, В. Гак, А. Залізняка, О. Кубрякова, М. Нікітін, В. Топоров, Ch. Fillmore, G. Miller, R. Jackendoff, G. Lakoff, R. Langacker, L. Talmy та ін. Рух досліджувався в ономасіологічному аспекті [60], в когнітивній лінгвістиці [71; 363; 374; 372], у теорії функціональної граматики [62]. Мовознавці розв’язували як загальні завдання – будівництво схем, полів, фреймів для опису концепту руху, так і конкретні – вираження семантики напрямку руху [246; 268], розгляд когнітивних структур окремих

дієслів [139]. У 1998 році спільно з Міжнародним університетом природи, суспільства і людини “Дубна” в Росії була проведена конференція “Мови динамічного світу”, де розглядались лексичні та граматичні способи концептуалізації РУХУ у фізичному, соціальному та ментальному просторах [165]. Аналіз здійснювався на матеріалі сучасних і стародавніх мов. Особлива увага приділялась символічним значенням рухів у комунікації, обряді та ритуалі, а також у різних національних і конфесійних культурах і в художніх світах. На конференції вивчались питання типології дієслівної орієнтації [227], метафори руху в концептуалізації інтелектуальної діяльності [100], лексика переміщення пішки у російській мові [158] тощо.

Дієслова із семантикою руху, як і дієслова комунікації, посідають центральне місце у лексиконі кожної мови, що пов’язано з динамізмом життя людини, і, відповідно, привертають увагу лінгвістів. У низці досліджень вітчизняних та зарубіжних мовознавців (С. Кацнельсон, С. Лопушанська, О. Рахіліна, О. Падучева, В. Плунгян, І. Стернін, Н. Шамне та ін.) описуються лексико-семантичні групи дієслів руху на матеріалі однієї або декількох мов. Як зауважує Б. Тошович, складно провести чітку межу між дієсловами переміщення, дієсловами руху та дієсловами каузації положення у просторі, оскільки усі три групи дієслів належать до одного лексико-семантичного поля – поля просторових дій і станів. Їх спільною семою (архісемою) є ‘рух у просторі’. Усі ці дієслова є дієсловами переміщення і дієсловами зміни положення у просторі (*шагать – бежать – положить*) [296, с. 165]. До лексико-семантичної групи дієслів переміщення дослідник відносить: дієслова суб’єктного переміщення – *шагать*, дієслова об’єктного і суб’єктного переміщення – *метать*, дієслова вертикального переміщення – *капать, падать*, дієслова переміщення, орієнтованого відносно кінцевого пункту – *перелечь*, дієслова об’єктного і суб’єктного переміщення – *придвинуть*, дієслова переміщення, орієнтованого відносно початкового пункту – *отпрыгнуть* тощо [296, с. 165].

Дієслова руху вважаються найбільш дослідженим класом в усіх мовах.

В українській мові їх вивчали І. Вихованець [52], В. Войцехівська [54], В. Заханевич [101], В. Ільїн [108], Н. Лахно [157], М. Лесюк [164], О. Митрофанова [181], Є. Тимченко [284] та інші. У колі уваги науковців перебували дієслова пересування і переміщення, сполучуваність префіксованих дієслів переміщення, словотвірні гнізда коренів зі значенням руху у сучасній українській мові, семантико-синтаксична структура речень із дієслівними предикатами руху і переміщення та інші проблеми. Велика кількість досліджень у цій сфері була здійснена на матеріалі російської мови. Так, О. Падучева розглядала дейктичні компоненти у семантиці дієслів руху [206], дієслова руху та їх стативні деривати [207], З. Блягоз – дієслова руху у сучасній російській літературній мові [37], Т. Майсак та О. Рахіліна – дієслова на позначення руху у воді [173], типологію граматикикалізації конструкцій з дієсловами руху [172], Л. Пастухова – семантичні властивості дієслів руху в тексті [210]. На матеріалі німецької мови аналізувалась лексико-семантична група дієслів переміщення, їх парадигматичні та синтагматичні властивості [123], дієслова руху з локальними префіксами у категоризації просторових відношень [130]; на матеріалі французької – синонімія дієслів руху у мові спортивної преси [90], англійської – особливості дієслівної номінації переміщення у сучасній англійській мові [224], валентні зв'язки дієслів руху, що функціонують у комплексі з постпозитивами [135].

Категорія руху неодноразово була предметом дослідження у зіставному мовознавстві. Так, на основі синхронічно-діахронічного підходу при аналізі мовного матеріалу в лінгвокультурологічному аспекті простежується історія і сучасний стан дієслівної підсистеми, у якій реалізується семантика переміщення у просторі носіями німецької та російської культур у монографії Н. Шамне [317]. Українські дієслова наближення з префіксом *при-* у зіставленні з російськими розглядає Н. Грицик [74], російські та польські дієслова обертання привертають увагу таких дослідників, як О. Рахіліна та І. Прокоф'єва [245]. Розгляд руху у руслі функціонального напрямку дозволив

по-новому представити структуру цієї категорії, принципи її організації, місце серед інших категорій буття. З таких позицій виконане дослідження О. Яреми, присвячене вивченню функціонально-семантичних особливостей дієслів руху на матеріалі російської, англійської та французької мов [335].

Останнім часом поширення набули дослідження категорії руху в різних лінгвокультурах за методикою концептуального аналізу. Аналізуючи концепт РУХУ, науковці виявляють мовні засоби, що його вербалізують, встановлюють набір концептуальних метафор (життя – рух, час – рух, діяльність – рух, емоції – рух, щось позитивне – рух уверх, щось негативне – рух униз тощо) та фразеосемантичних груп (“поведінка людини”, “мисленнєві процеси”, “фізичний стан людини”, “психічний стан людини”, “характер людини” та ін.), що об’єктивують концепт у різних мовах [199]. Цікавих висновків доходять дослідники щодо трирівневої структури макроконцепту MOUVEMENT у французькій картині світу. Основу такої структури складають самостійні концепти “переміщення” (emplacement), “дія” (action), “зміна” (changement), які співвідносяться з кожним із рівнів. У свою чергу, три рівні макроконцепту знаходяться у відносинах зростання ступеню абстрактності: базовий рівень відображає знання про рух, співвіднесений з фізичним простором, другий – з ментальним та емоційним (внутрішнім світом людини) простором, третій – із соціальною сферою. У процесі лексичної об’єктивації похідних рівнів макроконцепту зростає роль когнітивної метафори, за допомогою якої позначаються абстрактні сутності (концепти внутрішнього світу, соціальні явища) через порівняння з об’єктивним рухом у фізичному просторі [85]. При дослідженні різнорівневих засобів вербалізації концепту РУХ у сучасній іспанській мові з’ясовується, що його головною характеристикою є відносність, яка залежить від сприйняття. Вербалізуючись, концепт виявляє зв’язок з візуальним, аудійним, чуттєвим сприйняттям особистості. До постійних концептуальних ознак належать: дія, зміна, переміщення, точка відліку та завершення, наявність суб’єкта та об’єкта, що мають такі смислові компоненти, як

траєкторія, напрям руху, середовище, у якому відбувається рух, наявність початкової та кінцевої точок у просторі, можлива наявність перешкоди. До тимчасових ознак належать: швидкість, повторюваність, тривалість, одночасність, процес, початок та закінчення руху [70].

Дослідженню категорії руху як базової категорії буття присвячено велику кількість етнолінгвістичних розвідок. Так, автори колективної монографії “Концепт движения в языке и культуре” (В. Топоров, С. Толстая, Л. Виноградова, Т. Цив’ян та ін.) досліджують мову, культуру, фольклор, традиційні міфологічні вірування, обряди календарного та сімейного циклів у тих аспектах, що стосуються руху як одного з ключових концептів культури, зокрема розглядають такі проблемні питання, як *рух* і його міфологізуючі функції в архетипній моделі світу; *рух* як основний спосіб комунікації у просторі та часі (міфологічний, історичний, метафоричний та інші хронотопи); переселення / переміщення народів та етимологічна історія основних смислів, пов’язаних з *рухом*.

Концепт руху належить до основних понять традиційного світорозуміння. Рух вважається однією з перших дій, які осмислила людина. Як зауважує С. Толстая, будь-яка фізична дія пов’язана з рухом, якому в традиційній народній картині світу надається лише саме абстрактне значення, і який слугує прикметою життя, “цього”, земного світу на відміну від нерухомості як характерної ознаки смерті, “того”, потойбічного світу. У замовляннях потойбічний світ, куди відсилаються злі сили, позбавлений руху, він статичний і німий; в обрядовій практиці руху надається символічне значення поштовху до життя природи і людини, активізації їх продуктивної сили [292, с. 96]. Т. Цив’ян у своїх працях зазначає первинність ідеї простору у ряді важливих понять, що стосуються руху, і через рух переходять в інші сфери або інші коди [314, с. 74].

Суттєву роль відіграють концепт і модель руху в ритуалі. Але для того, щоби рух набув статусу ритуальної дії, необхідні умови, які б компенсували семантичну бідність руху та надали йому символічного змісту, а саме –

суб'єкт, об'єкт, адресат, мета руху (якщо вони наділені “незалежною магичною силою”) і, передусім, локативні (просторові) параметри цього дійства. Більшість обрядів містить переміщення осіб і ритуальних предметів, значення яких визначається не тільки тим, хто або що, коли і яким чином рухається, але і тим, чи відбувається при цьому наближення чи віддалення, рух по вертикальній осі “верх-низ” чи по колу; рух крізь, між, під чим-небудь чи над, по чому-небудь [292, с. 97].

Найбільш прозорою є семантика локативних параметрів руху. Рух по горизонтальній осі завжди співвідноситься з ідеєю позначення чи подолання межі між своїм та чужим простором і в подальшому – між “цим” і “тим” світом. Рух по вертикалі, як правило, має характер магичної дії, що сприяє росту. У просторово конкретизованих формах руху, таких, як рух по колу, проходження по, під, крізь, між певними об'єктами, абстрактна семантика межі як рубежу двох світів відходить на другий план, а на перший виходять конкретні уявлення про межу, що створюється людиною з певною, переважно захисною, метою. Серед такого роду руху-ходіння семантично найбільш прозорі і стереотипні переміщення по колу (обхід поля, дому, церкви, колодязя, дерева тощо), які створюють символічну межу навкруги об'єкта, що охороняється, а також типова дія-оберіг – окреслення кола (навколо себе, поля) для захисту від нечистої сили і ходіння та танці по колу [292, с. 100]. Так, у західних і східних слов'ян породіллю тричі обводили навколо столу для полегшення її страждань; у словаків, перед обрядом церковного очищення після пологів, жінку також тричі обводили навколо столу з дитиною на руках; на Закарпатті вважалось, що для того, аби щось забути, необхідно тричі голим оббігти навколо хати; для захисту від відьом, що відбирали у корів молоко, гуцули катали дерев'яний обруч, обв'язаний сіном [408, с. 264]. Рух по колу є важливою складовою медичних практик. Наприклад, у південних та східних слов'ян під час лікування хворого водили навколо дерева, знахарі обводили хворе місце рукою; у білорусів під час нападу лихоманки хворий бігав навколо церкви, могильних або придорожніх

хрестів [408, с. 264]. По колу виконуються обрядові танці, причому важливим є напрямок рухів (справа наліво – “за сонцем” та зліва направо – “проти сонця”). Сербський хороводний танок “коло” зазвичай рухається зліва направо; поминальний “танок для мертвих” виконується у зворотньому напрямку. Рух по колу притаманний і нечистій силі (людину “закручує” вихор, водить по колу лісовик) [408, с. 264]. Безперервний рух (повороти, обертання) – один з основних елементів обряду додола (обряд викликання дощу) у південнослов’янській традиції [408, с. 138].

Рух притаманний не тільки ритуалам, він характеризує і європейський спорт, мистецтво. Творців різних форм мистецтва завжди приваблювала динамічність зображення, яка дозволяла їм виразити наявність внутрішньої сили та енергії у тому чи іншому образі. “Скульптура, у якій Європа досягла такої майстерності (як і живопис), є кінестетичним видом мистецтва, що чітко передає відчуття руху тіла. Танок у нашій культурі виражає скоріше насолоду рухом, аніж символіку та церемонію, а наша музика знаходиться під сильним впливом форми танку. Цей елемент “поезії руху” проникає і до нашого спорту” [304, с. 86]. Порівнюючи європейські мови з мовою індіців хопі, Б. Уорф відмітив, що в останніх у змаганнях та спортивних іграх на перше місце виходять витривалість та сила, а танці, які дуже символічні, виконуються з більшою напруженістю і серйозністю та характеризуються тим, що в них мало руху і ритму [304, с. 86]. Можна навести ще й інші особливості розуміння руху європейським мисленням, виведені Б. Уорфом на основі аналізу мовних засобів вираження різних значень. Так, він стверджує, що ми часто розуміємо зміну через нашу мовну метафоричну аналогію руху, звідси, час розглядається нами як рух у просторі, на відміну від розуміння часу у мові хопі, де час – це коли “пізнішим” стає усе, що коли-небудь було зроблене; незмінне повторення не втрачає свою силу, а накопичує її” [304, с. 86], і сила також сприймається за допомогою зміни та руху, а не як щось нерухоме та незмінне.

У європейській культурі рух здатний характеризувати, давати оцінку дії,

людині: є рухи гарні, які привертають увагу людини, справляють на неї позитивне естетичне враження, а є рухи, що характеризують її з негативного боку [144, с. 2].

Рух у просторі – це універсалія, відображена у кожній моделі світу. Рух, як реальний, так і метафоричний, ступінь його інтенсивності і спрямованості не тільки актуалізує конкретну модель світу, але й визначає її структуру. Концепт шляху характеризує особливості прояву цієї категорії у мовній картині світу. У своєму дослідженні “Простір і текст” В. Топоров пише про шлях як про рух до сакралізованого центру простору у міфопоетичній та релігійній моделях світу, про рух, що має свій початок і кінець, тобто, “протилежний початку локус у тому відношенні, що він завжди – мета руху, його явний або таємний стимул” [295, с. 231]. При цьому, як зазначає дослідник, “кінець шляху утворює головне силове поле простору, без подолання якого центр недоступний. У цьому кінці знаходяться вищі сакральні цінності, які визнає певна модель світу, або та головна перепона, небезпека, загроза, які, у випадку їх подолання, безпосередньо відкривають доступ до цих сакральних цінностей, і пов’язана з ними зміна статусу (людина стає святим або героєм, казковий герой – царем або богом тощо)” [295, с. 232].

Фразеологічні одиниці з компонентом-дієсловом руху також неодноразово ставали об’єктом лінгвістичного аналізу. Предметом дослідження були їх структурні та семантичні властивості, закономірності формування семантичної структури фразеологічного знаку, встановлення статусу слова-компонента у складі ФО, виявлення семантичних змін дієслова руху в процесі фразеологізації, диференціація сем різних типів у складі фразеологічного значення [105]. У зіставному аспекті здійснювався структурно-типологічний аналіз дієслів зі значенням переміщення у складі фразеологічних одиниць німецької та російської мов [180] з метою визначення впливу дієслів руху на формування семантики фразеологізмів, що дало змогу виявити наповнення відповідних фразеосемантичних груп та за

методикою фразеологічної ідентифікації (А. Кунін), іншими контекстуальними і структурними методиками (А. Райхштейн) встановити типи міжмовних відповідностей у німецькій та російській мовах [180, с. 11]. З позицій двостороннього трактування номінативної сутності ФО – на рівні системи та на рівні функціонування – виконане дослідження В. Вальчук компаративних фразеологізмів польської та української мов з компонентом-дієсловом руху [44], що уможливило часткове вирішення проблем, пов'язаних з визначенням функціональної цінності фразеологічних одиниць. Дослідниця доходить висновку, що ФО не лише характеризують ті чи інші явища об'єктивної дійсності, а й диференціюють поняття про них, виконуючи, таким чином, власне номінативну функцію. У роботі аналізуються фактори, які впливають на міру виконання ФО номінативної функції і, відповідно до цього, визначаються їх типи [44, с. 2].

Виконуючи функції культурних знаків, фразеологічні одиниці здатні відображати свідомість етносу. Світосприйняття, світорозуміння у кожного народу національно специфічні, у кожній мові свій спосіб кодування оточуючої дійсності. Фразеологізми є своєрідними семіотичними кодами, що дозволяють проникнути в історію, культуру, менталітет нації. Актуальність їх дослідження у наш час зумовлена тим, що розвиток антропоцентричної парадигми лінгвокультурології уможливив розгляд функціонування ФО саме під таким кутом зору. Лінгвокультурологічний аспект дослідження фразеологічних одиниць сприяє встановленню національної специфічності уявлень українського, російського, польського та англійського етносів про таку універсальну категорію буття, як рух.

1.2. Лінгвокультурологічні засади зіставлення фразеологічних одиниць

Антропоцентричний підхід до вивчення мови уможливив виникнення багатьох нових напрямів лінгвістичної науки: когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, соціолінгвістики, етнопсихолінгвістики, лінгвопрагматики, етолінгвістики та ін. Вивчення мовних феноменів цими мовознавчими дисциплінами відбувається на рівні відношень “мова і мислення”, “мова і суспільство”, “мова і культура”. Природна мова розглядається як найважливіший засіб дослідження пізнавальних і мисленневих механізмів людської свідомості, акумуляції та передачі соціокультурних знань.

Пошук нових шляхів дослідження мови і культури зумовив усвідомлення необхідності лінгвістичного аналізу національної ментальності, коли у процесі зіставлення виявляється концептуальний зміст мовних одиниць, які відображають специфічний тип сприйняття навколишнього світу та традицій національної культури. Розуміння мови як “проміжного світу” між суб’єктом пізнання та існуючою реальністю дає можливість розглядати мову як унікальну колекцію результатів конкретних пізнавальних актів, що мали місце в історичній емпіриці етносу, за допомогою якого рядова, звичайна людина, не творець культурних цінностей, сама входить у культуру, а у деяких випадках впливає на неї [277, с. 43]. Вивчення взаємовідносин між мовою і культурою, мовою і народним менталітетом входять у завдання лінгвокультурології [137, с. 9; 162, с. 19; 177, с. 28; 204, с. 10–25; 205, с. 27–48; 232, с. 25–26; 255, с. 260; 281, с. 216–217], яка вивчає мову як феномен культури, тобто, певне бачення світу крізь призму національної мови, коли мова виступає як виразник особливої національної ментальності [177, с. 8]. В останні роки з’явилась велика кількість наукових праць, присвячених опису національної мови через дослідження розумово-мовленнєвої діяльності її носіїв, що нерозривно пов’язано з національною ідентичністю та культурою мовної особистості. Це, насамперед, роботи українських (І. Голубовська [72], В. Жайворонок [95], В. Кононенко [132], Т. Радзієвська [244], О. Селіванова

[254], О. Тищенко [285]), російських (М. Алефіренко [8], Н. Арутюнова [19], С. Воркачов [56], В. Воробйов [58], В. Карасик [114], С. Кошарна [137], В. Красних [142], Ю. Степанов [269], В. Телія [281]), білоруських (В. Маслова [177]) та польських (А. Вежбицька [376], Є. Бартмінський [438]) мовознавців. Наукові праці цих учених стали базою для виникнення лінгвокультурології як самостійного напрямку дослідження. В. Маслова визначає суть науки та її завдання таким чином: “лінгвокультурологія – це наука, що виникла на перетині лінгвістики та культурології, і яка досліджує вияви культури народу, відображені та закріплені у мові” [177, с. 8]; “Завдання лінгвокультурології – експлікувати культурну значимість мовної одиниці (тобто “культурні знання”) на основі зіставлення прототипної ситуації фразеологізму чи іншої мовної одиниці, його символного прочитання з тими “кодами” культури, які відомі чи можуть бути запропоновані носію мови лінгвістом” [177, с. 10–11]. Ширше розуміє завдання лінгвокультурології В. Шаклеїн і вбачає їх “у розгляді феноменів мови та культури, які зумовлюють один одного, що передбачає, перш за все, багатоаспектність проблематики лінгвокультурології, можливість різних системних підходів до вирішення лінгвістичних питань” [316, с. 138]. Такий підхід до визначення завдань лінгвокультурології, яка використовує когнітивну парадигму, узгоджується з основним завданнями когнітивної лінгвістики [161, с. 105]. Взагалі, зміцнення принципів когнітивістики у сучасних гуманітарних дослідженнях висуває нові проблеми, які потребують міждисциплінарного рішення. Причому мається на увазі не тільки інтеграція таких наук, як філософія, психологія, логіка, когнітологія й лінгвістика, але і залучення внутрішньопредметних зв’язків. У мовознавстві найбільш продуктивними є зв’язки між лінгвокультурологією, психолінгвістикою, прагмалінгвістикою та когнітивною лінгвістикою. Взаємозв’язок лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики дозволяє проникнути у таку сферу культури, як мовна свідомість; прагмалінгвістика дає можливість висвітлити етнокультурологічні аспекти комунікації; психолінгвістика

розкриває універсальні й етнокультурні психічні механізми породження та сприйняття мовлення, кодування і декодування етнокультурної картини світу; елементи соціолінгвістичного аналізу сприяють осмисленню суспільних факторів, що впливають на становлення і розвиток мовної особистості і формування національно-культурного компонента у семантичному просторі мови [8, с. 17]. Зародженню лінгвокультурології, у руслі якої мова досліджується як феномен культури, її умова та продукт, а також аналізується взаємодія мови і культури за рахунок виокремлення систем, що втілюють і представляють культурні цінності, сприяв антропологічний підхід до аналізу мовних явищ. М. Алефіренко визначає сучасну лінгвокультурологію як наукову дисципліну, що вивчає а) способи і засоби репрезентації у мові об'єктів культури, б) особливості представлення у мові менталітету певного народу, в) закономірності відображення у семантиці мовних одиниць ціннісно-сміслових категорій культури. Таке визначення лінгвокультурології уможливорює твердження, що шлях до розуміння культури відкривається мовною семантикою у двох її класичних напрямках – ономасіологічному (для вивчення закономірностей фіксації етноспецифічного у номінації ментальних одиниць) та семасіологічному (для накопичувального та систематизуючого опису специфічних ознак у смислового змісті конкретних культурних концептів) [8, с. 21]. Методологічною основою лінгвокультурології є те, що культура і мова – це форми свідомості, які відображають світогляд людини [281, с. 224].

Культура є багатоаспектною категорією у сучасній науці і, відповідно, має багато тлумачень, серед яких найбільш релевантним для нашого дослідження вважаємо визначення, запропоноване В. Масловою, у якому культура розуміється як сукупність усіх форм діяльності суб'єкта у світі, побудована на системі установок, цінностей і норм, зразків та ідеалів, як спадкова пам'ять колективу. Культура – “це зібрання “правил гри” колективного існування, набір способів соціальної практики, що зберігаються у соціальній пам'яті колективу, які розроблені людьми для

соціально значущих практичних і інтелектуальних дій” [177, с. 16–17]. Принципово важливим для лінгвокультурології є те, що взаємний вплив мови і культури відбувається на рівні свідомості. У свідомості культурна інформація обробляється і систематизується; свідомість визначає вибір мовних засобів, що експлікують цю інформацію у конкретній комунікативній ситуації. Саме тому будь-яке лінгвокультурологічне дослідження є одночасно і когнітивним. Отже, культуру можна розглядати як простір культурних смислів, або ціннісного змісту, який людина напрацьовує у процесі світорозуміння, та кодів, або вторинних знакових систем, у яких використовуються різні матеріальні і формальні засоби для позначення таких культурних смислів. Ціннісний зміст, що набувається у культурі та кодується різними засобами, складає картину світу, у якій розкривається світогляд певного соціуму. Мова є універсальним, базовим кодом, у мові культура знаходить знаки для втілення своїх смислів, що мають ціннісний зміст. Відношення між мовою і культурою можна розглядати як відношення частини і цілого. Мова може сприйматися як компонент культури і як її знаряддя. Однак мова автономна стосовно культури загалом і розглядається у традиційній лінгвістиці як незалежна семіотична система, тобто окремо від культури.

У рамках семантико-лінгвокультурологічної парадигми дослідження фразеологічний склад розуміється як відображення національної свідомості лінгвокультурної спільноти, а настанови, закладені у ньому, певною мірою нав'язують носіям мови культурно-національне світосприйняття. У лінгвокультурологічній парадигмі дослідження фразеологічні одиниці розглядаються у зв'язку з міфологічними уявленнями, ритуалами народу, культурними стереотипами. Фразеологізми виступають як своєрідні семіотичні коди, що дозволяють проникнути в історію, культуру, менталітет нації.

Як зауважує В. Телія, знаково-текстова природа фразеологізмів надає їм статус особливих мовних знаків і зумовлює необхідність їх дослідження у

рамках антропологічної парадигми, згідно з якою у центр уваги лінгвістичних студій переміщується людський фактор у мові vs мовний фактор у людині. Фразеологічний корпус мови – особливо важливий матеріал для вивчення цієї взаємодії, оскільки у ньому концептуалізовано не тільки знання про власне людську, наївну картину світу та усі типи ставлення суб'єкта до її фрагментів, але і запрограмовано участь цих мовних сутностей разом із їх уживанням у міжгенераційній трансляції еталонів і стереотипів національної культури [281, с. 9]. Фразеологічні одиниці виникають не стільки для того, щоби описувати світ, скільки для того, щоби його інтерпретувати, оцінювати і виражати до нього суб'єктивне ставлення. Саме це і відрізняє фразеологізми від інших номінативних одиниць [177, с. 82].

На думку О. Левченко, національно-культурна специфіка фразеології полягає у: 1) способі членування світу, що відображає особливості менталітету (по-перше, явище фразеологічної безеквівалентності, яке не заперечує існування аналогічних вербалізованих значень на лексичному рівні чи у формі невербалізованої фонові національно-культурної інформації; по-друге, опрацьованість певних концептуальних просторів, тобто, існування різної кількості одиниць, що вербалізують концепт у досліджуваних мовах); 2) способі вербалізації (використанні тих чи інших метафоричних принципів, прототипних уявлень); 3) заповненні, загалом типової для зіставлюваних мов, метафоричної моделі на вербальному рівні специфічними компонентами (наприклад, безеквівалентними словами); 4) відображенні прототипних та стереотипних уявлень у фразеологічних ремінісценціях національних прецедентних текстів [162, с. 44].

Національно-культурна специфіка фразеологізмів виявляється на певних рівнях: 1) у сукупному фразеологічному значенні (безеквівалентні або лакунарні фразеологічні одиниці); 2) у значенні окремих лексичних компонентів (ФО, що містять у своєму складі позначення національно-культурної реалії); 3) у прямому значенні вільного сполучення, яке було образно переосмислене (у прототипах ФО) [18].

У сучасному мовознавстві розкриття національно-культурного змісту ФО здійснюється з позицій лінгвокраїнознавчого, контрастивного, лінгвокультурологічного та когнітивного підходів, які можна представити як ступені аналізу фразеологізмів: 1) виявлення безеквівалентних екстралінгвальних факторів, відображених у фразеологічних одиницях; 2) виявлення структурно-семантичних особливостей міжмовних фразеологічних аналогів; 3) виявлення національно-культурних конотацій ключових слів і концептів культури, що містять фразеологізми; 4) виявлення особливостей національного членування мовної картини світу та особливостей менталітету як лінгвокреативного мислення.

Лінгвокультурологічний підхід до вивчення фразеології спрямований на дослідження співвіднесення фразеологізмів та знаків культури, у зв'язку з чим актуалізується значення системи еталонів, символів, стереотипів тощо для опису культурно-національної специфіки фразеологічної системи. Оскільки кожний носій мови є і носієм культури, мовні знаки набувають здатності виконувати функцію знаків культури і таким чином є засобом представлення її основних установок. Саме тому мова здатна відобразити культурно-національну ментальність її носіїв [177, с. 63]. Теза про єдність мови і культури дозволяє розглядати спілкування з носіями мови не тільки як обмін інформацією за допомогою засобів мови, але і як діалог відповідних культур. Такий підхід зумовлює необхідність дослідження кумулятивної, культурно-інформативної функції фразеологізмів, тобто, їхньої здатності накопичення і закріплення у своїй семантичній структурі багатства суспільного досвіду багатьох поколінь людей, особливостей національно-культурного світобачення і світорозуміння.

Одним із головних завдань лінгвокультурології є реконструкція мовної картини світу у зв'язку з культурною та етнічною самобутністю її носіїв, а саме – аналіз культурно-мовної компетенції членів певного етносу, дослідження їхнього менталітету як носіїв конкретного лінгвокультурного колективу [141, с. 4]. Базовим для лінгвокультурології є поняття культурної

конотації – інтерпретації денотативного або образного мотивованого аспектів значення у категоріях культури.

Культурну конотацію, за теорією Ю. Апресяна, зумовлюють відношення уподібнення та можливість фіксації її у той момент, коли неіснуюча ознака позначуваного об'єкта стала семантичним компонентом у тлумаченні іншої одиниці мови [8, с. 209]. Як етнокультурний стереотип конотація пов'язує дві одиниці. Такий культурний компонент задає: 1) внутрішню форму слова, його образну структуру; 2) стереотипність використання об'єкта (коза – символ дурості, цікавості тощо); 3) традиції літературної обробки лексеми (конотації таємничості, містичності, вічності у значенні слів *могила*, *відьма*, *місяць*); 4) історичні, політичні, релігійні контексти лексеми; 5) етимологічну пам'ять слова (прикметник *правий* має стереотипну конотацію “хороший, чесний, надійний”). Конотації мови генетично пов'язані з етнокультурними стереотипами [8, с. 209].

Стосовно фразеологічних одиниць як знаків вторинної номінації, характерною рисою яких є образно-ситуативна мотивованість, безпосередньо пов'язана із світобаченням народу-носія мови, засобом втілення культурно-національної специфіки є образна основа, а способом указати на цю специфіку є інтерпретація образної основи у знаковому культурно-національному просторі певної мовної спільноти [281, с. 214]. Цю думку поділяє А. Маслова, яка вважає, що культурна конотація фразеологізмів визначається цінностями певної культури і виникає як результат інтерпретації асоціативно-образної основи ФО через співвіднесення її з культурно-національними стереотипами [177, с. 55]. У результаті такої інтерпретації, зокрема, виявляється культурно-національний смисл і характер ФО зі значенням руху. Фразеологізми містять національно-культурну інформацію, зберігають і відтворюють менталітет і культуру етносу. Слід пам'ятати, що різні типи фразеологізмів по-різному відображають культуру, на що неодноразово вказувала В. Телія. Не викликає труднощів розуміння і пояснення культурного аспекту тих фразеологічних одиниць, у значенні яких

велику роль відіграє денотативний аспект [177, с. 83]. Так, 6 травня 1954 року доктор Роджер Бенністер уперше подолав дистанцію довжиною в одну милю за чотири хвилини, що згодом призвело до виникнення в англійській мові фразеологізму *to do a Bannister* зі значенням “рухатись надзвичайно швидко” [480, с. 368], який має позитивну конотацію, оскільки асоціюється з перемогою англійця у спортивних змаганнях, а вони традиційно відіграють велику роль у житті жителів Великої Британії. Культурна інформація таких ФО тісно пов’язана з параметром денотації, саме денотат *Bannister* є носієм культурної інформації.

Однак у переважній кількості ФО (перш за все, мова іде про образно-емотивні одиниці, у значенні яких надзвичайну роль відіграє образна основа) культурна інформація виявляється дещо інакше. Її можна отримати із внутрішньої форми фразеологізма, оскільки остання містить “сліди” культури – міфи, архетипи, традиції, інформацію про історичні події і елементи матеріальної культури. Так, російська фразеологічна одиниця *бес несёт (понёс) кого, что* вживається на позначення швидкої ходи, бігу, переміщення, але має стилістичне забарвлення “несхвально” [401, с. 17], відповідно, негативну конотацію, оскільки асоціюється з нечистою силою. Аналізована одиниця – результат відображення стереотипних уявлень народу про спосіб пересування такої міфічної істоти, як чорт (“маленькі, чорненькі, вертляві ... вони були всюдиусі ...” [411, 29]. В англійській міфологічній традиції кажани асоціювались із відьмами та окультними науками, вважалось, що вони породжувались у казанах пекла. Відповідно, англійська компаративна одиниця *like a bat out of hell* – “fast and impetuously” [480, с. 432] має негативну конотацію. Отже, у самому формуванні фразеологізмів, у відборі образів простежується їх зв’язок з культурно-національними стереотипами та еталонами. Ця інформація згодом виявляється у конотаціях, які відображають зв’язок асоціативно-образної основи з культурою (еталонами, символами, стереотипами) [177, с. 83].

Така інтерпретація і складає зміст культурно-національної конотації.

Таким чином, план вираження фразеологічних одиниць, а також закріплені за ним культурні конотації самі стають знанням, тобто джерелом когнітивного освоєння. У системі характерних для мови образів, еталонів, стереотипів, міфологем, символів опредмечується світобачення народу, що усвідомлюється у контексті культурних традицій. Саме така співвіднесеність зумовлює те, що мова не тільки відображає дійсність у формі наївної картини світу та виражає відношення до її фрагментів з позицій ціннісної картини світу, але і відтворює із покоління в покоління культурно-національні традиції етносу. Фразеологічний склад мови відіграє особливу роль у такій трансляції культурно-національного самоусвідомлення народу, оскільки в образному змісті одиниць втілюється культурно-національне розуміння світу.

Але, як зазначає В. Телія, тільки при співвіднесенні самого образного змісту, що виявляється у буквальному розумінні фразеологізмів, з символами, архетипами, міфологемами, концептами, стереотипами еталонами національної культури та його інтерпретації у цьому просторі матеріальної, соціальної або духовної культури відкривається і культурно значущий смисл самого образу [281, с. 231].

Поняття “символ” досить широко представлене у сучасних термінологічних лінгвістичних словниках, але його тлумачення є, як правило, багатозначним і суперечливим; у термінологічній лексикографії не виявляється єдності у розумінні символа. Однією з основних причин є відмінність семіотичних підходів Ч. Пірса та Ф. де Сосюра, з іменами яких, у першу чергу, пов’язується розробка цього поняття у лінгвістиці. З одного боку, аналізоване поняття вживається у контекстах, які уможливають його ототожнення з поняттям “знак” (наприклад, у математиці). З іншого боку, у різних сферах життєдіяльності і культури (мистецтві, релігії тощо) символу надається функція виражати зміст позначуваного, і, відповідно, він наближається до поняття “образ”, а знак розглядається лише як зовнішня форма вираження символа.

Як зазначав Ю. Лотман, “сфера культури – це завжди сфера

символізму” [168, с. 7]. У межах культури символ розуміється як стереотипізоване явище, характерне для будь-якої культури; символ – це знак, у якому первинний зміст служить формою для вторинного [177, с. 96]; символ – це річ, що має смисл. Тоді ім’я символу – це ім’я речі, що має функцію символу та його смисл [281, с. 193]. М. Алефіренко зазначає, що у лінгвокультурології символ слід розглядати тільки як одну із складових структури ціннісно-смыслового простору мови, у співвідношенні з образом і “власне знаком” та наголошує, що звичайний знак надає можливість проникнути у предметний світ, а символ дозволяє увійти у непередметний світ смислових відношень. Причому справжній символ не тільки виражає певний смисл, але й передає увесь спектр його магічної сили [8, с. 187]. Символ, закодований у контекст різних культур, має у них різний зміст.

Для нашого дослідження важливим є співвіднесення його зі змістом культурної інформації. О. Лосєв писав, що символ містить у собі узагальнений принцип подальшого розгортання згорнутого у ньому смислового змісту, тобто символ може розглядатися як специфічний фактор соціокультурного кодування інформації і одночасно – як механізм передачі цієї інформації. На думку Ю. Лотмана, уявлення про символ пов’язане з ідеєю певного змісту, що слугує планом вираження для іншого, культурно більш цінного змісту. Саме тому матеріальним експонентом (носієм) заміщення є не тільки реалія, але й ім’я [177, с. 98]. В. Телія зазначає, що на відміну від власне символів (коли носієм символічної функції є предмет, артефакт або персона) роль мовного символу полягає у зміні значення мовної сутності на функцію символічну. Культурно-національні символи, які мають мовне втілення, – це завжди словозначення, що виконує функцію символу: мовна одиниця отримує смисл, що стійко асоціюється з нею, і указує на концепт, який не є її власне мовним значенням. Так, у російській ідіомі *душа ушла в пятки* значення слова *душа* не переосмислюється метафорично, а зберігає свою символічну функцію ‘орган життєдіяльності’ [281, с. 243–244].

Символ об’єднує різні плани реальності у єдине ціле у процесі

семантичної діяльності у певній культурі. Прикладом можуть стати фразеологізми, окремі компоненти яких є символами. Так, ніс – символ уразливого місця людини, звідси – ФО *водить за нос, прищемить нос* тощо. Ще один символ носа як засобу реагування виокремлюється із таких ФО: *крутить носом* – “выражать несогласие”, *воротить нос* – “выражать презрение” [177, с. 99].

В. Маслова виокремлює такі ознаки символу: образність, мотивованість, комплексність змісту, багатозначність, нечіткість границь значень у символі, архетиповість символу, його універсальність в окремій культурі, пересічення символів у різних культурах, національно-культурна специфічність ряду символів, вбудованість у міф та архетип [177, с. 98].

Архетип, услід за К. Юнгом, розуміємо як генетично фіксовані стародавні образи і соціально-культурні ідеї, які є надбанням “колективного несвідомого” і лежать в основі творчості. У психологічному розумінні – це “універсальні образи або символи, що містяться у колективному несвідомому”; у культурному розумінні – це архаїчні культурні першообрази, уявлення-символи про людину, її місце у світі та суспільстві; нормативно-ціннісні орієнтації, що встановлюють зразки життєдіяльності людей. Це глибинні культурні настанови “колективного несвідомого”, які дуже тяжко змінити [131, с. 8].

Такі первинні образи й ідеї втілюються у вигляді символів у міфах і віруваннях, у творах літератури та мистецтва: ліс, поле, море, народження, смерть, одруження тощо. Чисті архетипи зустрічаються у міфології та фольклорі. На думку В. Маслової, коли йдеться про міфологеми у фразеологізмах або інших мовних феноменах, як правило, термін “міфологема” стає синонімом “архетипу” [177, с. 101]. Для того, щоби розрізнити ці феномени культури, М. Алефіренко пропонує звернути увагу на такі їх властивості і ознаки, як: 1) на відміну від жанрової та смислової стійкості символу, архетипи є загальновідомими та не мають певної жанрової належності; 2) словесний архетип позбавлений яскравої етномовної

метафоричності, яка характеризує символ. Фраземи, що містять словесні архетипи (*родиться под счастливой звездой, солнце жизни*), перекладаються на різні мови світу, зберігаючи свій зміст та загальне розуміння тексту (його тем, образів, мотивів та ідей); 3) на відміну від символу, словесний архетип характеризується більш стійкою “консервативною” семантикою, відповідно, забезпечує більш значущий для мовної спільноти зв'язок традиційних образів та мотивів (світового дерева, гори), що переходять від покоління до покоління [8, с. 190].

У рамках аналітичної психології К. Юнг встановлює тісний зв'язок архетипа з міфологією: міфологія – умістище архетипів [331].

Ритуальні форми народної культури, вірування, міфи тощо є одним із джерел культурно значущої інтерпретації [281, с. 240]. Міфологічне мислення як складова буденного мислення здійснюється через формування у свідомості особливої міфологічної концептосфери, основа якої представлена системно організованим комплексом найменувань нереальних істот. Способи вираження ірреального варіюються у залежності від конкретної мови, культури, традицій, але усі вони реалізують концепти міфологічного мислення як складової концептосфери національної картини світу. Одиницею міфологічної картини світу є міфологема, що об'єктивує концепти надприродного відображення дійсності і реалізується у просторово-часових рамках лінгвокультурної ситуації. Міфологеми можуть належати культурі взагалі і відображати загальні особливості міфологічного мислення, що збереглися і в сучасному суспільстві (велетень, гном) завдяки взаємному впливу культур і стереотипному відображенню нереального у всіх народів. Такі інтернаціональні міфологеми є лише частиною міфологічної концептосфери. У конкретній міфологічній картині світу вони набувають специфічних характеристик та варіюються у залежності від конкретної лінгвокультурної ситуації. Тому значну частину персонажів міфології складають образи надприродних істот, яким притаманні національно-культурні особливості. Їх вивчення особливо цікаве у плані виявлення

специфіки національної свідомості у процесі актуалізації фантазії певного етносу. Так, міф про те, що Лиса гора – це місце, де збирається вся нечисть, відповідно, вважається “нечистим”, а тому “чужим”, ворожим для людини місцем, відображається не стільки у значенні, скільки в культурній конотації фразеологізма *летіти (нестися) як з Лисої гори* – “дуже швидко бігти” [427, с. 94], який, позначаючи інтенсивність руху, водночас конотує ідею “чужого простору”, що виявляється у несхвальному ставленні до позначуваного.

Феномен “стереотип” вивчається у різних галузях знань, зокрема, у психології, соціології, етнографії, лінгвістиці, етнолінгвістиці (У. Ліпман, І. Кон, Ю. Апресян, Є. Бартмінський, Ю. Сорокін, С. Толстая, А. Байбуурин та ін.). У переважній більшості робіт він розглядається у контексті соціальної взаємодії, як модель дії, поведінки. Ця модель пов’язана з (національно) детермінованим вибором тактики і стратегії поведінки у певній ситуації. При такому підході стереотипи розглядаються як знаки, що є вербальною фіксацією певним чином опредмечених потреб конкретної соціальної групи, етносу, національно-культурного ареалу. У когнітивній лінгвістиці та етнолінгвістиці термін “стереотип” розуміється як ментальний стереотип, який корелює з “наївною картиною світу”. Так трактується це поняття у роботах Є. Бартмінського та його школи, де мовна картина світу й мовний стереотип співвідносяться як частина і ціле; мовний стереотип розуміється як судження або декілька суджень, що стосуються певного об’єкту світу; як суб’єктивно детерміноване представлення предмету, у якому співіснують описові та оцінні ознаки, і яке є результатом тлумачення дійсності у рамках соціально зумовлених пізнавальних моделей [345]. В. Маслова вважає стереотипом не тільки судження, але й будь-яке стійке порівняння, що складається з декількох слів [177, с. 109]. На її думку, вживання таких стереотипів, як *втікає, як від вогню; біжить, наче до ками; go like fire and tow* полегшує та спрощує спілкування, оскільки економить сили комунікантів. В. Красних розглядає стереотип як “уявлення” фрагмента оточуючої дійсності, фіксовану ментальну “картинку”, що є результатом відображення у

свідомості особистості “типового” фрагмента реального світу, інваріант певної ділянки картини світу [142, с. 178]. Дослідниця виокремлює два типи стереотипів: стереотипи поведінки і стереотипи-уявлення. Стереотипи першої групи – це інваріанти діяльності, що визначають комунікативну (у тому числі – вербальну) поведінку у тій чи іншій комунікативній ситуації. Вони зберігаються в свідомості у вигляді штампів і виступають у ролі канона (виконують прескриптивну функцію). Друга група – це стереотипи-уявлення, які зберігаються у вигляді кліше та функціонують як еталони. Вони також пов’язані з мовленнєвою поведінкою, але передбачають не стільки саму поведінку, скільки набір асоціацій та мовну форму, яка їх виражає (виконують предиктивну функцію). Оскільки такі стереотипи – це певне уявлення про предмет або ситуацію, вони поділяються на стереотипи-образи і стереотипи-ситуації [142, с. 179–180]. Так, на стереотипних уявленнях про поведінку тварин у певних ситуаціях побудовані компаративні фразеологічні одиниці української та англійської мов на позначення дуже повільного руху: *дибає, як муха в сметані; лізе, як муха по соломі; лізе, як жаба по болоті; quick as a snail crawling through tar*. Стереотипна поведінка людини у ситуаціях, коли їй потрібно виконати певну дію дуже швидко, уможливила виникнення таких КФО на позначення швидкого руху, як: *біжить, як швець з чобітьми на базар (на місто, на торг); спішить (несеться), як голий до бані; run as quick as a lamplighter*.

Народний менталітет і духовна культура втілюються в одиницях мови передусім через їх образний зміст, у тому числі через систему стійких порівнянь, яка існує в мові та свідомості носіїв мови [177, с. 145]. За висловом К. Жоля, людина “завжди намагається абстрактне інтерпретувати у термінах чуттєвого досвіду” [281, с. 137–138], знайти аналогію між абстрактним поняттям і конкретним об’єктом реального світу, який міг би цю абстракцію зробити наочною, будучи порівняним з нею. Такий об’єкт є “неперевершеним еталоном якості” [46, с. 141], а у мові порівняння репрезентуються у компаративних фразеологічних одиницях, пареміях

тощо. Як зазначала В. Телія, еталон – це характерологічна образна підміна ознак людини або предмета якоюсь реалією – персоною, натуральним об'єктом, річчю, які стають знаком домінуючої в них, з точки зору побутово-культурного досвіду, властивості [281, с. 242]. Отже, еталон є образною формою вираження різноманітних характеристик руху через певну реалію. Образність виникає завдяки тому, що у мові порівняння відноситься до іншого класу предметів, явищ або осіб, які позначають його другий компонент [151, с. 268]. Оскільки побутово-культурний досвід англійського, польського, російського і українського етносів різний, у виборі образу-еталона виявляється специфіка асоціативного мислення і національної психології цих націй. Стійкі порівняльні звороти виступають засобом освоєння дійсності, що пізнається емпірично [281, с. 241], являють собою перетворену форму діяльності, характерної для даної спільноти і містять оцінні еталони тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. Мотивованість вибору образу-еталона, який лягає в основу образно-мотиваційної структури фразеологічного порівняння, зумовлюється тим, яка з ознак у ньому актуалізується. З метою виявлення національно-культурної специфіки образів-еталонів в українській, російській, польській та англійській лінгвокультурах в роботі аналізуються КФО на позначення інтенсивності руху. Аналізовані фразеологізми функціонально ґрунтуються на порівнянні як розчленованому поєднанні двох концептосфер, на відміну від метафори, що є їх нерозчленованим сполученням [254, с. 52] і мають посилення на донорську концептосферу, яка, сполучаючись із контекстом, постачає власний зміст реципієнтній зоні [254, с. 53]. Образною основою КФО є образ-еталон. В. Телія відносить систему образів-еталонів, зафіксованих у стійких порівняннях, до джерел культурно значущої інтерпретації фразеологізмів, під якими розуміє відтворювані із покоління в покоління семіотичні системи, що моделюють результати власне людської самосвідомості – архетипової і прототипової – і виступають як свого роду шаблони культурно-національного світорозуміння, як надбання

групової свідомості [281, с. 239]. Вибір еталону для номінації інтенсивності руху – це вибір характерних для національного світосприймання об'єктів реального світу. Так, еталонними носіями швидкого руху в англійській мові є такі тварини, як ящірка, бджола, кішка, білка, олень, хорт, козуля, орел, ластівка, гадюка, в'юн; в українській – заєць, в'юн, тарган, козуля, муха, собака. Спільні для обох мов еталони – в'юн, козуля і собака (хорт).

Пошук нових шляхів дослідження мови і культури зумовив усвідомлення необхідності лінгвістичного аналізу національної ментальності, коли у процесі зіставлення виявляється концептуальний зміст мовних одиниць, які відображають специфічний тип сприйняття навколишнього світу та традицій національної культури. Виконуючи функції культурних знаків, ФО здатні відображати культурну самосвідомість нації. Цим визначається можливість дослідження ментальних конструктів через фразеологічні репрезентації. Фразеологічні одиниці тісно пов'язані з концептами, оскільки фразеологія утримується у мові протягом віків, представляючи культуру народу. Фразеологічні одиниці формують картину світу носіїв мови, так як містять результати культурного досвіду етноса. Дослідження культурних особливостей концептів, представлених фразеологічними одиницями, у зіставному аспекті уможлиблює виявлення як системи оцінок та цінностей, необхідних для дослідження міжкультурних відмінностей, так і своєрідність менталітету та світорозуміння людей.

Серед сучасних підходів до вивчення концепту виділяються такі, як психологічний, психолінгвістичний, нейропсихолінгвістичний, семантичний, логіко-понятійний, культурологічний, лінгвокультурологічний, семантико-когнітивний, філософсько-семіотичний [231, с. 14–16]; основними напрямками розуміння концепту є лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний. Представники першого напрямку (С. Жаботинська, О. Селіванова, М. Болдирєв, А. Бабушкін, О. Кубрякова, М. Мінський, Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Л. Талмі, Ч. Філлмор, Ж. Фоконьє) інтерпретують

концепт як “одиницю ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативну змістовну одиницю пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку всієї картини світу, відображеної у психіці людини” [146, с. 90]. Концепти утворюються в процесі мисленнєвого конструювання (концептуалізації) предметів і явищ оточуючого світу і відображають зміст знань і досвіду людини, отриманих нею у результаті практичної і пізнавальної діяльності, у вигляді певних одиниць, “квантів” знання [39, с. 23–24]. Концепт має багатокomпонентну структуру, яку можна виявити за допомогою аналізу мовних засобів її репрезентації; він вербалізується і стає частиною семантичного простору мови, отримуючи для свого вираження систему мовних знаків. Факт омовлення концепту свідчить про його актуальність для мовного колективу. Отже, концепт розуміється як одиниця невербального у своїй основі мислення, а лексичні та фразеологічні одиниці мови – як засіб опредмечування, вербалізації, об’єктивації концепту.

Лінгвокультурологічний підхід до розуміння концепту полягає у тому, що концепт визнається базовою одиницею культури. Представники даного напрямку (Н. Арутюнова, А. Вежбицька, С. Воркачев, В. Карасик, В. Кононенко, Д. Лихачов, В. Маслова, С. Нікітіна, Ю. Степанов, С. Толстая, О. Урисон) розглядають концепт як ментальне утворення, марковане етносемантичною специфікою, що є закономірним кроком у становленні антропоцентричної парадигми гуманітарного, зокрема, лінгвістичного знання. Лінгвокультурологічний підхід розглядає концепт у рамках проблеми “мова – свідомість – культура”, з точки зору його місця у системі цінностей в житті людини, етимології, історії, асоціацій, які він викликає.

Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи не виключають один одного: концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосферу соціуму, тобто на культуру; а концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який стає надбанням

індивіда. Ці підходи відрізняються векторами щодо індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний концепт – напрямок від культури до індивідуальної свідомості [114, с. 117].

Для зіставної лінгвістики важливим є питання про концептуалізацію світу мовою, зокрема, за допомогою слів. Р. Ладо, один із засновників контрастивної лінгвістики, зауважив: “Існує ілюзія, ... ніби значення однакові в усіх мовах, і мови відрізняються лише формою вираження цих значень. Але значення, у яких класифікується наш досвід, культурно детерміновані і суттєво відрізняються у різних культурах” [155, с. 34–35]. Ця специфіка утворює суттєву частину специфіки мовних картин світу, які кожна по-своєму верифікують можливі моделі мовного бачення єдиного світу, включаючи сферу загального людського розуму. Важливим для нашого дослідження є саме той факт, що, незважаючи на універсальність багатьох понять і категорій дійсності, кожна мова наносить на них свій відбиток. Спосіб концептуалізації дійсності, притаманний мові, є частково універсальним, частково специфічним, отже, носії різних мов можуть бачити світ дещо по-різному, крізь призму своїх мов [16, с. 350–351]. Зіставлення семантичних просторів різних мов дозволяє встановити як універсальні закономірності у відображенні оточуючої дійсності, так і національно-специфічні особливості у наборі концептів та їх структуризації.

У когнітивній лінгвістиці широко практикується зіставлення національних концептосфер, що уможливорює виявлення національної специфіки концептуалізації подібних явищ свідомістю різних етносів, безеквівалентних концептів і концептуальних лакун (відсутність концепту) [231, с. 38]. Для нашого дослідження релевантним є вузьке розуміння концептосфери як зони, що виділяється за принципом відповідності певній сфері буття соціуму на конкретному зрізі його історичного розвитку, тобто виділяється за тезаурусним принципом [68, с. 113] (концептосфери ТВАРИНИ, ХВОРОБИ, ПРОФЕСІЇ тощо).

Таким чином, з точки зору лінгвокультурологічного аспекту культурно-національна специфіка фразеологізмів вбачається у тому, що вони містять комплекс наївних уявлень носіїв мови про певний еталон, стереотип, концепт національної культури. Для здійснення такого роду аналізу недостатньо метода компонентного аналізу. У сучасній лінгвістиці лінгвокультурологічна парадигма тісно пов'язана з когнітивно-інтерпретаційною парадигмою дослідження, в аспекті якої фразеологічна одиниця розуміється як мікротекст, що структурується у процесі інтерпретації носієм мови усіх типів семантичної інформації фразеологізму у семантичному просторі культурного знання, що належить суб'єкту мовного спілкування. У межах зазначеної парадигми виокремлюються такі типи когнітивних процедур, що співпадають з макрокомпонентами значення ФО: денотативна обробка, що оперує знаннями про властивості позначуваного; оцінна – інтерпретація позначуваного з позицій ціннісної картини світу; мотиваційна – операції з уявними гештальт-структурами; емотивна – емоційно-оцінна реакція на образну гештальт-структуру як відбиток емоцій, що були пережиті; стилістична – операції соціального маркування умов мовлення.

1.3. Ідеографічний та структурно-семантичний методи моделювання фразеологічних одиниць у зіставному мовознавстві

Сучасні досягнення у дослідженні системних відносин у сфері фразеології на матеріалі близько- та неблизькоспоріднених мов констатують виникнення нового напрямку фразеології – зіставної фразеологічної ідеографії. Цей напрям уможливує встановлення подібностей та розбіжностей у фразеологічних фондах мов, що зумовлені історичними, культурними та національними традиціями різних мовних спільнот [126, с. 20]. Ідеографічні аспекти фразеології у вітчизняному мовознавстві вивчалися на матеріалі української [13; 75; 81; 301], російської [191; 187; 270; 330; 329] мов; здійснювалися дослідження, що ґрунтуються на

порівняльному і зіставному аналізі фразеологічного матеріалу двох і більше мов [17; 18; 187; 237; 273; 274; 275].

А. Емірова визначає фразеологічну ідеографію як таку ділянку сучасного мовознавства, де перетинаються ідеографія, фразеологія та фразеографія. Дослідниця зазначає, що предметом фразеологічної ідеографії є дослідження фразеологічної картини світу – відображення у фразеологічній семантиці сутностей реального світу, а також розробка теорії укладання словників ідеографічного типу; її об'єктом є системно організовані регулярні значення ФО [327]. Отже, ідеографічний опис фразеології безпосередньо пов'язаний з поняттями “мовна система” і “фразеологічна система”. Таким чином, при укладанні ідеографічної класифікації фразеологічних одиниць на позначення руху в українській, російській, польській та англійській мовах ми спиралися на тезу Ф. де Соссюра про мову як “систему, усі елементи якої утворюють єдине ціле” [276, с. 114].

Проблеми системної організації одиниць різних рівнів та мови у цілому привертають увагу сучасних мовознавців. Окрім системних (парадигматичних) відношень, що виокремлюються традиційно, увагу дослідників привертають такі системні явища, як тематичні, семантичні, асоціативні поля, концепти, фрейми тощо. Специфіка фразеологічних одиниць полягає у їх аналогічності слову: фразеологізм має розчленовану форму, але цілісне значення. Це уможливило перенесення логіко-тематичного принципу ідеографічних полів лексики на опис фразеології. Під мовною системою Ю. Прадід розуміє множинність елементів системи, що перебувають у відношеннях і зв'язках один з одним, підпорядковані строгим законам і утворюють певну єдність і цілісність [237]. Дослідник зауважує, що увагу науковців дедалі частіше привертають такі системні явища, як тематичні, семантичні поля, тобто, фразеологічні мікросистеми. [237, с. 9]. Відповідно до загальної теорії систем, основними рівнями системного вивчення фразеології є параметричний опис, виокремлення центру та периферії, встановлення системних зв'язків. У наш час системність

фразеології визначається як одна з її головних ознак у працях багатьох вітчизняних лінгвістів (М. Алефіренко, М. Демський, Д. Добровольський, В. Мокієнко, Ю. Прадід, О. Селіванова, В. Телія, В. Ужченко та ін.).

Фразеологічний склад мови також може бути представлений у вигляді польової моделі. Фразеосемантичне поле є однією із частин мовної картини світу, у створенні якої, разом із лексичними одиницями, активну участь беруть фразеологічні одиниці. Традиційно під терміном “поле” розуміється сукупність мовних одиниць, об’єднаних спільністю змісту, таких, які відображають понятійну, предметну або функціональну подібність явищ, що позначаються. Таким чином, поле розуміється як засіб існування та угруповання лінгвістичних елементів зі спільними інваріантними властивостями [325, с. 19]. Найбільш загальними властивостями поля вважається зв’язок між його елементами, їх упорядкованість і взаємовизначеність, які підводять до однієї із фундаментальних властивостей комплексного характеру – самостійності поля, що виражається у його цілісності, відповідно – у принциповому виділенні. Іншою комплексною властивістю поля є його специфічність у різних мовах. Поле “характеризується соціальною, історико-генетичною та індивідуальною зумовленістю, тобто, у значній мірі є етноспецифічним” [115, с. 270]. Будь-яке семантичне поле має свою специфічну структуру, яка передбачає взаємозумовленість компонентів системи. Е. Бенвеніст вважав, що трактувати мову як систему означає аналізувати її структуру. Оскільки кожна система складається з одиниць, що зумовлюють одна одну, вона відрізняється від інших систем внутрішніми відношеннями між цими одиницями, що і складає її структуру [32, с. 64]. Структури різних семантичних полів відрізняються у залежності від культури і розвитку свідомості мовної спільноти, від рівня розвитку матеріальних умов, в яких перебігає суспільне життя, та принципів, за якими здійснюється сегментація дійсності [116, с. 20].

Сучасна семантична типологія фразеологічних одиниць, як свідчить

аналіз наукових праць (див. праці А. Уфимцевої, А. Мордвилко, М. Везерової, М. Моранькової, Н. Курикалової, А. Федорова, Ю. Гвоздарьова, В. Мокієнка, М. Демського, О. Юрченко, А. Куніна, Ю. Прадіда, Н. Грозян та ін.), здійснюється згідно двох параметрів: за загальною ідеєю (узагальненим поняттям, темою) і за елементарним значенням, тобто ідеограмою [121, с. 74–75].

Ідеографічний аналіз фразеології видається найбільш перспективним на матеріалі фразеосемантичних полів, під якими розуміється сукупність фразеологічних одиниць, об'єднаних спільною семантичною ознакою [36, с. 14]. О. Кунін визначає фразеологічну мікросистему мови як “традиційну єдність системних відношень між компонентами фразеологічних одиниць і фразеологічних одиниць між собою на основі структурно-семантичних особливостей” [150, с. 27–28].

Ю. Прадід на позначення сукупності мовних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відбивають поняттєву, предметну або функціональну схожість певних явищ, вживає як термін “поле”, так і термін “група”, з тією різницею, що терміном “поле” позначаються більш чисельні, а терміном “група” – менш чисельні за кількісним складом сукупності мовних одиниць. Так, семантичні групи об'єднуються в семантичні поля, тематичні групи – в тематичні поля, ідеографічні групи – в ідеографічні поля. Ідеографічні поля утворюють архіполя, які є найвищою ланкою у структурі ідеографічної ієрархії як лексичної, так і фразеологічної системи [237, с. 19].

Актуальність системного вивчення фразеології зумовила необхідність розв'язання проблеми ідеографічного опису фразеологічного складу мови, у центр уваги мовознавців переміщується дослідження ФО за тематичними групами. Так, аналіз лексико-фразеологічного матеріалу (дієслівно-іменних виразів і дієслів, однокорінних з їх іменним компонентом) за дуже широкою загальною семантичною ознакою був здійснений А. Мордвилко у праці “Очерки по русской фразеологии (именные и глагольные фразеологические обороты)” [193, с. 95–114]. Автор виділяє такі групи, як: 1) якісна

характеристика дії (*братъ на себя заботу // брати на себе піклування // pokładać na siebie opiekę* – піклуватися; *возводитъ клевету* – обмовляти); 2) вказівка інтенсивності дії (*обратиться в бегство* – порівн. побігти, *броситься в погоню* – порівн. погнатися); 3) вказівка спонукання до дії або приведення в певний стан (*вогнать в краску* – змусити червоніти, *ввергать в печаль* – засмучувати); 4) вказівка початку або закінчення дії або стану (*перейти в наступление* – наступати, *осадить, осаждаютъ и снятъ осаду // облягати і зняти облогу*) та деякі інші.

На необхідність глибшого дослідження семантичної систематики фразеологічних одиниць вказав академік В. Виноградов в одній з останніх своїх праць “О взаимодействии лексико-семантических уровней с грамматическими в структуре языка”. Як пише автор, “зовсім інша картина співвідношень і взаємин фразеологічних зворотів вимальовується й виступає тоді, коли угруповання їх відбувається за виключно семантичними ознаками, а структурно-синтаксичні своєрідності їх будови й вживання відходять на задній план або зовсім не враховуються...” [194, с. 17]. Виокремлені В. Виноградовим групи або семантичні розряди у колі дієслівних фразеологізмів (наприклад, ФО, що виражають внутрішні переживання за допомогою міміки, жести; ФО, що виражають почуття за допомогою зовнішніх фізичних проявів; ФО, що метафорично позначають різні переживання або стани; ФО, що зображують різні види поведінки людини та ін.) утворюють більш тісні значеннєві об’єднання, ніж угруповання А. Мордвилко.

Ідеографічна класифікація (тобто семантико-тематичні об’єднання) фразеологічних одиниць представлена у праці відомого фразеолога-слов’яніста В. Мокієнка “Образы русской речи”. Автор виділяє наступні ідеографічні рубрики: 1) природа, тваринний і рослинний світ; 2) анатомія людини й жести; 3) побутові уявлення; 4) історія (*в бегах, как Мамай прошёл*); 5) соціальні відносини; 6) духовна культура; 7) фольклор, народне мовлення, гумор [186, с. 55–56]. Майже у такому ж ракурсі подані

ідеографічні розряди українських фразеологічних одиниць провідними українськими фразеологами В. Ужченком, Л. Авксентьєвим у їхньому посібнику “Українська фразеологія”: 1) давній побут, трудові процеси селянського життя (*брати ноги на плечі, повертати голоблі*); 2) історичні події, факти (*як Мамай пройшов*); 3) рослинний і тваринний світ; 4) соціальні відносини; 5) одиниці виміру; 6) духовна культура; 7) фольклор [301, с. 76–90]. Цілий ряд тематичних груп виділений і детально розглянутий А. Григор’євою у колі поетичної фразеології О. Пушкіна. Автор аналізує ФО, пов’язані з темами пейзажу, війни, поезії, життя, смерті, почуттів і станів. Останні три групи також досліджені Н. Івановою, але на матеріалі поетичних дієслівних перифраз [233]. Класифікація дієслівних ФО за тематичними групами предстала А. Федоровим у його праці “Сибирская диалектная фразеология” [309, с. 60–86]. Окремо кожний граматичний клас фразеологізмів (іменні, ад’єктивні, дієслівні, адвербіальні) у тематичному аспекті схарактеризований українським фразеологом М. Демським у роботі “Українські фраземи й особливості їх творення” [80, с. 10–24].

Усі ці ідеографічні рубрики (а також ряд можливих інших) входять до великого ідеографічного класу, або понятійної сфери, якими, на думку М. Алефіренка, є: “Людина (Людина як жива істота, Душа й розум, Людина як суспільна істота)”, “Людина й Всесвіт” [10, с. 12].

В останні десятиріччя спостерігається посилене вивчення окремих фразеотематичних груп, часто в порівняльному плані. Так, О. Забуранна у кандидатській дисертації досліджує антропоцентризм фразеологічної семантики зі значенням відносного часу на матеріалі української, перської, японської мов [99]; Н. Грозан – фразеологічну мікросистему “Поведінка людини” в українській мові [75]; О. Каракуця – особливості ФО української мови з компонентом “душа” [113]; І. Колесникова – фразеологічну мікросистему “Риси характеру людини” в українській та англійській мовах [126]; А. Тихомірова – асоціативно-дериваційну і фразеологічну семантику одягу в російській мовній традиції (досліджуваний матеріал розподілений за

тематичними групами “Людина соціальна”, “Людина фізична”, “Культура”, “Людина, що працює” тощо) [291]; з метою висвітлення системних зв’язків компаративних фразеологічних одиниць німецької мови К. Мізін розглядає фразеотематичне поле “Емоційний стан людини” [182, с. 106–111]. Заслужують на увагу дослідження А. Архангельської (“Вторинні номінанти лексико-фразеологічної макросистеми “чоловік” у слов’янських мовах: засади зіставного аналізу” [23]); О. Куцик (“Відбиття понять “родина, родинні стосунки” у фразеології (на матеріалі російської та української мов)” [202, с. 33–61]; М. Колечко (“Відображення поняття *подружнє життя* у фразеології” [202, с. 62–88]); Г. Попадинець “Концепт родини в українській та польській фразеології” [202, с. 101–113]); тематичні групи, які виділені Б. Бакай стосовно окремих часових періодів історії людства: найменування реалій воєнного часу – реалій політичної сфери; вираження порад і закликів; кваліфікаційна характеристика знаменних подій та дат; перифрастичні найменування локальних об’єктів [28, с. 83–116]; реєстр фразеотематичних груп періоду фразеологічних новоутворень 80-90-их років ХХ століття, представлений А. Смерчком: соціальні відносини (*наводити мости, навішувати ярлики*); економічна ситуація (*шокова терапія, валютний коридор*); соціальні прошарки, угруповання чи об’єднання (*силові структури, корумповані елементи*); форми згоди чи незгоди (*місце зустрічі змінити не можна, а баба-Яга проти*); характерологічне найменування осіб або сукупності осіб (*батько нації, вищі ешелони влади*); духовна культура (*національне відродження, дорога до храму*) та ін. [264, с. 102–114].

Незважаючи на активне поповнення реєстру фразеотематичних груп, перелік їх далеко не повний, і не всі сфери подання, які охоплені фразеологією, вивчені. Серед них і тематична група зі значенням руху, що має місце у багатьох (якщо не в усіх) образно-мовних картинах світу, оскільки рух – найважливіший атрибут матерії, її спосіб існування (укр. *накивати п’ятами, бігти сторч головою, що є духу, на усіх вітрилах, топтати чоботи, ледве ноги пересувати*; рос. *носиться, как угорелая кошка; бежать /*

*мчатся / нестись сломя голову; еле ноги переставлять; пол. biegać / latać / ganiać jak kot z pecherzem; chodzić / iść / wlec się jak ślimak; англ. run like mad, run as quick as a squirrel та ін.). А потенційна здатність аналітичних конструкцій, що позначають переміщення людини у просторі, до переосмислення базується на широкому усвідомленні руху як зміни взагалі. Саме це (тобто додаткове навантаження існуючих словесних комплексів) є логіко-семантичною основою розвитку переносних значень у словосполученнях типу *іти на штурм // ийти на штурм; рачкувати назад // пьтиться назад*, що розширює межі тематичної групи руху.*

Виокремлюючи фразеологічні мікро- та макросистеми, необхідно враховувати як лінгвальні, так і позалінгвальні фактори. Ідеографічна класифікація ФО має підпорядковуватися екстралінгвальному членуванню світу і будуватися на поняттєво-логічних принципах, ґрунтуватися на наявності у всіх членів певної мікро- чи макросистеми спільної семантичної ознаки, яка є для даної мікросистеми інтегруючою [236, с. 12].

Теоретичні і практичні засади виокремлення окремих фразеологічних мікро- та макросистем були предметом дослідження в монографії Ю. Прадіда “Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень)” [237], в якій автор пропонує наступну ідеографічну ієрархію: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле → архіполе [237, с. 40].

Ідеографічна класифікація лексичного та фразеологічного складу будь-якої мови починається з вирізнення *синонімічних рядів* [15, с. 100–101; 97, с. 186–187; 237, с. 19–20]. Необхідно зауважити, що у сучасному мовознавстві сутність фразеологічної синоніміки залишається дискусійною, що зумовлено об’єктивною складністю проблеми і відсутністю єдиних поглядів на основні питання фразеологічної синонімії [127, с. 10; 127, с. 7; 150, с. 40–42; 237, с. 24; 259, с. 212]. Особливістю ідеографічних синонімів є те, що вони різняться за відтінками значення та стилістичною забарвленістю. У синонімічному ряді з найбільшою повнотою розкривається зв’язок між

мовним знаком, значенням і поняттям. Диференційні ознаки синонімів допомагають передати і закріпити результати безперервного пізнання людиною об'єктивної дійсності [182, с. 105]. Співвідносні синонімічні ряди зі спільною семантичною ознакою утворюють *семантичну групу*. Необхідно зазначити, що ця ланка в ієрархії ідеографічної класифікації може називатись по-різному: “семантичний ряд” [106, с. 17], “фразеосемантична група” [65, с. 48]. Сукупність ФО, що об'єднані спільною семантичною ознакою і відображають поняттєву, предметну та функціональну подібність позначуваних явищ, складають *семантичне поле*. Воно включає дві і більше семантичні групи на основі їх спільної семи та виникає в результаті групування окремих ознак у більш місткі категорії [226, с. 45, 140–147].

Одиниці поля, окрім вихідних гіпонімічних, виявляють й інші категоріальні відношення: еквівалентності (синонімія), протиставлення (антонімія), зворотності (конверсія), асоціативності (полісемія), за умови однорідності значень [84, с. 44]. *Тематична група* включає видові різновиди одного і того ж ряду предметів, явищ довкілля. Наступною ланкою в ієрархії ідеографічної класифікації ФО є *тематичні поля*, в яких угруповуються тематичні групи ФО, і які називають родові різновиди того самого ряду предметів чи явищ навколишньої дійсності. Родові поняття об'єднуються двома типами відношень: типу “бути” і типу “мати”. До першого типу входять чотири типи відношень: подібності (синонімія), протилежності (антонімія), включення (гіпер-гіпонімія) та виключення (невласний композит). Такі семантичні відношення утворюють семантичне поле. Логічна ієрархія “мати” лежить в основі відношень суміжності (предмет і його частина, його ознака, пов'язувана з нею дія тощо). Одиниці, пов'язані подібними відношеннями, утворюють синтагматичні семантичні поля. Об'єднання цих двох видів полів створює тематичні поля [182, с. 105–106]. Тематичні поля утворюють вищу ланку – *ідеографічну групу*, яка включає ФО, що використовуються для позначення якогось одного фрагменту навколишнього світу. Дві і більше ідеографічних груп утворюють *ідеографічне поле*, в якому об'єднуються

слова і ФО, що характеризують різні сторони Всесвіту – флору, фауну, людину, предмет, явище. Фразеологія будь-якої мови має чітко виражений антропологічний характер. Отже, ідеографічне поле “Людина” науковці вважають центральним у системі ідеографічного дослідження фразеологічного складу мови [237, с. 24–36].

Угрупування фразеологічних одиниць, які пов’язані загальною ідеєю, темою і подібністю позначених понять, не має в лінгвістиці однозначного тлумачення і єдиного найменування, як і сам принцип систематизації лексико-фразеологічного матеріалу – за асоціативними відносинами (Ф. де Соссюр), за речами (М. Номис), за сферами представлення (М. Покровський), за відношенням до позначуваної дійсності (М. Алефіренко), за семантичною значимістю чи предметно-понятійною віднесеністю (А. Уфимцева), за спільною семантичною ознакою, що об’єднує ФО, які покривають певну сферу значень (М. Алексєнко, А. Смерчко). Цим обумовлено різноманіття термінів для позначення певних мікросистем у фразеологічній системі мови: семантичні або тематичні поля, семантичні або тематичні групи, семантико-тематичні групи, фразеосемантичні групи (ФСГ), фразеотематичні групи (ФТГ) [242, с. 171–172]. Фразеотематичні групи є окремими, але взаємозумовленими горизонтально і вертикально мікросистемами, входження до яких фразеологічних одиниць спирається на логічну єдність як форму мислення – спільну ідею чи спільне загальне поняття [202]. Кожна така група, майже без виключень, є біномним утворенням з полярно-протилежними знаками (+, –) між частинами бінома. Наприклад, швидко – повільно (укр. *як стріла* – *як черепаха*; англ. *run like a deer* – *as a snail crawling through tar*) у межах фразеологічної групи зі значенням пересування; погано (негативна оцінка) – добре (позитивна оцінка) – ФТГ зі значенням якісної оцінки, чогось, кого (поведінки людини, її існування, характеристики розумових здібностей, характеристика взаємовідношення і т. ін.); далеко – близько – ФТГ зі значенням локальності; початок – кінець – ФТГ зі значенням “джерело й межа реалії у просторі й часі” тощо. Треба зауважити, що кожна така група у

свою чергу поділяється на кілька підгруп або семантичних розрядів, котрі утворюють щільнішу семантико-тематичну єдність, що базується на елементарному значенні, тобто на якійсь одній властивості, наприклад, рухатися безперервно, без зупинки – укр. *крутиться як білочка у колесі, як заведений, як муха в окропі* // рос. *крутится как белка в колесе, как заведённый*; // пол. *kręcić się jak cyga; latać jak kot z pęcherzem; latać po kołu; latać z wywieszonym językiem* // англ. *like a horse on fire*.

Між семантичними розрядами, котрі виокремлюються всередині кожного бінома і тематичної групи взагалі, встановлюються відношення паралелізму або градальні, а між частинами бінома – антонімічні, наприклад, “швидко” – “дуже швидко” – “миттєво”: укр. *на повних парах – з космічною швидкістю – як оком моргнути* // рос. *на всех парах – с космической скоростью – в мгновение ока* // пол. *na całego naciskać – z kosmiczną prędkością – w mignięciu oka* // англ. *full steam ahead – like greased lightning – like all get out*; “повільно” – “дуже повільно”: укр. *нога за ногою – ледве ноги пересувати – черепашиачою ходою* // рос. *нога за ногу – еле ноги двигать – как черепаха ползти* // пол. *iść noga za nogę – ledwie nogi przestawiać – wlec się w żółwim tempie* // англ. *hardly put one foot in front of the other – at a snail's pace*.

Отже, семантичні розряди, як більш щільні смислові єдності, входять до більшої єдності – тематичної групи, або семантичного чи тематичного поля, і перебувають у гіпонімічних стосунках з останніми. Поняття “тематична група” якоюсь мірою адекватне поняттям “ідеографічна рубрика”, “ідеографічний розряд”, відповідно до яких розподілений фразеологічний матеріал російської мови у дослідженнях В. Мокієнко [186, с. 55–56], української – у працях В. Ужченко й Л. Авксентьева [301, с. 76–89], хоча вони є більш численними й різномірними об’єднаннями, ніж фразеотематична група, що базується на одиницях, які пов’язані однією узагальненою семантичною ознакою. Так, ідеографічна рубрика “Природа, рослинний і тваринний світ” містить у собі дві великі теми: “Флора” і “Фауна”, кожна з

яких може бути розглянута окремо. Зміст цієї рубрики, (або розряду, за термінологією В. Ужченка) підтверджує наше положення про неповну адекватність зазначених вище термінів. Так само ідеографічний розряд і семантичний розряд також не є абсолютно співвідносними поняттями. Членування фразеологічних груп на семантичні розряди передбачає дослідження стійких словесних комплексів за їх елементарним значенням, тобто за семантичними компонентами, або ідеограмами. Під ідеограмою розуміємо елемент фразеологічної семантики (Н. Кирилова).

У нашій роботі ми розглядаємо фразеотематичну групу “Рух” як основну, а семантичний **інваріант-ідеограму** як мінімальну одиницю дослідження фразеологічного матеріалу (зокрема, виокремлюються ідеограми “швидкий рух”, “повільний рух”, “рух по колу”, “інтенсивний початок переміщення” тощо). Ідеограма – це нейтральний еквівалент фразеологічної одиниці, слово або словосполучення, що містить класему та основні елементарні смисли (семи) фразеологізму [122, с. 167]. Характерною семантичною ознакою ідеограми є сема, яка містить нейтральне значення будь-якого аспекту руху, і не має диференційних ознак, що впливають на посилення або послаблення значення фразеологізму. Ідеограма відіграє велику роль при здійсненні семантичного опису мови, який, на думку Ю. Караулова повинен розпочинатися з встановлення одиниці опису, а саме – “елементарного значення” [116, с. 314]. У фразеологічній семантиці елементарному значенню відповідає ідеограма. Значення ідеограми елементарне, оскільки воно зберігає найвищий ступінь узагальнення. Ідеограма універсальна, і ця властивість є наслідком універсальності самої фразеології. Оскільки фразеологія є однією з універсальних категорій мови, а ідеограма – невід’ємним елементом фразеологізмів, то і їй притаманна універсальність [122, с. 169]. Фразеологічну систему можна представити у вигляді фразеологічного простору, обмеженого числом фразеологічних значень, тобто, ідеограм [258, с. 54].

Важливу роль ідеограма відіграє і у зіставних дослідженнях, мета

яких – виявлення семантичних подібностей та відмінностей. Тут ідеограма виступає як *tertium comparationis* між фразеологічними одиницями, що зіставляються. Такі розряди міжмовних фразеологізмів, як еквіваленти, синоніми, варіанти, векторні, типолого-ідентичні встановлюються шляхом отримання ідентичних ідеограм. Нетотожність значень також виявляється за допомогою ідеограм (омоніми, антоніми, енантіосемічні ФО).

Об'єкт фразеології і термін “фразеологічна одиниця” у нашому дослідженні розуміються широко: це *ідіоми* (фразеологічні зрощення і фразеологічні єдності), *фраземи* (фразеологічні сполучення), *паремії* (прислів'я, приказки, прикмети, крилаті вислови, афоризми), тобто континуум стійких словесних комплексів (ССК). Висловлене трактування обсягу фразеології, яке базується на поглядах Ш. Баллі, В. Виноградова, М. Шанського, В. Архангельського, Л. Ройзензона, В. Телії, В. Ужченка, Л. Пелепейченко, О. Пономаріва, М. Алексеєнка, А. Коваль, С. Скорупки, Ст. Бомби та ін., дозволяє достатньо повно представити фразеологічний склад тематичної групи руху. Нам видається доцільним об'єднання всіх стійких словесних комплексів одним терміном і включення їх до складу фразеології; а з огляду на структурно-семантичні й функціонально-семантичні їх особливості, вважаємо перспективною і такою, що знімає розбіжності щодо широкого й вузького розуміння обсягу фразеології, теорію М. Алексеєнка, який виділив у складі фразеології реально існуючі три розділи – ідіоматику, фраземіку й пареміологію [6] і відповідні типи одиниць, у яких закодовані в асоціативно-художній формі явища і ситуації реальної або віртуальної дійсності. Зазначене вище визначає нашу позицію відносно трактування фразеологічної одиниці. У своєму дослідженні ми опираємося на дефініцію, подану відомим фразеологом В. Телією в “Лингвистическом энциклопедическом словаре”: “Фразеологізм (фразеологічна одиниця) – спільна назва семантично пов'язаних сполучень слів та речень, які, на відміну від подібних до них за формою синтаксичних структур, не утворюються у відповідності із загальними закономірностями вибору і

комбінації слів при організації висловлення, а відтворюються у мовленні у фіксованому співвіднесенні семантичної структури та певного лексико-граматичного складу” [394, с. 558].

У рамках фразеологічної групи зі значенням руху виділяється велике коло ідіом та ідіоматичних зворотів різних структурно-граматичних моделей. Серед них:

а) фразеологічні єдності, у яких конкретно виражаються різні форми рухів і переміщень людини в просторі: укр. *накивати п'ятами, змотувати вудки, оббивати пороги, місити болото, брати ноги на плечі, дати газу*; рос. *околачивать пороги, ходить на задних лапках, сматывать удочки, месить грязь*; пол.: *iść przebojem; brać nogi za pas; tłuc błoto; rozwijać żagiel; naciskać na całego*; англ.: *go jump in the lake; full steam ahead; into thin air; show a clean pair of heels; at a snail's pace*;

б) стійкі прийменниково-іменні форми: укр. *на подорожних, на батьківських, на власних*; рос. *на перекладных, на долгих, на карачках, по пятам, по следу*; пол.: *po piętach; po stopach; w ogonie; jak żółw*; англ.: *drop in; drop by*;

в) семантично неподільні стійкі звороти, значення яких не мотивується значенням їх компонентів: укр. *дати лаги, дати тягу, братися в ноги, злітати на одній нозі, ввіряться ногам, маятися по білому світу*; рос. *сломя голову, слетать на одной ноге, мыкаться по белому свету*; пол.: *dać dyla; chodzić białym światem; być gdzie jedną nogą*; англ.: *take to your heels; let it rip; gets shank's mare*;

г) стійкі предикативні сполучення слів, що позначають поняття, пов'язані з різними способами й характером пересування: укр. *самі ноги несуть, слід прохолонув, дідько лисий несе, ледве ноги досягнули*; рос. *ноги сами несут, пока ноги носят, и след простыл, нелёгкая несёт, только пятки сверкают*; пол.: *nogi sami niosą kogo; skąd nogi rosą*.

Наступну велику групу становлять фраземи, серед яких:

а) стійкі перифрази, які характеризують переміщення в просторі, що

виникають внаслідок “розщеплення” переважно дієслова на віддієслівний іменник як носій значення фраземи і дієслово, що є лише носієм граматичних значень фраземи: укр. *кидатися навтіки* – “тікати”; *пускатися у погоню*; *кинутися навздогін* – “наздоганяти”; рос. *обратиться в бегство*; *пуститься наутёк* – “побігти”; *пуститься в пляс* – “затанцювати”; *пуститься в путь* – “подорожувати”; пол. *rzucić w atak* – “атакувати”; *rzucić się na ściganie* – “здоганяти”; англ.: *at a snail's pace* – “плетися”; *turn tail* – “втекти”;

б) усталені порівняння: укр. *вертітися дзитою (як дзита)*; *вертітися як в'юн*; *бігти, як ужалений*; рос. *извиваться ужом*; *как угорелый бежать*; *вертеться вьюном*; *вскочить как ужаленный*; пол. *kręcić się jak cyga*; *kręcić się jak fryga*; *latać jak kot z pecherzem*; англ.: *like crazy*; *like mad*; *swim like a duck (fish)*; *swim like a fish*; *like a horse on fire*; *as slow as a snail*;

в) дієслівні й іменні словосполучення з фіксованим складом, що є єдиними найменуваннями способів і засобів пересування: укр. *їхати потягом*, *літати літаком*, *їхати автобусом*, *космічний екіпаж*, *космічний турист*; рос. *лететь самолётом*, *плыть морем*, *ехать поездом*, *ехать автостопом*, *полететь в космос*, *космическая одиссея*; *космический турист*; пол.: *jechać pociągiem*; *jechać autobusem*; *jechać taksówką*; *loty kosmiczne*; *załoga kosmiczna*; *Odyseja kosmiczna*; *statek kosmiczny*; *turysta kosmiczny*; англ.: *travel light*.

Іншими словами – це різного типу аналітичні конструкції – номінативні, номінативно-характерологічні словосполучення, стійки сполучення слів номенклатурного характеру з ускладненою номінативною функцією, які, за визначенням М. Алексеєнко, складають клас фразем.

Третя складова нашого об'єкта дослідження – паремії, тобто прислів'я, приказки, приповідки, примовки, крилаті вираження, афоризми, що характеризують різні ситуації, пов'язані з пересуванням людини. Сюди відносять: укр. *краще погано їхати, ніж добре йти*; *мудрі люди пішки ходять, а дурні їздять*; рос. *лучше плохо ехать, чем хорошо идти*; *я еду-еду не свищу, а наеду не спущу*; *движение – это жизнь*; *дорогу осилит идущий*;

пол.: *bierz nogi za pas, póki na to czas; lepiej nie dobrzejechać, aniź dobrze iść; psy szczekaja, karawana idzie dalej*; англ.: *make haste slowly; more haste, less speed; the dog barks, but the caravan goes on.*

Широке розуміння об'єкта фразеології має місце не тільки в східнослов'янському мовознавстві, але й у польському, де сягає концепції С. Скорупки, та англійському мовознавстві, де широкого розуміння об'єкта фразеології дотримується зокрема Е. Редфорд (див. E. Radford. *Unusual world and how they came about*). Дослідження останніх років в області фразеології свідчать саме про таке розуміння обсягу фразеології (див. праці С. Бомби, Е. Дзямської, С. Либерека; К. Клосинської; К. Мосьолек-Глованської; М. Левицького).

У сучасних мовознавчих дослідженнях простежуються дві основні тенденції: з одного боку, до завдань лінгвістики входить описання окремих мов з акцентом на їх специфічні особливості, з іншого – проявляється прагнення досліджувати у типологічному аспекті мовні універсалії на всіх рівнях мови. Такі процеси спостерігаються й у фразеології, оскільки специфічні особливості структури, лексичного й фразеологічного складу мови найчіткіше виявляються при зіставленні однієї мови з іншою (див. праці М. Алефіренка, О. Арсентьевої, А. Архангельської, В. Гака, Д. Добровольського, В. Мокієнка, Ю. Прадіда, О. Райхштейна, Е. Солодухо, Ю. Солодуба, О. Тищенко та ін.). Одним з найефективніших шляхів контрастивного дослідження є вивчення стійких словесних комплексів за тематичними групами, що дає найповнішу картину основних подібностей і розбіжностей у способах позначення окремих явищ і ситуацій об'єктивної реальності, як у споріднених, так і в неспоріднених мовах [242, с. 171], уможливорює встановлення особливості вияву системних зв'язків у різних фразеологічних системах – відношення варіантності, синонімії, антонімії, полісемії та омонімії. Треба зауважити, що сам розподіл фразеологічного матеріалу за семантико-тематичними групами є одним із проявів системності в сфері фразеології, як слушно вважає цілий ряд лінгвістів (див. кандидатські

дисертації [28], [126], [103], [195], [145], [199], [253], [260], [229] та ін.).

Теза про те, що будь-яке висвітлення мови з точки зору культури – це зіставне дослідження даної мови у порівнянні з іноземною або рідною [162, с. 5], є одним із головних постулатів лінгвокультурології, оскільки у результаті зіставлення встановлюються структурні й функціональні особливості мов, а також національна специфіка народів і культур. Відповідно, одним із методів дослідження у нашій роботі є зіставний аналіз. Метод зіставлення мов використовується в дослідженнях з типології та зіставної лінгвістики. Головним завданням типології є встановлення мовних подібностей, або типових явищ, а зіставна лінгвістика орієнтується на встановлення і пояснення мовних контрастів або відмінних рис на фоні подібностей. Контрастивна лінгвістика розширює і поглиблює цілісне уявлення про порівнювані системи в усьому їх розмаїтті. Типологічний аналіз заснований на категоріальному порівнянні, а контрастивний використовує зіставлення за елементами, яке проводиться в залежності від обраних параметрів і дозволяє більш детально досліджувати міжмовні відмінності [175, с. 14]. Як зауважує В. Гак, контрастивне дослідження виявляє спільні риси й розбіжності у використанні мовних засобів різними мовами; дозволяє визначити особливості кожної з порівнюваних мов; дає змогу передбачати й позбуватися небажаної інтерференції; створює міцну лінгвістичну базу теорії перекладу; постачає матеріал для типології, виявлення універсалій [162, с. 5].

Основою здійснення зіставного дослідження фразеології є структурний підхід до фразеологічного значення як сукупності семантичних компонентів різних типів. Значення фразеологічних одиниць описуються як сукупність сем, а самі фразеологізми різних мов можна зіставляти за їх семним описом. Робота з досліджуваним матеріалом включала наступні етапи:

- 1) вирізнення з фразеологічного фонду української, російської, польської та англійської мов вихідної групи фразеологічних одиниць зі значенням руху: визначення базового списку і структурно-семантична

класифікація виокремленої тематичної групи ФО; синонімічне розширення базового списку;

- 2) встановлення фразеологічних відповідностей досліджуваних українських, російських, польських та англійських ФО;
- 3) семний опис значень фразеологічних одиниць у зіставляваних мовах з використанням аналізу словникових дефініцій фразеологічних та тлумачних словників;
- 4) виявлення і опис національно-специфічних компонентів значень фразеологічних одиниць;
- 5) диференціальна семантизація фразеологічних одиниць (зіставлення семної структури порівнюваних ФО з диференціацією виокремлених сем і описом національно-специфічних компонентів).

Філологічне дослідження (аналіз словникових дефініцій, компонентний аналіз) поєднується з лінгвокультурологічним (виведення нормативних правил поведінки, культурних домінант, які пов'язуються у мовній свідомості українців, росіян, поляків та англійців із категорією руху). Так, на матеріалі компаративних фразеологічних одиниць, об'єднаних семантикою руху, визначається національно-культурна специфіка образів-еталонів руху у зіставляваних лінгвокультурах; виявляється, які з семантичних ознак знаходять своє вираження в системі образів-еталонів, з якими денотатами вони співвідносяться у чотирьох мовах і яких додаткових ознак у зв'язку з цим набувають.

Висновки до першого розділу

Рух – це філософська категорія й загальнонаукове поняття, одне з найважливіших у різноманітних філософських теоріях буття (онтології), у науках про природу, суспільство та мислення, їх уявленнях про активність /

пасивність, змінюваність / нерухомість, спокій тощо. Їх основа – об’єктивні феномени зміни об’єктів різної природи. Під рухом розуміють будь-яку зміну – “рух взагалі”, пов’язану із загальною взаємодією об’єктів різного роду.

Рух – це етнокультурно маркована вербалізована одиниця розумової діяльності людини, яка пов’язана з колективними знаннями і досвідом і має універсальні та національно-забарвлені ознаки.

Культура – це простір культурних смислів, або ціннісного змісту, який людина створює у процесі світорозуміння, і кодів, або вторинних знакових систем, у яких використовуються різні матеріальні і формальні засоби для позначення цих культурних смислів. Мова є універсальним, базовим кодом, і тому у природній мові культура “знаходить” знаки для втілення своїх смислів. Мова є оптимальним засобом вираження культурних смислів, сприяє їх збереженню і трансляції.

Важливим об’єктом лінгвокультурології є такі вербальні знаки культури, як фразеологічні одиниці. Специфіка знакової функції фразеологізма зумовлюється його образністю. Образ ФО стає тим своєрідним провідником культури, завдяки якому здійснюється взаємопроникнення двох семіотичних систем – культури та мови. Образно-мотиваційний компонент фразеологічної одиниці, у процесі її інтерпретації у просторі культури, породжує культурну конотацію ФО. Фразеологізм як мовний знак виникає на пересіченні мови і культури: в основу його внутрішньої форми попадають уже окультурені сутності, і формуються його образність та семантика. Із комбінації кодів культури з їх ціннісним змістом народжується фразеологізм, який містить у собі і транслює при вживанні культурні смисли, “вплетені” у його семантику. Відтворення фразеологізма зумовлено його культурною функцією: він є засобом збереження і передачі культурної інформації про людину та світ. Фразеологічна одиниця втілює у собі стійкі символічні (еталонні, стереотипні) смисли, які були закладені у мовну семантику при її створенні.

Формування тематичного поля – це організація мовного матеріалу у межах поля у системно організовану, ієрархічну структуру. Виокремлення як об'єкта дослідження певної теми передбачає встановлення специфіки відповідного членування мовного простору. Досліджувати лінгвістичний матеріал можливо у двох напрямках: від мовної картини світу до понятійної та від понятійної картини світу до мовної. Тематична класифікація мовного матеріалу здійснюється у рамках другого напрямку.

Простір, час та категорія руху, що розглядається у зв'язку з ними, входять до числа універсальних понять, за допомогою яких людина сприймає та осмислює оточуючу реальність. Поняття про рух, що знайшло вираження у фразеологічних одиницях української, російської, польської та англійської мов, містить значний об'єм культурно-історичної інформації, що має як універсальні, так і національно-специфічні риси.

Основні положення розділу відображено в чотирьох публікаціях: [212], [213], [214], [215].

РОЗДІЛ 2

СЕМАНТИКО-ІДЕОГРАФІЧНА КАТЕГОРИЗАЦІЯ ФРАЗЕМ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ РУХУ У ЗІСТАВЛЮВАНИХ МОВАХ

2.1. Ідеографічна класифікація фразем з семантикою пересування в просторі

Дослідження мови на всіх етапах розвитку суспільства не могло залишити поза увагою стійкі сполучення слів, у яких не лише найповніше розкривається уявлення народу про світ і специфічні національні особливості, а й уся складність і багатогранність мови та її феноменів.

У фразеології, як у слов'янських, так і в германських мовах, велику роль відіграє фактор пересування, оскільки значна кількість фразеологізмів пов'язана саме зі значенням руху, різними видами переміщення у просторі. Рух вважаємо етнокультурною маркованою вербалізованою одиницею розумової діяльності людини, яка пов'язана з колективними знаннями і досвідом і має універсальні та національно-забарвлені ознаки. Кожна людська істота, тварина наділена фізичною здатністю пересуватися, рухатися у просторі у певному напрямку.

Варто зробити застереження, що розгляд ідеографічних груп фразем з ідеєю переміщення має своїм опертям модель ідеографічної класифікації, запропонованої професором Ю. Прадідом і апробованої у роботах його учнів Н. Грозян, Л. Кубедінової, О. Нікітченка, І. Колесникової. Ця ідеографічна класифікація має таку структуру: синонімічний ряд → семантична група → семантичне поле → тематична група → тематичне поле → ідеографічна група → ідеографічне поле. Оскільки фразеологізми з дієслівним компонентом руху тісно перетинаються з позначенням рис характеру людини, то апробована І. Колесниковою на матеріалі англійської та української фразеології методика

видається нам слушною і для зіставлення нашого матеріалу. Опис ідеографічної структури ФТГ “інтенсивний початок руху” засвідчує, що остання представлена в українській мові 2-ома полями (соматичним зі стрижневим компонентом *ноги* та дієсловами зі значенням руху, наприклад, *пуститися (кинутися) бігти; увіритися ногами; дати волю ногам; кинутися навтікача (навтіки, навтьоки); врізати драла; з усіх ніг кинутися; задати дьору*), у російській – 3-ма семантичними полями, з яких два перші збігаються з українською (*броситься (кинуться) в погоню; пуститься в погоню; броситься наутек; броситься бежать; броситься стремглав; броситься (кинуться) со всех ног*), третє ж представлене компонентом *пляс, танцювати (рос. пуститься в пляс)*, натомість англійська та польська представлені 4-ма полями, архісема яких об’єднана навколо дієслів *go, fly, run, move*, крім того є ще поле з компонентами *travel, fast, road*, наприклад, *make a bolt for it; cut and run; run like the wind; like a horse on fire; like greased lightning; like old boobs; on (at) the double; beetle off / beetle away; like a bat out of hell; give sbd the slip; hit the road; beat a hasty retreat*, у польській мові виявлено 4-ри поля, з яких перші два збігаються з українською та російською мовою, 3-є поле “рух, галоп коня” (*wziąć się do galopu; dać drapaka; zerwać się na równe nogi; dać dyla; ruszyć z kopyta*) і 4-те “*pląsy*” – танцювати (*puścić się w pląsy*), як і в російській. Кожне поле представлене 3-4 семантичними групами і містить від 2-х і більше синонімічних варіантів (морфологічних, граматичних і морфолого-синтаксичних варіацій). У такий самий спосіб можна розглядати й інші фразеотематичні групи:

- швидкість, інтенсивність руху;
- повільний темп руху;
- спосіб пересування, характер руху;
- швидке, поступове або раптове зникнення;
- вказівка на раптову появу;
- рух до об’єкта, відношення до об’єкта;
- рух у зворотньому напрямку;

- невизначеність напрямку руху;
- хаотичний рух, пересування без мети.

Отже, до першої ФТГР, як було вище сказано, ми відносимо такі фразеологізми: в українській мові: *пуститися (кинутися) бігти; увіритися ногами; дати волю ногам; кинутися навтікача (навтіки, навтьоки); врізати драла; з усіх ніг кинутися; задати дьору; дати дмухача; у російській: броситься (кинуться) в погоню; пуститься в погоню; пуститься в пляс; броситься наутек; броситься бежать; броситься стремглав; броситься (кинуться) со всех ног; сорваться с места; у польській: wziąć się do galopu; dać drapaka; zerwać się na równe nogi; dać dyla; puścić się w płasy; ruszyć z kopyta; dać nogę; rzucić się do ucieczki; ruszyć z miejsca; puścić się w przysiudy; в англійській: *make a bolt for it* (“кинутися, побігти, рванути”); *cut and run* (“кинутися навтіки, п’ятами накивати”); *cut one’s lucky* (“збігти, утекти”), *cut (one’s) stick* (“дремнути”), *beat it* (“кинутися навтіки”), *make an escape* (“збігти, п’ятами накивати”), *break into a run* (“побігти”), *give sbmd the slip* (“утекти, дремнути, п’ятами накивати”), *break into a run* (“побігти”); *turn one’s back* (“кинутися навтіки”), *make a run of it* (“намастити п’яти”), *betake oneself to flight* (“утекти, кинутися навтік”), *betake oneself to one’s heels* (“п’ятами накивати”), *beat a hasty retreat* (“кинутися навтіки, поспішно ретируватися”), *give leg bail* (використовується у жартівливій формі (досл. переклад “взяти ноги під заставу, тобто втекти, приховуючись”), *to make tracks (away)* (“кинутися навтіки”), *break into life* (“почати рухатися”).*

Значення інтенсивного початку дії пов’язано передусім (але не тільки) з видом дієслівного компонента – з доконаною дією. При розбіжності конкретного фразеологічного значення усі ці фразеологізми характеризуються спільною семою (спільним елементом значення) “раптово і швидко почати рухатися”: *кинутися (бігти) навздогін* – “побігти, погнатися за кимось”, *кинутися (пуститися) навтікача* – “почати самому бігти від когось чи чогось”, “почати втікати”. Дієслово *бігти* пояснюється як: “рухатися швидким кроком, різко відштовхуючись від землі”. Дієслова

кинутися, пуститися синонімічні дієслову *побігти*. Відповідно, інтенсивний початок руху визначається також і семантикою дієслівного компонента, а не тільки граматичним значенням дії. У згаданих дієслів така семантика (“початок дії”) притаманна і відповідним формам недоконаної дії: *давати драла, давати дмухача // давать ходу, давать деру* – “швидко тікати, бігти”, “інтенсивно побігти, втікати” [428, с. 205; 426, с. 162].

Зрозуміло, що почати швидко тікати, пересуватися можна не тільки за допомогою ніг (*давати / дати газу*). Однак більшість стійких зворотів цієї підгрупи мають саме таку семантику, особливо яскраво вона виражена у фразеологізмі *пуститься в пляс // ruścić się w плясу* (“затанцювати”), який має значення інтенсивного початку пересування, оскільки дієслівний компонент *пуститься // ruścić się* означає “почати іти, рушити”, а іменний *в пляс // w плясу* передбачає швидкий темп переміщення, тобто розпочати інтенсивно рухатися. Початково це значення закладено і в інших згаданих зворотах – перифрастичних: *кинутися з усіх ніг* “дуже швидко почати бігти” [426, с. 56; 402, с. 317], ідіоматичних: *показати п'яти* “тікати поспіхом” [402, с. 334], *задати драла; задать стрекача* “швидко втекти” [426, с. 125, с. 162; 402, с. 240, с. 249], *дай бог ноги* “швидко тікати, побігти поспіхом” [426, с. 123].

Усі ці фразеологічні одиниці характеризуються спільною семою – “стрімко почати пересуватися”, тобто людина раптово, а відповідно швидко, інтенсивно почала пересування у просторі. У даному випадку нас не цікавить чи надалі вона буде продовжувати цей швидкий темп пересування чи перейде на повільний, або взагалі припинить рухатися, у цій ідеограмі є важливою лише одна властивість – інтенсивно почати переміщуватися.

Фразеологізм *wziąć się do galopu* має таке трактування – “перейти на швидкий темп пересування” [472, с. 834]. Таким чином, незалежно від того, якою була швидкість пересування до моменту, коли людина перейшла на швидкий темп руху, важливим залишається точка відліку цього переміщення – інтенсивний початок пересування.

В англійській мові цілий ряд фразеологічних одиниць *like all get out; like greased lightning; like old boots; like old gooseberry; like a horse on fire* з огляду на особливості самої мови та функціонування їх у контексті, може бути віднесений до різних ідеограм. Усі вони характеризують “інтенсивний початок руху”, а також “моментальне переміщення у просторі”, тобто, залежно від ситуації можуть більш яскраво виявляти ті чи інші відтінки значення, створюючи таким чином загальну образну семантику всього контексту висловлення.

До прикладу: *Хлопчина ковзнув по стовбуру додому, дав дьору, ніби його й не було тут (Є.Гуцало); Почула Лисиця Вовчиків крик, побачила, який він біжить злючий та недобрий, – і не чекала довго. Дала волю ногам та до лісу (І.Франко); Перелякана Зоя кинулася з усіх ніг тікати на набережну, але Гайсин і не думав гнатись (П.Танч) // Перепугал меня ваш голос чрезвычайно И бросилась сюда со всех я ног (А.Грибоедов); что произошло дальше, я не знаю; я поскорей схватил фуражку, да и давай бог ноги! (И.Тургенев); А ведь ловко мы его [японский крейсер] разделали! Как задал стрекача! (А.Новиков-Прибой) // Stanisław zerwał się na równe nogi. Zrywając się, wywrócił szklankę, kielich raczej [435, с. 721]; Paru cwaniaków mocno się trzyma, żebyś nie mógł się wyrwać i dać nogę [435, с. 86]; On wydawał się zawstydzony swoją sytuacją, narzekał na ból w klatce piersiowej, ale widać było, że ma ochotę rzucić się do ucieczki i zrobi to na pewno, gdy tylko ból minie [435, с. 110]. The bandits beat a hasty retreat when the policemen attacked them [www.native-english.ru]. Dave broke into a run (D. Carter). Undoubtedly it is the joy of the quarry should take to flight (E. Thurston). He was not thinking of the men now, or what they might think; nor was he conscious that for the first time in his life he had turned tail to run from something; he was only a little sick, and he was afraid (M.&M., July, 1948).*

Варто відзначити, що деякі фразеологізми даного семантичного розряду, котрі мають у своєму складі дієслівні компоненти *дати // дать, задати // задать*, окрім семи “швидкий, інтенсивний початок дії” мають

також сему “результат поспішного пересування, дії”. Наприклад: *Хлопчина миттю дав газу* – “втік, зник” // *Во-первых, сегодня его пассия, эта, ну, знаешь, Лелька, сперла бриллианты и деньги и дала драпу, и предполагают, что со Снятковским (Б.Лавренев) – дала драпу* “зникла, втекла”. Значення інтенсивності руху і його результат мають і фразеологізми *накивати п'ятами* // *унести ноги*. Дієслова недоконаної дії *давати* // *дать*, *задавати* // *задать* окрім семи “початок дії” містять сему “швидкий темп руху”: – *Не раз, брат, доводилось мені давати з села городами такого драла, що аж пилюка стовпом* (Ю.Збанацький).

Виділені елементи значення (семи) безпосередньо пов'язані з основною семою “пересування”; отже між семами “інтенсивний початок руху”, “швидкість пересування” і “результативність” (у деяких ФО) спостерігається взаємозв'язок, взаємозалежність. У ряді фразеологізмів повторюється один і той же лексичний компонент: *кинутися, пуститися, дати, задати, ноги, п'яти*. Вони також мають однакову чи подібну будову. У цьому проявляється зв'язок між семантичними особливостями фразеологічних одиниць та їх структурними ознаками.

До ФТГР2 “швидкість, інтенсивність руху” належать фраземи, що характеризують рух за його інтенсивністю, яка може коливатися у досить широких межах: від дуже високої (дуже швидке переміщення) до малої (повільне переміщення – 3 група досліджуваного семантичного поля “рух”). ФО на означення переміщення в просторі, що містить сему “інтенсивність”, сконцентровані на двох протилежних полюсах, що позначають або дуже швидкий рух, або повільний рух.

Синонімічні ряди, утворені одиницями, які включають домінуючі семи “інтенсивність”, “високий ступінь ознаки” представлені в українській мові: з *усієї сили (з усіх сил)* [429, с. 803]; *скільки (що є) духу* “з максимальним напруженням; щосили” [428, с. 276]; *скільки (що є) сили* [429, с. 803]; *скільки духу вистачить* [428, с. 106]; *що маєш сили* [429, с. 803]; *тільки п'яти мигтять; летіти сторч головою* [428, с. 421]; *на всіх (на повних) парах* [429,

с. 608]; *на всіх парусах* [429, с. 609]; *натискати на всі педалі; на повному газу (газі); з космічною швидкістю; сторч головою (бігти, летіти)* – “дуже швидко, стрімголов” [429, с. 864]; у російській мові: *сломя голову (бежать, мчатся, нестись)* – “стремительно, опрометью бежать” [426, с. 434, с. 35, с. 260]; *бежать без оглядки; бежать (нестись) высунув язык; во весь дух; во все лопатки; во всю прыть; изо всех сил; что есть духу; что есть силы (мочи); мчатся как на пожар; только пятки сверкают (мчатся, нестись); нажимают (жат) на все педали; жать на всю железку; лететь стрелой; мчатся (лететь) пулей; на всех парусах (парах); полным ходом; со всех ног бежать* [426]; [430].

У сучасній польській мові теж існує велика кількість фразеологічних одиниць зі значенням швидкого пересування у просторі. До них відносимо фразеологізми типу: *biec co tchu; pędzić jak do pożaru; pokazać piętę; biegać co sił; być gdzieś jedną nogą; całym pędem; biec na oślep; mieć nogę jak podolski złodziej; pędzić jak lotem strzały; pokazać plecy; wziąć pęd; kuty na cztery nogi; uciekać co tchu; biec na pełnym gazie; na jednej nodze; na całego naciskać; latać z wywieszonym językiem; wyciągać nogi; ziemia pali się komuś pod stopami; walić ze strasznym pędem; całą parą; mieć charakter w nogach.*

Так, польський фразеологізм *biec co tchu* (“бігти, втікати дуже швидко, як тільки це можливо, наскільки вистачає сили”) відзначається дуже швидким темпом переміщення у просторі. ФО *biec z całej siły* має таку ж семантику і є синонімом до першого, бо для пересування у просторі використовується максимально швидкий темп руху, який вимагає усієї віддачі фізичної сили.

Фразеологічну одиницю *wyciągać nogi* (“раптово почати іти; 2) швидко іти, великими кроками; поспішати”) можна віднести як і до ФТГР1 “інтенсивний початок переміщення”, так і до ФТГР2, оскільки вона вміщує у собі обидві семи.

Треба відзначити, що одні і ті ж фразеологічні одиниці можуть входити у різні рубрики фразеотематичної групи “рух у просторі”, у залежності від аспекту їх розгляду. Так, наприклад, деякі польські фразеологічні одиниці із

попередньої групи, які мають у своєму складі дієслівний компонент *dawać*, окрім семи “інтенсивний початок руху”, несуть у собі значення швидкого та інтенсивного переміщення, наприклад: *dawać nogę*, *dawać dyla*, *dawać drapaka*. Якщо порівнювати фразеологізм *wyciągać nogi* із фразеологізмами *biec co tchu* і *biec z całej siły*, то можна помітити, що він відрізняється від них менш інтенсивним темпом переміщення.

Унікальною у кількісному та змістовому плані виявилася ФТГ на позначення “швидкості, інтенсивності руху” в англійській мові, утворена фразеологізмами з опорним дієсловом руху “go” – *to go full bat* (дослівний переклад – “іти повним, хорошим темпом, кроком”, означає “іти/їхати дуже швидко, на повному ході”), *to go like the wind* (“летіти як вітер” – “мчати, нестися, летіти дуже швидко, щодуху”), *to go a good streak* (“іти в гарному, швидкому темпі” – “швидко йти / їхати”), *to go full steam ahead* (“просуватися повним ходом; дуже швидко просуватися; йти на всіх парах”), *to go full tilt* (“йти повним ходом; просуватися дуже швидко”); “drive” – *to drive hell for leather* (“їхати у пекло по шкіру” – “мчати, летіти дуже швидко, щодуху”); “jump” – *at a full jump* (“дуже швидко, з великою швидкістю, шалено”); “run” – *run (flee) for one’s life* (“бігти дуже швидко, щодуху; так, ніби від цього залежить життя”) і одиницями із соматичним компонентом: “foot” – *to put one’s best foot first* (“ставити першою свою кращу ногу” – “просуватися якнайшвидше, поспішати”), “leg” – *as fast as one’s feet (legs) can carry one* (“щодуху, стрімголов”), *give leg bail* – (використовується у жартівливій формі – “дати ноги під заставу, втекти, ховатися”), *shake a leg* – (“рухатись швидше”), “heel” – *to show a clean pair of heels* (“показати пару чистих п’ят” – “дуже швидко йти/бігти”); *heel over toe* – (“дуже швидко”), *toe and heel* – (“дуже швидко, старанно просуватися вперед”); “head” – *give her head* (“дати повний хід, гнати щодуху”); “tail” – *turn tail* (“повернути хвіст – злякатися, утекти, збігти, п’ятами накивати” (первісно – щодо полювання на сокола); “wing” – *on wings of light* (“дуже швидко”); *on the wings of the wind* (“дуже швидко, на крилах вітру”).

Сюди також можна віднести і *short (cross) cut* та американську ФО *inside track* (дослівно: “внутрішнє коло на біговій доріжці”), які, крім значення “короткий шлях”, мають ще вказівку на “швидке пересування з найменшою витратою часу”.

У досліджуваних нами мовах є ФО на означення швидкого руху, у складі яких є іменник “земля / земля / ziemia / earth”: *землі не торкатися, рвати землю / не торкаясь земли / ziemia pali się komuś pod nogami / to burn the earth* (‘палити землю’ – “гнати, їхати дуже швидко”).

До цієї семантичної підгрупи належать також багато фразеологічних одиниць попередньої ФТГ з дієслівним компонентом у формі недоконаної дії: *намазувати п’яти, давати драла // смазывать пятки, дают драла*, оскільки в них сема “швидкість переміщення” перегукується із семою “інтенсивний початок дії”.

Як різновид другої групи виступає низка фразем із значенням “миттєво, вмить, надзвичайно швидко”: *одна нога тут, а друга там; одним духом, за один дух, в одну мить // одна нога здесь, а другая там; в одно мгновение; в одну секунду; в один миг // w mgnieniu oka // at a second’s notice* (“як оком змигнути, дуже швидко”); *at full lick* (“швидко, з великою швидкістю, дуже швидко”); *full fling* (“спішно, з усіх ніг”); *like sixty* (“прожогом, з великою швидкістю”); *like smoke* (“дуже швидко, щодуху”); *with all one’s steam on* (“на всіх парах, повним ходом”); *under full sail* (“повним ходом, на усіх парусах”); *with all speed* (“поспішно, якнайшвидше”); *whip and spur* (“душе швидко, щодуху”); *at a full jump* (“дуже швидко, шалено”); *at breakneck pace (speed)* (“досл.: “на такій швидкості, що можна зламати собі шию”); *like all get out* (“з усіх сил, навално, щодуху”); *by leaps and bounds* (“дуже швидко, семимильними кроками”); *lickely spit* (“дуже швидко, повним ходом”); *on (at) the double* (“дуже швидко” – цей вираз прийшов з армійської служби, де він означає “подвійний”, тобто, йдучи вдвічі швидше, ніж зазвичай).

Отже, фразеологічні одиниці ФТГР2 мають спільне для них значення – швидкість та інтенсивність пересування у просторі, однак вони різняться між собою ступенем інтенсивності цього пересування.

До прикладу: *Беру листа і вже **сторч** головою... влітаю в хату* (М.Стельмах); *А ми... сюди вийдемо, на цю нову доріжку і рванем, **скільки духу вистачить**, прямо в задні ворота* (О.Корнійчук); *Марина **що є духу біжить** левадами* (Г.Епіп) // *Чертопханов ударил лошадь нагайкой по морде и поскакал **сломя голову*** (И.Тургенев); *Я как безумный выскочил на крыльцо, прыгнул на своего Черкеса, которого водили по двору, **и пустился во весь дух** по дороге в Пятигорск* (М.Лермонтов); *В день отъезда я **бегал** по Путеру, **высунув язык**. Не было ни одной свободной секунды* (А.Чехов) // *Uciekaj **co tchu** przed tym wariatem, bo mnie i ciebie zabije* [472, с. 425]; *Ustyszawszy wołanie o pomoc, **wybiegł co tchu** z domu i w ciągu sekundy znalazł się na ulicy* [472, с. 69]; *Ta panienka **walila całym pędem*** [472, с. 662]; *Nie wiadomo, co by nastąpiło, gdyby z dala nie ryknął wolec trwogą zdjęty i kundlów ujadanie nie rosło **co chwila, a którym wilk roztropny wnet **pokazał pięty***** [472, с. 687] // *Flee for your life Who heed me not, let all your treasure make you Fear for your life...* (Queen). *Now, you must put your best **leg foremost**, old lady!* (Ch. Dickens). *We have an introduction to a most influential planter in Laguna. Now we can **go full ahead*** (A. Cronin). *Haste, come thou to my relief. Ride **on the wings of the wind*** (M. Twain). *Get over here right now – on the double! Your mother will be back any minute, you'd better go home and do it **under full sail**. He could completely disguise himself **at a second's notice*** (S. Leacock). *From twelve to one every day Phyl had to work **at breakneck speed*** (J. Lindsay). *And under the control of a few persons, our trusts wax and exploitation grows **by leaps and bounds*** (Th. Dreiser).

Фразеологізмам із загальним значенням “швидкий рух простором” семантично протиставлений фразеологічний ряд, об’єднаний семами “інтенсивність”, “низький ступінь ознаки”. Тут ми виділяємо ФТГР3 “повільний темп руху”. В українській мові це фразеологізми: *черепашачою ходою; як черепаха (йти, плентатися); нога за ногою (йти, плентатися);*

ледве ноги волочити (пересувати, переставляти); через годину (щогодини) по чайній ложці; волочити ноги; тягнути ноги; у російській мові: черепаши́м шагом (ходом); как черепаха (идти, телиться, плестись); нога за ногу (идти, тащиться); едва (еле) ноги передвигать (волочить); через час по чайной ложке.

У польській мові до фразеотематичної групи “повільний темп руху” відносимо такі фразеологізми: *ledwie się ruszać*; *chodzić jak błędna owca*; *wlec się noga za nogą*; *posuwać się krok za krokiem*; *ruszać się jak mucha w smole*; *ledwo powłoczyć nogami*; *chodzić jak struty*; *wlec się ślimaczym krokiem*; *mieć nogi jak z ołowiu*; *leżać jakby miał sto lat*; *wlec się w żółtym tempie*.

Група англійської мови значно менша і охоплює лише декілька одиниць: *at a snail's pace / at a snail's gallop* (“мляво, дуже повільно, як на волах”); *as slow as a snail* (“дуже млявий, повільний, як черепаха”); *hardly put one foot in front of the other* (“ледве ноги переставляти”); *go at a crawl* (“іти, просуватися вперед дуже повільно, ледве ноги пересувати, повзти”); *go at a walk* (“іти повільною ходою, повільно”).

ФО *to go at a walk* (“іти повільною ходою, ступою”) і *to go at a crawl* (“іти повзком” – “іти, просуватися вперед дуже повільно, ледве ноги пересувати”) за своїм складом подібні між собою – містять дієслово руху й іменник, який вказує на швидкість переміщення.

Ця група є протилежною за значенням до попередньої, бо фразеологічні одиниці, які входять до її складу, характеризуються повільною швидкістю, тривалістю, неквапливістю переміщення на противагу швидкому та інтенсивному темпу пересування.

Серед фразеологічних одиниць цієї тематичної групи чільне місце займають зоофразеологізми, тобто ті фразеологічні одиниці, які утворилися на основі спостережень за поведінкою, зовнішнім виглядом, способом життя тварин.

Так, зоофразеологізм *як черепаха (йти, плентатися) // как черепаха (идти, телиться, плестись) // wlec się w żółtym tempie* має значення дуже

повільного, тривалого переміщення. Оскільки така тварина, як черепаха через особливості своєї будови, рухається дуже помалу, повзучи, долає коротку дистанцію за тривалий проміжок часу, то у свідомості слов'ян, черепаха уособлює повільність, неквапливість пересування у просторі. Порівняти темп людини з темпом черепахи означає насамперед вказати на цю рису. Це ж стосується і таких зоофразеологізмів, як *черепахакою ходою* // *черепашиим шагом (ходом)* // *wlec się ślimaczym krokiem*.

В англійській мові повільний темп пересування пов'язаний, передусім, з образом саме равлика: *at a snail's pace / gallop* (досл. “зі швидкістю равлика”, хоча при перекладі цієї ФО рекомендується користуватися саме такими відповідниками, які закріпилися у мові. Тому англійську ФО *at a snail's pace / gallop* слід перекладати “як на волах”); *as slow as a snail* (досл. “повільно, як равлик”).

Наведемо приклади фразеологічних одиниць зі значенням повільного пересування у контекстах: *Ходить (Ватя) неначе та черепаха* (І. Нечуй-Левицький); *Ішов захожий тихо, нога за ногою, й роздивлявся на всі боки* (П. Мирний); *Натомлені, голодні й побиті, ледве ноги тягнучи, повернулися ми до табору* (В. Козаченко); *Ідуть (хлопці) день, ідуть другий... Насилу-насилу ноги тягнуть* (С. Васильченко) // *Я жив и здоров. Сейчас еду (через час по столовой ложке) по Донецкой дороге* (А. Чехов); *Сначала шли нога за ногу, загребая и поднимая столбы пыли по дороге, а потом вздумали бежать наперегонки* (А. Голубева); *Знаете, Машенька, загоняют почтовую лошаадь, плетется она нога за ногу,.. ни на что не смотрит, только бы ей дотащиться кое-как до станции* (А. Островский); *По дороге к ним идет незнакомец, / Бледен он и чуть ноги волочит* (А. Пушкин) // // *Któregoś dnia na początku września do tej leśnej osady przyszła Kłoska ze swoją córką. Widać było, że dziewczynka jest chora. Ledwo powłoczyła nogami. Była posiniaczona i miała wysoką gorączkę* [451, с. 686]; *Wleczesz się w żółtym tempie. Przez ciebie spóźniony się na autobus* [451, с. 209]; *Posuwała się krok za krokiem, nie czując nóg ze zmęczenia* [451, с. 243]; *Dziewczyna, tak zawsze pełna swobody, ma teraz*

nogi jak z ołowiu. Wchodzi nieśmiało do gabinetu, staje w progu. Matka, zdenerwowana i blada, siedzi przy stole [451, с. 289] // *The hands of the clock crept at a snail's pace* (P.Abrahams) [382, с. 47]; *She was putting one foot in front of the other so carefully that I thought she must be ill.*

ФТГР4 “спосіб пересування, характер руху” засвідчила подібність її фразеологічного вираження у східнослов'янських мовах: *давати (дати) круга* – “проїздити, проходити зайву відстань, рухаючись круглим шляхом” [428, с. 207]; *зробити гак* – “піти / поїхати круглим шляхом, подолавши зайву відстань” [428, с. 346] // *дать крюк / дать, давать кругля* – “пройти или проехать лишнее расстояние окольной дорогой” [426, с. 127]; *оббивати пороги* [428, с. 561] // *оббивать пороги* [426, с. 290] – “наполегливо ходити куди-небудь, домагаючись чогось”; до семи “спосіб пересування” додаються семи “мета” і “повторюваність дії”, а також сема “інтенсивність”: *йти круглим шляхом // идти окольной дорогой* – “йти навпростець, зменшуючи відстань”; *переступати (переступити) через поріг* [429, с. 622] // *переступать через порог* – “заходити до якого-небудь приміщення”; *їхати зайцем // ехать зайцем* – “їхати без білета”.

У польській мові до цієї групи належать такі фразеологічні одиниці: *chodzić ciemnymi uliczkami, iść drobnym krokiem, jeździć na garę, pęzać na czworakach, chodzić jak w zegarku, skakać na tylnych łapkach, iść rysią, spacerować pod rączkę, na piechotę, walić tłumem, płynąć żabką, chodzić jak na sznurku, iść wspólną drogą, jeździć furmanką, łaska pańska na pstrym koniu jeździ, chodzić wokół kogoś na paluszkach, jeździć na koniu jak Tatar.*

Фразеологізми *хмарою сунути // валом валит // walić tłumem* передбачає наступний спосіб переміщення – рухатися потоком (суцільною масою) в одному напрямку. Цей спосіб теж характеризується незручністю та повільним темпом, бо рух ускладнюється через тисняву та штовханину.

У слов'янських мовах знаходимо ФО, де засобом пересування є громадський транспорт, а характер руху – це незаконний проїзд: *їздити*

зайцем // ездить зайцем // jeździć na gapę (“їздити у громадському транспорті без білета”).

В англійській мові характер руху зумовлений подоланням різних перешкод. Великих підгруп ці одиниці не утворюють, переважно засвідчено один-два фразеологізми, що позначають якийсь особливий тип переміщення:

– характер руху, зумовлений особливостями простору, який долається: *to cut off a corner* (еквівалентний українській ФО *зрізати кут*), *to take the air line* (“взяти повітряну лінію” – “іти навпростець”), *to take the short cut* (“взяти короткий зріз” – “іти навпростець”), *make / follow / take a bee-line* (“іти навпростець, найкоротшим шляхом, манівцями”);

– характер руху, на який впливає фізичний стан людини: *to dot and go* (“зупинятися і йти” – “шкутильгати, важко йти, перевалюватися з ноги на ногу”), *leg fail one* (“ноги підгинаються у когось”);

– рух із перешкодою, зумовленою погодними умовами: *to have the wind in one's face* (“мати вітер в обличчя” – “іти/просуватися проти вітру”);

– рух через натовп людей: ФО англійської мови зі значенням “протискатися, прокладати собі шлях, пробиратися” – *to edge one's way* (“проповзати, пролізати”), *to wind one's way* (“звиватися, зміїтися”), *to worm one's way* (“проповзати, як черв'як”), *to elbow / shoulder one's way* (“прокладати собі дорогу ліктем/плечем”), *to thread one's way* (“прослизати, пробиратися, як нитка”).

Кілька ФО характеризують рух разом із іншими людьми – узгоджений або неузгоджений *to keep pace/step with smb / smth* (“тримати темп/крок із кимось / чимось” – “не відставати від когось/чогось, поспівати за кимось / чимось”), *to fall into step* (“падати в крок” – “іти в ногу, низкою”), *go foot for leg* (“йти нога в ногу”), *to fall / be out of step* (“випадати із кроку” – “збитися з ноги, іти не в ногу”).

Близькими семантично, але зовсім різної образності є одиниці *itni / ходити / підходити на пальцях* зі значенням “рухатись дуже тихо, обережно, щоб не створити шуму” і *on the tips of one's toes* – “навшпиньки,

навшипінках”, *to walk Spanish* (“ходити по-іспанськи”), що означає “ходити навшипінки” (про дитину, що тільки починає ходити і яку підтримують ззаду за одяг).

До аналізованої групи відносимо ФО англійської і української мов, які вказують на певний характер руху і не мають еквівалентів в іншій мові. Серед українських фразеологізмів це *кресати підковами*, що має значення “енергійно йти”; *відбивати ногу* – “іти, чітко й твердо ступаючи”; синонімічні *гонки скакати* і *йти/бігти, як собака на посвист* – “охоче, з великим бажанням бігти / іти куди-небудь”. Безеквівалентні англійські одиниці включають *to travel / walk bodkin* (“їхати / іти, як шило”) – “іти під руку з двома людьми / їхати втиснутим між двома сусідами”; *to bow oneself from the house / apartment / room* (дієслово “to bow” означає “кланятись”, тут воно використовується на позначення руху, який супроводжується поклонами) – “вийти з будинку / квартири / кімнати, кланяючись”; *to have the wall* (“мати стіну”) – “іти вулицею ближче до стіни, іти безпечнішою стороною вулиці”; три синонімічні фразеологізми *to pick one’s steps / way* (“вибирати свої кроки / дорогу”) – “обережно просуватися вперед; іти, вибираючи дорогу”; *to feel/grope one’s way* (“мацати свою дорогу”) – “обережно просуватися вперед, іти навпомацки”; *to watch one’s step* (“дивитись за своїм кроком”) – “дивитися під ноги, іти обережно, щоб не оступитись”.

Якщо еквівалентні одиниці, що означають рух рачки: *йти / повзти на чотирьох // ползти на четвереньках // pełzać na czworakach // to go on all fours* (“іти на всіх чотирьох”) розглядати з погляду цієї ФТГ, то спосіб переміщення передбачає пересування на колінах. Відповідно цей спосіб характеризується незручністю та повільним темпом руху, пор.: *Шляхбуд саме моста добудував. Не треба тепер круга давати (М. Стельмах); Перед людьми вона не нахвалиться ним (сином): – Панич буде... – одкривалася вона перед знайомими жінками, котрі щодня обивали у неї пороги (П. Мирний) // Я к тебе за книжками явился. Мы тут вдвоем. Ефим этот со мной, – деготь возили, ну, дали крюку, заехали к тебе! (М. Горький); Почему же едешь ты, а*

я должен остаться? – Потому, что шесть дней, с утра до ночи, я **обивала пороги** и приставала к начальству, чтобы меня отправили именно на Балтику (А. Арбузов); Я говорю о тех трудностях, с которыми вы столкнетесь сразу, едва **перешагнете порог** цеха (И. Уксусов) // *Wzięli konie za uzdy i powoli szli drobnym krokiem pod górę ścieżką tak wąską, że z ledwością mieściły się na niej stopy dorosłego człowieka* [451, с. 243]; *Postanowiliśmy pójść ciemnymi uliczkami i odwiedzić jej chatę* [471, с. 188]; *Popatrz, jak skacze przed nią na tylnych łapkach. Myśli, że ją zdobędzie* [451, с. 559]; *He's been away after practically living on your doorstep the year before he went* (D. Cusack). *It is not easy to make a simile go on all fours* (Th. Macaulay). *Charles Bates expressed his opinion that it was the time to beat the hoof* (Ch. Dickens).

Аналіз наступної, п'ятої, групи “швидке, поступове або раптове зникнення” показав, що серед цих ФО домінує сема “вказування на зникнення”, яка пов’язана з семами “швидкий темп пересування”, “спрямованість”, котрі відходять на другий план. Зникнення у фразеології зіставляється із перцептивним досвідом людини, про що свідчить значна кількість фразеологізмів: *слід захолов (захолонув) / і слід пропав чий* [429, с. 826], *поминай як звали (звати) “хтось безслідно зник”* [429, с. 671]; *тільки й бачили “хто-небудь зник безслідно, назавжди, швидко виїхав кудись”* [428, с. 19]; *і слід захолов (захолонув, застиг, простиг, загув, прохолонув, прохолов, прочах) “хто-небудь втік, безслідно зник”* [429, с. 826]; *і сліду не залишилось* [428, с. 433]; *біс злизав “хто-небудь безслідно пропав, зник, кудись дівся”* [428, с. 30]; *ніби вітром здуло кого “хто-небудь несподівано або безслідно зник”* [428, с. 332]; *як (мов, наче) у воду впасти (канути), як з мосту впасти “зникнути безслідно; пропасти”* [428, с. 148] // *и след простыл (пропал); и был таков; поминай как звали “хтось давно втік, зник”; и помин простыл (застар.), как в воду канул* [426, с. 193], *только и видели* [426, с. 417] “хтось безслідно зник, пропав” [426, с. 430, 339, 52, 340]; *как ветром сдуло “хтось швидко, миттєво зник, втік”* [426, с. 417].

Як бачимо, зникнення є наслідком певних змін у часі та просторі, наслідком певного руху. Крім того, ці поняття здатні визначати певну ознаку предметів, виконувати функцію членування і синтезування дійсності.

У польській мові ця група також дуже тісно пов'язана з семою “швидкість, інтенсивність переміщення”, оскільки більшість польських фразеологізмів з цією семою передбачає раптове зникнення, тобто для зникнення використовується швидкий, інтенсивний темп пересування: *ulotnić się jak kamfora; przepaść jak kamień w wodę; wiać (zwiewać, zwiać, uciekać, zmykać) aż się kurzy; i tyle go widziano; rozpędzić się na cztery wiatry; zginąć z oczu; zapaść się pod ziemię; przepadać bez śladu; szukaj wiatru w polu; zniknąć na mgnienie oka; diabli kogoś wzięli; zginąć bez śladu.*

Зазначимо, що фразеологічні одиниці з домінуючими семами “вказівка на зникнення” та “раптова поява” відносимо до фразеологічних одиниць із загальним значенням пересування, спираючись на розуміння (згідно з відповідними визначеннями за фізичними законами) появи чи зникнення як миттєвого переміщення (руху) у просторі в неокресленому (або невизначеному) форматі (тобто вимірі, способі, методі і т.п.). Виходячи із вищезазначеного вважаємо, що деякі фразеологічні одиниці можна одночасно віднести як до фразеотематичної групи із загальним значенням “зникнення”, так і до окремої підгрупи у межах фразеотематичної групи “рух у просторі”. Зрозуміло, не всі фразеологізми, що вказують на появу і зникнення можуть бути туди віднесені, але окремі, на нашу думку, цілком правомірним буде зарахувати до зазначеного семантичного розряду.

Так фразеологічна одиниця *ніби вітром здуло кого // как ветром сдуло* містить крім чіткої семи “зникнення” ще і приховану сему “швидке і невизначене переміщення”. Цю сему ми виділяємо виходячи з того, що людина, як матеріальна істота, не може просто розчинитися у повітрі, зникнути. Просто спосіб і метод її руху невідомий і передається образно, тобто вказується лише початковий (вихідний) пункт руху, а сам процес криється у розумінні закладеного у фразеологічній одиниці образу.

Фразеологізм *слід занав, і слід пронав чий // и след простыл (пропал)* містить вже більш чітке вказування на пересування і сема руху, на наш погляд, тут менш прихована, оскільки компонент *слід // след*, як лексема (тобто виходячи із значення самого слова), є результатом пересування (ходи, бігу, їзди). І образ базується саме на тому, що цей результат чи наслідок пересування почав зникати під впливом певних чинників.

Фразеологічна одиниця *przepadać bez śladu* містить сему “зникнення” “зникнення” (розуміючи її як результат переміщення). Це пояснюється тим, що якщо розкласти цей фразеологізм на складові його частини, то виявиться, що кожна частина (компонент фразеологізму) має значення зникнення, відповідно у цілому фразеологізмові ці значення підсилюються. Так, дієслівний компонент *przepadać* означає “зникати, пропадати, діватися”, а іменний вказує на те, як це зникнення відбулося і які його наслідки, тобто компонент *ślad* вказує, що пересування, хоч і приховане, мало місце.

Це ж стосується таких фразеологічних одиниць, як *zginąć bez śladu, przepaść jak kamień w wodę*.

Фразеологізми *шукати вітра в полі // искать ветра в поле // szukaj wiatru w polu // good morning* мають таке тлумачення – “хтось десь пропав, зник і його неможливо знайти”, тобто ці фразеологічні одиниці містять сему зникнення, як результату пересування. Це можна пояснити тим, що у свідомості людей вітер асоціюється з непостійністю, і внаслідок метафоризації цей образ *вітру в полі* надає цьому фразеологізму окресленого значення.

Такі фразеологічні одиниці, як *diabli kogoś wzięli ma i tyle go widziano* є подібними не лише за своїм значенням – “зникнення, таємне чи приховане пересування внаслідок чиеїсь дії”, а й за своєю структурою та стилістичними функціями. Вони виконують емоційно-експресивну функцію, являючись засобом вираження відношення мовця до об’єкта мовлення. Так, з цього погляду фразеологізм *diabli kogoś wzięli* має наступні значення : 1) хтось безслідно зник, пропав – вираження тривоги, неспокою, викликані

обставиною, що хтось кудись зник, пішов (вийшов) чи поїхав, не повідомивши; 2) хтось нарешті пішов – вираження задоволення, полегшення з приводу того, що небажаний гість покинув дім.

В англійській мові ФТГР5 теж представлена певною кількістю фразеологізмів: *into thin air* (досл. “у повітрі”); *to disappear into thin air / into the blue* (“зникати в повітрі”); *to vanish into thin air* (“розчинитися в повітрі”); *to drop from sight* (досл. “відмовитися від погляду”); *not see someone for dust*; *take to itself wings* (“швидко зникнути”); *make good one’s escape* (“благополучно, щасливо втекти, зникнути”); *pass away* (“зникати”); *good morning* (“шукти вітра в полі”);

Тут натрапляємо на інші образи, найяскравіші з яких *to disappear into thin air / into the blue* можна дослідно передати як “розчинитися у повітрі” “розчинитися у синяві” та *not see someone for dust* – у дослівному розумінні “куряви за кимось не побачити”, де значення базується на образі куряви, пилюки (*dust*), що здіймається на дорозі (особливо ґрунтовій) після швидкого руху, бігу чи їзди. У даному випадку образний вислів можна розуміти так, що хтось зник так давно, що вже й курява осіла.

У зазначених мовах ці фразеологічні одиниці за своїм складом (структурою) є фразеологічними одиницями предикативного типу, про.: *Дала йому і світу, і шапку. Пішов наш Нечипір, да тільки й бачили* (П. Мирний); *Вони (хлопчики ще раз презирнулися і, мов здуті вітром, понеслися в село* (П. Панч); *Давай бог ноги від такого шлюбу. Піду наче у проходку – і – поминай як звали! На другий рік по Коліївщині татари погнали її в ясир, так і слід захолов* (С. Добровольський) // *Вот Сергей Сергеевич Паратов в прошлом году появился, наглядеться на него не могла Лариса Дмитриевна; а он месяца два поездил. Женихов всех отбил, да и след его простыл, исчез неизвестно куда* (А. Островский); *Ну где же его сыщешь? Все эти урабы на одно лицо, и не то, что наши – не выдают друг друга – к тому же уйдет в горы, и поминай как звали!* (А. Герцен); *Тихонько твердя: “твуть!.. твуть!..”, на кормушку примчался голубоватый поползень, и тотчас же со*

*столика как ветром сдуло всех птиц (Е. Лукина) // Oddalił się na chwilę i przepadł jak kamień w wodę. Szukaliśmy go, pytaliśmy się, wołaliśmy, bez skutku. Wrócił dopiero wieczorem i beztrąsko powiedział, że zbierał jagody [460, c. 131]; Zginęły z oczu od wtorkowego wieczora, na razie bez skutku, ale to kwestia czasu. Porajów to niewielka wioska z jedną ulicą. Daleko więc nie uciekły [451, c. 738]; Na Olbinie natomiast inna wrocławianka podjęła się wykonania robót budowlanych. Wzięła 6 tys. zł zaliczki i tyle ją widziano. Kobieta została zatrzymana 31 stycznia [451, c. 644] // My new camera vanished **into thin air** and I never saw it again. Not only it is inevitable that you small capitalists shall **pass away**, but it is inevitable that the large capitalists, and the trust also, shall **pass away** (J. London). Well, **go your ways**. I'm past blaming anyone for anything (J. Reed).*

Як підгрупу ФТГР5 можна розглядати стійкі звороти, які мають значення наказу зникнути, забратися, піти геть. Класифікуючи ці фраземи можна побачити, що усі вони мають негативну спрямованість на об'єкт. Тут у кожній мові якнайбільше проявляється ментальність та національна самобутність окремого народу: *іди (забирайся) до біса / до лиха / до чорта / до дідька (лисого); іди до пекла; іди в баню // иди (проваливай, убирайся); пошел к черту / чертовой бабушке; иди в баню; пошел вон!, иди своей дорогой // idź do diabła; idź do piekła; pocałuj ścianę z rozbiegu; zrywaj się; idź się utop; idź się zakop; czep się tramwaju; goń żółwia; idź na drzewo liście potrować; pal gumę; spadaj / sływaj stąd // go to the devil (“забирайся геть! иди до біса!”); take a running jump; go climb a tree (досл. “іди залізь на дерево”); go to hell (“іди до пекла”); go jump in the lake (досл. “іди стрибни в озеро”); go fly a kite! (груб. “забирайся, не заважай”), go lay an egg! (груб. “забирайся, не заважай”), go your ways (“ідіть, забирайтесь геть”), sod off (ідіома; за класифікацією М. Алефіренко фразеологічна унікалія зі значенням “образливого способу прогнати когось”); hop it (досл. “стрибай”, “устрибуй”); get lost (досл. “загубися”).*

Як бачимо, образна основа англійських і східнослов'янських фразем цієї групи суттєво відрізняється, у той час, як українські, польські і російські ФО мають багато подібних елементів, що пояснюється спільною культурно-історичною спадщиною, а певні розбіжності у внутрішній формі зумовлені національною специфікою кожної мови, англійські базуються на зовсім інших образах і асоціаціях.

У межах фразеотематичного поля “рух у просторі” виділяємо ФТГР6 “вказівка на раптову появу”, до цієї порівняно невеликої групи належать фраземи типу: *як (мов, ніби і т.ін.) сніг (дощ) на голову [з ясного неба] звалюватися, з'являтися* – “зовсім несподівано; раптово” [429, с. 837], *як (мов, ніби і т.ін.) з неба впасти (звалитися)* – “1. Несподівано, зненацька з'явитися [428, с. 148], *як (мов, ніби і т.ін.) із (з-під) землі вирости (виринути) / виростати (виринути)* – “несподівано з'являться де-небудь” [428, с. 102] // *как (будто, словно, точно) снег на голову (свалиться)* – “зовсім неочікувано, раптово (з'явитися, прийти, звалитися)” [426, с. 441], *как (будто, словно, точно) с неба свалился (упал)* – “1. Неочікувано, раптово з'явитися” [426, с. 410], *как (будто, словно, точно) из-под (из) земли вырос* – “раптово, неочікувано з'явився”, *выскочить как черт (чертик) из табакерки // spaść jak z nieba, wpaść jak po ogień, wpaść jak bomba; wyrosnąć / wyskoczyć / zjawić się jak spod ziemi, zwalić się na kark, wyskoczyć jak Filip z konopi, spaść komuś (jak) z nieba; niczym gwiazdka z nieba // appear to one's eyes* (“з'явитися, стати перед очима”), *bolt from the blue (тж. thunderclap in a clear sky)* (“як грім серед ясного неба”), *fall on one's head* (“упасти, звалитися на чийсь голову”), *as sudden as an April shower* (“цілком несподіваний, раптовий, як сніг на голову”), *out of a clear blue of the sky* (“як сніг на голову, як грім серед ясного неба”), *burst into the view* (“раптом, несподівано стати перед очима”), *drop from the clouds* (“упасти, як сніг на голову, як з неба звалитися”), *pop up like a Jack-in-the-box* (“раптом, несподівано з'явитися”).

Деякі з тих одиниць можуть стосуватися раптової появи або неочікуваності будь-чого взагалі, проте нас вони цікавлять передусім в

антропоцентричному аспекті, тобто зверненні до людини, зокрема до пересування людини. Зараховуємо до аналізованої групи такі ФО на підставі того, що раптова поява є результатом миттєвого переміщення: людина зникає з одного місця і опиняється в іншому, тобто переміщується з одного місця в інше. Просто у наведеній групі фразеологізмів відсутні вихідна (початкова) точка переміщення, вона, як і саме пересування, залишаються ніби “за кадром”, увага концентрується на самому моменті завершення даного пересування, тобто раптовій появі.

Усі ці фразеологічні одиниці характеризуються спільною семою “раптово з’явитися” і однотипною (в українській та російській мовах) структурою.

Подамо приклади вживання фразеологічних одиниць з цією семою у контекстах: *Кортить Зеневі глянути, який то улов у того хлопчини. І, мабуть, глянув би, та **ніби з неба впали** два жандарми (Є. Куртяк); Татари рухаються завжди у цілковитій таємничості, **падають, як сніг на голову**, вриваються, мов летючий вітер (П. Загребельний); Як тільки Оксана зникла з очей, Микола сів на свій пенюк і задумався. “Звідки вона взялась? **Мов із землі вироста**” (В. Гжицький) // Гуляет, пьянствует и вдруг пропадает, как в воду, и слуху нет. Там, глядь – снова **будто с неба упал**, рыскает по улицам села (Н. Гоголь); К вечеру приехал в Рязань дядя Егор, Давыдов отец. Не прислав предварительного письма, никого не предупредив, **свалился он как снег на голову** (И.Тургенев); Наталья шла вдоль пруда, по длинной аллее серебрястых тополей: внезапно перед ней, **словно из земли, вырос** Рудин (И. Тургенев); Толкую-с я, таким манером с мужиком, вдруг Егор Парменов как **из-под земли вырос** (А.Писемский) // Nie spodziewaliśmy się nikogo, a goście **zwalili się na kark** dobrze po północy [451, с. 781]; Byli u mnie wczoraj, **wpadli jak po ogień**, więc nawet nie zdążyłam z nimi spokojnie porozmawiać [451, с. 694]; Dzisiaj rano schodzę po schodach najciszej jak się tylko da, żeby Malinowska, nie daj Bóg, nie usłyszała, że idę. Już trzymam rękę na kłamce, a tu **jak spod ziemi wyrasta** to babsko i wrzeszczy: “A co się to u was wyprawiało*

wczoraj wieczorem?!” [468, с. 294] // *Not until after lunch, when they were alone once more with coffee, did discomfiture come with the suddenness of a thunderclap in a clear sky* (J. Galsworthy). *What account does he give of himself? Where did he come from? He didn't drop out of the clouds, did he, master?* (Ch. Dickens). *While the chairman were considering how to get the intruder out, the top of the chair suddenly flew open, and Ajax popped up like a Jack-in-the-box* (W. Ainsworth).

ФТГР7 “рух до об’єкта, відношення до об’єкта” представлена фраземами, на кшталт: *наступати (наступити) на п’яти* кому – “наздоганяючи, переслідуючи, йти, рухатися; дуже близько від кого-небудь” [429, с. 536]; *п’яти врізати* – “косячи, догнати косаря, що йде попереду” [428, с. 151] // *наступать на пятки* – “наздоганяти кого-небудь, переслідуючи або просто рухаючись за кимось” [426, с. 269]; *наступать на хвост* (в другому значенні) – “наздоганяти кого-небудь...” – синонімічне першому фразеологізму в цій підгрупі [426, с. 269]; *висеть на хвосте у кого* – просторічний усталений зворот, що позначає “наздоганяти когось, безпосередньо слідувати за кимось, наближуючись впритул до когось” [426, с. 69] // *chodzić ślad w ślad, deptać komuś po piętach, pchać się jeden przez drugiego, wchodzić w szranki, wlec się w ogonie, iść w kilwater, następować komuś na pięty, chodzić za kimś jak pies, snuć się za kimś jak cień, wlec się na końcu, iść ramię przy ramieniu, gonić w piętę, chodzić w czyjeś ślady, dotrzymywać czemuś kroku, przyszła kryśka do Matyska, uchodził przed wilkiem, trafił na niedźwiedzia, przyjdzie koza do woza, na pochyłe drzewo i kozy skaczą, iść łeb w łeb // at heel* (“слідом за кимось, чимсь, по чийхсь стопах”), *be on the trail* (досл. “бути на слід”), *come upon one’s heels* (“йти слідом за кимось”), *dog one’s footsteps* (“ходити слідом за кимось”), *be in the track of one* (“йти по чийхсь стопах”), *to follow the scent* (“йти услід, прямувати за запахом”), *to follow at one’s heels* (“йти услід, прямувати за чиймись п’ятами”), *to follow as a shadow* (“йти слідом за кимось, як тінь”), *to dog one’s footsteps* (“йти за чиймись

слідами, як собака”), *to come to heel* (“іти до п’яти”), *to be at one’s back* (“бути за чиеюсь спиною”), *to follow in the cry* (перен. “покірно слідувати за кимось”).

Фразеологічні одиниці зі значеннями “ходити крок у крок за кимось, не відступаючи”, “рухатися за певним об’єктом, знаходячись від нього на невеликій відстані” (*наступати на п’яти / наступать на пятки / chodzić ńlad w ńlad / at heel*) можна зарахувати до цієї групи, бо виражають відношення до об’єкта та рух до нього.

ФО зі значеннями “ходити крок у крок за кимось, не відступаючи”, “рухатися за певним об’єктом, знаходячись від нього на невеликій відстані” (*наступати на п’яти / наступать на пятки / chodzić ślad w ślad / at heel*) можна зарахувати до цієї групи, бо виражають відношення до об’єкта та рух до нього.

Фразеологізм *gonić w piętke* теж відносимо до зазначеної групи, бо він має значення “наздоганяти, невідступно переслідувати когось”, у переважній більшості він вживається у мисливській лексиці і виражає негативне ставлення до об’єкта.

Структура цих фразеологізмів в основному однотипна, їх об’єднують спільні лексичні компоненти. Відношення між ними синонімічні. Розбіжності у семантиці цих фразеологізмів-синонімів незначні, і зв’язані з семами “відношення до об’єкта” та “оціночність”. У фразеологізмі *висеть на хвосте (на плечах)* сема, що передає близькість суб’єкта руху до об’єкта, виражає більший ступінь наближення, ніж в інших фразеологізмах. Сюди ж відносяться і ФО *идти по следам* (кого, чьим) в значенні “без зволікання шукати когось, переслідувати”, пор.: *За мною, трохи не наступаючи мені на п’яти, жандарм цокає своїми острогами (П. Мирний); Ой: що коїлося у Закриччині, як німцеві вже почали на хвоста наступати, як його почали викурювати, мов лиса з нори! (Є. Гуцало) [429, с. 536] // – Кажеться. Ведь за нами никто не гонится, – неприятель не наступает нам на хвост, отчего же, спрашивается, такой беспорядок? (С. Сергеев-Ценский); Посланные дозоры нигде вблизи врага не обнаружили, хотя шереметьевцы и божились,*

что он висел у него **на хвосте** от самих Пуганок (А. Толстой); Конники, видно, хотели настичуть его (неприятеля) еще у границы **наступит** ему **на пятки** (В. Беляев) // *Leszczyńianin całą swoją uwagę skupił na pokonaniu T. Golloba. Ze startu obaj wyszli **leb w leb**, nie odpuszczając, ale Łowickiemu udało się sztuka pokonania bydgoszczanina [451, с. 261]; Kobiety **pchały się** do pociągu, **jedna przez drugą**. Wiedziały, że miejsc siedzących starczy najwyżej dla połowy [460, с. 123]; Chłopiec zeskoczył z kozła i machinalnie **szedł ślad w ślad** za rozkazodawcą [460, с. 300]; Jego koń **chodził za nim jak pies** i przybiegał na gwizd z pastwiska [460, с. 674] // *Sally had never known anything but privation. Now she grim and ghastly figure of starvation pursued her, **dogged her footsteps**, caught at her skirts, was never out of sight (F. Dandy). Medley had already risen hurriedly to his feet. The look in his eyes said he was going straight to his telephone to tell Doctor Liewellyn apologetically that he, Liewellyn, was a superb doctor and he, Medley, could hear him perfectly. Oxborrow was on his heels (A. Crjning). **Following close at his heels**, came Mr. Job Troller, in his catalogue of whose vices, want of faith and attachment to his companion could, at all events, find no place (Ch. Dickens).**

До цієї ФТГР безпосередньо приєднується семантичний ряд із спільною семою “скерованість до суб’єкта або – рідше – від суб’єкта”, який можна виділити у наступну ідеограму: Бог (Господь) несе (приніс) кого – “хто-небудь з’являється, приходить” [426, с. 137], лихий несе (приніс) кого [428, с. 547], дідько лисий несе [428, с. 243], чорт (дідько, нечистий, нечиста (сила)), несе [429, с. 953] // бог несе, леший (черт, бес, нелегка) несе (принес), черт унес [426, с. 521] // *diabli kogoń wzięli*. Суб’єктом тут виступає приховане оточення (люди) до якого (або від якого) скерована дія. До прикладу: Чого ви такий понурий? [Орест:] Та досадно, ся розмова... **Чорт приніс** язикатого Острожина, – ідіот! (Л. Українка); – І звідкіль **принесла** його **несита сила!** – казали другі. – Тільки де два-три чоловіки зійдуться, то вже й його **чортяка** хоч-не-хоч **внесе туди!** Не дав начитатися уволю (С.Васильченко) // – “Кто там?” – “Эй, впусти хозяин?”, – “Ну какая там

беда? Что ты ночью бродишь, Каин? Черт занес тебя сюда” (А. Пушкин); Люди теперича праздник встречают все честь честью, а мы вон сюда тряслись, несла нас нечистая сила! (А. Серафимович); Принесла его сюда, за тыщи верств, нелегкая из Харькова! (К. Паустовский).

Ці фразеологічні одиниці близькі за структурою. Це так звані предикативні усталені одиниці, котрі виконують емоційно-експресивну функцію – будучи засобом вираження відношення мовця до висловлення. Пор.: в українській мові: *чорт приніс / поніс* кого, грубо. “вживається для вираження незадоволення з приводу прибуття когось небажаного, або чийого-небудь небажаного відправлення кудись”; *чорт носить* кого, грубо. “вживається для вираження незадоволення з приводу того, що хтось невчасно або багато ходить, вештається в різних місцях” [429, с. 953]; у російській мові: *чорт несет* – “прост.: хтось приходить недоречно, невчасно і т.п. Висловлення незадоволення з приводу приходу небажаного гостя, відвідувача” (див. ілюстративний матеріал); *чорт унес* – “прост. 1. Хто-небудь зникає, бовтається невідомо де. Висловлення незадоволення цими обставинами. 2. Хто-небудь нарешті пішов. Висловлення вдоволення, полегшення з приводом того, що небажаний гість, відвідувач пішов, поїхав, зник” [429, с. 521].

В англійській мові нами не було знайдено ФО із семою “скерованість до суб’єкта або – рідше – від суб’єкта”.

ФТГР8 “**рух у зворотньому напрямку**” передбачає повну зміну місцезнаходження, пересування назад, у зворотньому напрямку: *давати / дати задній хід* – 1) “рухатися у зворотньому напрямі (про транспорт)”;) “відмовлятися від свого попереднього рішення” // *być z powrotem, odejść jak niepyszny, podać tył, wrócić jak bumerang, chodzić tam i z powrotem, wracać na stare śmieci, zwinąć manatki, zabierać się do powrotu, odprawić z kwitkiem, wyjść po angielsku, wracać z tarczą lub na tarczy, zwinąć żagle, iść z powrotem*.

Так, фразеологізм *odejść jak niepyszny* по праву можна віднести до цієї групи, бо містить сему “пересування у зворотньому напрямку”. Його

значення є умотивованим його складовими частинами: дієслівний компонент *odejść* означає “піти, повністю змінюючи місцезнаходження”, а іменний вказує на те, з яким результатом, а точніше – без нього, тобто ні з чим.

На відміну від попереднього фразеологізму, значення цієї фраземи *wracać na stare śmieci* не можна розкрити за допомогою її складових частин, оскільки деякі з них повністю фразеологізувалися, тобто її цілісне значення нічого спільного не має із значенням деяких слів-компонентів, які входять до її складу. Так, дієслівний компонент *wracać* означає “повернутися, повністю змінити місцезнаходження”, проте наступний компонент фразеологізму *na stare śmieci* не може бути буквально сприйнятим, мотивованим, бо означає він “на старе сміття” і не розкриває загального значення фразеологізму. У цьому випадку звертаємося до праці А. Бернацької “Powszechny słownik frazeologiczny”, в якій розкривається його семантика. Отже, фразеологічна одиниця *wracać na stare śmieci* має наступне значення – “повертатися до свого рідного дому, країни” [465, с. 286], тобто містить сему “пересування у зворотньому напрямку”.

Носіями цієї семи в англійській фразеології є одиниці: *to retrace one's steps / way* (“проходити своїми слідами / дорогою назад”, повернути голоблі), *to tread back one's steps* (“крокувати своїми слідами назад”), *turn on one's heel* (“круто повернутися і піти геть”), *pull one's freight* (“швидко і негайно піти геть”), *turn bridle* (“повернути назад”), *a step backwards* (“крок назад”), пор.: “Сміливий звіробій” (корабель) **дав задній хід і сповз з мілини** (М.Трублаїні); *Піди ти до свого генерала, – сказав робітник в окулярах, – і скажи йому, що робітники вимагають, щоб начальство сюди прийшло... Ну, повертай голоблі* (П.Панч); *Тепер якось ніяково назад лізти... А їхати не можу... І не поїду, нізащо не поїду...* (М.Коцюбинський) // *Ей-богу, уму непонятно! Спочатку, кажись, повезло... Видно приходить поворотить назад оглобли. А жаль, право жаль* (М.Гоголь) // *Zawrócił i szedł z powrotem w stronę domu* [472, с. 737]; *Śmiać się z nas będą tylko i sprawiedliwie, jeżeli odprawią nas z kwitkiem od kasztelanica* [472, с. 614]; *Ot, z podróży wracamy znów na stare śmieci* [472,

с. 614]; *Krzyczała do dziecka: „u tej dewoty się cofasz!”* *Straszyła Renusię: „zwijasz żagle i jedziesz do babci”*. *Pięć razy dziennie potrafiła krzyknąć: „pakuj się!”* [472, с. 781]; *To nie zwykła jego cecha. Jednak tym razem był w rozpacz i szybko wrócił do niej jak bumerang* [435, с. 50] // *By wordless agreement they turned and retraced their step* (P. Abrahams). *Hung turned on his heel, and walked sharply away* (H. Caine).

ФТРГ9 – “невизначеність напрямку руху” – включає ФО із значенням “рухатися у будь-якому напрямку, куди-небудь, навмання”: *куди ноги несуть; куди очі дивляться; на всі чотири боки (сторони); куди вітер віє (дме); бог зна (знає) куди, іти куди очі поведуть, прямувати куди очі спали // куда ноги несут – “не розбираючи шляху, без певного напрямку, куди-небудь – йти, їхати і т.п.”; куда глаза глядят (идти, брести, бежать и т.п.) – “не розбираючи дороги, без певної мети”; на все четыре стороны // куда ветер дует – 2. з дієсл. “у будь-який бік, куди завгодно” [426, с. 132]; // бог знает куда – “куди завгодно” [426, с. 38].*

Фразеологічним одиницям польської мови цієї групи теж притаманне значення невизначеності напрямку руху: *odjechać w siną dal, iść w rozsypkę, wyruszać na podbój świata, iść za siódmą rzekę, puścić się w świat, pójść do licha, pójść dokąd oczy poniosą, uciekać gdzie pieprz rośnie, iść tam, poparzony, jak piłka, gdzie diabeł mówi dobranoc*.

ФО *odjechać w siną dal* входить до даної групи, оскільки, за С.Скорупкою, має таке значення – “раптово зникнути у невідомому напрямку” [471, с. 431], тобто їй притаманна сема “невизначеність напрямку переміщення”, проте вона може також входити і до ФТРГ5 “вказівка на зникнення”, бо вказує на саме зникнення.

В англійській мові до цієї групи можемо віднести наступні одиниці: *all over the shop* (“без чіткого напрямку, без ясної мети”), *before one’s nose* (“куди очі дивляться”), *set one’s face* (“попрямувати, піти кудись”); *up hill and down dale* (“куди очі дивляться”), *hither and thither* (“туди і сюди, у різних напрямках”), *back and forth* (“туди і сюди, в різні боки”), *walk a turn* (“пройти

вперед і назад, туди і сюди”), *lose one`s way* “заблукати” (досл. “втратити шлях”), виходячи з того, що у самій фразеологічній одиниці “приховані” різні додаткові семи руху, оскільки заблукати можна тільки внаслідок пересування в невизначеному або хибному напрямку, а також англійські ФО зі значенням “попрямувати, відправитись кудись”, об’єднані інтегральними семами “односпрямованість руху” і “початок руху”: *to direct one`s footsteps* (“направити свої сліди”), *to strike the trail* (“ударити стежку”), *to set one`s foot* (“налаштувати свою ногу”), *to get under way* (“потрапити під дорогу”), *to betake oneself to* (“ввірити себе”), *to turn one`s face for* (“повернутись обличчям до”), *to set one`s face to smth* (“налаштувати обличчя на”), *to bend one`s footsteps towards* (“повернути сліди в напрямку до”). У східнослов’янських мовах фразеологізмів такого значення нами не виявлено, що можна пояснити особливостями граматичного ладу східнослов’янських мов: оскільки дієслова цих мов, на відміну від англійської, можуть бути як доконаного, так і недоконаного виду, початок руху можна передати не лексичними, а граматичними засобами, наприклад: *Він злетів.., швидко досяг висоти на 20000 м, ліг на свій курс* (В. Собко), пор.: *Тоді, хвиле, неси з милим, куди вітер віє!* (Т. Шевченко); *Я був за селом, ішов куди очі, як в тумані. Опинився в лісі, в глухому кутку* (О. Пчілка); *...Надійка вибігла на вулицю і пішла тротуаром так, без мети, просто куди ноги несли* (П. Козланюк) // *И я, без памяти, бегом. Куда глаза глядят, от этого уroda* (И. Крылов); *Вышла Анютка из избы и давай бог ноги, куда глаза глядят* (А. Чехов); *Такая чертовщина водится, что прямо бери шапку, да уленетьвай куда ноги несут* (Н. Гоголь) // *Kłótnie damskie czasem gorzej się kończą niż męskie rozmowy w knajpie. Dwie przyjaciółki z Rabki w trakcie rozmowy towarzyskiej zaczęły się bić. Jedna drugiej obcięła kciuk drzwiami. (...) Jeśli więc ktoś zobaczy dwie bijące się baby, niech ucieka gdzie pieprz rośnie* [451, с. 647]; *Nie pożegnali się, po prostu okręcili się na pięcie i poszli sobie w siną dal. Nawet nie wiem, gdzie ich teraz szukać* [460, с. 68]; *Po kolejnej awanturze z mężem, wzięła dzieci i poszła z nimi w rozpacz, dokąd oczy poniosą, byle jak najdalej od tego tyrana*

[460, с. 207] // *Officials, looking very cross that their customary resthour was being disturbed, rished **hither and thither** with sheaves of documents* (G. Trease). *I must have passed that shop **back and forth** six times during that manful struggle* (M. Twain). *Seeing that he evidently **wished her at the end of the earth**, Gemma hastened to state the business* (E. Voynish). *They **walked a turn** through the hall in this familiar posture* (W. Scott).

Досить наближена до попередньої наступна, десята, ФТГ “**хаотичний рух, пересування без мети**” об’єднує ФО, що характеризують рух за його спрямованістю. Переміщення взагалі може бути односпрямованим або різноспрямованим, таким чином ФО можна віднести до двох різних, але наближених груп з інтегральними семами “односпрямованість” і “різноспрямованість” відповідно. Різнострумований рух позначають, наприклад, такі одиниці: *тинятися по світу, маятися по світу, блукати по світах, бігати світами, линди водити*, що означають “тинятися, бродяжити”, і одиниці зі значенням безперервного руху: *крутиться як (мов, ніби) білка (білочка) в колесі* [428, с. 403], *витуся (звиватися, крутиться, викручуватися) в’юном (лисом)* [428, с. 107]. У російській мові знаходимо такі відповідники: *вертеться (кружиться) как белка в колесе, вертеться (вуться) в’юном* – “бути у безперервному русі”; *как угорелая кошка; как угорелый (бегать, метаться, носиться)* – “хаотично, метушливо”.

У польській мові до ФТГ “**хаотичний рух, пересування без мети**” теж відносимо ФО, яким властиве значення пересування без певної визначеної мети: *chodzić jak Marek po piekle, iść przed siebie, pójść za ciosem, iść za siódmą rzekę, puścić się w świat, szlifować bruk, błąkać się jak pies*.

Фразеологізм *błąkać się jak pies* відносимо до цієї групи, оскільки, за С.Скорупкою, він має значення, що містить сему “пересування без мети” [471 с. 142], а саме – “ходити без цілі, не вибираючи певного напрямку; швендятись, бродити”.

Значення фразеологічної одиниці *szwendać się z kąta w kąt* є мотивованим її складовими частинами. Так, дієслівний компонент

фразеологізму *szwendać się* означає “ходити, брести без цілі”, а іменний вказує на те, де цей рух відбувається, у яких межах. Отже, семантика фразеологізму – хаотичне пересування, переміщення без визначеної мети.

До складу англійської групи входять фразеологізми: *to do the block* (“робити квартал” – “прогулюватися, гуляти у фешенебельній частині міста”), *to beat one's way* (“бити свою дорогу” – “бродяжити”), *to be on one's pins* (“бути на своїх палицях/кілках” – “бути на ногах”), *to be on the move* (“бути на русі” – “бути в русі, на ногах, у роз'їздах”), *to be on the pad* (“бути на сидлі” – “бути бродягою, бродяжити”), *to carry the banner* (“носити прапор” – ірон. “ходити, тинятися вулицями всю ніч, не маючи притулку”), *to cover the ground* (“покривати землю” – “мандрувати, подорожувати”), *to hang about* (пряме значення дієслова “hang” – “вішати, розвішувати”, прийменника “about” – “всюди, кругом”, значення ФО – “тинятися, вештатися”), *to hit the breeze* (“ударити вітерець” – “переїжджати з місця на місце, мандрувати”), *to knock about* (“knock” – “ударяти, бити”, “about” – див. вище, значення фразеологізму – “тинятися, вештатися”).

У всіх згаданих фразеологічних одиницях на перший план виходять такі елементи значення, як “безперервність” і “численність різних напрямків”.

Наведемо приклади вживання: *Біля нього в'юном крутився старий Митрофан Мизя (І. Ле); Лемех крутиться наче білка в колесі, незважаючи на погане здоров'я (В. Москалець) // С утра до вечера, и в море, и на якорь, Василий Иванович вертится как белка в колесе, наблюдая, чтобы клипер был “игрушкой”, чтобы работа “горела” (К. Станюкович); “Работы было много, с утра до вечера я собирал материал для репортажа, вертелся как белка в колесе, вьюном вился,” – рассказывал журналист (Из газеты) // Będziemy dążyć, aby oprócz nauki nasi podopieczni mogli po południu wyrwać się ze swoich środowisk i zamiast szlifować bruki, przyjść do nas, odrobić lekcje, pograć w tenisa, wstąpić do siłowni, którą urządzamy, słowem – pożytecznie spędzić tu czas [451, с. 605]; Dorośli rozprawiali w najleprze o polityce, siostra*

*była zajęta nową koleżanką, a ja szwendał się z kąta w kąt i z nudów brzdąkałem na fortepianie [460, с. 133]; Nie mając dokąd iść, błąkam się oto jak pies, co to się zwlecze i wałęsa od wsi do wsi [472, с. 674] // They heard some noise and next moment each of them took to his heels in a different direction. The boy grabbed the lady's purs and run away like a deer. "To carry the banner" – means to walk the streets all night (J. London). But at ten, the moon beaming too bright and no Roberta appearing, he decided to leave. It was not wise to be **hanging about** there (Th. Dreiser). When she got back into the drawing room the others were on the moon (K. Mansfield).*

Існує теж низка фразеологічних одиниць, котрі у межах цієї ФТГ представлені у семантично "звуженому" варіанті. Тобто, виділяємо подібний, але дещо інший і вужчий елемент значення "різнонаправленість (але нехаотичність і безперервність) руху": *кто куди (бачив, понав) – "у різні місця, у різні боки; урізнобіч" [429, с. 937] // кто куда – "у різні боки уходити, втікати і т.п." [426, с. 216]; на всі чотири боки – "куди завгодно, будь-куди" [428, с. 44] // на все четыре стороны (ветра) – "куди завгодно, куди тільки захочеться (йти, проганяти, відпускати)" [426, с. 458, 62] // every which way ("в усіх напрямках"), to the four winds ("на всі чотири сторони"):* – *Як схарпуджена отара, кинулись вони врозтіч... хто куди! Дехто в другі села, інші в ліси та болота (П. Мирний); – Сніданок закінчено, зараз Васько помиє посуд і може майнути на всі чотири сторони (М. Зарудний); Сильно доводилося битися, а потім розбігтися на всі чотири боки (Ю. Яновський) // Избитые бабы были брошены дома, мужья же вышли на волю и пьяными ногами стали расползаться кто куда: в кабак, в живопырку, а кто и прямо в тайгу, в болото, в холодок (В. Шишков); Ступай себе на четыре стороны и делай что хочешь; Войско Донское царскому величеству подлежит, и я атаман, со всей старшиною ему подлежащим и вершим по его указу. А кто хошь – на четыре ветра ступай, хоть с нечистым деритесь (С. Злобин) // The news was fall over town in two minutes, and you could see the people tearing down on the run from every wich*

way, some of them putting on their coats as they come (M. Twain). *He wanted to stand in the market place, to reach out his hands and shout of this iniquity to the four winds of heaven* (A. Cronin).

До аналізованої групи належать фраземи з елементом значення “безперервний рух по колу”: *kręcić się (вертїтися) дзигою (як дзига) // вертеться волчком*. У польській фразеології ця ідеограма представлена ширше. До цієї порівняно невеликої групи у польській мові належать такі фразеологічні одиниці: *kręcić się jak fryga, zataczać koło, robić okrąg, kręcić się w wirze (tańca), zataczać kręgi, kręcić się jak w kołowrotku, tańczyć kołem, zrobić koło // top is asleep* (“дзига, крутитися так швидко, що непомітно її руху”), *to fetch / make a circuit* (“взяти / зробити коло”), *to take a compass* (“взяти коло”), *to go one’s rounds* (“ходити своїми колами”).

“Безперервний рух по колу” передбачає пересування в просторі по замкненій кривій, тобто переміщення навколо чогось або когось по замкненому шляху руху.

Фразеологічну одиницю *zrobić koło* С.Скорупка у двотомному словнику “Słownik frazeologiczny języka polskiego” тлумачить як “пройти або проїхати зайву відстань, рухаючись кружним шляхом” [472, с. 745]. Отже, ця фразеологічна одиниця містить сему переміщення по колу, проте на зайву відстань.

Щодо польського фразеологізму *tańczyć kołem*, то його теж відносимо до цієї ідеограми. Це можна пояснити тим, що дієслівний компонент цього фразеологізму *tańczyć* означає “пересуватися у просторі, виконуючи певні рухи”, а іменний вказує, яким саме чином пересуватися – по колу, тобто по умовній замкненій кривій. Отже, загальне значення цієї фразеологічної одиниці – рух по колу.

Подібну семантику має фразеологізм *kręcić się w wirze (tańca)*, ці дві фразеологічні одиниці є запозичені з хореографічного лексикону, а саме із сфери бального танцю. При розкладі цього фразеологізму на складові частини бачимо, що цілісне значення цієї ФО є мотивованим її

компонентами. Так, дієслівний компонент *kręcić się* має значення “вертїтися колоподїбно”, тобто рухатися, утворюючи певні кола, а іменний компонент вказує, у який спосіб виконуються ці колоподїбні, обертові рухи у просторі. Отож загальне значення фразеологічної одиниці *kręcić się w wirze (tańca)* є “рух по колу”: *Jastrząb zatacza koła w powietrzu* [471, с. 336]; *Pospolicie w krajach tak bagnistych, latem często daleki okrąg trzeba robić drogą zwyczajną* [472 с. 596]; *Ale tego pan z Dalewic za nic uczynić nie chciał, więc znowu kręcił się jak fryga* [471, с. 188]; *Goście weszli w porządku i zaczęli tańczyć kołem* [471, с. 336]; *Asia, w który już raz zrobiła koło, idąc tą drogą, musieli się zetknąć* [471, с. 336]; *Jakeśmy kręcili w wirze tańca, jeden pan tak mi nastąpił na suknię, że się aż z paska wyrwała* [471, с. 486]; *Ptaki te, zataczając coraz szersze kręgi, dosięgnęły aż do góry* [471, с. 354].

Можна виділити також декілька фразеотематичних груп, котрі широко представлені у певній мові і майже або повністю відсутні (через незначну кількість ФО з певним елементом значення або взагалі через відсутність таких) в іншій. Наприклад: в українській та російській мовах виділяємо ФО, що містять сему “рух пішки”: *топтати ноги* (“ходити”), *міряти кроками/ногами* (“ходити пішки по чомусь”), *іти / рухатися на своїх власних, їхати на батьківських* [428; с. 19] і *на парі власних* (“іти пішки”) [429, с. 608] // *на своих двоих, ползатъ на четвереньках, на корташках нести (тащитъ), на корташки взятъ* [426, с. 98], *на четырех стропилах ползатъ* (диал.), *на закорках нести* [426, с. 94–95],

Досить численна підгрупа ФО англійської мови, що позначають переміщення пішки: *to foot / leg it* (використання іменників “ступня” і “нога” у функції дієслів), *to make foot* (“робити ногу”), *to beat it on the hoof* (“бити копитом”), *to take to one’s feet* (“взятися на ноги”), *to hit the grit* (“ударити пісок / гравій”), *to ride Bayard of ten toes* (“їхати конем із десяти пальців”: *Bayard* – Байяр, чарівний кінь гнідої масті із лицарських романів), *to ride Shanks’ mare / pony* (“їхати на кобилі/поні Гомілці”), *to ride in the marrowbone coach* (“їхати в колінній кареті”: “marrowbone” – коліна).

У польській фіксуємо лише фразеологічну одиницю *na czworakach chodzić*. Водночас, у польській мові виділяємо ФТГ, що об'єднує фразеологічні одиниці з семою “**визначеність напрямку переміщення, певна мета пересування**”. До неї входять фразеологізми типу : *udać się na wizytę, chodzić po kominkach, stawić stopy, wyjść do miasta, chodzić koło czyich spraw, zrobić milowy krok naprzód, udać się z odwiedzinami, iść tam, gdzie król chodzi piechotą, wlaźł na gruszkę, trząśł pietruszkę*.

Ця група є протилежною за значенням до групи “невизначеність напрямку переміщення, пересування без мети”, оскільки фразеологічні одиниці, які входять до їх складу, вступають між собою в антонімічні відношення і виражають протилежні якості та властивості.

Польський фразеолог А.Бернацька у своїй праці “*Powszechny słownik frazeologiczny*” дає таке тлумачення фразеологізму *chodzić po kominkach* – “відвідувати сусідів, аби порозмовляти, посидіти, попліткувати з ними” [465, с. 99]. Отже у цій фразеологічній одиниці чітко визначений напрямок руху – до сусідів, а також вказані цілі – релаксаційна (відпочинок), розважальна.

Фразеологічній одиниці *iść tam, gdzie król chodzi piechotą* А. Бернацька дає таке трактування “піти до туалету” [465, с. 107], яке дозволяє занести її до діаграми “визначеність напрямку переміщення, певна мета пересування”.

Значення фразеологізму *udać się na wizytę* можна розкрити за допомогою його складових частин, які ще не повністю фразеологізувалися. Так, дієслівний компонент *udać się* означає “податися, піти, вирушити”, а іменний вказує в якому напрямку і з якою метою, тобто переміщуватися у певному напрямку, що повністю відповідає визначенню цієї ФТГ.

Подано фразеологізми з семою “визначеність напрямку переміщення, певна мета пересування” у контекстах: *Zaczekajcie, muszą jeszcze pójść w jedno miejsce. Tam, gdzie król chodzi piechotą* [451, с. 137]; *Życie w Złotokłosie jest zupełnie inne niż w Warszawie. Czas tu płynie wolniej, nie ma tylu atrakcji, ludzie się nudzą, więc chodzą wieczorami po kaminkach, przez co są bardziej zżyci ze sobą* [460, с. 49]; *Nazajutrz po tym udałem się z odwiedzinami do cioci* [471,

с. 433]; *Nie powinnam **chodzić koło** twoich spraw ani dawać ci żadnych rad* [471, с. 182]; *Chcąc podejść do niej, **zrobił milowy krok naprzód*** [*pojechać do Warszawy i udać się na wizytę do adwokata*] [471, с. 433]; *Kiedyś mieszkaliśmy za miastem, żebyśmy mogli **wyjść do miasta** po zakupy, trzeba było jechać autobusem* [471, с. 437]; *Zdawało jej się, że **stawi stopy** do niej, lecz poszedł nie w jej kierunku* [471, с. 217].

Виділяючи ФСГ з ідеєю руху і переміщення у просторі варто звернутись до тези Г. Міннуліної про те, що найчастіше “фразеосемантичні групи з дієсловом руху служать для позначення або вираження екстремальних (а тому суб’єктивно значимих) фізичних, психічних і соціальних ситуацій або стану особи” [180, с. 5]. На цій підставі дослідники (А. Райхштейн, Г. Минуліна, В. Мокієнко, Ю. Гвоздарьов та ін.) виділяють близько 10 ФСГ з ідеєю руху і переміщення: ‘мовленнєва діяльність’ ‘емоційний стан’ ‘розумово-психічний стан’, ‘фізичний стан’, ‘положення у суспільстві’ (сімейне, матеріальне, суспільне), ‘моральний статус’, ‘поведінка людини’, ‘ситуація’ (сприятлива / несприятлива), ‘діяльність’ (досягнення / недосягнення мети і результатів діяльності, спосіб дії), ‘стан предмета, об’єкта’, ‘оцінка’ [180, с. 5]. Виділення таких груп має певні обмеження і застереження. По-перше, до складу згаданих ФСГ входять ті ФО, які тільки в одному або в усіх можливих переносних значеннях входять до семантичного поля руху; по-друге, простежується своєрідний семантичний синкретизм і амбівалентність, нежорсткість меж між даними групами (наприклад, емоції і оцінка, ситуація і активна чи пасивна діяльність і под. тісно перетинаються і взаємопроникають). По-третє, ФСГ включає до свого складу як КФО (стійкі порівняльні звороти), так і некомпаративні фраземи, у яких дієслово руху є стрижневим і концептуально релевантним (йдеться про різні за семантикою і способом переміщення дієслова руху – *ходити, рушити, бігти, гнати, летіти, пуститись, їздити, рвати, мчати*; спосіб руху – *повзти, волочитись, топтати блукати і т.ін., пливти, скакати, падати, крутитись*; статальні дієслова – *висіти, стояти, сидіти*, дієслова зі значенням

припинення або відсутністю руху – *стати, зупинитись*, включаючи і деякі префіксальні похідні деривати і їх аспектуальні пари – *обкинути-обкидати, вискочити-вискакувати, входити-увійти, виплисти-впливати, летіти-літати, витягти-витягувати-тягнути* і под. Продемонструємо фрагментарно наповнення виділених на нашому матеріалі ФСГ та їхній склад.

1. Рух загалом або його відсутність: Цю групу представляють крім власне дієслів руху, спосіб, характер переміщення, ФО з цим компонентом можуть вказувати на мету руху, його припинення або відсутність, перешкоди на шляху, межі, границі і т. ін.: укр. *іти вперед, держати путь, зав'язати дорогу* [428, с. 301], *не рушити з місця* [429, с. 776], пол. *poruszać się jak posąg* “зупинитись, не рухатись”.

2. Мовленнєва діяльність: процес говоріння, манера, спосіб мовлення (порушення мови): укр.: *спливати з язика*; пол. *blądzić / krążyć wokół tematu* “не порушувати якоїсь проблеми безпосередньо, говорити непрямо, натяками”, *blądzić gdzieś myślami* [470, с. 17] “мати на увазі різні речі, але не акцентувати уваги на жодній”; англ.: *high-flown* “про екстравагантне, помпезне мовлення” (from a hawk flying unnecessarily high) – порівнюється с високим польотом [480, с. 108], *her tongue runs on wheels* – її язик біжить на колесах “вона багато говорить” [480, с. 193], *dry up [run out of words, ideas] like a sun-struck billabong* – збігли слова, думки, як струмок під сонцем [480, с. 220].

3. Стан людини:

- **емоційний стан** (позитивні та негативні емоції): рос. *душа в пятки ушла* (про концепт душі, його оціночні переосмислення, зв'язок з емоціями і сакральні прояви йдеться в працях І. Голубовської, О. Снитко, А. Вежбицької, М. Скаб, О. Урисон, С. Толстої та ін., див. хоча б [72, с. 89–107]); пол.: *latać / biegać / jeździć jak szalony* “рухатися дуже швидко, поспішно для вирішення якихось справ”, *kwę napływa komuś do twarzy* [478, с. 171], *dusza uciekła komuś w piętę* “про сильний страх”; англ.: *thrash around like a short-tailed bull*

in fly-time in a maddened frenzy “бути божевільним, дуже злим” – метушитись, кидатись як бик в шлюбний період [480, с. 127], *fly off the handle* – lose temper and self-control – злетіти з ручки “стан сильного гніву” [480, с. 190], *ride / run rusty* – їхати / бігти на норовливому коні “ставати образливим, дратівливим” [480, с. 228].

- **розумово-психічний стан:** розумова (мисленнєва) діяльність, розум / дурість, рефлексія, оцінка, роздуми, характер запам’ятовування, забування тощо: укр.: *мозком ворушити* “добре подумати перш, ніж приймати рішення” [428, с. 146], *припливати до голови, спадати / спливати з розуму, зійти / сходити, сплисти з ума*; пол. *ruszyć głową / rozumem* “подумати над чимось, замислитись” [470, с. 627]; англ. *run / set him on ground* – опустити на землю “спантеличити” [480, с. 170], *run away with an idea* – бігти геть / тікати з думкою “приймати імпульсивне рішення без належного обмірковування” [480, с. 273].

- **фізичний стан:** втома (непритомність), стан сну, сп’яніння, життєвий цикл і вік, народження, молодість, старість, смерть, загибель: укр.: *зійти в могилу* – вмерти [428, с. 335], *ледве ноги нести* – від старості, втоми [429, с. 555]; рос.: *отправляют / отправит на тот свет* кого; *отправляют / отправит в мир иной* кого, *отправляют / отправит к праотцам* кого. (книжн. или шутл.), *отправляют / отправит в Могилевскую губернию, вгоняют / вогнають, (вколачивают / вколотить) в гроб* кого.; пол.: *iść do Abrahama na piwo, iść do grobu, do ziemi, do piachu* “смерть”; англ.: *flag lose vigour, droop* (as when birds' wings flag and they fly with decreasing energy) of wit or any performance when it begins to fall off – обвиснути, втрачати життєву енергію, як крила птаха при польоті [480, с. 237]; *has Baker flying* [= the red for Baker flag, Amer] “менструація у жінки” (цей стан асоціативно-символічно пов’язується з образом червоного прапора; цей сигнальний прапор Бейкер вивішували як певний знак) [480, с. 48].

4. Статус і стан людини (сімейний, матеріальний, суспільна роль і важливість (статус), зокрема й моральний): англ.: *keep the flag flying* –

maintain a way of life, business, marriage, morals, etc. in spite of difficulties; continue the fight or struggle – “дотримуватись способу життя, бізнесу, шлюбу, моралі не дивлячись на труднощі, продовжувати боротись” (букв. тримати прапор піднятим) [480, с. 90].

- **матеріальний стан** (бідний/багатий), банкрутство, втрата грошей, прибуток: укр.: *копійка в кишеню пливе* [428, с. 389]; рос. *плыть/уплыть (уплывать, уходит / уйти) между пальцев; уходит / уйти как вода*; пол.: *coś komuś idzie jak po grudzie, jak z kamienia* – “про щось, що дається дуже важко, вимагає надмірних зусиль” [470, с. 121], *pieniądze idą, płyną jak woda* “швидко витрачаються гроші” [470, с. 545], *coś komuś idzie jak woda, jak ciepłe świeże bułeczki* “щось продається, розходиться дуже швидко, має попит” (про товар), *iść / pojechać / znaleźć się na bruk, bruku* “залишитись без засобів для існування і без роботи”; *let it run into the sands* – “дозволити чомусь збігти в пісок” [480, с. 182].

- **трудова діяльність людини**: пол. *iść do łopaty* – “виконувати важку фізичну працю”.

- **суспільне положення** (мати або досягати владу, йти догори, походження (знатне / незнатне), професія: пол.: *akcje idą w górę* “хтось стає дуже відомим, отримує визнання, вплив, затребуваність у суспільстві”, і протилежне значення – *akcje idą w dół, wypłynąć na powierzchnię* “почати мати вплив, успіх у житті”, “стати відомим, актуальним, мати затребуваність, бути важливою особою” [470, с. 343], *wskoczyć na czyjeś miejsce* “зайняти чийось посаду, часто користуючись слушною нагодою”; англ.: *fly a kite* Issue a feeler; test public opinion by experiment, to see 'how the wind blows'; raise money by an accommodation bill; explore something tentatively; depart [Amer]; have a mental breakdown; smuggle a letter into or out of prison [Amer]; pass a worthless cheque “перевіряти громадську думку на істинність” (це значення реалізується через ідею запускання паперового змія) [480, с. 478].

- **моральний статус і система цінностей** (сюди відносяться фраземи, які означають негативну поведінку людини, порушення усталених морально-

етичних норм (моральне падіння): рос.: *идти на подлость, на нарушение, на дно*; пол.: *obrzucić kogoś błotem* “образити, обмовити, принизити, очорнити когось” (*unurzać kogoś w błocie*) [470, с. 17], *sumienie kogoś ruszyło* “хтось визнав власну провину і змінив своє ставлення” (семантичний перетин з групою “стосунки, взаємини між людьми”).

5. Поведінка (провинитися у чомусь, суспільна оцінка поведінки людини, характер, риси характеру, вчинки, витівки): укр.: *пливти (плисти, плинутти), йти проти течії* [429, с. 647]; рос. *жить чужим умом, идти своим путем, идти на выручку, плыть по течению, плыть против течения*; пол.: *plynąć pod prąd, płynąć z prądem, z falą*; англ. *go / swim against the stream / tide* *decide on your own direction*, американський варіант цього фразеологізму *float / go / swim with the current / flow / stream / tide conform, acquiesce with the majority; resign yourself to the state of affairs* – дрейфувати / йти / пливти за течією / потоком / струмком / припливом “погоджуватись з більшістю, підстроюватись під стан” [480, с. 161], *fly laich [low] and fly lang the lessambitious survive better* – через образ польоту передаються високі амбіції й самооцінка [480, с. 237].

6. Ситуація (сприятлива / несприятлива, небезпечна), ідея везіння, щастя, комусь поталанило чи навпаки: укр.: *ускочити в халепу* [429, с. 919], *щось іде криво, впасти в біду як курка в борці*; рос.: *лететь в тартарары, лететь кувырком, в руки плывет, идти вкривь и вкось*; пол.: *coś komuś idzie / poszło jak po maśle / jak z płatka, jak po mydle* [470, с. 132], *wpaść jak śliwka w kompot* [470, с. 132]; англ. *fly up with Jackson's hens* – “стати банкрутом” – букв. злетіти з курми Джексона [480, с. 150].

7. Ставлення і взаємовідношення (позитивне або негативне ставлення, міжособистісні стосунки (*свій-чужий* простір), позитивні побажання): укр.: *надати в ноги* (підпорядкованість, суспільна ієрархія) [428, с. 603]; рос.: *идти на мировую*; пол. *wchodzić na czyjeś podwórko* “займатись вирішенням справ, до яких хтось не має жодного стосунку”, *iść / pędzić / bieć, walić do kogoś, dokądś jak dym* “йти до когось без вагань, сміливо”, *rzucić /*

ciskać komuś kłody pod nogi “вживати будь-яких засобів для перешкоджання комусь у здійсненні його намірів, прагнень, бажань”, *iść boczną drogą / ścieżką* “прагнути досягнути мети будь-яким, іноді не зовсім законним шляхом”; англ.: *fly laich [low] and fly lang* – літати низько і довго, букв. чим менше амбіцій – тим легше вижити [480, с. 237].

8. Діяльність (досягнення / недосягнення результату, мета, відсутність мети, чогось досягнути / не досягнути), даремність зусиль, втрата чогось, набуття досвіду): укр.: *вище колін не підскочиш, бо й коліна скачуть* – порівняння життєвого досвіду, неможливого не зробити [404, с. 306]; пол.: *poruszyć wszystkie sprzężyny* “вжити всіх заходів задля досягнення мети”, *wyrłynąć, puścić na szerokie wody* “почати діяти масштабно, з розмахом, сприяти комусь в такій діяльності” [470, с. 459], *pracować / poruszać się na małych, wolnych, niskich / wysokich, dużych, pełnych obrotach* “про людину, яка діє повільно, неквапливо, opieszale або навпаки швидко, імпульсивно”, *wyrłynąć, puścić na szerokie wody* “почати діяти масштабно, з розмахом, сприяти комусь в такій діяльності” [470, с. 459], англ.: *fly the coop [Amer] leave (home) suddenly; the longer the pinkeen (small minnow, Ir- Gael] swims, the less he sweats; elope* “раптово залишити дім” – букв. втекти з курника [480, с. 146], *dight [wipe, clean] the neb [beak, nose] and: fly away/up* “залишити місце, припинити якусь діяльність” – букв. почистити дзьоб і полетіти геть [480, с. 237], *the longer the pinkeen (small minnow, Ir- Gael] swims, the less he sweats with experience comes skill and less effort is needed* – чим довше рибка плаває, тим менше вона пітніє “навички приходять з досвідом” [480, с. 235].

- **фази дії** (початок, кінець, повторюваність, почати діяти, завершити дію, справу, процес): рос.: *прийти к финишу, к концу*; пол.: *iść, pójść za chlebem* “вирушити шукати собі роботу, заробіток” [470, с. 349], *iść, pójść na swoje* “розпочати самостійне життя і утримувати самого себе” [470, с. 349].

9. Якісні ознаки (образ руху і його параметризація (інтенсивність), модальні характеристики (обережний, раптовий, непомітний, зненацька)): пол. *wpaść/wbiec jak furia* “вбігти кудись раптово”, *poruszać się (równy) jak po*

stole “їхати, рухатися без тряски” *chodzi stoi (ktoś) jakby kij połknął* “хтось рухається, стоїть неприродно, штивоно”, *jeździć na gapę* “їздити в транспорті без квитка”, *mieć miękkie nogi, poruszać się na miękkich nogach* “йти важко під впливом сильних вражень або емоцій” [470, с. 760] (семантичний перетин с ФСГ “Емоції”, і при відсутності формально вираженого лексичного складника руху в першій номінації, її належність до групи зумовлена сингматичними зв’язками компонентів): *ruszać się jak mucha w smole, chodzić jak struty; wlec się ślimaczym krokiem*; англ. *at a snail's pace* досл. “зі швидкістю равлика” і под.

10. Стан предмета або об’єкта (статус, призначення певної речі, непривабливий, занедбаний стан предмета, речі (щось пропадає, перебуває в стані занепаду), призначення предмета): укр.: *зійти на пси* “опинитися в стадії загального занепаду”; рос.: *идти на слом*; пол.: *coś idzie pod młot* “про демонтаж якихось механізмів і пристроїв, призначених на металобрухт”; *puścić, wprowadzić coś w ruch* “запустити двигун, машину, механізм” і семантично похідне значення “започаткувати якісь зміни, нові процеси”.

11. Оцінка (схвалення, обурення, здивування, розчарування, похвала чогось): укр.: *лиха година несе* [428, с. 177], *грець поніс* [428, с. 197]; вираження незадоволення (семантичний перетин з ФСГ 1); рос.: *остановиться как вкопанный*. пол.: *ktoś stanął / zatrzymał się jakby nogi wrosły w ziemię, jakby w ziemię wrosł* “хтось зупинився, не в змозі далі зробити ані кроку внаслідок страху, здивування, будучи враженим чимось” (відсутність руху поєднується через синтагматичний зв’язок із соматичним компонентом, функцією *nię*).

Аналіз фактичного матеріалу показав, що фразеологічні одиниці, об’єднані у підгрупи на підставі семантичної близькості зазвичай виявляються однаковими або близькими одне до одного за структурними ознаками (за будовою), часто мають однакові лексичні компоненти. Фразеологізми із загальним значенням пересування багаті на диференційні (розрізнявальні) ознаки, серед яких є частотні і не частотні. Частотною

виявляється сема “оціночності”, котра відображає специфіку фразеологічної одиниці порівняно зі словом – ФО позначають те чи інше явище дійсності й одночасно оцінюють його. Частотними є й безпосередньо пов’язані з поняттям пересування семи: “направленість (напрямок)”, “інтенсивність”, “спосіб пересування”. З цими частотними семами і пов’язана своєрідність системних або парадигматичних відношень фразеологічних одиниць зі значенням пересування. Однією з особливостей фразеологічного значення цих усталених одиниць є те, що багато з них мають більшу кількість розрізнявальних семантичних ознак, що відображає багатство їх смислового змісту.

У межах кожної з груп і східнослов’янські, і германські ФО на позначення руху у просторі утворюють синонімічно-антонімічні ряди за однаковим принципом (сконцентрованість фразеологізмів на протилежних полюсах ступеня вияву позначуваної ознаки) і за наявною ідентичних диференційних сем.

Варто зазначити, що ФТГ з дієсловом руху служать для позначення або вираження екстремальних фізичних, психічних і соціальних ситуацій або стану особи, і включає ФО, які тільки в одному або в усіх можливих переносних значеннях входять до семантичного поля руху та КФО (стійкі порівняльні звороти), у яких дієслово руху є стрижневим і концептуально релевантним

2.2. Словесні образи і символи пересування

Символ зв’язаний з образом, тому словесні символи – це знаки образної номінації, якими є слова з емотивно-оцінювальним або символічним значенням. Поняття символу як знака, що має безмежну кількість значень у

силу безконечності контекстів для якого-небудь вираження [321, с. 5] (наприклад, колоратив *чорний* символізує горе, скорботу, жаль, безрадісність, важкі часи, некваліфікованість, непривілейованість, тобто усе негативне, а також офіційність, модність, елегантність, таємничість) й сам процес символізації – актуалізації потенції знака (предмета, слова) умовно виражати якусь ідею, явище – безсумнівно належить до області семантичних універсалій, оскільки символіка властива всім народам, без виключення, і має як суспільний характер, так і суто національний (герб, прапор). Наприклад, *червоний колір* – символ заборони, попередження, небезпеки (пор.: *їхати на червоний колір* – “їхати, не звертаючи увагу на заборону, ризикуючи своєю безпекою і безпекою інших”), *зелений колір* – символ дозволу, символ свободи дії – це символи символів [321, с. 5], тобто символи надзвичайного поширення. Пор. сучасну фразеологічну інновацію, що виникла на базі цього символу і трансформації існуючого фразеологізму: *їхати зеленим коридором* (із тексту теленовин від 26.07.2007) – “їхати вільно, без перешкод і без зупинок”. Сказане стосується і символів пересування, у тому числі і образних, оскільки під символом розуміють не тільки знакове відображення, але й образи, у яких закладений, крім поверхневого, первинного, й більш глибокий смисл, аналогія, значення [321, с. 5].

Думаємо, що образ і символ взаємозумовлені: образ може стати символом, а символ, тим більш, словесний, є образним, тобто базується на образній основі. Словесний образ, у свою чергу, базується на порівнянні, хоча мовний образ, як пише Л.Шестак, складніший, ніж чуттєве представлення, оскільки він вербалізований, ускладнений семантичними нашаруваннями слів, які беруть участь у його вираженні. І далі: “Порівняння і образ відбуваються на ментальному рівні, специфіка ж вибору предмета і основи порівняння визначається не тільки фактами інтернаціональними – ізоморфізмом відображувального апарата типу *homo sapiens*, типологічно спільними умовами життя землян, спільним культурно-історичним фондом людства, званим цивілізацією, загальними рисами науково-технічного

прогресу, інформаційних процесів у сучасному світі, але й національним – історією даної нації, її релігією, країнознавчими особливостями, психічним складом народу” [322, с. 51].

Образний елемент можна вважати архіелементом, архісемою смислу будь-якого словесного символу; він мотивує значення образно-номінативних одиниць мови – слів і усталених зворотів – характеризуючими знаками. Отже, смисл словесного символу включає у себе такі компоненти, як денотативний і сигніфікативний елементи, а також (що дуже важливо) образну основу: порівняння і метафоричне переосмислення. Загальновідомо, що не було б образності, не було б що й переосмислювати.

Відомо, що майже кожне слово як мовний знак символізує будь-яке явище дійсності. За словами О.Потебні, “символізм вже в самих початках людського мовлення відрізняє його від звуків тварин та вигуків” [235, с. 79]. Він встановив три основних відношення символу до визначеного: порівняння, протиставлення і причинове відношення. Причина виникнення словесних символів, на його думку, полягає у тому, щоб реставрувати забуті етимологічні значення слів [64, с. 62]. Як слушно вказував Жан Шевальє, “живемо у світі символів, а світ символів живе в нас” [360, с. 7].

Очевидно, що символ є відображенням психічної реальності людини, котра є зв’язуючою ланкою між концептуальною (логічною) моделлю світу і мовною, і яка формує образно-номінативну картину світу у складі останньої. Словесний символ, як елемент цієї картини, детермінує своє постійне вербальне оточення, а мовна традиція закріплює цю сполучуваність, роблячи її усталеною в межах певної системи словесних знаків.

Так образ-символ *черепаха* відображає концептуальні знання людини про цю істоту, її поведінку і можливості пересування, і ці знання об’єктивовані *homo sapiens*, незважаючи на те, якою мовою і в якій специфічній національній формі він їх висловлює. Зрозуміло, вербальне втілення образно-символічного сприйняття оточуючої людини дійсності в кожному мовному колективі суто національне. Як пише Б. Серебреніков,

будь-яка номінація – це передусім лінгвістична техніка, але ця техніка має менталістичну основу і реалізується у різних умовах; а “препарація дійсності з метою створення засобів спілкування, тобто мови – постійно здійснюється” [256, с. 158–159]. Щодо знаків характеризуючої номінації, якими є фразеологізми, то засновані на асоціативних фонових знаннях (образи, символи), але кожна мова має своє порівняння, тобто свою внутрішню форму.

Співвідносні ФО різних мов можуть бути семантико-образними фразеологічними еквівалентами, наприклад, *like a scalded cat* // *как угорелая кошка*, оскільки в них простежується повна схожість образів. У наступній парі фразеологізмів (також англійської і російської мов) зі значенням “дуже швидко” фразеологічний образ не співпадає: *at breakneck pace (speed)* (досл.: “на такій швидкості, що можна зламати собі шию”) // *сломя голову*. Отже бачимо, що форма подачі однакового змісту у цих мовах є різною.

У наступному прикладі також фіксуємо повний семантичний збіг при відмінності фразеологічного образу: *як вітер мчати / летіти / нестися* (в цьому ж значенні: *з усіх ніг; що є сили*) // *как ветер (у цьому ж значенні: со всех ног; что есть мочи; во весь опор)* // *jak wiatr leci kto* (в цьому ж значенні: *z całym sil; co jest tchu*) // *like a lamplighter* – ця англійська ФО вживається рідко, оскільки професія ліхтарника зникла, тим не менш одиниці вказаних мов повністю співпадають за значенням, але різняться компонентним складом (ліхтарник – вітер) і за тим образом, який лежить в основі формування фразеологізму. Варіантна англійська ФО *(as) swift as an arrow / lightning / thought / wind* знаходить в українській, російській і польській мовах еквівалент не для кожного свого варіанта: пор. *як стріла (вітер / блискавка)* // *как стрела (ветер / молния / пуля)* // *jak strzala (wiatr / piorun)*, але образ швидкості думки (*thought*) не є характерним для фразеологічного фонду цих слов’янських мов. Повний збіг семантики характерний і для пар еквівалентів *like a shot* – *як куля*; *like a shot* – *как пуля*, хоча образна основа дещо відмінна: в англійській мові фразотвірним компонентом є лексема *shot* – “постріл”.

Різноманітність номінативних картин світу на думку Л.Шестак, складає типологія образності: антропоморфна – *вушко голки*, ландшафтна – *тектонічні зсуви між подіями*, кліматична – *рябь на глади семейной жизни* (рос.), зооморфна – *лис, осел*, флористична – *дуб, коріння*, артефактна – *топорное исполнение реформ* (рос.), наукова – *налагоджувати зв'язки по усіх азимутах*, релігійна – *розп'яти на хресті тиранії*, історична – *как Мамай прошел* (рос.), культурологічна – *осенние сумерки Чехова, Чайковського и Левитана (Б.Пастернак)* [323, с. 69]. Оскільки образ тісно пов'язаний з символом як його основа, то безсумнівно, що в образно-номінативну картину світу включається як її складова частина і типологія загальної символіки (йдеться про символи широкого вживання), у тому числі і символіка пересування, причому вона багато в чому співвідноситься з представленою вище типологією образності, зокрема антропоморфна (*ледве ноги тягти // еле ноги переставлять // ledwie powłoczyć nogami // hardly put one foot in front of the other*), зооморфна (*повзти як слимак (черепаха) // ползти как улитка (черепаха) // wlec się w żółtym tempie // at a snail's pace; as slow as a anail; як очманіла кішка // как угорелая кошка // jak kot z pęcherzem // like a scalded cat*), артефактна (так, наприклад, *літак, поїзд, автомобіль, лижі* – створені штучно, а не натуральні, природні засоби пересування – символи пересування, котрі характеризують одночасно його (пересування) спосіб і якість – *їхати поїздом; їхати автостопом // навострить лыжи*).

Як компонент фразеологічної одиниці, як її образно-смісловий центр, символ розглядається у працях О. Потебні “О некоторых символах в славянской народной поэзии”, К. Гюлумянц “Образное употребление названий животных в сравнениях и метафорах (на материале русского и польского языков)” [78, с. 109–119], Ю. Гвоздарьова “Компоненты-символы в русской фразеологии”, в монографії “Основы русского фразообразования” [64, с. 160–166], О. Куцик “Слова-символы, як образно-смісловий центр формування фразеологізмів” [154].

Як зазначає Ю. Гвоздарьов, “процес становлення слова-символу складає зазвичай три стадії: виникнення реального (предметного, рідше – мовного) символу, виникнення виразів, у яких вживається таке слово-символ, набуття цим словом-символом відносної свободи, що дозволяє його використовувати у складі нових фразеологічних одиниць, а іноді і набуття певної свободи вживання” [64, с. 183].

Щодо символіки цієї фразеотематичної групи, то вона не була ще аналізована і вважається необхідним і актуальним її дослідженням.

Треба зазначити, що зоолексеми, соматизми та інші субстантиви в одних випадках входять до складу фразеологізмів у якості стрижневого компонента як сформовані мовні символи, а в інших символічне значення їх формується на базі вузького контексту, тобто на основі словосполучень або речень з постійним компонентним складом.

Отже, характер символічного значення визначається як самим субстантивом, так і його контекстом (як правило, вузьким). З одного боку, різні субстантиви реалізують своє символічне значення у сполученнях з певним колом слів, з іншого – саме символічне значення формується у складі субстантив-символів як елемент складного знака характеризуючої номінації і стає його образно смисловим центром. Будучи внутрішньою формою фразеологічної одиниці, субстантив-символ (*черепаха, равлик, стріла*) або субстантивне сполучення (*на всіх / повних вітрилах; з усіх ніг*) тим самим мотивує фразеологічне значення, вказуючи на спосіб або характер пересування чи ступінь його інтенсивності. Звичайно, сам факт пересування визначається дієслівним компонентом як обов’язковим елементом фразеологізму, так і його постійним супроводом (*бігти, нестися, летіти* і т.п.).

Процес пересування пов’язаний передусім з образами людини, яка йде чи біжить. Інтенсивність, швидкість пересування підкреслюється дієсловами-супровідниками фразеологізмів: *бігти, гнати, летіти, пуститись, рвати, мчати* // *бежать, мчатся, лететь, рвать* // *latać, biegać, iść, ruszyć,*

poruszać się, posuwać się, pędzić, rwać // go, fly, run, move, travel. Пересування пов'язане також з зоосимволами: *муха, птах (птаха), заєць, білка, сокіл, ластівка, курка, рак, слимак, черепаха // муха, птиця, сокол, куриця, конь, улитка, черепаха, волк, орел, ворон, корова, рак, кошка // mucha, koń, ślimak, żółw, wilk, wróbel, kot, krowa, pies, dzik, owca, rak, niedźwiedź, koza // a bat, a cat, a snail, a deer, a rabbit, a horse*. Назви тварин сприяють образній характеристиці людських якостей, зокрема характеристиці способу пересування. Однак навіть у споріднених мовах зоосимволи у більшій чи меншій мірі не співпадають за обсягом, хоча багато з них є символами універсальними і властивими багатьом мовам. Збіг предметних і словесних символів зумовлюється адекватним сприйняттям об'єктивної дійсності різними соціумами. Їх варіювання і синоніміка визначаються особливостями умов існування того чи того етносу, його баченням світу.

Зрозуміло, що ноги є символом пересування, що здійснюється самою людиною завдяки її фізичним властивостям, а їх словесне вираження – лексеми *нога (ноги), стопа, п'яти* – є образно-смысловим центром фразеологічного гнізда, яке входить до цієї тематичної групи: в українській мові: *йти (плетися) нога за ногу; ледве ноги переставляти (ворушити); летіти з усіх ніг; брати (взяти) ноги в руки* (характеризує високу швидкість пересування); *одна нога тут – друга там; де (куди) ноги несуть; ворушити ногами; не триматися (не стояти) на ногах* (у значенні “бути нездатним до пересування”); *накивати п'ятами; показувати п'яти* (характеризує інтенсивність і високий темп пересування, а саме, втечі); у російській мові: *идти нога за ногу; еле (едва) ноги переставляют; идти в ногу; кинуться со всех ног; взять ноги в руки; одна нога здесь, другая там; куда ноги несут; скакать на одной ножке; шевелить ногами; не держатся на ногах; волка ноги кормят; направить стопы; показать пятки кому-то; только пятки засверкали*; у польській мові фіксуємо наступні ФО з подекуди іншою компонентною і структурною реалізацією навколо центрального символу в аналогічних фразеологізмах: *iść (wlec się) noga za nogą; ile sił w nogach; wziąć*

*(brać) nogi za pas; ledwie powłóczyć nogami; być (skoczyć) gdzie jedną nogą; na ostatnich nogach; same nogi kogo niosą; deptać (komuś) po piętach; в англійській мові образами-символами пересування є **leg** (нога), **foot** (стопа), **nose** (ніс), **face** (обличчя), **heels** (п'яти): *as fast as one's feet (legs) can carry one; before one's nose; set one's face; shake a leg; to foot it; at a foot's pace; to put one's best foot forward; to run off one's legs; to walk smb. off his leg; close on someone's heels; hard on someone's heels; take to your heels; not on someone's heels; hardly put one foot in front of the other.**

Символами (або кваліфікаторами, тобто компонентами, які підсилюють ознаку, збільшують інтенсивність тощо) пересування можуть також слугувати й інші соматизми, які є найменуванням частин тіла не тільки людини, але й тварини. Зокрема: *бігти висунувши язик // багатьома висунув язик // latać z wywieszonym językiem* (язик, а саме вивішений язик виступає кваліфікатором інтенсивності, символізує високий ступінь інтенсивності пересування, оскільки людина, а особливо, тварина висовує язик під час інтенсивного бігу для отримання більшої кількості кисню через ротову порожнину і язик, що потрібен у крові при інтенсивній роботі серця і всього організму); *наступати на п'яти кому // наступать на пятки // deptać komuś po piętach // at heel* (один з головних елементів значення “швидко когось наздоганяти” реалізується саме за допомогою соматичного компонента **п'яти; п'ята** як задня частина стопи мотивує й символіку значення стійких зворотів *идти по пяткам // gonić w piętke // close on someone's heels*); *ходити на пальцях // ходить на пальцах // chodzić wokół kogoś na paluszkach // on the tips of one's toes* (символічність компоненту **на пальцях** полягає у фізіологічній здатності людини пересуватися на пальцях, зменшуючи таким чином площу поверхні торкання землі, завдяки чому зменшується рівень шуму під час ходьби); *ходити на задніх лапках перед кимось // ходить на задних лапках // chodzić na łapkach; skakać na tylnych łapkach // sit at one's feet* (образність цього багатозначного фразеологізму безпосередньо пов'язана з певним способом пересування, нехарактерним для тварин (наприклад, собак, коли вони

випрошують їжу або пробують “сподобатися” господареві чи іншій людині, демонструючи здатність кардинально змінити природно звичну манеру поведінки і пересування заради когось чи чогось); *взять с места; с места в карьер взять (пуститься, сорваться) // rójść, ruszyć z kopyta* (усталений зворот походить від кавалерійського терміну; цікаво, що у російській мові тут простежується прихований образ коня і верхової їзди, а у польському відповіднику аналогічної генези маємо у складі соматичний компонент *kopyto* як образно-смісловий центр фразеологізму і контекстуальний символ руху, пересування).

Фразеологічні одиниці з соматичним компонентом у межах нашого семантичного поля (пересування в просторі) можуть мати значення “високої швидкості пересування”. Причому сам соматичний компонент може виступати як символом пересування *накивати п'ятами; показати п'яти // показывать пятки // pokazać pięty // show a clean pair of heels*, так і безпосередньо не бути символом руху (а навіть не бути пов'язаним з частинами тіла, що символізують рух), хоча загальне значення гуртується навколо нього як стрижневого компонента фразеологізму *летіти сторч головою // лететь (мчатся) сломя голову // lecieć na złamanie karku; або показывать спину // pokazać plecy* (у тому ж значенні, що *pokazać pięty*) // *give her head, at breakneck speed*.

Широке функціонування назв частин тіла як організуючих центрів фразеологічних одиниць пояснюється діянням деяких екстралінгвістичних чинників. Відомо, що у житті людини велику роль відіграють органи відчуттів, через які відбувається процес пізнання навколишнього світу, і органи, за допомогою яких здійснюються найрізноманітніші дії і процеси, зокрема процес пересування в просторі.

Символами пересування можуть бути й представники тваринного світу. Взагалі, мовні символи легко піддаються включенню у фразеологізми. Мабуть, це пояснюється тим, що і символ і фразеологія виникають, як правило, на метафоричній основі. У процесі утворення фразеологізму як

цілісного словесного комплексу на базі слова-символа відбувається семантичне переосмислення сполучуваних слів. При цьому саме символ, який лежить в основі такої фразеологічної одиниці, зумовлює об'єкт позначення. З іншого боку, мовний символ невіддільний від образності. Саме він надає фразеологізмові образно-експресивної форми. Так, назви тварин сприяють образній характеристиці людських якостей, зокрема характеристиці способу пересування. Тобто, серед фразеологічних одиниць цієї семантичної підгрупи чільне місце займають зоофразеологізми – фразеологічні одиниці, які утворилися на основі спостережень за поведінкою, зовнішнім виглядом, способом життя тварин (зрозуміло такі, які вписуються у межі загальної семантики пересування).

Варто відзначити, що навіть у споріднених мовах зоосимволи у більшій чи меншій мірі не збігаються за обсягом, хоча багато з них є символами універсальними і властивими багатьом мовам. Скажімо, в українській мові фразеологізми із загальним значенням пересування пов'язані з такими символами: *муха, птах (птаха), заєць, білка, сокіл, ластівка, курка, рак, слимак, черепаха // муха, птиця, сокол, курица, конь, улитка, черепаха, волк, орел, ворон, корова, рак, кошка // mucha, koń, ślimak, żółw, wilk, wróbel, kot, krowa, pies, ciele, dzik, owca, rak, niedźwiedź, koza // a bat, a cat, a snail, a deer, a rabbit, a duck, a fish, a horse.*

Так, символом швидкості руху може бути *птах, кіт, кінь, олень, заєць*. Наприклад, серед українських ФО: *летіти галопом*; серед російських фразеологізмів: *скакать галопом; бежать рысью* (тут спостерігаємо прихований образ коня); *носятся как угорелая кошка; лететь птицей; мчатся как олень*; серед англійських фразеологізмів: *run like a deer, run like a rabbit*. Образ, подібний до російського (*как угорелая кошка*), але з іншим символом фіксуємо і в англійській мові *like a horse on fire*, тобто у дослівному перекладі, “*як кінь у вогні (у пожежі)*”.

У польській мові також маємо кілька прикладів із зоолексемами, які створюють значення швидкості руху, хоча ці зоолексеми дещо інші (*kot, koń,*

ptak): *latać jak kot z pęcherzem; lecieć jak na skrzydłach* (прихований образ *птаха*); *iść rysią* (прихований образ *коня*, як і в російській мові).

Можна говорити про те, що значення високої швидкості пересування за допомогою компонентів-зоосимволів створюється не так часто, як антонімічне значення повільного темпу пересування.

Натомість у багатьох народів, зокрема в українській, російській і польській культурах, повільна швидкість пересування однаково ототожнюється з образом черепахи. Черепаха сприймається як істота дуже повільна. Саме вона стає символом повільного пересування, а саме найменування (звукоряд) стає образно-смісловим центром (явним і прихованим) порівняльних зворотів, які у силу високої частотності вживання у такій якості стали усталеними. Рідше у слов'янських мовах в аналогічному символічному значенні трапляється асоціація з равликом (слимаком): *повзти як слимак // ползти как улитка // posuwać się (iść, chodzić) jak ślimak*. А в англійській мові, навпаки саме з образом равлика співвідноситься повільність пересування. Символіка цих найповільніших у світі істот є яскравою і зрозумілою, тому не дивно, що один і той же фразеологізм у зіставлених слов'янських мовах виглядає однаково (або подібно), з огляду на структуру і компонентний склад з незначними варіантами: *йти (повзти, лізти) як черепаха // идти (ползти) как черепаха // wlec się w żółtym tempie; йти черепашиною ходою // идти черепашиим шагом // iść żółtym krokiem*. В англійській мові, як зазначалося, функціонує образ равлика: *at a snail's pace; as slow as a snail*. Тут маємо майже аналогічну ситуацію, де у фразеологізмі *at a snail's pace* дієслово *pace* безпосередньо вказує на швидкість, темп, а образ равлика (*snail's*) конкретизує цю швидкість. В іншому ж фразеологізмі *as slow as a snail* повільність пересування (*slow*) підкреслюється прямим порівнянням з равликом (*snail*).

Зазначені фразеологічні одиниці української, російської і польської мов мають значення дуже повільного, тривалого переміщення. Оскільки така тварина, як черепаха через особливості своєї будови, рухається дуже помалу,

повзучи долає коротку дистанцію за тривалий проміжок часу, то у свідомості людини черепаха уособлює повільність, неквапливість пересування. Порівняти темп людини з темпом черепахи означає насамперед вказати на цю рису. На підставі цього образу реалізується символічне значення, а саме звукоряд стає образно-смісловим центром порівняльних зворотів, які через високу частотність вживання у такій якості стали стійкими.

Це ж стосується таких польських зоофразеологізмів, як *wlec się ślimaczym krokiem; chodzić jak błędna owca*. Крім зазначених фразеологічних одиниць для характеристики повільного темпу пересування можуть вживатися такі: *chodzić za kimś jak pies; pelzać rakiem; ruszać się jak mucha w smole; chodzić jak koń w kieracie; chodzić jak cielę za krową*. Майже у кожного з цих фразеологізмів наявний ще й додатковий елемент семантики, проте згадані тут зоолексеми не мають такої однозначної і чітко вираженої символічності, як *черепаха* і *равлик*, котрі у свідомості одразу і однозначно асоціюються з певним характером пересування.

Кругові або хвилясті рухи співвідносяться з образом *білки*, в'юна, вужа: *крутиться як білка у колесі // крутиться (вертеться) как белка в колесе; в'юном витися // крутиться как в'юн; виться ужом*.

Вартими уваги є також найменування ірреальних істот, співвідносних з поняттям пересування, які або виступають “носіями” руху, тобто здійснюють, реалізують рух: *чорт (чорти), нечиста, біс, лихо (як казкова істота) // черт, бес, нечистая, леший // diabeł, лихо, czort: когось чорти принесли (вхопили, забрали); когось нечиста несе; іди до лиха (до біса) – тут у значенні “забирайся геть” // кого-то черт принес (унес); кого-то нечистая несе (принесла); иди (убирайся) к черту (к бесу, к лешему) // diabli kogoś przynieśli; diadli kogoś wzięli; iść (pójść, wynosić się) do diabła (czorta, licha); do diabła i trochę; diabli gdzieś (kogoś) noszą (ponieśli); iść tam, gdzie diabeł mówi dobranoc; jak się człowiek spieszy, to się diabeł cieszy // go to the devil*. В англійській мові, крім поодинокого фразеологізму *go to the devil* основним є найменування не ірреальних істот, а місця їх перебування, тобто пекла (*hell*),

пор.: *go to hell; get the hell out of*. Як і семантично подібні ФО в аналізованих слов'янських мовах це переважно так звані зло побажання, а у вислові *like a bat out of hell* образ пекла ще й додатково виступає підсилювальним елементом іменника *bat* (кажан), завершуючи загальну образно-семантичну картину.

У багатьох мовах світу символом швидкого пересування у просторі виступає *стріла, куля, бомба, вітер, парус (вітрила), пара* і т.п. Їх вербальні позначення несуть образ, якісну асоціацію, що робить їх основою стійких порівнянь. Так наприклад: в українській мові фіксуємо: *летіти стрілою / як стріла; летіти на повних вітрилах; вилетіти кулею/як куля*; у російській мові: *лететь как стрела; нестись / мчатся на всех парях / парусах; вылететь пулей*; у польській мові: *lotem strzały; szybko jak strzała*; в англійській: *to run before the wind; swift as an arrow*.

Причому лексеми *куля і бомба* характеризують не стільки швидкий, скільки енергійний рух з потужним, інтенсивним початком. Усталені звороти з компонентами *стріла, куля* вживаються у двох граматичних варіантах: дієслово + форма орудного відмінка іменника (*летіти кулею / стрілою // лететь пулей / стрелой*) або дієслово + порівняльний сполучник + іменник (*летіти як куля // лететь как пуля; летіти як стріла // лететь как стрела*).

Технічні засоби пересування пов'язані з образом автомобіля, літака, корабля. Наприклад: *їхати своєю машиною; летіти літаком; тиснути на всі педали, летіти на усіх (повних) вітрилах // жать на все педали (на всю железку), мчатся на всех парусах (парях) // naciskać na całego // full steam ahead; let it rip*.

Технічні (або артефактні) засоби пересування у багатьох мовах є також символами швидкого пересування, вказуючи одночасно й на спосіб пересування (руху). Порівняйте: в українській мові: *іти пішки; іти на парі власних, але іти на лижах; їхати (власною, своєю) машиною; їхати на таксі; їхати автостопом; їхати поїздом; летіти літаком*; у російській мові: *идти (ходить) на лыжах; ехать (своей) машиной; ехать своим ходом* (алюзивне

вказування, натяк на транспортний засіб); *ехать автостопом*; *ехать на такси*; *ехать автобусом*; *ехать поезде*; *плывть парходом*; *лететь самолетом*; у польській мові: *jeździć na nartach*; *jechać samochodem*; *jechać autobusem (autokarem)*; *jechać pociągiem*; *jechać metrem* тощо. В англійській мові конструкторії такого типу не відносять до фразеологічних.

Звичайно, деякі з цих сполучень лежать на периферії, але відтворюваність їх у готовому вигляді і висока частотність вживання дозволяють деяким лінгвістам (зокрема польським фразеологам С. Скорупці та К. Мосьолек) відносити їх до сполучень фразеологізованого типу і включати до складу фразеології. Ці субстантиви, тобто артефактні символи, мають обмежену сполучуваність з дієсловами руху, утворюючи відносно постійний вузький контекст, який набуває фразеологізованого характеру, наближуючись до усталених словосполучень, оскільки він усім своїм складом (а не тільки окремими компонентами) визначає спосіб і характер пересування, руху. Такі сполучення фразеологізованого типу наближаються до фразеологічних сполучень. І. Єрмоєнко вважає, що стійкі дієслівно-іменні сполучення типу “дієслово + іменник” (без прийменника чи з прийменником) за характером злитості компонентів посідають середнє положення між вільними словосполученнями і фразеологічними одиницями. З одного боку, вони складаються зі слів, що відомі у вільному вжитку, а з іншого – їм притаманні основні ознаки невірних словосполучень: усталеність складу і структури, відтворюваність у мовленні, цілісність значення. У лінгвістичній літературі немає спільного погляду на цей тип невірних словосполучень. Одні науковці виводять такі утворення за межі фразеології, хоча і визнають, що деякі з них є ніби на межі переходу у фразеологізми або можуть стати прототипами фразеологізмів, інші ж (цей погляд поділяємо і ми) відносять їх до фразеологічних одиниць. Специфічними є граматичні і семантичні особливості дієслівно-іменних сполучень і компонентів, що їх складають. За своїм значенням і за функцією такі утворення є, як правило, еквівалентами слів, своєрідними

“синтаксичними словами” аналітичної структури або наближаються до них. Компоненти дієслівно-іменних сполучень виражають в сукупності єдине семантичне поняття, передаючи його описово, хоча ступінь семантичної злитості у них різний” [93, с. 92]

Цікаво, що в усталеному сполученні *їхати машиною* конкретизуючі, уточнювальні компоненти *своєю, власною* існують лише в українській та російській мовах, у той же час як польському еквіваленту такі компоненти не притаманні. Можливо тут теж маємо справу з проявом ментальності, оскільки в українській і російській культурах автомобіль все ще залишається розкішшю, а не лише засобом пересування. І вживання таких компонентів додає певну конотацію, тобто з’являється додатковий елемент значення, що окреслює певний статус мовця, його добробут, фінансові можливості, майновий стан.

Артефактні символи як універсальні мотивуючі поєднуються, як правило, з дієсловами, які виражають загальну ідею руху і сферу його реалізації: *плисти – вода; летіти – повітря (повітряний простір); іти, ходити, їхати – земля.*

Треба зазначити, що в аналізованих східнослов’янських мовах побутують два варіанти таких словосполучень, наприклад: *їхати на машині / на велосипеді / на мотоциклі / на трамваї / на тролейбусі / на автобусі / на поїзді // ехать на машине / на велосипеде / на мотоцикле / на трамвае / на автобусе / на поезде* – переважно про рух не за один прийом, не за один раз (якщо, наприклад, доводиться змінювати транспортний засіб) або не в одному напрямку; і інше: *їхати машиною / велосипедом / мотоциклом / трамваем / тролейбусом / автобусом / поїздом // ехать машиной / велосипедом / мотоциклом / трамваем / тролейбусом / автобусом / поїздом* – частіше про рух в одному напрямку і одним транспортним засобом. Такі варіанти відсутні лише для словосполучень *їхати на таксі // ехать на такси; їхати на метро // ехать на метро* Але у польській мові такі варіанти відсутні у силу певних граматичних законів і законів сполучуваності слів (дієслово руху

узгоджується лише з орудним відмінком іменника): *jechać samochodem / rowerem / motorem / tramwajem / trolejbusem / autobusem (autokarem) / pociągiem / taksówką / metrem*. Це зайвий раз підкреслює специфіку реалізації універсальних символів пересування в окремих, хоча і споріднених мовних системах. Цікаво відзначити, що алюзія на зміну транспортного засобу міститься у сполученні *їхати з пересадками // ехать с пересадками // jechać z przesiadką*. Така конструкція сягає відомого фразеологізму *ехать на перекладных* (у початковому значенні йшлося про зміну коней (щоб не витрачати час на очікування, поки коні відпочинуть) на поштових станціях, так званих “ямах”, під час далеких подорожей).

Наявність у мовах (українській, російській, польській, англійській) значної кількості фразеологічних одиниць з словесними символами пересування як стрижневим компонентом пояснюється тим, що символ поєднує у собі якості максимально абстрактного з максимально конкретним.

Характер символічного значення визначається як самим субстантивом, так і його контекстом (як правило, вузьким). З одного боку, різні субстантиви реалізують своє символічне значення у сполученнях з певним колом слів, з іншого – саме символічне значення формується у складі сталого звороту або стійкої фрази. У результаті субстантив-символ як елемент складного знаку характеризуючої номінації стає його образно-смісловим центром.

Більшість образів і символів переміщення, які складають внутрішню форму фразеологізмів, мають універсальний характер, тобто властиві як слов'янським, так і германським мовам, проте, значні розбіжності спостерігаються у групі англійських ФО: певна їх кількість не має семантичних відповідників у східнослов'янських мовах.

Збіг предметних і словесних символів зумовлюється адекватним сприйняттям об'єктивної дійсності різними соціумами. Їх варіювання і синоніміка визначаються особливостями умов існування того чи того етносу, його баченням світу.

У формуванні фразеологічного значення аналізованих ФО велику роль відіграють компоненти типу *очі, ноги (куди очі бачать; куди ноги несуть), хвіст, п'яти (наступати на хвіст; наступати на п'яти), стріла, куля (летіти стрілою; летіти кулею), гак (зробити гак), крок (тримати крок), в'юн (крутитися в'юном)*. Вони формують фразеологічне значення подібно до того, як семантика слова формується окремими морфемами. Треба зазначити, що фразеологічні одиниці характеризуються цілісним значенням, воно властиве всій одиниці, а не окремим її компонентам, хоча вони й беруть участь у формуванні фразеологічного значення.

2.3. Компаративні фразеологічні одиниці зі значенням переміщення у зіставляваних мовах

Компаративні звороти утворюють свою семантику на підставі

а) еталонів чуттєвого й емоційно-оцінного сприйняття світу, їх прагматична функція – “унаочнити” абстрактну категорію *руху*, вони прив'язані до реалії;

б) стереотипних сценаріїв етносу [254, 53], що стають підґрунтям порівнянь. Мотивованість вибору образу-еталона, який лягає в основу образно-мотиваційної структури фразеологічного порівняння, зумовлюється тим, ознакою якої в ньому актуалізується. У залежності від того, яка саме семантична ознака є основою зіставлення, аналізовані КФО класифікуються на певні семантичні групи.

Варто згадати і про модель лінгвокультурологічного зіставлення фразеологічних систем для моделювання *tertium comparationis* при зіставному аналізі фразеологічного складу різних мов, яка ґрунтується на проєкціюванні ментально-когнітивних структур свідомості на лінгвокогнітивні, а також визначення когнітивного принципу “*comparo ergo sum*” – підґрунтя антропоцентричності й аксіологічності усталених порівнянь, які втілюються, як засвідчує, К. Мізін, у культурному просторі мови у постаті різних

культурних кодів, за В. Красних антропоморфний: субкоди: соматичний, гастрономічний, психічний (духовний), міфологічний та ін.; 2) біоморфний: субкоди: зооморфний, фітоморфний, ландшафтний, космічний, метеорологічний, колірний, хімічний та ін.; 3) просторовий; 4) часовий; 5) артефактний; субкоди: костюмний, архітектурний, кількісний та ін. До того ж, у названих кодах фіксуються наївні уявлення про світобудову, тому вони співвідносяться з архетипами, що є однією з умов для декларування культурного коду базовим (В. Красних) [184, с. 4, с. 33].

2.3.1. КФО в англійській та українській мовах. В англійській та українській фразеосистемах фіксуються КФО на позначення швидкого та повільного руху, відповідно, виокремлюються фразеосемантичні групи (ФСГ) ‘швидкий рух’ та ‘повільний рух’. ФСГ ‘швидкий рух’ української мови поділяється на підгрупи ‘швидко бігати’, ‘утікати’, ‘поспішати’, англійської – на підгрупи ‘швидко бігати’, ‘швидко рухатись’ та ‘утікати’.

Фразеологічні одиниці української мови, що представляють фразеосемантичну підгрупу ‘швидко бігати’, мають структуру дієслівного словосполучення з головним компонентом-дієсловом руху (*бігати, знати, летіти, нестися, носитися*). Фразеологізми *жене, як куля* [421, с. 161], *летить, як стріла* [412, с. 148], *жене, як вітер* [421, с. 161], *біжить, мов навіжений* [412, с. 99] містять назви реалій, з якими український етнос асоціює швидкий рух: *куля, стріла, вітер* (зазначеним реаліям швидкість пересування у просторі притаманна інгерентно), *навіжений* (відбиває уявлення про швидкість пересування психічнохворої, невірноваженої людини). Донорською зоною виступають сфери артефакти, природа, хвороби.

Фразеологізми, що вживаються з дієсловом *бігати*: *як смалений півень* [427, с. 129], *як жеребець по городу* [427, с. 129], *як порося бішене* [427, с. 251], *як заяшина собака* [427, с. 289], а також КФО *гасати, як сто чортів; носитися, як чорт на колесниці* [427, с. 332], містять, окрім семи ‘дуже швидко’, додаткову сему ‘не перестаючи’ [427, с. 332]. Утворення таких порівняльних зворотів – результат спостереження за поведінкою тварин у

певних обставинах (так, *заяшна собака* – це “гонча, яка привчена гнати зайця” [427, с. 289]), або ж відображення стереотипних уявлень народу про спосіб пересування такої міфічної істоти, як чорт (“Маленькі, чорненькі, *вертляві* ... вони були всюдисущі ...” [411, с. 29]). Отже, зазначені еталони постачаються концептосферами “тварини” та “міфологія”.

Аналіз КФО, які будуються на підставі стереотипних сценаріїв (ситуацій), уможливив висновок про те, що швидкий біг пов’язується українською свідомістю з певною метою: *біжить, наче до хати; біжить, наче до каші; біжить, як по свячену воду* [421, с. 147]; *біжить, як на пожежу* [412, с. 119] – “дуже швидко біжить”, або може бути наслідком якихось дій: *біжить, як щось загубив; біжить, наче з ціпу зірвався; біжить, наче його хто жене* [421, с. 147]; *біжить, як окропом ошпарений* [412, с. 105]; *біжить, мов з шибениці зірвався* [412, с. 166]; *побіг, як ногу вломив* [412, с. 102] – “дуже швидко біжить”. Сценарії для таких порівнянь запозичені з концептосфер “побут” і “тварини”, вони відображають уявлення етносу про ситуації, учасники яких змушені дуже швидко рухатись (уникнення смерті, тілесне ушкодження, переслідування, необхідність притулку (*хата*), захисту (*свячена вода*), їжі тощо). КФО *летіти (нестися) як з Лисої гори* [427, с. 94] ґрунтується на віруванні в те, що Лиса гора – це місце, де збирається вся нечисть, відповідно, людині треба якомога швидше звідти утікати.

В англійській мові також виокремлюється невелика група КФО на позначення швидкого бігу: *run like a deer* [480, с. 107], *run as quick as a lamplighter* [453, с. 374], *run like mad* [453, с. 375], *run as quick as a squirrel* [453, с. 378], *run as swiftly as a greyhound / long-dog* [453, с. 377]. Образами-еталонами швидкого бігу виступають тварини, яким притаманна швидкість пересування у просторі: *олень, білка, хорт*; людина, неприродна швидкість рухів якої спричинена хворобою (божевільність) та людина певної професії – ліхтарник (для того, щоби вчасно запалити всі ліхтарі, йому доводилось дуже

швидко рухатись), запозичені із концептосфер “тварини”, “хвороби”, “професії”.

Наступна група англійських фразеологічних порівнянь представляє підгрупу ‘швидко рухатись’, оскільки, на відміну від українських КФО, не містить фіксованого стрижневого дієслова, яке чітко визначає вид руху, а може вживатись з різними дієсловами типу *go, fly, run, move, travel, leave, rush* тощо. Швидкий рух пов’язується в свідомості англійців з:

а) явищами природи: *as quick as flash* [453, с. 378], *as quick as light* [453, с. 380], *as quick as lightning* [480, с. 213], *as swift as wind* [453, с. 374] – “very quickly”;

б) артефактами: *swift as a cannon ball* [480, с. 43], *swift as an arrow (from the Tartar’s bow)* [453, с. 376], *as swift as a bullet* [453, с. 374], *like shot out of shovel* [480, с. 144], *like a shot* [480, с. 43] – “quickly, promptly”;

в) міфічними істотами: *as swift as Mercury* [453, с. 374], *like a bat out of hell* – “fast and impetuously” [480, с. 432];

г) тваринами: *as swift as a swallow* [453, с. 378], *fast as a scalded cat to the cat-hole* [480, с. 293] – “very quickly”.

Отже, для характеристики семантичної ознаки ‘швидкий рух’ в англійській мові використовуються порівняння зі спалахом світла, блискавкою, вітром, що представляють донорську зону “явища природи”: гарматним ядром, стрілою, кулею, пострілом, лопатою піску, запозичених із сфери “артефакти”; посланцем богів Меркурієм (згідно міфологічним оповіданням, боги подарували йому крилаті сандалії, завдяки яким він міг миттєво долати великі відстані), кажаном із пекла (кажани асоціювались із відьмами та окультними науками, вважалось, що вони породжувались у казанах пекла. Оскільки кажани літають швидко і метушливо, порівняння *like a bat out of hell* має додаткову семантичну ознаку, що характеризує рух, – “стрімкий, поривчастий” [480, с. 432]) – донорська зона МІФОЛОГІЯ; ластівкою та обвареною кішкою – донорські сфери ПТАХИ і ТВАРИНИ.

Серед КФО на позначення швидкого руху в обох мовах виокремлюється фразео-семантична підгрупа ‘утікати’, представлена дієслівними словосполученнями з головним українським дієсловом *втікати*, що має значення – “швидко відходити, відбігати, намагаючись уникнути якоїсь небезпеки, врятуватись від переслідування” [415, с. 512], та англійськими дієсловами *run away, rush away* зі значенням “to go away, as by running; leave, escape”.

Українські фразеологізми, що утворюють цю підгрупу, будуються, переважно, на стереотипних сценаріях етносу, які ґрунтуються:

1) на чуттєвій сфері свідомості, а саме:

а) соматичних відчуттях: сильний жар – *втікає, як від вогню* [412, с. 102]; *вискочив, як із жару* [412, с. 55]; *тікає, ніби під ним земля горіла* [421, с. 158]; *втік, як опарений пес* [421, с. 158]; біль – *втікав, аж йому п’яти терпи* [421, с. 158]; *втікав, мало ноги не втратив* [421, с. 158];

б) зорових: *втік, аж за ним закурилось* [421, с. 158], об’єднаних спільним значенням – “швидко втік”;

2) на ритуальних формах народної культури, зокрема міфах: *втікає, як чорт від свяченої води* [412, с. 163]; *курить, як чорт од кукуріку* [421, с. 163]; *утікає, як чорт від ладану* [412, с. 163]; *тікає, як дідько від хреста* [421, с. 158]. Згідно слов’янської мфологічної традиції чорт боїться хреста, співу півня [408, с. 498], а також атрибутів церкви – ладану, свяченої води. Відповідно, значення, що об’єднує фразеологізми даної групи – “дуже швидко, перелякано втікає” [412, с. 163];

3) на стереотипних мисленневих структурах: *втік, як заєць* [421, с. 158]; *тікає, як собака від мух* [421, с. 158]; *втікає, як від лихого пана* [421, с. 158] зі спільним значенням “швидко втікає”.

Відповідна англійська підгрупа представлена КФО *run away like a long-dog, run away like a mad dog* – “quickly gone” [480, с. 464]; *rushed away – like an arrow from the bow* – “very quickly” [480, с. 38]. Процес втечі асоціюється в англійській свідомості зі швидкістю руху хорта, скаженої собаки та стріли,

що випущена з луку, відповідно, донорські зони таких порівнянь – ТВАРИНИ й АРТЕФАКТИ.

Окрему підгрупу в українській мові утворюють фразеологічні порівняння сценарного типу зі стрижневим дієсловом *спішити* – “швидко йти, бігти, пливати, їхати і т. ін., прагнучи якнайшвидше потрапити, вчасно прийти, не спізнитися кудись” [414, с. 533], *бігти, летіти*. КФО цієї групи мають значення “швидко біжить, поспішає”. Стереотипні мисленнєві структури, на яких ґрунтуються такі порівняння, відображають побутовий досвід народу: *побіг, як голий купатися* [412, с. 38]; *спішить (несеться), як голий до бані* [412, с. 38]; *спішить, як голий на воду* [412, с. 38]; професійний – *біжить, як швець з чобітьми на базар (на місто, на торг)* [412, с. 165]; ритуальний – *біжить (летить), як дурний до образу* [412, с. 52]. У цій підгрупі виокремлюються і порівняння парадоксального характеру: *біжить (спішить), як німий на суд* [412, с. 100]; *спішить, як голий на вулицю* [412, с. 38] зі значенням “недоречно поспішає”.

Фразеосемантична група ‘повільний рух’ представлена фразеологізмами, що мають спільне значення “повільно рухатися”. В залежності від того, яке додаткове значення реалізується в КФО, українські порівняння поділяються на підгрупи:

1) ‘рухатися дуже повільно’. Стрижневими дієсловами у цій підгрупі виступають *йти, ходити, лізти, повзти, дибати, тягтися*. Уявлення про надто повільний рух пов’язується українцями з:

а) характером руху певних тварин: *повзе, як черепаха* [412, с. 151]; *лізе, як слимак* [412, с. 138]; *лізе, як рак* [412, с. 125]; *лізе, як муха по соломі* [427, с. 98]; *дибає, як муха в сметані* [412, с. 97] – “дуже повільно рухається”. Відповідно, черепаха, слимак, рак і муха виступають еталонними носіями аналізованої категорії;

б) фізичним виснаженням через голод: *ходить, мов сім днів не їв* [412, с. 44]; *ходить, як неначе три дні хліба не їв* – “ледве пересувається” [412, с. 44] чи через старий вік: *тягнут сі, як діди до Милятина* [412, с. 47].

Сценарій переходу людей похилого віку з одного місця до іншого уможливорює актуалізацію в останньому порівнянні ще однієї ознаки – ‘рухатись, не поспішаючи’, отже ця КФО має значення “рухатись не поспішаючи, помалу” [412, с. 47];

в) густими в’язкими субстанціями: *ідутъ, неначе в мед* [412, с. 90]; *іде, наче смолу тягне* [412, с. 140]; *іде, як мішок з дьогтем* [427, с. 209], що мають спільне значення “дуже повільно рухається”;

2) ‘рухатися незграбно’. Порівняння цієї групи містять реалії оточуючого середовища, що в свідомості українців пов’язуються з незграбністю у рухах: *ходить, як вальок* – “повільно, вайлувато рухається” [412, с. 19] (*вальок* – “грудка мокрої, змішаної з соломною глини для спорудження глиняних будівель або обмазування стін” [421, с. 287]); *повертається, як дрофа* – “про товсту, повільну людину” [427, с. 50]; *тігне сі як вужище* – “повільно, незграбно рухається” [412, с. 32] – порівняння утворені на основі аналогізації рухів людини з рухами тварин;

3) ‘рухатися ліниво’. Повільний, лінивий рух аналогізується в українській етносвідомості зі стереотипною поведінкою тварин та протяжним колисковим співом: *лізе, як жаба по болоті* [412, с. 53]; *йти, як лельом-полельом* – “повільно, ліниво рухатися” [412, с. 82]. Слово *лельом-полельом* походить з польської мови (*lelum polelum*); спочатку означало, мабуть, часте повторення приспіву, який виконувався повільно і протяжно (зокрема при колисанні дитини) [386, с. 219];

4) ‘рухатися обережно’: *іти, як по стерні босяком* – “обережно, повільно” [49, с. 296]. Порівняння ґрунтується на сенсорному процесі – тактильному відчутті – та образі, що сформувався на підставі цього процесу: по колючій стерні людина іде повільно, обережно переставляючи ноги, аби уникнути больових відчуттів.

В англійській мові ідея повільного руху представлена у сценарних порівняннях жартівливого характеру: *fast as a donkey’s gallop* – “not very fast” [480, с. 124] (букв. “швидко, як галоп віслюка”) – інтегральний зміст

фразеологізму базується на ірреальності суміщення тварини з поведінкою, їй не властивою. Уявлення про уповільнений рух також пов'язується в англійській етносвідомості з густими в'язкими субстанціями: *quick as a snail crawling through tar!* – “very slowly” [480, с. 232] (букв. “швидко, як слимак, що повзе по смолі”) – підсилення значення відбувається за рахунок поєднання в одній одиниці двох денотатів: повільного руху (*слимак*) та в'язкої субстанції (*смола*). Високий ступінь емоційно-оцінного забарвлення в обох КФО досягається за рахунок контрасту інтеграційного змісту (“slowly”) і значень складників (*fast / donkey's gallop; quick / snail, tar*).

Дуже повільний рух пов'язується з ідеєю нерухомості: *slower than a jell-poke / jill-poke* (колода, що застрягла у мулі озера або річки) – “very slowly” [480, с. 76]; інтеграційний зміст цієї одиниці базується на зіткненні реального і гіперболізованого, оскільки предмет, до якого уподібнюється повільний характер руху, не ворухиться взагалі.

Швидкість і повільність – це не тільки показники ступеня інтенсивності фізичного руху. У фразеологічних фондах обох мов присутні КФО на позначення таких рис характеру людини, як жвавість та повільність.

В українській мові на позначення швидкої й активної людини вживаються ад'єктивні КФО *швидкий, як в'юн* [412, с. 33], *швидкий, як електромітла* [427, с. 126], *прудка, як дзига* [421, с. 121], *прудкий, як засць* [421, с. 121], *швидкий, як хорт* [421, с. 2001], *швидка, як козуля* [421, с. 121], *прудкий, як іскра* [421, с. 121], *швидка, як блискавка* [421, с. 121], *швидкий, як таракан на жиру* [427, с. 302], *швидкий, як чорт на мітлі* [412, с. 334], які мають спільне значення “дуже швидкий”. Еталони швидкого руху співвідносяться з зоонімами *засць, хорт, козуля, в'юн, таракан*, артефактами *дзига, електромітла*, природними явищами *іскра, блискавка* та міфемою *чорт*. Фразеологізми *швидкий (бистрий), як муха у воді* та *швидкий, як муха в (на) окропі* окрім спільної з попередніми ФО семи ‘швидкий’ містять додаткову сему ‘метушливий’ [412, с. 99], оскільки побудовані на сценарії

потрапляння комахи в екстремальну ситуацію, з якої вона прагне вибратись якомога скоріше.

В англійському фразеологічному фонді фіксуються такі КФО, які характеризують швидку, жваву людину: *fast as a lizard* [480, с. 170], *quick as an eel*, *quick as a bee* [480, с. 170], *quick/swift as a cat* [453, с. 377]. Стереотипна поведінка тварин і у цьому випадку стає підґрунтям утворення порівнянь, що мають значення “дуже швидка людина”. Семантична ознака ‘рухливість’ уможлиблює порівняння людини запального характеру з мексиканським бобом в американській КФО *jumpy as a Mexican bean* – “nervous, easily startled”, оскільки неспокійна вдача часто виявляється в неспокійних рухах. Цей біб є насінною молочаю, що росте у Мексиці, в які відкладає свої личинки міль виду *carpocapsa saltitans*. Личинки ворухаються всередині насінини, змушуючи біб підстрибувати [480, с. 342].

Низка КФО вживається на позначення швидкості пересування людини: *as swift as the roe* [453, с. 377], *as swift as an eagle* (потужний політ орла давно увійшов у прислів'я та приказки і згадується уже у Старому Заповіті) [453, с. 378]. КФО *swift as an adder* вживається, як правило, зі словом *leap* (“стрибати”), утворюючи своє значення на метафоричному переосмисленні властивості гадюки миттєво кидатись уперед, нападаючи. Отже, швидкі рухи та пресування асоціюються в англійській свідомості з рухом певних тварин, риб і комах, а саме ящірки, в'юна, бджоли, кицьки, орла, козулі та гадюки.

Українська КФО парадоксального характеру *швидкий, як віл у плузі* набуває жартівливого значення за рахунок контрасту загального змісту “повільна, нешвидка людини” [412, с. 23] і значень складників (*швидкий / віл у плузі*). Про “вайлувату, незграбну людину” кажуть *швидкий, як ведмідь за мухами; швидкий, як ведмідь до перепелиць* [412, с. 20]. Виникнення таких порівнянь – результат спостереження етносу за поведінкою тварин.

В англійському фразеологічному фонді повільна людина асоціюється зі слимаком: *slow as a snail* [480, с. 232]; із густою, в'язкою субстанцією, схожою на сироп, – чорною патокою (амер. мелясою), що є супутнім

продуктом переробки цукрової тростини або буряку/а на цукор: *slow as molasses in January / winter* – “slow” (оскільки, чим холодніша зима, тим більш в’язкою є патока [480, с. 347]). Народні вірування відбиває англійське порівняння *slow as the seven-year itch* (букв. “повільний, як семирічна сверблячка”). Вважається, що висип, спричинений отрутою плюща, повертається кожні сім років [480, с. 316]. Ідея повільності ґрунтується на темпоральній ознаці, що експлікується у комплексі *seven-year itch*.

У разі, коли семантична ознака ‘швидкий рух’ або ‘повільний рух’ співвідноситься з однаковим денотатом, стійкі порівняння обох мов є повністю еквівалентними (співпадають план вираження і план змісту): (*as*) *quick as an eel / швидкий, як в’юн*. Однак більшість англійських та українських компаративних одиниць, що зіставляються у межах однакових семантичних груп і характеризують інтенсивність руху, є фразеологічними аналогами: вони мають спільну семантику, оскільки в них експлікується одна й та ж ознака, але співвідносяться з різними денотатами, мають різну внутрішню форму, що виражається у відмінностях компонентного складу відповідних КФО: *бігає, як смалений півень / run like a deer*.

2.3.2. КФО в польській мові. У польській етнокультурі і мовній свідомості на позначення інтенсивного руху представлено різноманітні за семантикою і структурою порівняльні конструкції образно-метафоричного характеризуючого плану з головним дієсловом зі значенням переміщення – *iść, ruszyć, poruszać się, posuwać się, pędzić, rwać* і под. Окремі дієслова у складі фразеологічних одиниць утворюють аспектуальні пари *iść-chodzić, biec-biegać, płyc-pławać*, позначаючи односпрямовану і різноспрямовану дію. Наголосимо, що в межах цього фразеосемантичного поля здійснюється розмежування дієслів за співвідношенням із суб’єктом, зокрема по лінії розмежування предметних актантів, а саме, особи (*idzie ktoś jak*) і неживого предмета (*idzie coś jak*).

КФО з компонентом *idzie ktoś jak* у польській мові здебільшого позначають спосіб переміщення, зрідка повільний рух. На позначення

повільного руху виявлено такі стійкі звороти польської мови, як *idzie jak za konduktem/jak za pogrzebem, idzie jak żółw*. Як ми переконались, перші два звороти можна віднести до ритуального сценарію похорону, натомість остання одиниця містить образ черепахи – *żółw*, яка, як відомо, дуже повільно рухається. В українській етнокультурі ця тварина також уособлює повільний рух, незграбність. Через порівняння *повзти (йти) як черепаха* називають вайлувату, мляву людину [387, с. 638]. Як зазначає М.Банько, повільна черепаха – відомий образ багатьох казок і польського фольклору. У деяких телевізійних програмах під образом *żółwia* мався на увазі колишній прем'єр-міністр Тадеуш Мазовецький; цей образ становить певну алюзію до дуже повільного стилю дій прем'єра, що не раз закидав йому президент Лех Валенса [437, с. 58–59]. Для зіставлення зауважимо, що ідея повільного руху в англійській лінгвокультурі передається через національну страву *пудинг*, природно, такої реалії не має у слов'янських мовах і культурах: *run as swift as a pudding would creep* (букв. – бігти так швидко як пудинг повзе, тобто “дуже повільно”) [480, с. 361].

Спосіб переміщення маніфестується в польській мовній картині світу за допомогою дієслів – *iść, idzie, rusza się ktoś (coś) jak* у складі стійких порівняльних зворотів, співвіднесених з предметним, артефактним (*idzie ktoś jak automat* “іде швидко, механічно, без жодного бажання”, *jak po sznurku* “йти, рухатись рівно”) і соматичним кодом (*jak nie na swoich nogach, jak na słomianych nogach* “важко йти”), стихіями (*idzie jak burza* “нестримно”), деякими назвами стану і відчуття (*idzie jak po rozżarzonych węglach* “йти неспокійно, будучи знервованим, неврівноваженим”, *idzie jak lunatyk, jak w lunatycznym transie* “іде як непритомний, не при свідомості”, *idzie jak urzeczony* “іде як не свій, будучи під впливом чи враженням чогось”), деякими сценаріями і подіями минулого *idzie jak na ścięcie* – “рухатись неохоче” (пор. укр. *іде як на шибеницю*). Пор. контекст *Wszyscy po kolei podnoszą się i bez słowa, jak w lunatycznym transie, idą za Tutu* (J.Rudniańska, Miejsca) [437, с. 58]. Що стосується образів-еталонів, з якими співвідносяться КФО з компонентом

ruszyć, то ними виступають, як і в українській та англійській (очевидно, це типологічно спільна риса) густі і в'язкі субстанції й поведінка деяких тварин: *rusza się ktoś jak mucha w smole* “рухатись дуже повільно”, *rusza się ktoś jak w składzie porcelany* “про незграбний, вайлуватий рух”; обидва звороти містять негативну оцінку людських якостей чи здібностей. Синонімічним варіантом останньої одиниці виступає порівняльний зворот *zachowywać się jak słoń w składzie porcelany*, реконструкція образу якого містить такий культурний коментар. Так, найдавніша згадка про святого слона, уведеного в магазин з порцеляною, фіксується ще з 1904 року; в англійському відповіднику цього виразу виступає образ *бика*, а не слона; у цьому разі виникає протиставлення між великою, важкою і незграбною твариною і образом чогось крихкого, чим є посуд (порцеляна) [437, с. 199]. Подібні порівняння, зауважують дослідники, здебільшого містять “різноманітну символіку, що впливає, скажімо, з народних спостережень над поведінкою тварин, зокрема, *ведмедя* – сили, незграбності (*як медвідь у танці*), *Швидкий, як медвідь за перепелицями*, невдоволення (*бурчить як ведмідь*), відлюдності (*живе, як ведмідь у барлозі*), ненажерливості і под.” [387, с. 670].

Фразема *ruszyć z kopyta, ruszyło coś jak z kopyta* “о pojeździe, sprawie do załatwienia”, про справу, яка вирішується досить швидко (усталений зворот походить від кавалерійського терміну; цікаво, що в російській мові тут простежується прихований образ коня і верхової їзди, а в польському відповіднику аналогічної генези маємо у складі соматичний компонент *kopyto* як образно-смысловий центр фразеологізму і епідигматичний корелят і символ руху). Пор. ще значення інтенсивності, засвідчене у ФО *ruszać z całego* – “почати швидко діяти, функціонувати” [477, с. 678], інша фразема позначає міру, має кількісну семантику (багато / мало) – *niema gdzie się ruszyć* “десь дуже тісно, немає місця” [477, с. 678] (у цьому разі рух поєднується із суміжними параметрами простору, мірою, відстанню, далеко-близько й непросторовими проявами, температурою, деякими меронімами, діяльністю як простором для дії людини, її соціальною значущістю і под., про що писав

свого часу В. Гак [60, с. 129–131].

Варто звернути увагу ще на одну КФО, співвіднесену з семантикою інтелектуальних здібностей людини, зокрема з ідеєю дурості, чогось немудрого, *ruszył ktoś konceptem/rozumem, głową jak martwe ciele ogonem*; як зазначають дослідники, первісна форма цього вислову *ruszył ktoś konceptem jak koza ogonem* звучить значною мірою іронічно з огляду на те, що козячий хвіст дуже куций, очевидно, як натяк на короткий розум [437, с. 137].

КФО *biega, biegnie ktoś jak*: образними еталонами-порівняннями для цих фразем виступають в польській мові як артефакти-предмети – *fryga*, розумові здібності людини та її психоемоційні особливості (неврівноваженість, психічна хвороба) *jak głupi, jak szalony/oszalały, opętany, jak wariat, gna (pognał) ktoś szalony/opętany, lata jak głupi, wściekły/szalony, rwie ktoś jak szalony, oszalały*; деякі тварини, які відзначаються своєю прудкістю і похливістю – *biegnie szybko i lekko jak saran*; стереотипи поведінки деяких тварин *jak kot z pęcherzem* (в польській мові перша фразама має ще синонімічний варіант, представлений дієсловом обертального, кругового руху – *kręci się jak fryga* і синоніми – *kręci się jak cyga, bąk, fraczka, zwijali się jak wartalki* [455, с. 581]. В основі внутрішньої форми фраземи *biegać/latać jak kot z pęcherzem* лежить ситуація (букв. бігає як переляканий кіт), коли якийсь жартівник причепив до хвоста kota брязкальце у вигляді висушеного міхура з горохом; така незвичайна забава відома вже понад століття [437, с. 17]. У порівняльних зворотах цього типу в трьох мовах представлений образ *вітру* і *крил* з ідеєю легкості, швидкості, руху без особливих зусиль, часто йдеться про щасливу людину (пор. польські контексти *biegnie jak na skrzydłach, pędzi/popędził ktoś jak na skrzydłach* – укр. *летить як на крилах*) і поведінки людини під час пожежі (біжить як на пожежу – *biegnie jak na pożar* [437, с. 17], яка має синонімічний варіант – *gna (pognał) ktoś jak do pożaru*. Прототипними тваринами швидкого бігу виступають в польській мові також – *koń* і *chart*, а предметами, як і в українській та англійській мовах, стріла (*pędzi / popędził ktoś jak strzala*).

Зауважимо, що образ кота, який має особливий сексуальний, еротичний потяг до кішок у березні (пор. укр. діалектне *марцьовий кіт*), об'єктивується у виразі *lata jak kot w marcu*. Принагідно зауважимо, що з ідеєю сексуального потягу і еротики зв'язується й англійське аксіологічно марковане найменування *runs like a tupi' the wind* з образом тварини – барана і додатковою семою швидкості, яка передається компонентом 'the wind' (біжить як баран за вітром). Ця одиниця переосмислює семантику вихідного семантичного прототипу і позначає молоду жінку, яка занадто бігає за чоловіками [480, с. 134].

У польській мові на позначення дуже швидкого руху засвідчено ще один образ-еталон – *lokomotywa*. Пор. контексти: *Wszyscy już w domu. Nie mogą się doczekać Marcina. Marcin czuje, że on też leciałby tam jak na skrzydłach*. (H.Ożogowska, *Głowa na tranzystorach*) [437, с. 72], *Samochód pędził jak strzala, miękko podskakując na wybojach* (B.Jasieński, *Pałę Paryż*), *Wskoczyłem na rower, ze wszystkich sił rozkręciłem pedale. Pędziłem jak wariat, po kilku chwilach byłem już na rynku* (A.Minkowski, *Szaleństwo Majki Skowron*) [437, с. 106]. В основі мотивації польського стійкого звороту *leci jak ćma do ognia (w ogień)* “прагне, намагається бути з кимось або десь, хоча його присутність є і не обов'язкова, непотрібна” лежить вірування в те, що *ćmy* – це покутуючі душі, які хочуть бути в час покути, розкаяння в своїх гріхах з людьми; така поведінка комашні є цілком зрозумілою, бо нічна комашня є дуже вразливою на світло, позаяк перебуває в темряві, користуючись здебільшого світлом місяця і зірок [437, с. 72].

Продуктивна модель 'раптова поява, поява зненацька' + місце (звідки): *wyleciał (wylatuje) ktoś jak z procy*, в переносному значенні “залишити якесь місце, часто всупереч своєму бажанню” (пр., *stracił pracę*) [437, с. 192] представлена в нашій праці окремою ідеограмою.

Компаративні фразеологічні одиниці польської мови з акціональними компонентами *ucieka (uciekł) ktoś jak* за своїм лексичним і образним складом, а також еталонами порівняння виявляються ізосемічними українським

стійким порівнянням, що відбивають сценарні і стереотипні уявлення обох етносів: *ucieka (uciekł) ktoś jak zając, jak złodziej, jak od zarazy, jak diabeł od święconej wody* і под. Аналізовані фраземи концептуалізують різний рух: дуже швидкий, а також спосіб переміщення, його модальні показники (злочин втікає не стільки швидко, скільки потай, так, щоб його не помітили, від нечистої сили, як і від вогню, людина втікає в паніці). Нечиста сила, сфера нижчої демонології протиставлені ідеї сакрального, як це бачимо в польській і українській мовах – *втікає, як чорт від свяченої води* [412, с. 163]; *курить, як чорт од кукуріку* [421, с. 163]; *утікає, як чорт від ладану* [412, с. 163]; *тікає, як дідько від хреста* [421, с.158]. Як бачимо, донорськими сферами таких порівнянь виступають сфери “тварини”, “хвороби”, “міфологія” та “поведінка людини”.

Окремі одиниці ґрунтуються на чуттєвій сфері свідомості і зв’язуються з ідеєю небезпеки, яку можуть нести певні стихії: *ucieka jak by się paliło* – про панічно швидку втечу (пор. укр. *втікає, як від вогню* [412, с. 102]; *вискочив, як із жару* [412, с. 55]; *тікає, ніби під ним земля горіла* [421, с. 158]. Спільним для обох мов виявляється і стереотипний сценарій, втілений в образі щурів, які, як відомо, передчувають небезпеку і першими покидають корабель, який тоне. Пейоративна конотація таких одиниць не викликає жодних сумнівів: *uciekają jak szczury z tonącego okrętu*.

Промовистою виявляється внутрішня форма і такого сценарного порівняння, як *ucieka jak by tu ktoś pieprzu na ogon nasypał* “втікає дуже швидко”, культурна реконструкція якого пов’язується зі старопольськими іграми і забавами, а також деякими звичаями купців: продавці коней в різний спосіб намагалися “поліпшити” товар під час продажу, зокрема, насипали і втирали коню під хвіст меленого перцю, і тоді найгірша шкапа бігла як ошпарена [437, с. 192]. Образ швидкого коня в англійській мові, біг якого вербалізовано за допомогою компонента *fast* – *Fast as a horse can trot* у переосмисленому значенні ФО означає брехуна, людину, яка часто говорить неправду [480, с. 122]. Антонімічний образ представлений англійським

висловом *run like a hairy goat* (букв. *бігти як волохата коза*) “невдало виступити на кінних перегонах” [480, с. 137].

У системах еталонів порівняння інтенсивності руху англійської, української та польської мов існують суттєві відмінності, оскільки носії відповідних мов оперують різними системами образів, що зумовлюється особливостями культури цих етносів і пов’язано з реаліями, характерними для життя українців, англійців та поляків та традиціями цих народів.

У фразеологічних фондах зіставлюваних мов наявні порівняння на позначення інтенсивності руху (швидкий / повільний) та рис характеру людини (жвавість / повільність), пов’язаних з її фізичною активністю. Зіставний аналіз засвідчив, що швидкий рух в англійській та польській етносвідомостях асоціюється з предметами, явищами і об’єктами, що постачаються спільними концептосферами: “тварини”, “артефакти”, “субстанції”, “природні явища”, “хвороби”, “професії”, “міфологічні персонажі”. Спільні для трьох мов еталони – *в’юн, козуля і собака (хорт)*. Із концептосфери “артефакти” українська й польська свідомість вибирає такі еталони порівняння, як *куля, стріла, дзига*, англійська – *куля, стріла, гарматне ядро*, натомість такі природні явища, як *вітер, спалах світла, блискавка* виявляються універсальними.

Висновки до другого розділу

У результаті аналізу фразеологічного матеріалу виявлено активні компоненти значень, що денотують динамізм, спрямованість, тривалість, спосіб і характер пересування і є універсальними, оскільки охоплюють цілу низку слов’яно-германських мов. Ідеографічна характеристика фразеологічних одиниць дозволяє визначити загальне, тобто логічну схему (сітку координат) об’єктивно існуючих рухів і переміщень людини у

просторі, та національно-специфічне втілення в окремій мові. Найбільш чисельною в усіх досліджуваних мовах є ідеограма “швидкість пересування” і пов’язана з нею ідеограма “інтенсивний початок руху”, що цілком є закономірним, оскільки швидкість притаманна людській природі і відповідає потребам її комунікації і життєдіяльності. Також досить значним є коло фразеологізмів, що виражає прямо протилежне значення “повільний темп пересування”, і фразеологізмів, що позначають напрям і спосіб пересування. У кожній з аналізованих фразеологічних систем виділяється семантичний розряд фразеологізмів “пересування, вже не суб’єктом, а об’єктом”.

Розглянувши українські, російські, польські та англійські фразеологізми на позначення руху в просторі, більшість з яких об’єднано у 10 тематичних груп і виявлено повну еквівалентність у плані вираження і часткову – в плані змісту. Це пояснюється тим фактом, що концепт “рух” є універсальним за своїм наповненням і однаково значимим для представників багатьох культур. Таким чином виявлено як спільні, так і специфічні властивості ФО зі значенням руху. З одного боку, спільність виявлення ознак свідчить про культурну універсальність уявлень про переміщення в просторі, а з другого, описані відмінності є проявом національної специфіки, що відображає характер народу, його духовне життя, етнічний побут, темперамент тощо.

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, фразеологічні одиниці, які об’єднуються в підгрупи на основі семантичної близькості, виявляються однаковими чи близькими за структурними ознаками (за будовою) і часто мають однакові лексичні компоненти. Фразеологізми із загальним значенням пересування багаті диференційними (розпізнавальними) ознаками, серед яких є частотні і нечастотні. Частотними є безпосередньо пов’язані з поняттям руху семи: спрямованість (напрямок), інтенсивність, спосіб пересування. З цими частотними семами пов’язана і своєрідність системних, чи парадигматичних, відношень фразеологічних одиниць зі значенням пересування. Однією з

особливостей фразеологічного значення цих стійких одиниць є те, що багато з них мають велику кількість розпізнавальних семантичних ознак.

Семантика порівняльних членів компаративних фразеологізмів відзначається багатоманітністю, містячи зоонімні, антропонімні, топонімні та інші компоненти, при чому питома вага зоонімів складає більшу половину від загальної вибірки (*заець, в'юн, тарган, козуля, муха, собака, черепаха, слимак, рак, вуж, муха, віл, дрохва, ведмідь, жаба* – в українській; *ящірка, бджола, кішка, білка, олень, хорт, козуля, орел, ластівка, гадюка, в'юн слимак, віслик* – в англійській; *tucha, koń, ślimak, żółw, wilk, wróbel, kot, krowa, pies, cielę, dzik, owca, rak, niedźwiedź, koza ślimak* – в польській мові). Відзначено окремі компоненти на позначення явищ природи (такі природні явища, як *вітер, спалах світла, блискавка* виявляються універсальними для української та англійської мов, *burza* – для польської), предметів культури та побуту (велика кількість слов'янських компаративних фразеологічних одиниць – стереотипні сценарії побутового досвіду, вірувань, забобонів і традицій, що не мають відповідників в англійській мові), релігійних понять (*свячена вода, хрест, ладан* – в українській та польській мовах) та міфологічних персонажів (*чорт* – в українській та польській мовах, *кажани з некла, Меркурій* – а англійській). Досліджено також семантику компонентів з національно-культурною маркованістю на матеріалі української, англійської та польської мов.

Основні положення розділу відображено в чотирнадцятьох публікаціях: [211], [212], [213], [214], [215], [216], [217], [218], [219], [221], [222], [223], [266], [369].

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНА І СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ЗІСТАВЛЮВАНИХ МОВАХ

Функціонально-стилістична диференціація ФО повторює в основних рисах стилістичне розмежування лексичних одиниць, і там, і там кваліфікаційна шкала одна й та ж: нейтральні одиниці, тобто з нульовою стилістичною маркованістю, розмовні – стилістично знижені вербальні комплекси, книжні – стилістично підвищені. Однак у кількісному відношенні фразеологізми з таким кваліфікатором експресивно-стилістичної інформації як “розмовні” переважають завдяки специфіці їх формування, як знаків вторинної номінації. При уявній простоті кваліфікаційної схеми стильова конкретизація фактичного матеріалу не представляється легкою для вирішення: по-перше, в силу недостатньої розробки питання в практичному плані, хоча в теоретичному зроблено чимало (праці М.Шанського, В.Жукова, О.Молоткова, І.Федосова, Г.Їжакевич, О.Пономаріва,), по-друге, через наявність чисельних перехідних зон – нейтральних і власне книжних (в розумінні І.Федосова), нейтральних і розмовних, розмовно-літературних, розмовно-просторічних, жаргонних і просторічних, власне просторічних і вульгаризмів, жаргонних і арготичних; по-третє, у силу високого ступеню демократизації сучасного мовлення, зайвої “розкутості” мови; по-четверте, суб’єктивне сприйняття того чи того фразеологізму носіями мови. Через це у фразеологічній практиці одні й ті ж фразеологізми кваліфікуються по-різному. У ряді словників і довідників (наприклад, ФСРУ) не розрізняються розмовно-літературні і нейтральні, розмовні і власне просторічні, розмежовуються лише “безперечні” ФО, тобто з явним домінуванням певної стильової конотації. Винятком можна вважати “Фразеологический словарь русского языка” О.Федорова, який вирізняється емотивно-стилістичною маркованістю усіх представлених у ньому стійких словесних комплексів. Аналіз спеціальної літератури з цієї проблеми дозволяє стверджувати, що система функціонально-стилістичних кваліфікаторів, розроблена І.Федосовим, найбільш повна і аргументована. На неї ми й будемо спиратися, диференціюючи у стилістичному плані досліджуваний нами фразеологічний матеріал.

3.1. Нейтральні ФО з семантикою пересування

Серед фразеологізмів із значенням пересування **стилістично нейтральні**, або міжстилеві, усталені звороти посідають незначне місце. Згідно зі структурно-семантичною класифікацією це фраземи типу *іти / ступати нога в ногу // идти нога в ногу; їхати на червоне світло // ехать на красный свет; їхати автостопом // ехать автостопом; плисти морем // ехать по морю* [407, с. 104] та фразеологізовані сполучення, котрі балансують між вільними і стійкими з невеликою перевагою в бік останніх (*летіти літаком // лететь самолетом; плисти на пароплаві // плыть на пароходе; їхати своєю машиною // ехать на своей машине; їхати маршрутною // ехать на маршрутке*). Усі вони виконують ідентифікуючу функцію і є, отже, складними знаками ідентифікуючої номінації.

У складі аналізованої фразеотематичної групи міжстильові фразеологізми виконують функцію конкретизації, уточнення, констатації основної інформації – переміщення у просторі. Так, фразеологічні одиниці *іти / ступати крок у крок* – “невідступно, на близькій віддалі” [428, с. 401] й *слід у слід* – “вслід за ким-небудь, чим небудь, не відстаючи від когось, чогось” // *в один след; след (следом) в след* – “один за одним, ставлячи ногу туди, куди ставав той, хто йшов попереду” [402, с. 160, с. 230] уточнюють характер пересування, а стійкі звороти *їхати на таксі // ехать на такси; іти пішки // идти пешком* конкретизують спосіб пересування й одночасно констатують сам факт його. Останнє позначено й самим структурно-граматичним типом ФО – переважно дієслівно-субстантивним (двокомпонентним чи багатоконпонентним), причому деякі з них, зокрема у російській та українській мовах, мають два формально виражених варіанти – небінарний і бінарний. Порівняйте: *ехать на поезде – ехать поездом; ехать на трамвае – ехать трамваем; плыть по морю – плыть морем // їхати на*

поїзді – *їхати поїздом*; *їхати на трамваї* – *їхати трамваєм*; *плисти по морю* – *плисти морем* тощо.

Переважна більшість одиниць нашої картотеки має образну основу, тобто відображає процес пересування у просторі в алегоричних візуально-чуттєвих уявленнях. Певне фразеологічне значення передається через образ чи символ. Цим зумовлені і їхні функції: зображувально-виражальна й оцінювально-характерологічна, пор.: укр. *бігти з усіх сил / що є духу; на своїх власних / на батьківських; крутитися як дзига; йти кругом* та інші; рос.: *бежать изо всех сил; только пятки сверкают; мчатся как ветер; лететь как стрела; двигаться как корова на льду; ползти как черепаха; вертеться волчком / юлой; выписывать (ногами) мыслете* (заст. – йти непевною, плутаною ходою, перебуваючи у стані сп'яніння); *идти нога за ногу*; пол. *latać / kręcić się jak cyga; biec ile sił w nogach; co koń wyskoczy; wiać (zwiewać, zwiać, uciekać, zmykać) aż się kurzy; biec co jest tchu; wlec się noga za nogą; wziąć się do galopu; walić ze strasznym pędem; w zawrotnym pędzie; lecieć na złamanie karku*; англ.: *as fast as one's feet (legs) can carry one* (“щодуху, стрімголов”); *be on the lam* (“бігти стрімголов, щодуху”); *to run / flee / for one's life* (“бігти дуже швидко, щодуху”); *at a second's notice* (“як оком змигнути, дуже швидко”); *to run before the wind* (“бігти попереду вітру”); *to disappear into thin air / into the blue* (“зникати в повітрі”); *on foot; burn the earth; sod off; to run around like scalded cat*.

Цікаві ФО, які в силу дії екстралінгвальних чинників передбачають певні засоби і способи пересування, знаходимо в англійській мові. Оскільки Британські острови оточені морем, тому уявлення їх населення про далеку дорогу історично закодувалися в таких ФО: *over there* “за океаном, в Європі” [382, с. 737]; *over the sea* “за кордоном, в Америці” [382, с. 737]; *over the water* “за кордоном, в Америці” [382, с.737]; *beyond the sea, beyond seas* “за межами, в Америці” [382, с. 132]. Звернімо увагу на особливість цих ФО – у своїй структурі мають так званий транслокатив – *more*, хоча й не згадується, що рухаються саме морем, а також не вказується на засіб руху. Щодо останнього,

то він не виражений вербально, а опосередковано, через транслокатив – море. Отже, передбачається, що це явно буде корабель чи якийсь судно [209, с. 49].

Чимало фразеологізмів із семантикою пересування, окрім зазначених функцій, виражають ще й функцію впливу. Наприклад, в українській мові: *крути ногами* (наполеглива вимога прискорити рух); *одна нога тут, (а) друга там* (вживається як наказ швидко кудись піти і швидко повернутися); *ні кроку / назад / вперед / далі* (заборона здійснювати пересування, рух); в російській мові: *шевели ногами* (наказ швидко рухатися); *не семени ногами* (наполегливе прохання рухатися певним чином, як наказує суб'єкт); *одна нога здесь – другая там* (образний наказ швидко виконати пересування); *ни шагу* (заборона руху, пересування); *шаг влево, шаг вправо – расстрел* (характеристика необхідного лімітованого пересування, обмеження вільного пересування); в польській: *ani kroku dalej; spadaj stąd; idź do piekła; idź precz*; англ.: *step lively* (“заходьте швидше”), *step on it* (“поспішайте буквально дати газу”), *go jump in the lake* (досл. “іди стрибни в озеро”, забирайся, не заважай), *get lost* (досл. “загубися”), *get the hell out of* (“забирайся до біса”).

Фразеологічні одиниці з семантикою пересування можуть бути засобом вираження волевиявлення мовця, якщо вони мають форму категоріального імператива (наказування, наполегливе прохання, необхідність) – *йти туди, не знано куди; принести то, невідомо що // пойти туди, не знаю куди, принести то, не знаю что* (з казки).

3.2. Розмовні ФО з семантикою пересування

Джерелом характерологічних фразеологізмів є передусім **народне розмовно-побутове** мовлення, а також **соціально-професійне** мовлення, що автоматично відносить їх до сукупності мовних засобів функціонального розмовного стилю мовлення. Згідно з А.Федосовим **розмовна** фразеологія

характеризується цілою низкою ознак, якими вона відрізняється від інших пластів мовлення. Досліджуваний фразеологічний матеріал свідчить, що до цих ознак належить:

– наявність у складі ФО зниженого, стилістично значимого розмовного слова чи слів з розмовним значенням – укр. *зробити перший крок* (будучи у вертикальному положенні почати пересування); *кинутися у наздогін*; *з усіх своїх сил*; *бігти / тікати без огляду*; *що є сили / що є духу*; *ходити по колу*; *їхати автостопом*; *товкти болото*; *кинутись тікати*; *бігти не своїми ногами*; *бігти, ніг не чуючи*; *біжить, як дурний до образу*; *як од гілля одірвався*; *пішов, як рак по дріжджі*; *широко ступати* рос.: *броситься в погоню*; *пуститься в пляс*; *бежать без оглядки*; *изо всех сил* (*что есть сил / что есть духу*); *метаться из угла в угол*; *ходит / бегать по кругу*; *ехать автостопом*; *начать ходить*; *ходить взад-вперед*; *туда-сюда ходить*; *месить грязь*; *обратиться в бегство*; *бежать без памяти*; *делает большие шаги*; *своим ходом* – “рухатися за допомогою ніг, без застосування механічних засобів пересуватися у просторі”; *наострить лыжи* – “поспіхом відправитися куди-небудь”, “збиратися куди-небудь”; *идти как на ходулях*; *вертеться как юла*; *как ветром сдуло*; *смаывать удочки*; *пуститься наутек*; *переступить порог* [309]; пол.: *kręcić się jak cyga*; *jak wiatrem zwiąło kogoś*; *swoim pędem (walić)*; *łazić z kąta w kąt*; *zwiąć chorągiewkę / żagle*; *zwiąć manatki*; англ.: *a step backwards* (“крок назад”); *to have the legs of one* (“обігнати, випередити, мати більшу швидкість”), *to walk the floor*; *to walk the rounds*; *to be scarcely able to drag oneself along*; *gets shank’s mare*.

– наявність у компонентному складі ФО професійного слова з переносним, зниженим значенням. Укр. та рос.: *натискати на усі педалі* // *нажмать на все педали*; *на повному газі* // *на полном газу* (з мови автоводіїв); *летіти на усіх вітрилах* // *на всех парусах* (з мови моряків); *йти / ходити від стегна* // *идти / ходить от бедра* (з лексики постановників дефіле і хореографів модельного бізнесу); *давати задній хід* // *дают задний ход* (з мови автоводіїв); *біг на місці* // *бег на месте* (специфічний рух,

характерний для пересування, але з нульовим переміщенням у просторі – з мови спортсменів); *бігати по колу // бегать / ходять по кругу* (рух за окресленим, визначеним, замкненим маршрутом – за аналогією з бігом по манежу в цирку); *крутить педали* (з мови велосипедистів); *мчаться на всех парах* (з мови машиністів); повним ходом // полным ходом (з мови моряків); в пол. мові: *zwijać żagle; bieg na miejscu; przyjdzie koza do woza; Na zdrowym koniu na targ, na chromym do domu; Na lekowanym koniu daleko nie pojedziesz; Nie daj Boże, konia leczyć, bo na leczonym zle jeździć*; англ.: *make good time* (спорт. показати гарний результат); *full steam ahead* (мор. повний вперед); *give her the gun / head* (мор. дати повний хід); *inside track* (спорт. дослівно: “внутрішнє коло на біговій доріжці”).

– застарілі слова (нейтральні, розмовні, просторічні), або слова з застарілим розмовним значенням, які стилістично знижують фразеологічну одиницю, відповідаючи тим самим загальному стилістичному значенню цього пласта фразеологізмів, – наприклад, в російській мові: *ехать на перекладных* – “на одних и тех же лошадях, не меняя их, ехать, путешествовать” [426, с. 142]; *ехать на дровнях*; *ехать почтовой каретой / ехать на почтовых*; *мчаться на тройке*; *мчаться / нестись на тачанке: Вот мчится тройка почтовая... (Из песни)*; *давать хребет / дать хребет* – “тікати, відступати”: *Конница князя Трубецкого, не выдержав первого натиска, дала хребет и смешала в бегстве своем конные полки князя Пожарского (М. Загоскин)* [426, с. 126]; *По дороге зимней, скучной Тройка борзая бежит (А. Пушкин)*; *Зима! Крестьянин торжествуя, На дровнях обновляет путь. Его лошадка, снег почуя, Плетется рысью, как-нибудь (А. Пушкин)* – ці рядки активно використовуються в рекламних роликах російських телеканалів, характеризуючи зимовий спосіб пересування у сільській місцевості; в українській мові: *повертати голоблі: Нічого, баби, не вийде! Повертай голоблі! (М. Стельмах)*; у польській мові: *chodzić na saksy* – у довоєнні часи (до другої світової війни) подорож до Німеччини в пошуках заробітки [474]; в англійській мові: *take the way* (іти, прямувати,

відправлятися); *plod away on the hoof* (Шекспірівський вислів – іти пішки, іти на своїх двох); *ride and tie* – “поперемінно їхати верхи і йти пішки” (про двох чи трьох подорожників, які по чергово їдуть верхи на коні; проїхавши певну відстань, вершник прив’язує коня і чекає тих, хто йде пішки); *like a lamplighter* – у цьому випадку вислів *lamplighter* пов’язується зі зниклою професією ліхтарника (людини, яка запалювала міські вуличні ліхтарі).

– наявність соматичних слів у складі ФО, тобто слів, які позначають частину тіла людини або – рідше – тварини. Укр.: *брати ноги на плечі; бити ноги; ввіритися ногам; виносити ноги; мазати п’яти салом; куди ноги несуть; куди очі бачать; наступати на хвоста комусь; бігти сторч головою; їхати вухо до вуха; тільки п’яти мигтять; врізати п’яти; летіти як на крилах; рос.: брать ноги в руки; смазывать пятки; делать ноги; бежать сломя голову; во все лопатки; мчатся высунув язык; наступать на хвост кому-то; бежать куда глаза глядят [392, с. 34]; слетать на одной ноге (куда-то); еле ноги волочить; идти, куда глаза глядят; направит стопы; ползти на коленях; идти / ходит от бедра; пол.: lecieć na złamanie karku; pokazać plecy; ledwo powłoczyć nogami; być gdzieś jedną nogą; stawić stopy; pokazać pięty; następować komuś na pięty; spacerować pod rączkę; ruszyć z kopyta; chodzić na łapkach; skakać (przed kimś) na dwóch łapkach; англ.: shake a leg (“рухатись швидше”); to run off one’s legs (“стомитися, збитися з ніг”); take to one’s heels (“п’ятами наживати”), before one’s nose (“куди очі дивляться”), set one’s face (“попрямувати, піти кудись”); toe and heel – (“дуже швидко, старанно просуватися вперед”); give her head (“дати повний хід, гнати щодуху”).*

Окремі з них багатозначні, що є взагалі властиво розмовній фразеології, наприклад, в російській мові *уносить / унести ноги*; розм. 1) поспіхом піти, щезнути; 2) рятуватися втечею, тікати від небезпеки.

– наявність компонентів, які є назвами тварин, що символізують те чи інше фразеологічне значення. Укр.: *як очманіла кішка (бігати); бігає, як кіт загорений; бігає, як солоний заєць; звивається, як пес в сливах; волочиться,*

як Борисів бик; крутиться, як жирне поросля; витися в'юном; викручуватися лисом; крутиться наче (мов) муха в окропі; повзти / сунутися / лізти як черепаха; як той слимак (лізти, повзти); як корова злизала; рос.: носиться как угорелая кошка; извиваться ужом; ползти как черепаха; как корова на льду (двигаться); извиваться вьюном / ужом; пол.: *latać jak kot z ręcherzem; iść żółwin krokiem; porusza się w żółwym tempie; wlec się jak ślimak; chodzić jak koń z kiracie; co koń wyskoczy; latać jak pies z wywieszonym językiem*; англ.: *to run around like scalded cat; as slow as a snail; at a snail's pace; run like a rabbit; run like a deer; like a bat out of hell.*

У силу того, що жаргонізми все більш активно входять до розмовної мови, зокрема української та російської, внаслідок впливу різних екстралінгвальних чинників, а також того факту, що вони в значній кількості наявні в американському варіанті англійської мови, ми також відносимо до цього стилістичного пласту певні фразеологічні одиниці, що мають у словниках кваліфікатор – *жарг.* Наприклад, в польській мові: *dawać gdzieś – przymieszczą się, iść gdzieś* “переміщуватися, йти кудись”; *pal szczocha; pędź kasztana – idź sobie, odejdz* “йди геть, йди звідси”; *odbzykać się skąd – wychodzić, uciekać, opuszczać jakieś miejsce* “йти звідкись, втікати, залишати якесь місце”; *spadać na kwadrat – iść do domu* “йти додому”; *myknąć gdzieś – uciec, udawać się gdzieś* “втекти, піти кудись”; *czep się tramwaju – idź sobie, odejdz* “йди собі, забирайся”; *idź na drzewo liście pompować – odejdz* “забирайся геть”; *pocaluj ścianę z rozbiegu – idź sobie, odejdz* (грубо “вали звідси”); *jechać drepcedesem – iść* “йти пішки”; *uderzać gdzieś – udawać się gdzieś* “десь піти”; *dawać buta – uciekać* “втекти”. В англійській мові: *hit the grit* – “йти пішки, на своїх двох” (*амер. жарг.* – тут і далі кваліфікатори за А.Куніним); *count / hit the ties* – “мандрувати вздовж залізниці” (*амер. жарг.*); *beat it on the hoof* – “йти пішки; йти на своїх двох” (*жарг.*); *like a blue streak* – “нестися, бігти з усіх ніг, з усіх сил” (*амер. жарг.*); *hit the ball* – “йти повним ходом, нестися” (*амер. жарг.*); *give her / smth. the gun* – “додати газу; додати ходи, швидкості; гнати на повну” (*амер. жарг.*); *flee like bandicoots before a*

bushfire – “бігти, тікати з усіх сил” (австрал. розм.).

Джерелом розмовної фразеології можна вважати й усну народну творчість (казки, биліни й малі жанри фольклору – прислів'я, приказки тощо). Так, у нашій картотеці зафіксовані такі усталені словесні комплекси (УСК): укр.: *летіти на мітлі; верхи на палиці поїдеш; виїхав верхи на палиці; вовка ноги годують (прислів'я); йти семимильними кроками* [420, с. 401] // *идти семимильными шагами; битий небитого везе // битый небитого везет; поволі їдеш – далеко будеш // тише едеш, дальше будеш* (порівняйте цікаве обігрування цього прислів'я в словах пісні у виконанні М.Боярського із зіркового фільму “Людина з бульвару Капуцинів”: *Быстро едешь – раньше помрешь, тише едешь – вряд ли доедешь / Так – живи, не трусь, будь, что будет пусть, / а что будет дальше – поймешь*); *Лучше погано їхати, ніж добре йти; ...несет меня Лиса, за тёмные леса...* (зазначимо, що у прислів'ях одночасно наявні прямий й переносний плани, що відрізняє їх від приказок; у колі цієї тематичної групи переважає перший план); “щоб заробити засоби для існування, необхідно проявляти енергію, ініціативу, не сидіти на місці” [402, с. 30], тобто рухатися – *якби все вовк лежав, то вже б досі здох* [402, с. 231], рос.: *идет бычок, шатается, вздыхает на ходу...* (характеристика непевної, боязкої ходи з дитячої казки); *явился – не запыхался* (про раптову появу); *улита едет, когда-то будет* (про дуже повільний рух); *из дому гонит мачеха, а из лесу медведь* (про причину пересування у просторі); *поехал теленком, вернулся быком; далеко ехали, да скоро приехали*); *лететь на помеле / метле; волка ноги кормят*; пол.: *jak się człowiek spieszy, to się diabeł cieszy*; англ.: *carry coals to Newcastle* – “возити вугіддя в Ньюкасл” (пор. в тому ж значенні російське *ехать в Тулу со своим самоваром*), *slow and sure* (тихіше їдеш, дальше будеш), *wagon must go wither the horses draw it* (куди коняка, туди й віз), *easy does it!* (тихіше їдеш, дальше будеш). До казок сягають іменні усталені звороти, що символізують швидкий спосіб пересування у просторі: *семимильными шагами; сапоги-скороходы; ковер-самолет*.

3.3. Просторічні фразеологічні одиниці

Невелику групу складають фразеологізми з яскраво вираженим негативним ставленням до предмету мовлення й до дії, яку вони виконують. Негативна конотація зумовлена уявленням індивідуума, що пересування у просторі може здійснюватися за допомогою потойбічних надприродних сил, що несуть зло. Звідси й виникає контекст типу *де мене дідько заніс // черт мене занес в эту глухомань*, тобто “я потрапив до цього місця під впливом злих ірреальних істот”; *кого нечиста несе; кого це біс / чорт приніс (у такий час); скаче, як дідько // кого это нелегкая несет на ночь глядя; черт тещу принес к нам; бежать как черт от ладана // kogo to licha (cholera) niesie; licha kogoś nadało (przyniosło); cholera wie kogo to niesie (przyniosło)*. Компонент *бес / черт* зазвичай входить до складу просторічних фразеологічних одиниць, які характеризують хаотичне, неспрямоване пересування, наприклад, в рос. мові: *вертеться как бес (черт) перед заутреней* (прост., ірон.) [426, с. 63]. Наявність компонентів-вульгаризмів, лайливих слів у складі фразеологізму стилістично маркує весь усталений вираз, відносячи його до сфери **просторічної** фразеології. У фразеологічних словниках такі фразеологізми мають позначки – вульгарне, грубе, лайливе. Відзначаючи їх різку стилістичну зниженість, усі фразеологи беззастережно окреслюють подібні фразеологічні одиниці як просторічні, проте розподіляють їх на стилістичній шкалі по-різному: одні сприймають їх як різновид розмовної фразеології (Ф. Гужва, А. Іванова) або (що по суті є теж саме) як нижній пласт розмовного літературного мовлення (Ю. Бельчіков, М. Алексеєнко), інші (І. Федосов, Н. Фоміна, М. Бакіна, О. Пономарів) – як самостійний стилістичний пласт фразеології.

Серед просторічних фразеологізмів цієї тематичної групи виділяють чотири семантичні розряди:

- 1) рух у напрямку до об'єкта – укр. *біс заніс* (когось кудись); *чорт несе*

когось; *лихо* (когось) *несе*; рос. *черт принес (несет)* кого; *нелегкая (нечистая)* *несет* кого; пол.: *chodzić tam, gdzie diabeł mówi dobranoc; chodzić tam, gdzie piprz rośnie; do diabła i trochę; czort wie dokąd (iść; jechać)* – сам об'єкт, до якого спрямована дія, може залишатися поза контекстом, але при цьому він досить чітко окреслений у свідомості і тому не вимагає спеціального згадування у фразеологічній одиниці *біс заніс // занесла нелегкая* (кудись); *лихо когось несе // нелегкая несет кого-то // cholera kogoś niesie* (кудись, до якогось об'єкта, до когось), проте, в інших випадках, поза контекстом залишається сам рух (хоча й передбачається за змістом), а об'єкт (часто уявний, ірреальний) може бути зазначений у фразеологічному звороті конкретно чи описово (*chodzić tam, gdzie diabeł mówi dobranoc; do diabła i trochę* (йти, ходити, їхати до вказаного об'єкта);

2) рух у напрямку від об'єкта, іноді пов'язаний зі зміною стану предмета мови (як і в попередній групі об'єкт може залишатися поза контекстом вислову) – укр.: *біс (чорт, дідько) забрав (когось); холера понесла; як чорт від ладану тікати* рос. *леший унес; черт унес* кого; пол.: *licho poniosło; cholera poniosła kogoś*;

3) раптове зникнення кого-небудь (або побажання зникнення) – укр. *біс злизав; дідько забрав (узяв)*; пол.: *wynosić się do diadła; niech kogoś diabli porwą (wezmą)* – більшість фразеологізмів (але не всі) попередньої тематичної групи цілком слушно можна віднести і до цієї, виходячи з того, що в цій ситуації у цих групах лише акцентується увага на тому чи тому елементі значення;

4) пересування в просторі у вказаному напрямку, пов'язане з бажанням позбутися когось – укр. *іди (собі) до біса / до дідька (лисого); іди / забирайся к чортам собачим / к чортам свинячим; іди під три чорти*; рос. *иди к черту / ко всем чертям / к черту на рога; катись ко всем чертям*; пол. *idź do diabła; idź do czorta* (заст. зараз майже не вживається); *idź do cholery / do licha; spadaj do diabła*; англ. *go to hell; go to the devil*.

Такі фразеологічні одиниці виконують зображувально-виражальну функцію (1-3 семантичні розряди) і функцію впливу (4 семантичний розряд).

Просторічним може бути й один із варіантів фразеологічної одиниці. Наприклад, зміст “давай рухатися”, “прискорити рух” передається в українській та російській мовах двома варіантами, що відрізняються один від одного тільки стилістичним забарвленням, ступенем її зниженості: *(давай) воруши ногами; (давай) воруши копитами* (у молодіжному жаргоні іноді – *ластами*) // *(давай) шевели ногами і (давай) шевели копытами*. Заміна соматизму *ноги* соматизмом *копита* стосовно до людини переводить цей варіант фразеологічної одиниці до просторічного стилістичного пласта.

Також до просторічних фразеологічних одиниць ми відносимо вислів *делать ноги*, трактуючи його як фразеологізм арготичного генезису, що увійшов до загального мовлення з кримінального жаргону, на протипагу до розмовного *уносить ноги*. Сюди ж відносимо фразеологізми *на одной ноге* (*прост.* “очень быстро, молниеносно”) [426, с. 282], та *наострить лыжи* (*прост.* “удрать, убежать откуда-либо или куда-либо”) [426, с. 260].

Проте окреслений у словнику О.Федорова як просторічний усталений вислів *жать на всю железку* [425, с. 214], на нашу думку, варто було б віднести швидше до розмовно-професійних фразеологізмів, оскільки елемент *жать на железку* є характерним для мовлення водіїв (за іншими джерелами походить з лексики пілотів).

3.4. Книжні фразеологічні одиниці

Пласт **книжних** фразеологізмів з семантикою пересування в кількісному відношенні не є домінуючим. Їх вживають переважно у белетристиці, науковому і публіцистичному стилях. Генетичний статус – крилаті вислови – дає підставу вважати ці одиниці книжними, хоча у

словниках і довідниках вони не мають такого кваліфікатора. Це фразеологічні одиниці типу: *крутитися як білка (білочка) у колесі* [428, с. 403] // *крутиться (вертеться) как белка в колесе* [426, с. 60] // *be in a squirrel trap*. Вислів походить з байки І.Крилова “Белка” (1833 р.). Порівняння *як білка у колесі* з’явилося на підставі реального факту: у клітку з білкою зазвичай ставлять колесо (щоб компенсувати тваринці обсяг руху у замкненому просторі – вставка наша), в якому вона постійно бігає [424, с. 157–158]. Цей крилатий вислів перетворився у власне фразеологічну одиницю, яка адекватно сприймається фразеологами різних наукових напрямів і позначає того, хто безперервно метушиться, рухається (іноді без видимих результатів): *З ранку до ночі я кручуся, як білка в колесі, і все одно нічого не встигаю зробити (З розмовного) // ... живу в деревне, верчусь, как белка в колесе, много работаю, но всегда без гроша (А.Чехов)*. У наш час вислів залишається актуальним і широкоживаним.

До книжної фразеології зараховуємо і крилатий вислів *галопом по Європам // галопом по Европам* [402, с. 33]. Початково так були названі дорожні нотатки поета Жарова, що відображали швидкі враження про поїздку по Західній Європі, вперше надруковані 1928 року. М.Горький пізніше (цього ж року) вжив цей вислів Жарова, але вже щодо деяких авторів легковажних нарисів про закордонне життя. З цього часу вислів став крилатим і вживається на позначення швидких, поверхневих спостережень взагалі [383, с. 70]. Елемент “швидкості”, швидше за все, і ліг в основу однойменної програми на каналі ІSTV (“Галопом по Європах”).

Образний вислів *їхати зайцем // ехатъ зайцем* – “їхати без квитка” повністю відсутній в англійській мові. Хоча в українській мові він є калькою з російської, а в самій російській виникло на підставі французького вислову *voyager (aller) en lapin (lapin – буквально “кролик”)*. Образ базується на тому, що безбілетний пасажир боїться бути спійманим і оштрафованим. Пор. *полохливий як заєць* [430, с. 49].

Деякі з проаналізованих фразеологізмів мають у своєму складі слова-компоненти з підвищеною літературністю (за термінологією І.Федосова). Наприклад, *выводити / вывести на орбиту; відірватися від орбіти; піти на другий виток* [300, с. 268–269] // *запустить на орбиту; выводит на орбиту; сходит с орбиты; пойти на второй круг* і т.п. з вихідним значенням “рух по колу”, елемент якого зберігається і при розширеному переносному їх вживанні. Так, усталений вислів *выводити на орбиту (своєї) слави* – “ставати відомим” – містить семи “замкнене коло, циклічне “пересування” певних уявлень чи сформованих стереотипів про когось”, “рух цих уявлень чи сформованих стереотипів навколо суб’єкта як їх носія”.

Серед комунікативно-комплікативних усталених фраз, що вказують на спосіб і характер пересування, можна відзначити наступні: *Мы поедем, мы помчимся на оленях утром ранним...* – “про спосіб пересування” (з пісні “Увезу тебя я в Тундру” 70-их рр. ХХ ст.) – вживається часто для надання контексту експресії, образності, іноді як характеристика романтичного (бажаного чи реального) способу пересування; *по волнам, по морям, нынче здесь, завтра – там...* – “про швидке пересування морем, з часто змінюваними напрямками” (з відомої пісні моряків початку ХХ ст.); *Пусть бегут неуклюже пешеходы по лужам* – “про спосіб пересування взагалі на своїх ногах” (популярна пісня В.Шаїнського). Саме у цій якості цей структурно-семантичний тип ФО використаний у мовленні одного з героїв телесеріалу “Серцю не накажеш”. *Гарун бежал быстрее лани (М. Лермонтов)* – “про дуже швидке пересування суб’єкта у стані наляканості чи стресу”. *Там ступа с Бабою Ягой, Идет, бредет сама собой (А. Пушкин)* – “про дивний, нетрадиційний спосіб пересування”. *Катится, катится голубой вагон* – ця фраза з відомої пісні В. Шаїнського вживається для передачі експресії пересування у залізничному транспорті. У не менш популярному вислові *куда идем мы с пяточком – большой-большой секрет...* – з відомої вітчизняної екранізації казки про Вінні-Пуха – позначено напрямок руху, відомий тільки суб’єкту (суб’єктам) мовної

ситуації. Вислів дуже популярний у наш час і часто вживається в усіченій формі (тільки перша частина) без втрати загального змісту (завдяки фоновим знанням) і образності.

Особливу підгрупу складають афоризми, в яких відображена будь-яка закономірність буття чи життєве правило. Наприклад, відоме *рух – це життя*. Рух як радість існування, як задоволення звучить у веселому співі бременських музикантів (знову йдеться про вітчизняну екранізацію казки): *Ничего на свете лучше нету, чем бродить друзьям по белу свету...* Узагальнення певних форм поведінки зумовило крилатість фраз, вводячи їх у широке коло пареміологічної фразеології.

3.5. Параметри корінної фразеології

Як свідчить зібраний матеріал, у сфері досліджуваної тематичної групи народно-розмовна фразеологія є найбільш значним функціонально-стилістичним пластом, який майже вдвічі перевищує книжний і нейтральний пласти. Причому таке співвідношення спостерігається не тільки в українській, російській (особливо) і польській мовах, але й в англійській. Саме народно-розмовна фразеологія визначає національну специфіку в кожному етносі, що зумовлено національною своєрідністю бачення світу, особливостями співвідношення концептуального компонента і вербального як класифікатора та інтерпретатора першого, а також тим, що мовне сприймання може мати вплив на розуміння оточуючого світу. Відповідно, в кожній з розглянутих фразеологічних систем народно-розмовна фразеологія є генетично вихідною. В англійській мовній системі це поняття визначається трьома параметрами: індоєвропейська фразеологія (у нашому випадку це лише теоретична передумова через неможливість підтвердити її прикладами), загальногерманська фразеологія (напр. *ползти улиткой*) і власне англійська (*close on someone's heels / hard on someone's heels / on someone's heels*).

У слов'янських мовах поняття “корінна (споконвічна) фразеологія”

включає чотири параметри: індоєвропейська фразеологія, загальнослов'янська (порівняйте в польській та російській мовах фразеологічну модель в первинному значенні “кривий, тобто хромий кінь їде повільно”: *на кривой лошади не объедешь; на кривой саврасой* та *Na zdrowym koniu na targ, na chorym do domu; Na lekowanym koniu daleko nie pojedziesz; na chromym do domu jadą*); західнослов'янська або, відповідно, південнослов'янська чи східнослов'янська (*бити ноги, оббивати пороги, перелітати на крилах / стрілою // перелететь на крыльях / стрелой* [402, с. 120]; *маятися по білу світу // мыкаться по белу свету* [402, с. 80]; *ледве ноги волочити // едва ноги волочить* [402, с. 120]; *давати волю ногам // давать волю ногам* [402, с. 38]; *на карачках // на карачках* [426, с. 527], власні, власне українські (*ввіритися ногам* [428, с. 70]; *рачкувати назад* [429, с. 731]; *направляти свої кроки* [428, с. 401]; *як буря понесла “хто-небудь дуже швидко, нестримно побіг, помчав”* [428, с. 64]; власне російські (*ехать на перекладных; жать на всю железку; вылететь пулей; ехать на долгих* [426, с. 142]; *выделявать / выписывать мыслете; выделявать / выписывать ногами кренделя / вензеля*); власне польські (*wchodzić w szranki; ruszyć z kopyta* [465, с. 221]; *jeździć na gapę* “їздити у міському транспорті без білета” [465, с. 87]; *chodźć po kominkach* “ходити до сусідів в гості, порозмовляти, попліткувати” [465, с. 32]; *latać jak kot z pecherzem* [465, с. 103].

Характерною рисою народно-розмовної фразеології є експресивно-образна функція, незважаючи на збіг у цілому ряді випадків образної основи, що формує фразеологізми з квантативними значеннями способу і характеру руху, наприклад: *на батьківських // на своих двоих // na własnych nogach // by the shoe leather express*.

Народно-розмовна фразеологія репродукує не тільки рухи, що здійснюються опорно-руховим апаратом людини, але й пересування у просторі, зумовлені рівнем розвитку цивілізації. При цьому вплив на мову науково-технічного прогресу відбувається двома відомими шляхами: виникнення мовних інновацій (у нашому випадку – це нові найменування

артефактних інновацій у способі і характері пересування), з одного боку, і архаїзації мовних одиниць, з іншого, наприклад, укр.: *їхати поштовою каретою; летіти на аероплані; плисти / сплаватися на плотах; їхати на дрезині; нестися на тачанці*; рос.: *ехать на перекладных; ехать на долгих; ехать почтовой каретой; ехать на ямских лошадях; летать на аэроплане; плыть / сплаваются на плотах; ехать на дрезине; мчатся на тачанке; ехать на конке; Бог несет кого* – заст. [426, с. 39] англ.: *plod away on the hoof; take the way; ride and tie.*

Що стосується фразеологічних інновацій з семантикою артефактного пересування, то вони зумовлені екстралігвальними чинниками – науково-технічним прогресом і втіленням його результатів у життя. Так, відома в російській (передусім) мові фраза *летайте самолетами “Аэрофлота”* з’явилася в середині ХХ ст. – у період бурхливого розвитку пасажирських авіаліній. А словосполучення *їхати на метро // ехать на метро // jechaż metrem* виникла в першій половині ХХ століття з виникненням відповідного способу пересування, зафіксованого вербально у цих мовних спільнотах (в польській мові ця фраза застосовувалася як позначення можливого способу пересування в деяких країнах, оскільки в самій Польщі метро з’явилося досить пізно – лише в 90-их рр. ХХ ст.). Такий стан речей є характерним для усіх технічних засобів пересування: нова реалія – нове найменування. І зовсім не характерно для тих випадків, коли символом пересування виступає опорно-руховий апарат безпосередньо людини або образи тварин (*равлик, черепаха, вуж, білка, кішка, олень, корова, слон*), порівняння з якими характеризує якість пересування. Уся в цілому стійка одиниця є емотивним вираженням явищ і ситуацій реальної дійсності.

Цікавою аналогічною схемою побудови відзначаються фразеологічні одиниці української мови – *їхати пішкарусом* – “йти пішки” (за основу взято трансформовану назву автобуса “Ікарус” й маємо компонент способу чи засобу руху: *ікарусом – пішкарусом*) та польської мови: *jechać deptać* – “йти”, в основі якої назва автомобіля *mercedes*, що поєднана зі словом *deptać*

“ходити”, в результаті такого поєднання утворився компонент на позначення способу пересування *jechać mercedesem – jechać depcedesem*.

Варто відзначити, що ступінь експресивності може відхилятися в бік її зниження чи підвищення в залежності від лексико-стилістичного варіювання фразеологічної одиниці, а також у фразеологічних синонімах різної стильової віднесеності або сфери вживання (від широкої до обмеженої і навпаки). Пор.: *унести ноги // уносить ноги* (розм.) – *робити ноги // делать ноги* (жарг.) – варіанти ФО; *брати ноги на плечі // брать ноги в руки* (розм.) – *рвати когті // рвать когти* (прост. жарг.) – фразеологічні синоніми.

Високий ступінь експресивності притаманний фразеологізмам обмеженої сфери вживання – професіоналізмам, жаргонізмам, діалектизмам.

3.6. Соціальна диференціація фразеології з семантикою пересування

Стилістичне розшарування мови зумовлено, як відомо, ускладненням суспільних стосунків, розвитком державності [312, с. 53]. Крім цієї особливої форми соціальної диференціації мови, в нашому випадку фразеологічних засобів мови, становить безперечний інтерес професійно-жаргонна та територіальна диференціація усталених одиниць мови.

3.6.1. Власне **професійна** фразеологія займає помітне місце у широкому колі фразеологізмів з семантикою пересування. У досліджуваних східно-слов'янських мовах виділяємо такі професіоналізми: *робити бочку; робити мертву петлю; увійти у штопор; йти на посадку // делать бочку; делать мертвую петлю; войти в штопор; идти на посадку* (з мови пілотів) [89, с. 65], *біг на місці // бег трусцой; біг з перешкодами // бег с препятствиями; бег на месте* (з мови спортсменів); *крутити сальто // крутить сальто* (з мови гімнастів); *піти зі сцени // уйти со сцены (под стук собственных каблучков)* (з мови артистів); *гонки по вертикалі // гонки по вертикали* (з мови артистів цирку – від назви мотоатракціону); *йти строем //*

идти строем; повзти по-пластунськи // ползти по-пластунски; тримати крок // держать шаг (з мови військових); бігти кіньми // ехатъ быстро на лошадах [407, с. 103], їхати верхи // ехатъ верхом; бігти учвал / чвалом // ехатъ галопом; їхати тюпцем / тюпки // ехатъ рысью; їхати ходою / ступою // ехатъ шагом [407, с. 104], (з мови коноводів і їздових); піти в мандри // отправиться в бега [407, с. 14]; бути в мандрах / бути втікачем / на втіках // находится в бегах [407, с. 14]; вилагатися із в'язниці // бежатъ из тюрьмы (со взломом) [407, с. 16]; тихою ходою // тихим шагом [407, с. 295], (з мови мисливців); вільне падіння // свободное падение – “неконтрольований рух по вертикалі” (з мови парашутистів); вільне плавання // свободное плавание; пуститься / уйти в свободное плавание – “вільний рух по горизонталі” (з мови моряків), в переносному значенні часто – “неконтрольовані дії когось, самовизначеність дій, вчинків тощо кого-небудь”. Наявність аналогічних фразеологізмів-професіоналізмів фіксуємо і в польській мові: *uderzać z buta* (з мови військових); *amputować się skąd* (початково – з мови медичних працівників); англ.: *rise like a rocket* (“злетіти як ракета”), *stretch one's legs* / *retch one's legs* (снопт. “розім'яти ноги”), *go to the wall* (“зійти зі сцени”). Низку образно-характерологічних засобів, що вживаються для найменування дії “летіти”, доповнюють *beetle away, about, across, over, up to*. Їх спільний дієслівний компонент, утворений шляхом конверсії від субстантивної лексики *a beetle* – “жук”, забезпечує їм асоціативну образність – “переміщуватися, летіти так, як летить жук”. У порівнянні з сигніфікатом нейтрально-називного синоніма *to fly*, фразеокomпонент *to beetle* вміщує додаткові семантичні елементи: “летіти прямо до...”, окрім того, з метою уточнення способу руху, використовуються типові прийменникові фразеокomпоненти *about, across* та ін. [28, с. 152]. Фразеологізми-професіоналізми зі значенням руху, пересування є окремою частиною різних професійних соціолектів, скажімо, соціолект астрофізиків, космонавтів, залізничників і т.д., а сама сфера професійної діяльності є сферою формування не тільки суто

професійних фразеологізмів (тобто ФО обмеженого вживання), але й загальноновживаних, які тільки сягають етимологічно того чи того соціолекту.

Серед професійної фразеології варто виокремити групу усталених словесних комплексів, що позначають пересування у макрокосмосі. В силу широкого впровадження до свідомості і буття людства наукових досягнень у сфері космонавтики, вони (у будь-якому випадку, багато з них) вийшли за межі вузько-спеціалізованого вживання і стали загальнонародними. Так, наприклад, фразеологічні одиниці *політ до зірок // полет к звездам; політ навколо Землі // полет вокруг Земли; вийти (вивести) на навколосемну орбіту // вийти (вывести) на околоземную орбиту // okrążyć (wywodzić) coś po orbicie; вийти у відкритий космос // вийти в открытый космос // wyjść w otwartą przestrzeń kosmiczną; космічний туризм // космический туризм // turystyka kosmiczna; космічний корабель // космический корабль // statek kosmiczny // space shuttle* та інші давно на вустах у людей різних вікових та соціальних категорій. У польській мові усталені словосполучення *misja załogowa; misja Apollo; odyseja kosmiczna; spacer w kosmosie; latający spodek / talerz; lot balistyczny; lot załogowy; lot bezzałogowy; uciczka galaktyk* вже внесені до нового фразеологічного словника [463]. Деякі з них перебувають на шляху до фразеологізації (*lot balistyczny; lot załogowy; lot bezzałogowy; uciczka galaktyk*). Інші вже набули певної конотації, образності, скажімо *misja Apollo* – у польській мові (також у ряді західноєвропейських мов, зокрема в англійській) узагальнена образна назва усіх семи польотів на Місяць, що відбувалися з 1969 до 1972 рр., часто вживається безпосередньо у значенні “політ на Місяць”; або *odyseja kosmiczna // космічна одісея // космическая одиссея* – тривала космічна подорож; саме слово *odyseja* “одісея” у нашій свідомості вже є образно та інформаційно містким; виникло на підставі роману Артура Кларка “*2001. Odyseja kosmiczna*” – у нашому перекладі “*Космічна одісея 2001-го року*” (у мас-медіа вживається на позначення довготривалих безпілотних польотів апаратів класу “Піонер”, “Вояжер” до Юпітера, Плутона, Венери, а також недавнього польоту 2007 року до Марса).

Багато вербальних позначень, що виникли як плід наукових роздумів, припущень і фантазій, вже початково містять у потенції семи узагальнення і переосмислення. Так, словосполучення *політ на Місяць // полет на Луну // lot na Księżyc*, що походить з відомого твору Жюль Верна, сприймається в цілому ряді випадків як узагалі політ у макрокосмосі, або навіть політ у вишину, що дало можливість вживати це словосполучення як назву циркових повітряно-акробатичних шоу, і не тільки. А стійкі сполучення *космічні швидкості; з космічною швидкістю*, що мають значення “надшвидкого пересування”, набули великого поширення в контекстах руху не пов’язаних безпосередньо із космосом. По-третє, деякі з “космічних” словосполучень розвинули переносне значення і стали багатозначними: *вийти з орбіти // выйти из орбиты* – 1. про небесне тіло, яке покинуло траєкторію руху іншого космічного об’єкта; 2. *перен.*: вийти з-під сфери впливу когось; *зійти з орбіти // сойти с орбиты* – 1. про відхилення (деколи постійне) звичної чи заданої траєкторії руху або про відхилення від певної траєкторії (частіше про штучні об’єкти, наприклад, супутники) у зв’язку із переходом на іншу задану траєкторію; 2. *перен.*: зійти зі звичного життєвого шляху, змінити звичні чи задані манери поведінки, а також відхилення від курсу політики, ідеології, партії тощо; *втягнути у свою орбіту // втянуть в свою орбиту* – 1. про закон тяжіння, що дозволяє великим космічним тілам (зіркам, планетам) внаслідок обертання притягувати інші рухливі об’єкти (космічний пил, астероїди, блукаючі супутники тощо); 2. *перен.*: втягування когось у чийсь сферу впливу. По-четверте, поруч з оригінальними (суто термінологічними) позначеннями руху у космічному просторі об’єктів, існують напівофіційні експресивні номінування, що базуються на метафорі за подібністю форми. До таких, наприклад, відноситься стійкий зворот *літаюча тарілка // летающая тарелка // latający spodek / talerz*, що має дуже велике поширення в різних етнічних групах (офіційна назва – НЛО – невизначений літаючий об’єкт; у латинській аббревіатурі – UFO).

3.6.2. У семантиці фразеологізмів-професіоналізмів, як і в більшості креативних сполучень, містяться потенційно семи прагматичної оцінки, семи узагальнення і типізації, і це визначає можливість виходу їх за межі вузькопрофесійних рамок, визначає їх можливість перейти в розряд загальноновживаних емотивних стереотипів, “які підсумовують емпіричні знання етносу й входять до так званої образно-мовної картини світу” [171, с. 6]. До професійної відносять **жаргонну** та **аргогичну** фразеологію як одну з різновидів соціальної диференціації мови: *робити ноги // делать ноги,, дать винта // винта нарезать* – “тікати, вчасно втекти, щоб не бути спійманим” [409, с. 24–44]; пол.: *bij w dziurę* – “йди геть”; *spadać na kwadrat* – “йти додому”; *amputować się* – “залишати якесь місце”; *użyliźować się skąd; filcować się z kąd* – “втікати, залишати певне місце, піти звідкись”; *uscinać z buta; uscinać z kamasza; uderzać z buta* – “йти пішки, марширувати”.

3.6.3. Економічний, політичний, культурний і географічний раціоналізм, тобто обласна обмеженість, – основна причина виникнення **діалектної фразеології**, і діалектів взагалі [312, с. 52]. У рамках нашої фразеотематичної групи в російській мові становить інтерес сибірська діалектна фразеологія, зокрема фразеологізми зі значенням “швидко ходити” – *как машина бегать*; “дуже швидко бігти” – *свету белого не видать*; “швидко бігти” – *маху*, “швидко побігти” – *завивать клубом; погнать галопом; дать тупаля; дать стрекача* (цей фразеологізм, до речі, вийшов за територіальні межі і в сучасній загальноновживаній мові сприймається як розмовно-просторічний); “тікати” – *смазывать лапы; пасть в побегу; на побег уходит* (ще одне значення – “переховуватися”); “втекти, швидко втекти” – *дерака дать; тягу дать* (сприймається зараз як загальноновживаний розмовний фразеологізм); *едва пяты уберать*; “швидко їхати, бігти” – *налётom лететь*; “їхати без вантажу” – *на простых идти*; “плисти човном на веслах” – *идти (ехать, ходить) на греблях*; “гуляти, прогулюватися” – *пойти в разгулку; идти в разгулку*; “вийти на вулицю” – *высунуть гулку*; “переходити річку у брід” – *бродом брести*; “піти, поїхати ні

з чим” – *заворачивать оглобли*; “бігти наввипередки” – *положиться в бег*; “змагатися у бігу” – *бегать в бегова*; “брати участь у кінних змаганнях” – *бегать в бега*; “обійти стороною” – *хобот дать*; “швидко зникнути” – *как снег растаял*; “зникнути безслідно” – *провальём провалиться* [309, с. 60–61]. Цікаві українські діалектні фразеологізми зі значенням пересування знаходимо у Номиса: *шибається, як чорт по пеклі* [421, с. 3137]; *як на шрубях ходити* [421, с. 5762]; *ходить як бендюжка* [421, с. 10982]; *мордується, як чорт в лотоках* [421, с. 3123]; *Чи ялося свиням на росу ходити!* [421, с. 2480]; *біга як опарений* [421, с. 10067].

Характер образності наведених фразеологізмів-діалектизмів корелює як з регіональним концептом руху і способами пересування, так і з загальнонародним та із загальнолюдським, що сприяє переходу окремих ФО з територіально обмеженої сфери до територіально необмеженої, тобто сприяє функціонуванню їх як загальноновживаних усталених одиниць. Яскрава образність, експресивність роблять фразеологізми-діалектизми одним з джерел поповнення народно-розмовної фразеології, хоча і не таким активним, як сфера власне професійної фразеології.

Вкраплення у розмовно-літературний контекст суспільно-політичної або офіційно-ділової фразеології, з одного боку, і вульгарно-просторічної, жаргонної та професійної, з іншого, зумовлено низкою чинників. По-перше, взаємопроникнення стилів, що є беззаперечним фактом; по-друге, більш тісним і широким контактуванням певних прошарків населення як і в середині одного мовного колективу, так і між мовними колективами тягне за собою більш щільне мовне контактування і – як результат – лексико-семантичну екстраполяцію, запозичення, калькування; по-третє, розбалансованістю мовних норм й вищезазначеною надмірною “розкутістю” мови, що характерно для переломних моментів історії; по-четверте, активністю жаргонної лексики і фразеології, у тому числі блатної, як наслідок активізації діяльності кримінальних елементів, спричиненою обрушенням суспільних устоїв, моральних установок і принципів та переорієнтацією

цінностей; по-п'яте, мушируванням цієї мовної мішанини (сленгу, просторіч, калькувань, блатного жаргону тощо) засобами масової інформації (преса, радіо, телебачення, інтернет). У зв'язку з останнім треба відзначити ще один чинник, що впливає передусім на любителів різноманітних чатів, так звана "олбанська мова" (спрощений до примітивізму спосіб спілкування в чаті, який характеризуються свідомим порушенням норм правопису, вкрапленням ребусованої, калькованої та спотвореної лексики). У цьому зв'язку як приклад доречно навести новорічну промову кримінального авторитета Саші Білого з серіалу "Бригада". Його мовлення характеризується яскраво вираженою соціальною диференційованістю, оскільки адресована двом антагоністичним у культурно-моральному відношенні групам – його партнерам по життю. Початок його промови витриманий у розмовно-літературному ключі, оскільки в першу чергу був адресований висококультурним супутникам його життя – жінці і тещі, а продовження і кінець подані на блатному жаргоні, оскільки адресат змістився у бік його друзів – партнерів по нелегальних справах. Така соціальна розмежованість лексики і фразеології, що існує у свідомості мовної особистості, є відмінною особливістю сучасної мовної поведінки індивідуума.

Вибір лексико-фразеологічних засобів мови визначається рівнем культурного розвитку і тим, у якій соціальній групі відбувається спілкування, а також метою мовця, своєрідною грою у мовний нігілізм, демонстрацією мовної квазі демократизації, прагненням до ефективного спілкування і впливу на адресанта, тому в одному мовному середовищі вживаються ФО *летіти стрілою; на усіх / повних вітрилах; бігти з усіх сил; що є духу / сили; одна нога тут, друга там; черепашиачим кроком // лететь стрелой; на всех парусах; бежать изо всех сил; что есть духу; одна нога тут – другая там; черепашиьим шагом; еле / едва ноги унести; в іншому – рвати кігті / когті; робити ноги; лазити на карачках; нестися до дідька лисого // рвать когти; делать ноги; нарезать винты; ползатъ на карачках; нестись к чертям собачьим і т.п.*

Водночас “стилістичний дисонанс” (А. Смирницький) може бути умисно створений в силу вище названих причин. Необхідно зазначити, що “власне-стилістичні (мовні) і функціонально-стилістичні (мовленнєві) властивості фразеологічних одиниць тісно пов’язані між собою” (М. Алексеєнко), і це посилює емотивний вплив контекста на того, хто його сприймає.

3.7. Прагматичний аспект значення фразем з семантикою пересування

Різноманітність парадигматичних елементів (експресивно-стилістична інформація, емоційне навантаження, оцінювальність, модальність), доповнюючи концептуальний зміст у сфері фразеологічного значення усталених словесних комплексів, які утворюють семантичне поле пересування, диктується характеризуючою вербалізацією, що втілює опредмечені представлення індивідуума і соціуму про пересування у просторі і часі об’єктів макро- і мікросмосу та руху взагалі як форми існування матерії.

Сформовані знаки характеризуючої номінації як вербальне втілення взаємодії образного та логічного мислення людини виконують роль класифікатора та інтерпретатора концепта руху. При цьому види класифікації визначаються існуючою у свідомості сіткою координат, яка доповнюється і уточнюється мовним втіленням її, у даному випадку фразеологічними одиницями. Крім представлених вище класифікаційних схем – ідеографічної, за образами і символами, парадигматичної, функціонально-стилістичної – фразеологізми цієї тематичної групи можуть бути проаналізовані в аспекті прагматичної оцінки – сприятливість (з боку людини, події, ситуації), результативність, вигода, користь, необхідність, придатність.

Так, сема “сприятливість з боку ситуації” присутня у значенні усталених зворотів: *їхати попуткою / попутньою; їхати з обозом; їхати*

своею машиною; своїм ходом // ехать почтовой каретой (заст.); ехать на попутной; ехать с обозом (заст.); ехать своей машиной; своим ходом // jechać swoim / własnym samochodem // ride and tie; on the wings of the wind.

У мовній практиці закріплено позитивне ставлення мовця до наведених вище фразеологізмів і відповідно – позитивний вплив цих ФО на носія мови. Особливо це характерно для усталеного звороту *їхати своїм транспортом (машиною, літаком тощо)*. У значенні усталеного словосполучення *їхати на таксі // ехать на такси // jechać taksówką* сема “сприятливість з боку ситуації” (швидко, комфортно, зручно) перехрещується із семою “сприятливість з боку людини” (дорого, не вигідно, але комфортно і швидко), тому прагматична оцінка коливається в межах від плюса до мінуса, і навпаки.

Сема, “що представляє інформацію про суспільне визнання реалії як позитивної” [225, с. 12] незалежно від сприятливості-несприятливості з боку ситуації, міститься в усталених сполученнях *летіти літаком, плисти на пароплаві, їхати поїздом, їхати на автобусі, їхати маршрутною, їхати на метро // лететь само летом, плывть на пароходе, ехать поїздом, автобусом // ехать автобусом, ехать маршруткой, ехать на метро // lecieć lotem / samolotem, płynąć statkiem, jechać pociągiem, jechać autobusem / autokarem, jechać metrem..*

Негативна конотація (несприятливість з боку події і ситуації) забарвлює смисловий зміст фразеологізмів *їхати автостопом; їхати зайцем; на парі власних; верхом на палиці; пішому з кінним не дорога; пошли дурня по масло, то й в пічці погасне; ходив три дні, та виходив злидні; пішов посол, та й упав у росол [421, с. 5595] // ехать автостопом; ехать на перекладних; ехать зайцем; на своих двоих; пеший конному не товарищ // jeździć na garę // ride the wild mare.*

Сема, що несе інформацію про несприятливість з боку ситуації яких-небудь дій, міститься у значенні таких ФО як: *носитися як очманілий / як ошпарений; місити болото; давати круга; рачкувати назад // носиться / метаться как угорелый / как ошпареный / как угорелая кошка; месить грязь;*

метаться из стороны в сторону; ходить из угла в угол; извиваться ужом; вскочить как ужаленый // chodzić z kąta do kąta; latać jak kot z pęchezem; tuc błoto nogami // go against the stream (плисти проти течії); wish one at Jericho; like crazy; like mad.

Майже ті ж семи присутні і в семантиці ФО *крутиться / вертиться* / *дзитою / як дзига, вертиться на ногах // вертеться юлой / волчком // kręcić się jak fryga // be in a squirrel trap* (крутиться як білка в колесі); *fetch / go a compass / circuit* (ходити кругом та навколо).

Сема “вигідність” міститься у таких пареміях, як: *краще погано їхати, ніж добре йти // лучше плохо ехать, чем хорошо идти // lepiej źle jechać, aniź dobrze iść* (пор.: *лучше медленно ехать, чем быстро идти та лучше плохо ехать, чем стоять*); *тихіше їдеш – далі будеш // тише едешь – дальше будеш // furthest way about is the nearest way home, slow and sure* (тихіше їдеш, дальше будеш), а також в усталених зворотах *їхати попуткою // ехать на попутной; идти напрямик // йти навпростець // iść prosto // make a bee-line* (йти навпростець).

Високий ступінь результативності є елементом прагматичного значення наступних фразеологізмів: *злітати на одній нозі; брати ноги на плечі; не відчуваячи ніг; натискати на всі педалі; що є сили; що є духу; летіти на усіх парах; на усіх / повних вітрилах / парусах; широко ступати // во все лопатки; изо всех сил; что есть духу; со всех ног; во всю мочь; брать ноги в руки; жать на все педали; на всю железку; лететь на всех парусах; мчатся на всех парах; легок на ногу; на полном газу не чувствуя ног под собой; делать большие шаги // co jest tchu; na całego naciskać; brać nogi za pas; bieć z całej siły bieć; wziąć pęd; wpaść jak bomba; pędzić z całej mocy; nabierać pędu; bieć na pełnym gazie; biegać co sił // to run before the wind; full steam ahead; as fast as one's feet (legs) can carry one; flee / run for one's life; full fling; hit the ball; like a blue streak.*

Цей компонент значення об’єднується з компонентом, який несе позитивну оцінку дії індивідуума з боку соціуму. Що стосується усталених

зворотів *бігти сторч головою // бежать сломя голову; бежать без оглядки; // pokazać plesy // full tear* то висока результативність дії оцінюється соціумом негативно, як метушливі, неконтрольовані суб'єктом необачні дії.

Сема “низький ступінь результативності” є елементом значення цілої низки усталених словесних комплексів у всіх досліджуваних нами мовах, пор.: *ледве ноги несуть; плестися нога за ногу; повзти як черепаха; лізти як сонна муха; заледве ноги переставляти / тягти; повзти як слимак; тихою ходою // еле ноги несут; ийти нога за ногу; плестись как черепаха; ползти как улитка; еле ноги переставлять / волочить; двигаться как на костылях; передвигаться по-пластунски; на четвереньках; тихим шагом // iść drobnym krokiem; wlec się noga za nogą; ledwie się ruszać; ledwo powłoczyć nogami; leżć, jakby miał sto lat; wlec się ślimaczym krokiem; wlec się na końcu; iść w żółwim tempo; żółwim krokiem; wlec się w ogonie; pełzać rakiem; pełzać na czworakach // as slow as a snail; at a snail's pace; beat it on the hoof; go at a crawl; hit the grit; shorten sail; hardly put one foot in front of the other.*

У значенні фразеологізмів *ноги не тримають; ноги не слухають; ноги не несуть* на перший план висувається сема “нездатність”, що зумовлює собою смисловий зміст ФО у цілому – “неможливість здійснювати пересування у просторі, неспроможність продовжувати рухатися”. Проте треба зауважити, що ця сема не дуже властива усталеним зворотам з семантикою пересування, можливо ще й тому, що рух – це життя, і хто хоче жити, буде рухатися, або за допомогою технічних засобів пересування, або за допомогою власного опорно-рухового апарата (повзком, перекатом, рачки, на руках, на ногах).

До прагматики усталеного зворота *їхати на метро // ехатъ на метро // jechać metrem* відносяться такі його компоненти значення, як “результативність” (підземні поїзди ходять за дуже точно вивіченим графіком) і пов'язана з нею вигода (час, витрачений на проїзд у метро можна легко і досить точно вирахувати; можна легко змінити напрямок і пункт

призначення у разі потреби; виключені перешкоди, пов'язані з наземним транспортом).

Таким є ставлення мовця до реалії, позначеної вищезгаданим словесним комплексом. Цей компонент значення є обов'язковим (постійним) елементом цього фразеологічного значення, проте прагматична оцінка може мати ситуативний характер, оскільки вона є відображенням сприймання ситуації в цілому і особливо правил поведінки індивідуума зокрема. В залежності від певної ситуації (“неможливість вибору”: *їхати на таксі // ехать на такси // jechać taksówką*) сема “вигода” може замінюватися семою “необхідність”, “вимушеність”, яка має імпліцитний характер і не є визначаючим компонентом значення. Як один з домінуючих компонентів поруч із семою “високий ступінь результативності”, у семантиці ФО наявна сема “необхідність”, котра і зумовлює попередню, пор.: *кидатися (кинутися, пускатися, пуститися) навтікача (навтіки, навтьоки); задати драла; п'ятами накивати; братися в ноги; бігти хвостом; змотувати вудки; як припече, то втече* [421, с. 195] (де до семи “необхідність” додається сема “вимушеність”); *бігти навперейми // броситься наутек; броситься в рассыпную; пуститься в погоню; сматывать удочки; давай бог ноги; дать стрекача; уносить ноги; делать ноги; задать деру; бежать, чтоб перенять; вылететь пулей* (очень высокая степень результативности, обусловленная необходимостью) // *rzucić się do ucieczki; dać drapaka; dać dyla; dać nogę; ile sił w nogach // turn tail; like a bat out of hell; take a running jump; as fast as one's feet (legs) can carry one; cut and run; make a run of it; show a clean pair of heels / take to one's heels; take to one's heels, make an exit, stump one's chalk.*

Лише “необхідність” як елемент модальності (без вказування на результативність) міститься у семантиці фразеологізмів *оббивати / обтирати пороги // оббивать пороги // live on one's doorstep* – “неодноразово і багато ходити по інстанціях з клопотанням”; *ходити по інстанціях // ходить по инстанциям; топтати чоботи // топтать башмаки // deptać za szut (czego)* – “ходити, добиваючись чогось.

Суміщення сем “необхідність”, “вимушеність”, “прив’язаність” спостерігається у фразеологізмах *бігати / тягнутися / ходити хвостом; як хвостик, позаду бігає* [421, с. 2784]; *ходить, як теля з коровою* [421, с. 2783] // *бегать хвостиком за кем-либо* [426, с. 28] *ходить как привязанный* – “невідступно слідувати за кимось”. Ставлення мовця до вживаних ним фразеологічних одиниць коливається в полярних межах від негативного до позитивного.

Позитивно оцінюється явище, позначене фразеологізмами *самі ноги несуть кого // сами ноги несут* (сприятливість з боку людини), і, відповідно, позитивний вплив її на носіїв мови. Така ж сама інтелектуальна оцінка міститься у метафоричному звороті *летіти на крилах кохання // лететь на крыльях любви // na skrzydłach miłości // tread on air* – “швидко, легко і радісно рухатися, поспішати” (сприятливість з боку особи і ситуації). І навпаки, негативну оцінку (незадоволення) містить фразеологізми *чорт несе кого // черт несет кого // czart / lichy / kogo niesie / diabli kogo przynieśli; волочеться, як волоцюга у плуга; швидкий як віл у плузі; бігає, як солоний засць; выдѣлывать ногами кренделя* – “йти непевним кроком, похитуючись, непевною ходою”.

Зазвичай негативно оцінюються соціумом такі прояви руху людини і способів її пересування, як:

хаотичність, неврегульованість рухів – *як очманілий бігти; бігає як ошпарений // latać jak kot z pecherzem // to run like scalded cat;*

– безперервність – *немов заведена машина; ходити колом // kręcić się jak cyga / fryga // back and fill;*

– раптовість, неочікуваність – *вскочити мов ужалений; як з гілки зірвався // wyskoczyć / zjawić się jak spod ziemi; zwalić się na kark; wyskoczyć jak Filip z kopoli // like a horse on fire;*

– в’ялість, уповільненість пересування – *наче сонна муха; ходити як сновида; черепахою плентатися; ходити наче усі шляхи погубила; за море по зілля пішов // ruszać się jak mucha w smole, ledwo powłoczyć nogami; chodzić jak*

struty // as slow as a snail; hardly put one foot in front of the other; go at a walk;

– невпевність, незграбність рухів пересування – *як на шрубках ходить; як на ходулях ходить // как корова на льду // like a cow in a china-shop;*

– нерезультативність пересування – *кругом іти; пасти задніх; біг на місці // бег на месте // bieg na miejscu // mark time; bring up the rear;*

– галасливість, невгамовність; висока “звучність” пересування – *ходити ходуном // ходить ходуном; точнісінько, як у нашому садку (“галасливе, хаотичне пересування дітей, біганина і метушня” – камерний фразеологізм) [264, с. 298]; топаеть как слон;*

– ризиковане пересування у просторі – *ходити по канату; йти по тонкому льоду // walk a chalk;*

– пересування без мети – *ходити з кута у кут // слоняться (ходить) из угла в угол, слоняться (шататься, бродить) по улицам // mierzyć kąty;*

– протиправність пересування, руху – *їхати на червоне світло // ехатъ на красный (свет); їхати зайцем // ехатъ зайцем; Не запливай(те) за буйки! // Незапливай(те)за буйки // zakaz pływania; zakaz wstępu;*

– тривала відсутність чи зникнення суб’єкта внаслідок його пересування у просторі – *пішов, як рак по дріжджі; пішов по канун, та там й втонув; пішов посол та й упав в росол // как в воду канул; как за смертью посылатъ // jak za śmiercią chodzić; jak kamień w wodę // go to hell; get the hell out of; gone for a holiday.*

Негативна оцінка у значенні характерологічних усталених одиниць зі значенням пересування домінує в порівнянні з позитивною оцінкою, що, зрозуміло, пояснюється властивостями людської психіки: позитивне завжди сприймається як норма, як те, що повинно бути, і тому, на відміну від негативного, не вимагає додаткових чисельних виражень засобами мови, котрі покликані висвітлювати те, що засуджується соціумом і чого необхідно уникати.

Полярність оцінки може мати контекстуальну залежність, тобто зумовлюватися ситуацією, хоча позитивна оцінка є значно домінуючою. Це

стосується фраземи *марш-кидок // марш-бросок* – “дуже швидко, інтенсивне і стрімке переміщення у просторі” (початково виникло як термін військового лексикону, пізніше поширилося на інші сфери мовлення). наприклад: “*Подкрепление подоспело вовремя, неожиданный марш-бросок полка принес победу*” і “*Тоже мне марш-бросок – все измучились, а толку*”.

Широке коло явищ, що відносяться до прагматики фразеологізму, – емоційні, експресивні, оціночні, модальні компоненти значення (везіння – невезіння, сприятливість – несприятливість, радість – печаль, схвалення – несхвалення, добре – погано, виразно – невиразно, інтенсивно – мляво, результативно – нерезультативно, необхідно – без сенсу, обов’язково – необов’язково тощо), – мають безумовно універсальний характер, як і взагалі “більшість сем. Хоча їх реалізація у різних мовах створює досить складні і дивовижні відношення” [76, с. 312], що підтверджує наш фактичний матеріал.

Серед фразеологічних одиниць з семантикою пересування значну долю займають дієслівні фразеологізми, у тому числі й власне дієслівні, тобто такі, у яких дієслово є невід’ємним елементом структури ФО (*місити болото; ходити хвостом // месить болото; ходит хвостом; бегать хвостиком / как хвостик // chodzić ogonem za kim // come upon one’s heels* – “ходити за кимось невідступно”; *дати волю ногам; задати / дати дьору / драла; дати круга; летіти на крилах // дать волю ногам дать деру / драла; дать крюк; лететь на крыльях // dawać wolę nogom; dawać drapa; robić koło; pędzi ktoś jak na skrzydłach // break into run; on the wings of the wind*) й такі, де дієслово (або ряд синонімічних дієслів) є постійним супровідником ФО, постійним її оточенням, наприклад, *на усіх (повних) парах, 1)* зі сл. мчати, бігти і т.ін. [429, с. 608], *на повних (всіх) парусах*, з сл. мчати, летіти і т. ін. [429, с. 609] // *на всех парусах* (нестись, мчаться и т.п.) [426, с. 311] *сторч головою*, з сл. бігти, летіти і т. ін. [429, с. 864] // *сломя голову* (бежать, мчаться, скакать и т.д.) [426, с. 434]; *без пам’яті, 2)* з сл. бігти, мчати, мчатися [429, с. 605] // *без памяти 2)* (бежать, нестись, лелеть и т.п.) [426, с. 309]; *во все лопатки* – “очень

быстро (бежать, ехать, мчатся и т.п.)” [426, с. 233]. Детермінуючи обов’язкове коло дієслів-супровідників, ці усталені звороти утворюють той мінімальний контекст, у якому реалізуються елементарні значення фразеологізмів із загальною семантикою пересування. Одні й ті ж дієслова руху корелюють з одним й тим же ад’єктивно-субстантивним зворотом зі значенням способу пересування й можуть виступати у двох іпостасях: то як компонент фразеологічної одиниці, то як її обов’язкове оточення. Так, скажімо у “Фразеологическом словаре русского языка” А. Молоткова стійкий зворот *со всех ног* поданий у кількох словникових статтях: *бросаться (кидаться) со всех ног; броситься (кинуться) со всех ног* – “очень быстро, стремительно убегают, прибегают и т.п.” [426, с. 280] і *со всех ног* – “очень быстро, стремительно (бросаться, кидаться, бежать и т.п.)” [426, с. 281], що підтверджує наше трактування таких одиниць як різновиду дієслівних, у котрих значення процесу руху нерозривне зі значенням способу пересування у просторі. У тих випадках, коли значення образу і способу дії виявляється домінуючим, фразеологізми подаються у словниках без вказування на обов’язкове оточення ФО, тобто на дієслова-супровідники. Коло сполучуваності таких фразеологічних одиниць досить широке, і на підставі основної синтаксичної функції – обставини – їх можна віднести до адвербіальних (хоча певна доля авторського суб’єктивізму в оформленні словникової статті не виключена). Це фразеологізми типу *своім ходом // своим ходом; на батьківських / на власних // на своих двоих; семимільниими кроками // семимильными шагами* і т.ін.

Чималу частину фразеології з семантикою пересування складають дієслівно-пропозиційні фразеологізми, під якими розуміємо вслід за А. Молотковим такі з них, котрі за своїм значенням виражають дію або стан, структурно організовані як речення (зазвичай двоскладові) і за своєю синтаксичною функцією в реченні виконують роль предиката [192, 8]: *Бог несе кого; бог несет кого; поминай як звали; только его и видели; ноги сами несут; след простыл.*

Фразеологічні “комунікативи” (М. Алексеєнко) в рамках аналізованої тематичної групи представлені в українській та російській мовах прислів'ями (*краще погано їхати, ніж добре йти // лучше плохо ехать, чем хорошо идти; тихіше їдеш – далі будеш // тише едешь, дальше будешь; улита йде – коли то буде; пішов по масло, та й у печі погасло; товчеться, як Сивко у пеклі; когось по смерть добре посилати*), крилатими висловами (*галопом по Європах // галопом по Европам*) та літературними цитатами (*латиться, катиться голубой вагон; ...И днем и ночью кот ученый Все ходит по цепи кругом*).

Особливістю досліджуваної фразеотематичної групи з семантикою пересування у порівнянні з іншими тематичними групами є те, що в них спостерігається майже нульовий процент фразеологічних запозичень, тобто стійких словесних комплексів, що увійшли до певної мови з іншої мови зі своїм компонентним складом, значенням і структурою, типу *собака лаєт, а караван ідет; дорогу осилит идущий* (щоправда, рух тут присутній лише на початковому етапі як відправна точка переосмислення). Можна з великою вірогідністю говорити про семантичні і структурні кальки. Так, скажімо, в російській мові фразеологізм *ехать зайцем* виник під впливом французького, а в українській – скоріш за все – скалькований з російського усталеного звороту. І безумовним є факт паралельного виникнення в різних мовних колективах подібних у предметно-поняттєвому і “асоціативно-образному” (М. Алефіренко) відношеннях усталених структур (типу *летіти літаком; повзти черепахою*), що багато в чому зумовлюється подібністю відображувальних властивостей мислячої істоти, якою є людина.

Усе різноманіття прагматичних оцінок у колі фразеологічної групи зі значенням пересування зводиться в основному до двох антиномій – сприятливість – несприятливість (переважно з боку ситуації) пересування у просторі, результативність – нерезультативність руху: *їхати на подорожній – їхати на перемінних; бігти з усіх ніг – ледве ноги волочити; сторч головою летіти – що є духу*.

Отже, як бачимо, ідіоми, фраземи, паремії, що складають ФТГ зі значенням пересування, виражають найважливіші характеристики предметно-практичної діяльності homo sapiens стосовно способу і характеру пересування у просторі – в минулому, у теперішньому і – гіпотетично – у майбутньому: *їхати верхи; їхати поштовою каретою; плисти по морю; летіти на повітряній кулі; летіти літаком; їхати на таксі; їхати у поїзді; їхати у метро; йти пішки; кататися на ковзанах; ходити на лижах; летіти на усіх парах; подорожувати автостопом; летіти як куля; летіти / мчати мов вітер; з космічною швидкістю; зі швидкістю світла // ехать верхом; ехать почтовой каретой; плыть морем; лететь на воздушном шаре; лететь самолетом; ехать на такси; ехать на поезде; ехать на / в метро; идти пешком; ехать на конке; кататься на коньках; идти на лыжах; мчатся на всех парах; путешествовать автостопом; лететь пулей; мчатся как ветер; с космической скоростью; со скоростью света // jechać konno; płynąć morzem; latać samolotem / lotem; podróżować autostopem; leceć kulą powietrzną; jechać pociągiem; jechać metrem; iść na piechotę; iść pieszo; leceć z prędkością światła // as fast as one's feet (legs) can carry one; before ink the dry full steam ahead; to run before the wind; to disappear into thin air / into the blue. А також оцінку з боку соціума руху людини і способів пересування: *ходить як слимак // ползет как черепаха // iść żółwim krokiem // as slow as a snail; повзати / лазити рачки // ползатъ на четвереньках // chodzić na czworakach // on all fours; мчати на усіх вітрилах // на всех парусах; ходити на задніх лапках // ходитъ на задних лапках // chodzić wokół kogoś na paluszkach // ходити на задніх лапах* і т.д. Пор. українські прислів'я на цю тему: *Ходить, як лин по дну* [420, с. 3228]; *Не волочись, як солоний заєць* [420, с. 10975]; *Біжить, мов з шибениці зірвався* [420, с. 3152]; *Ходить, неначе не уївши* [420, с. 10991]; *От побіг, мов скажений* [420, с. 3156]; *В один дух прибіг* [420, с. 5773] і т.п.*

Отже, стереотипні (тобто закріплені узусом) наочно-чуттєві уявлення соціуму про рух, про пересування у просторі втілюють і доповнюють логічне

картинування світу, що існує у свідомості людини у вигляді сітки координат, за допомогою якої люди сприймають пересування і характер руху: швидке – повільне; поспіхом – неквапливо; сумбурне – розмірене; однонаправлене – різнонаправлене; впорядковане – хаотичне; безперервне – переривчасте; регульоване – нерегульоване; багаторазове – одноразове; тривале – короткочасне; пряме – непряме; плавне – різке та інше. Ця концептуальна структура є частиною загальної схеми універсальних смислів, котрі притаманні усім мовам і витокі яких, на думку лінгвістів, кореняться у біологічній та психологічній організації людини [312, с. 72].

Вербальне втілення вказаної сітки координат представляє вагому частину національної образно-мовної картини світу, у взаємозв'язку котрої з логічною моделлю світу людина є “визначальним фактором” [242, с. 234]. Людина, як жива істота, не може не рухатися – це форма її існування, а як істота розумна, вона осмислює логічно і образно способи пересування, створюючи їх і формуючи певне поняття й фіксуючи їх у різних словесних комплексах, багато з яких з часом стають усталеними. Отже, фразеотематична група зі значенням пересування являє собою відображення у житті мови концепта руху, який існує у свідомості *homo sapiens* і корегується у процесі взаємодії його з оточуючою дійсністю, включаючи сюди усілякі контакти людей і рівень розвитку цивілізації.

Направленість знаків образної номінації, якими є фразеологізми, на зовнішній світ полягає у тому, що в них закріплюється зміст мисленневих образів і відтворюються найважливіші характеристики руху людини і способів пересування у реальній (передусім) або віртуальній дійсності. Зазвичай інформативна і експресивна функції знаходяться в тісному взаємозв'язку з домінуванням останньої у більшості семантично зв'язаних структур зі значенням пересування. Особливо, якщо їх можна застосувати до побутової сфери або до сфери художньої літератури, які сприяють широкому функціонуванню усталених одиниць з яскраво вираженою емотивністю. В інших сферах, скажімо, у сфері масової інформації, та соціально-політичній

сфері функціонують переважно стійкі словесні комплекси, що несуть сему інтелектуальної оцінки – негативної чи позитивної оцінки з боку соціуму – поряд з інформативною семою.

Континуум пересування переломлюється в аналізованих мовах у відповідності до зумовленого вибору мовного матеріалу як засобами самої мови, що залежить від властивостей самої мови, так і від природно-економічних та соціально-історичних особливостей існування того чи того етносу. Відповідно, стійкі словесні формули зі значенням пересування, що перевтілюють реальний світ у світ ідей, у світ духовності, містять культурологічні відомості не тільки визначеної мовної спільноти (національно-специфічне сприймання пересування людини). – *Ходить як лин по дну; Біжить Уляна з тролями; страха батька Купріяна; Біжи ж мені та на одній нозі; хмарою сунути; Товчеться, як Сивко у пеклі // задавать лататы; водить хоровод; ездить в Тулу со своим самоваром – але й культурологічні відомості загальнолюдського характеру (інтернаціональні, міфологічні образи і фантазії, пов'язані з рухом (чорт несе кого // черт кого несет; як джин з пляшки // как джинн из бутылки; полет Икара; полет на метле; сапоги-скороходы; ковер-самолет; Там в облаках перед народом. Через леса, через моря, Колдун несет богатыря...).*

До цього ж примикають семантично зв'язані структури, які акумулюють зміст сучасних культурологічних програм, що стосуються теми ритмічного руху людини у просторі – *танці з зірками // танцы со звездами // tanciec z gwiazdami // dancing with stars; танці на льоду // танцы на льду // tanciec na lodzie // dancing on ice.*

3.8. Фразеологізми з дієсловами руху, що випадають з тематичної групи

Дієслова руху *іти, піти, ходити, бродити, лазити, плясати, пригати, бігати, ганяти* і т.п. можуть мотивувати зовсім інші фразеологічні значення,

що не відповідають їх семантиці, тобто не позначають пересування у просторі. В сукупності з іншими (не дієслівними) компонентами вони виступають образною основою для характерологічного позначення: а) різних дій людини; б) ситуацій, в яких може опинитися людина, в) якісної оцінки людини. Особливо багато таких ФО з дієсловом руху *йти*. Пор.:

а) в українській мові: *перебігати дорогу кому-небудь* – “випереджати кого-небудь у чомусь”; “не давати кому-небудь здійснити якийсь намір; перехопити те, на що розраховував інший”; *танцювати під дудку чию* – “беззаперечно виконувати чії-небудь бажання, підкорятися в усьому комусь”; *блукати у темряві* – “намагатися знайти потрібний підхід до чого-небудь, правильне розв’язання, не маючи необхідних знань, відомостей, необхідного досвіду”; *йти на дно; йти вгору; йти второваною стежкою; йти у розріз* – “суперечити кому-небудь, не збігатися у чомусь”; *йти назустріч кому, чому* – “виявити співчутливе ставлення до кого-небудь”; *йти на компроміс; йти своїм шляхом; їхати з ярмарку* – “старішати”; у російській мові: *перейти дорогу кому; пойти другим путем* – “діяти інакше”; *идти навстречу кому, чому; идти напролом; идти на дно; идти на компромисс; идти наперекор кому, чему-либо; прыгнуть выше головы* – “зробити щось вище своїх можливостей”; *плясать под дудку чью, кого та інші*; у польській мові: *iść na rękę; przejść komu przez drogę; iść przebojem; iść w górę*; в англійській: *man can do more than he can* (вище голови не стрибнеш); *walk the streets* (дослівно – *ходити вулицею*, у значенні “піти на панель, займатися проституцією”); *go to any length* “зробити будь-що”; *go out of one’s way to do something, go out of one’s way* – “пройти непрямим шляхом для того, щоб щось зробити”, “прикласти зусилля для того, щоб щось зробити”;

б) *старий вовк до ями не лізе; за двома зайцями поженешся, жодного не спіймаєш // за двома зайцями погонишся, ни одного не поймаєш // gonić za dwoma zającami; stary wilk do jamy nie wejdzie // he that grasps at too much holds nothing; go down hill all the way; the course of true love never did run smooth* (це прислів’я, взяте як цитата із Шекспіра: “шлях справжнього

кохання ніколи не біг гладко”);

в) укр.: *за грош погнав козу до Кракова*; рос.: *за словом в карман не лезет* – “кмітлива, спритна людина”; *укатали Сивку крутые горки* – про слабку, хвору людину; англ.: *go down the line* (досл. *зійти з лінії* – “зіпсуватися” щодо людини).

Варто відзначити, що фразеологізми, котрі виникли з вільних словосполучень з дієсловами руху поділяються на дві групи: 1) однозначні фразеологічні одиниці, які виникли унаслідок переосмислення цих словосполучень і набули нового специфічного фразеологічного значення, 2) багатозначні ФО, одне зі значень яких відповідає вихідному – одне закріпилося за певним лексико-семантичним складом, що став усталеним внаслідок високої частотності вживання, а інше виникло на підставі семантично зв’язаного сполучення слів. Наприклад, російське *идти в атаку* – 1) атакувати; 2) діяти рішуче, із натиском, відстоюючи свої переконання, погляди тощо; *перейти в наступление* – 1) наступати; 2) активно відстоювати свої інтереси, переконання; *lead the way* – 1) прокладати шлях; 2) вести вперед; 3) вести за собою.

Багатозначність спостерігається передусім в усталених перифразах дієслівного типу, які послуговували дериваційною базою для створення нових ФО шляхом вторинної фразеологізації. Ці вторинні ФО, як і ФО першої групи (див. вище), випадають з аналізованої ФТГ. Вони розглядаються лише через те, що генетично пов’язані з подібними за формою семантичними структурами, які несуть ідею пересування, підтверджуючи, отже, асиметрію складного мовного знака і його значень.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі досліджено стилістичну функцію фразеологічних одиниць, які відрізняються багатоманітністю як з точки зору структури та семантики, так і з точки зору стилістичних та текстоутворюючих функцій.

Ядро цієї групи в аналізованих фразеологічних системах складає народно-розмовна фразеологія, що відзначається виразністю, образністю, відображаючи явища і ситуації оточуючого світу в алегоричних наочно-чуттєвих уявленнях, яка характеризується цілою низкою ознак: наявністю у складі її одиниць розмовних, просторічних, діалектних, застарілих слів, побутової лексики, професіоналізмів, жаргонізмів, соматизмів. Вони формуються на базі окремих слів переважно шляхом фразеологічної інтеграції і рідше шляхом фразеологічної диференціації (утворюючи стійкі перифрази зі значенням пересування), на базі різного роду синтаксичних конструкцій (прийменниково-іменних форм, конструкцій з порівняльними сполучниками і т.п.), на базі вільних словосполучень і речень шляхом фразеологічної трансформації. Певна частина розмовних фразеологічних одиниць, які виконують номінативно-характерологічну функцію, виникла на базі прислів'їв і приказок шляхом виокремлення різних їх елементів. У той же час прислів'я, приказки, примовки, казкові формули самі входять до фонду народно-розмовної фразеології, будучи її комунікативно-комплікативними одиницями, що виконують також характерологічну функцію.

Що стосується книжної фразеології, то вона складає значно меншу групу фразеологізмів зі значенням пересування. У структурно-семантичному плані це крилаті вислови і афоризми.

Фактичний матеріал свідчить про те, що поруч зі стилістично зниженими фразеологізмами (розмовні, просторічні) і стилістично підвищеними (книжні), які несуть зображувально-оцінювальну функцію, у межах аналізованої тематичної групи мають місце і стилістично немарковані фразеологічні одиниці, тобто нейтральні. Будучи в переважній більшості складними найменуваннями процесів і засобів пересування, вони виконують номінативну, зображувальну та ідентифікуючу функції, і є в структурно-семантичному плані фраземами (у розумінні М. Алексеєнка), тобто аналітичними структурами, що у своїй більшості сягають термінологічних

словосполучень, які вийшли за вузькопрофесійні рамки, стали загальноновживаними і які відображають сприйняття сучасного рівня розвитку цивілізації.

За відношенням до центру досліджуваних фразеологічних систем вони займають периферійні позиції, будучи тим не менш невід'ємною частиною цієї тематичної групи.

“Розкутість” на сучасному етапі розвитку європейських мов (слов'янських і східнослов'янських – особливо) призводить до широкого входження до фразеологічного фонду фамільярно-просторічних, жаргонно-професійних і власне жаргонних, сленгових фразеологічних одиниць, у тому числі зі значенням характеру способу пересування.

Враховуючи прагматичний критерій, зазначаємо, що у семантиці фразеологізмів досліджуваної тематичної групи помітно вирізняються такі компоненти, як результативність, необхідність, сприятливість ситуації в межах від плюса до мінуса, і навпаки; причому негативна оцінка руху і пересування людини у просторі може превалювати і часто має більш яскраві асоціації в порівнянні з позитивною.

Варто відзначити, що дієслова руху, які є стрижневими компонентами фразеологічних одиниць, легко піддаються переосмисленню, і самі по собі, і в складі усталених зворотів, формують, отже, нові фразеологічні значення і переводять фразеологічні одиниці до розряду багатозначних або виводять їх за межі аналізованої тематичної групи.

Основні положення розділу відображено в одній [220].

ВИСНОВКИ

Загальні результати дослідження дають змогу зробити такі **висновки**:

Лінгвокультурологічні й семантико-ідеографічні засади дослідження фразеотематичного поля руху в українській, російській, польській та англійській мовах спрямовані на виявлення епістемологічних, онтологічних проявів цієї категорії як своєрідної філософської та семантичної універсалії. Рух постає етнокультурно маркованою вербалізованою одиницею розумової діяльності людини, пов'язаної з онтологією фізичного і механічного руху, колективними знаннями й досвідом, що має універсальні та національно-забарвлені ознаки й маніфестується в межах розглянутого фразеотематичного поля за просторовим, антропоморфним, семіотичним і прагматичним параметрами, в центрі яких перебуває простиставлення людина-тварина, свій-чужий простір, система символічних архетипів – землі, вогню, води.

Одним з найефективніших шляхів контрастивного і структурно-семантичного моделювання аналізованих одиниць є параметризація стійких словесних комплексів за тематичною та ідеографічною ознаками, що дає найповнішу картину основних подібностей і розбіжностей у способах позначення категорії руху як у споріднених, так і в неблизькоспоріднених мовах та уможлиблює встановлення особливості вияву парадигматичних та інших системних зв'язків у межах відповідних фразеосемантичних груп – відношення варіантності, синонімії, антонімії, партитивності, епідигматичних зв'язків, з'ясування типології концептуальних метафоричних моделей.

Концептосфера руху своєрідно деталізує параметри просторового і перцептивного досвіду людини й виражає різні динамічні смисли в семантиці фразеологізмів, співвіднесених з різноманітними кодами та структурованих у вигляді дев'яти фразеотематичних груп, пов'язаних з інтенсивністю руху, його лінійною одно- чи різноспрямованістю, способом переміщення об'єкта,

наявністю чи відсутністю мети, руху стосовно об'єкта, циклічного, непрямого руху, виражених низкою ідеограм як мінімальних інваріантних семантем на позначення швидкого та повільного руху в складі стійких порівнянь (КФО) та різних за ступенем ідіоматичності дієслівних, іменних, ад'єктивних та препозитивно-іменних фразеологічних одиниць.

Аналіз емпіричного матеріалу ад'єктивних КФО уможливив встановлення кореляцій між донорською зоною та метафоричними прототипами, в яких зафіксовані різні аспекти маніфестації повільного чи швидкого руху. Швидкий рух в українській, англійській та польській етносвідомостях асоціюється з предметами, явищами і об'єктами, що постачаються спільними концептосферами: ТВАРИНИ, АРТЕФАКТИ, СУБСТАНЦІЇ, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, ХВОРОБИ, ПРОФЕСІЇ, МІФОЛОГІЧНІ ПЕРСОНАЖІ. Такий підхід дав змогу виявити ізосемічні для трьох мов еталони-порівняння в сфері ТВАРИНИ, якими є *в'юн, козуля і собака (хорт)*. Із концептосфери АРТЕФАКТИ українська та польська свідомість вибирає такі еталони порівняння, як *куля, стріла, дзига*, англійська – *куля, стріла, гарматне ядро*, натомість такі природні явища, як *вітер, спалах світла, блискавка* виявляються універсальними. Щодо семантики повільний рух, то вона визначається широкою поліфонією семантики, позначеної ідіоетнічними конотаціями, звичаями, традиціями, сферою занять, психологією та системою цінностей певного етносу. Такий хід аналізу дає змогу встановити набір концептуальних метафор (*життя – рух, час – рух, діяльність – рух, емоції – рух, щось позитивне – рух вверх, щось негативне – рух вниз*), а в межах КФО – людина→рослина, людина→тварина, людина→природне явище, людина→надприродна істота, людина→артефакт.

Встановлено, що провідними ідеограмами, які специфічно членують семіотично-просторовий континуум певної мови в межах ФТГР та СГ є 'рух потоком', 'суцільною масою', 'рух крізь натовп', 'рух навпомацки', 'рачки, на колінах', 'вільний, нічим не обмежений рух', 'каузативний або безладний рух', 'рух, зумовлений подоланням різних перешкод і границь'. На

останньому етапі виявлено різну систему об'єктних поширювачів суб'єкта – актантів, якими виступають локативи, пацієнси, джерела, сакральні чи міфологічні місця, елементи внутрішнього і зовнішнього простору людини, топо- і водні об'єкти, рослини, тварини, символи ВЕРХУ і НИЗУ, комогонічні архетипи тощо. Реконструкція образної основи деяких ідіом зі стертою внутрішньою формою продемонструвала їхній тісний зв'язок з історичними реаліями, звичаями, міфологічними уявленнями, етнічними та етикетними стереотипами та віруваннями й іншими концептосферами.

Розгляд сфери і джерел формування фразеологічних одиниць зі значенням руху, їхнього стилістичного розшарування та емотивно-прагматичних конотацій продемонструвало, що провідними механізмами фразеологічної деривації є процеси інтеграції, диференціації, переорієнтації, переосмислення і особливо трансформації паремій, вільних сполук і перифраз у художньому, побутовому, рекламному мовленні, кінофільмах. З позиції їхньої прагматичної спрямованості вирізняються передусім одиниці, зв'язані з актами застереження, заборони, побажання, численні вигуківі фразеологізми на позначення обурення, роздратування. Стрижневою виявляється народно-розмовна фразеологія, що відзначається виразністю, образністю, алегоричністю, відкритістю, широкими текстоутворюючими можливостями.

Перспективами дослідження є порівняльний аналіз фразем зі значенням руху в слов'янських мовах та мовах романської групи; встановлення світоглядно-ментальних настанов суб'єкта мови та їх відображення у фраземах з ідеєю руху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навчальний посібник / Леонід Григорович Авксентьев. – 2-е вид., випр. і перероб. – Харків : Вища школа, Вид-во при ХДУ, 1988. – 134 с.
- 2 Агапкина Т. А. Концепт движения в обрядовой мифологии славян (на материале весеннего календарного цикла) / Т. А. Агапкина // Концепт движения в языке и культуре / Рос. акад. наук. ин-т славяноведения и балканистики. – М. : Индрик, 1996. – С. 213–254.
- 3 Адоньева С. Б. Социальное пространство магии. Силы и хозяева / С. Б. Адоньева // Язык культуры : Семантика и грамматика [отв. ред. Толстая С. М.]. – М. : Индрик, 2004. – С. 164–174.
- 4 Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні : монографія / Богдан Миколайович Ажнюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 132 с.
- 5 Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії [зб. наук. праць ; гол. ред. К. Ф. Шульжук]. – Рівне : РДГУ, 2007. – Вип. XV. – 167 с.
- 6 Алексеенко М. А. Объём и уровневое положение фразеологической системы языка / М. А. Алексеенко // *Linguistische Arbeitsberichte*. – Leipzig, 1980. – № 27. – С. 38–55.
- 7 Алексеенко М. А. Фразеология современного русского языка / М. А. Алексеенко, А. К. Смерчко // *Русский язык : Вопросы функционирования и методики преподавания*. – Львов : Львовский гос. ун-т им. И. Франко, 1992. – С. 165–182.
- 8 Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология : Ценносно-смысловое пространство языка : учебное пособие / Николай Фёдорович Алефиренко. – М. : Флинта, 2010. – 288 с.
- 9 Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Николай Фёдорович Алефиренко : монография. – М. : Academia, 2002. – 394 с.
- 10 Алефиренко Н. Ф. Фраземообразующее взаимодействие языковых уровней (на материале украинского и русского языков) : автореф.

- дис. ... докт. филол. наук : 10.02.02, 10.02.01 / Николай Фёдорович Алефиренко. – Киев, 1989. – 39 с.
- 11 Алифиренко Н. Ф. Фразеология и паремиология : учебное пособие / Н. Ф. Алифиренко, Н. Н. Семенов. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 344 с.
- 12 Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография / Николай Фёдорович Алефиренко. – М. : ООО Изд-во “Эллис”, 2008. – 271 с.
- 13 Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології : монографія / Микола Федорович Алефіренко. – Харків : Вид. при Харк. ун-ті, 1987. – 134 с.
- 14 Алехина А. И. Идиоматика современного английского языка : учебное издание / Анфиса Ивановна Алехина. – Минск : Высшая школа, 1982. – 279 с.
- 15 Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии : монография / Наталья Николаевна Амосова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 197 с.
- 16 Апресян Ю. Д. Избранные труды : в 2 т. / Апресян Юрий Дереникович. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1995. – Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. – 767 с.
- 17 Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ семантических особенностей фразеологических единиц (на материале русского и английского языков) / Елена Фридриховна Арсентьева. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 125 с.
- 18 Арсентьева Е. Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков) : монография / Елена Фридриховна Арсентьева. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2006. – 172 с.
- 19 Арутюнова Н. Д. Путь по дороге и бездорожью // Логический анализ языка. Языки динамического мира [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Шатуновски]. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека, 1999. – С. 3–17.
- 20 Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
- 21 Архангельская А. М. Красавец-мужчина в чешской языковой картине

- мира / А. М. Архангельская // Грани слова [сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко]. – М. : ООО “Издательство ЭЛПИС”, 2005. – С. 423–432.
- 22 Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии / Владимир Леонидович Архангельский. – Ростов н/Д. : Изд-во Ростовского ун-та, 1964. – 316 с.
- 23 Архангельська А. М. Вторинні номінанти лексико-фразеологічної макросистеми “чоловік” у слов’янських мовах : засади зіставного аналізу / А. М. Архангельська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.] – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2005. – Вип. 7. – С. 283–290.
- 24 Архангельська А. М. Системні відношення компонентів фразеологічних одиниць (на матеріалі російської та української мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Алла Мстиславівна Архангельська. – К., 1994. – 23 с.
- 25 Бабич Н. Д. Антонімія у фразеології слов’янських мов / Н. Д. Бабич // Українське мовознавство. – 1984. – № 12. – С. 25–32.
- 26 Бабич Н. Д. Фразеологія української мови / Надія Денисівна Бабич. – Чернівці, 1970. – Ч. 1. – 62 с.
- 27 Бабкин А. М. Русская фразеология, её развитие и источники / Александр Михайлович Бабкин. – Л. : Наука, 1970. – 263 с.
- 28 Бакай Б. Я. Формування фразеології в переломні моменти історії народів Європи (на матеріалі української, російської, англійської, німецької, французької мов у періоди першої та другої світових воєн) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Бакай Богдана Ярославівна. – Дрогобич, 2000. – 228 с.
- 29 Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
- 30 Баран Я. А. До питання про стилістичну класифікацію фразеологічних одиниць / Я. А. Баран // Українська мова і література в школі. – 1978. – № 2. – С. 39–46.
- 31 Бельчиков Ю. А. Предисловие / Р. И. Яранцев, Ю. А. Бельчиков //

- Словарь-справочник по русской фразеологии. – М. : Русский язык, 1981 – С. 3–9.
- 32 Бенвенист Э. Общая лингвистика : [пер. с фр.] / Э. Бенвенист [под ред., вступ. ст. и коммент. Ю. Степанова] – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
- 33 Березович Е. Л. О способах выражения оппозиции “далеко-близко” в русской народной языковой традиции / Е. Л. Березович // *Przestrzec w języku i kulturze*. – Lublin : UMCS, 2005. – С. 250–262.
- 34 Берке У. Пространство-время, геометрия, космология / Уиллям Берке. – М. : Мир, 1985. – 416 с.
- 35 Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наук. думка, 1989. – 154 с.
- 36 Бирих А. К диахроническому анализу фразеосемантических полей / А. Бирих // *Вопросы языкознания*. – 1995. – № 4. – С. 14–24.
- 37 Блягоз З. У. Глаголы перемещения в современном русском литературном языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Зулькарин Учужукович Блягоз. – Горький, 1964. – 15 с.
- 38 Богуцький В. М. Мовні моделі простору як культурно-національний феномен (на матеріалі української, англійської та іспанської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Вадим Миколайович Богуцький. – К., 2010. – 21 с.
- 39 Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика (курс лекций по английской филологии) / Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовского гос. ун-та, 2000. – 123 с.
- 40 Брицин В. М. Модальна і семантична структура політичних промов у мові тоталітарного суспільства / В. М. Брицин // *Мова тоталітарного суспільства [зб. наук. праць НАН України : статті]*. – К., 1995. – С. 61–68.
- 41 Брутян Г. А. Гипотеза Сепира – Уорфа / Георг Абелович Брутян // *Лекция прочитанная в Лондонском университете в 1967 г.* – Ереван : Луйс, 1968. – 66 с.
- 42 Брутян Г. А. Язык и картина мира / Г. А. Брутян // *Философские науки [научн. докл. высшей школы]*. – 1973. – № 1. – С. 108–111.
- 43 Булыгина Т. В. Перемещение в пространстве как метафора эмоций /

- Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев // Логический анализ языка : языки пространств [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 277–289.
- 44 Вальчук В. А. Анализ компаративных фразеологизмов польского языка с компонентом-глаголом движения (с использованием украинского материала) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.03 / Валентина Ананьевна Вальчук. – К., 1993. – 15 с.
- 45 Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языка / Анна Вежбицкая. – М. : Шк. “Языки рус. культуры”, 1999. – 780 с.
- 46 Вежбицкая А. Сравнение – градация – метафора / А. Вежбицкая // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 133–153.
- 47 Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 411 с.
- 48 Везерова М. Н. К вопросу системных отношениях фразеологизмов одной тематической группы / М. Н. Везерова, М. П. Моранькова // Вопросы семантики фразеологических единиц [тезисы докладов и сообщений]. – Новгород, 1971. – С. 119–128.
- 49 Вейнрейх У. О семантической структуре языка / У. Вейнрейх // Новое в лингвистике.– М. : Прогресс, 1970. – Вып. V (Языковые универсалии). – С. 163–250.
- 50 Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Избранные труды : Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – С. 118–139.
- 51 Виноградов В. В. Русский язык. (Грамматическое учение о слове) : учебное пособие / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Высш. школа, 1972. – 614 с.
- 52 Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія / Іван Романович Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
- 53 Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови : монографія / Іван Романович Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
- 54 Войцехівська В. Г. Сполучуваність префіксованих дієслів переміщення / В. Г. Войцехівська // Українське мовознавство. – К.,

1975. – № 3. – С. 32–38.
- 55 Волкотруб Г. И. Фразеологические антонимико-синонимические парадигмы современного русского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Галина Иосифовна Волкотруб. – Киев, 1991. – 20 с.
- 56 Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
- 57 Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт : монография / Сергей Григорьевич Воркачев. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2004. – 236 с. – Библиогр. : с. 222–235.
- 58 Воробьёв В. В. Лингвокультурология : монография / Владимир Васильевич Воробьёв. – М. : РУДН, 2008. – 336 с.
- 59 Гаврин С. Г. Фразеология современного русского языка / Сергей Георгиевич Гаврин. – Пермь : Звезда, 1974. – 255 с.
- 60 Гак В. Г. Пространство вне пространства / В. Г. Гак // Логический анализ языка : языки пространств [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 127–134.
- 61 Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / на материале французского и русского языков / В. Г. Гак. – М. : Просвещение, 1977. – 287 с. – Библиогр. : с. 262–263.
- 62 Гак В. Г. Функционально-семантическое поле предикатов локализации / В. Г. Гак // Теория функциональной грамматики : локативность, бытийность, поссессивность, обусловленность / Рос. акад. наук, Ин-т лингвист, исслед. – СПб. : Наука, 1996. – С. 5–51.
- 63 Гак В. Г. Языковые преобразования : монография // Владимир Григорьевич Гак. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1998. – 768 с.
- 64 Гвоздарёв Ю. А. Основы русского фразообразования / Юрий Анатольевич Гвоздарёв. – Ростов-н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. – 184 с.
- 65 Гвоздарёв Ю. А. Фразеологические группы ФЕ, их структура и представление в идеографических словарях : тез. сообщ. школы-семинара “Фразеологические словари и компьютерная фразеология”,

- 13–17 ноября 1990 г. – Орел, 1990. – С. 48–49.
- 66 Гвоздарёв Ю. А. Фразеологические сочетания современного русского языка / Юрий Анатольевич Гвоздарёв. – Ростов-н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1973. – 103 с.
- 67 Гизатова Г. К. Структурно-типологический подход к сопоставительному исследованию фразеологии (на материале татарского, русского и английского языков) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.20 / Гузель Казбековна Гизатова. – Казань : Казанский гос. гуманитарно-педагогический ун-т, 2010. – 52 с.
- 68 Гнаповская Л. В. Лингвокогнитивные и лингвокультурологические характеристики английских антропонимов германского происхождения : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Людмила Вадимовна Гнаповская. – К., 1999. – 206 с.
- 69 Головіна Н. Б. Фразеологізми зі значенням побажання в німецькій та українській мовах (лінгвокультурологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Наталія Борисівна Головіна. – К. : Київський нац. лінгв. ун-т, 2007. – 23 с.
- 70 Головка О. Б. Концепт РУХ в сучасній іспанській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Олена Борисівна Головка. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 20 с.
- 71 Голубкова Е. Е. Категория движения в современном английском языке и способы её модификации : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04 / Голубкова Екатерина Евгеньевна. – М. : Моск. гос. лингвист. ун-т, 2002. – 45 с.
- 72 Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / Ірина Олександрівна Голубовська. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
- 73 Григораш А. М. Некоторые аспекты функционирования пословиц и поговорок в публицистике (на материале прессы Украины 1990-х годов) / А. М. Григораш // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна. – Вип. 28. – Львів, 2000. – С. 204–207.
- 74 Грицик Н. І. Дієслова наближення з префіксом при- у зіставленні з російськими / Н. І. Грицик // Мовознавство. – 1979. – № 6. – С. 70–75.

- 75 Грозян Н. Ф. Фразеологічна мікросистема “Поведінка людини” в українській мові (ідеографічний і аксіологічний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ніна Федорівна Грозян. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т, 2003. – 20 с.
- 76 Гулыга Е. В. О компонентном анализе значимых единиц языка / Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 291–314.
- 77 Гуманітарна освіта України на межі століть : Наук. семінар, 2–3 жовтня 2000 р. : [зб. наук. праць] / за заг. ред. В. Андрущенка, В. Скотного. – Дрогобич : Відродження, 2001. – Вип. 4. – 196 с.
- 78 Гюлумянц К. М. Образное употребление названий животных в сравнениях и метафорах (на материале русского и польского языков) // Труды Самаркандского государственного университета имени Алишера Навои. – Самарканд, 1971. – Новая серия. – Вып. 217. Вопросы фразеологии IV. – С. 109–119.
- 79 Демський М. Т. Граматичні особливості української дієслівної фразеології / М. Т. Демський // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 24–32.
- 80 Демський М. Т. Українська фраземіка (дериваційна база, граматичні особливості) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 / Мар’ян Тимофійович Демський. – Ужгород : Ужгородський національний ун-т, 1994. – 21 с.
- 81 Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення / Мар’ян Тимофійович Демський. – Львів – Краків – Париж : Просвіта, 1994. – 63 с.
- 82 Демський М. Т. Фразеологія як живописний спосіб зображення / М. Т. Демський, А. К. Смерчко // Програми поглибленого вивчення словесності у середній загальноосвітній школі. – К., 1995. – С. 42–47.
- 83 Дешериев Ю. Д. Социальная лингвистика. К основам общей теории : монография / Юнус Дешериевич Дешериев. – М. : Наука, 1977. – 382 с.
- 84 Денисенко В. Н. Семантическое поле как функция // Филологические науки. – 2002. – № 4. – С. 44–53.
- 85 Димитренко Л. Ю. Макроконцепт “Mouvement” во французской языковой картине мира : структура и лексическая объективация :

- автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Лидия Юрьевна Димитренко. – Воронеж : Воронеж, гос. ун-т., 2005. – 21 с.
- 86 Добровольский Д. О. О возможности моделирования внутренней формы фразеологизмов // Лексикографическая разработка фразеологизмов для словарей различных типов и для машинного фонда русского языка. – М. : Русский язык, 1988. – С. 87–97.
- 87 Добровольский Д. О. Сопоставительная фразеология (на материале германских языков) : Курс лекций / Д. О. Добровольский, В. Т. Малыгин, Л. Б. Коканина. – Владимир, 1990. – 80 с.
- 88 Довбня І. П. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Довбня Інна Петрівна. – К., 2011. – 255 с.
- 89 Довбня Л. Е. Семантична трансформація спільнослов'янських слів у російській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Людмила Емманілівна Довбня. – К., 1993. – 20 с.
- 90 Думашівський Я. Є. Синонімія дієслів руху у мові французької спортивної преси : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Ярослав Євгенович Думашівський. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. – 20 с.
- 91 Евтушенко Е. Н. Концепт “пространственная ориентация” в английской и русской лингвокультурах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20 / Елена Николаевна Евтушенко. – Волгоград, 2004. – 203 с.
- 92 Евтушенко Е. Н. Пространственная ориентация / Елена Николаевна Евтушенко // Антология концептов [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – Т. 2. – 356 с.
- 93 Ерёменко И. А. Идиоматика как раздел фразеологии / И. А. Ерёменко // Научные чтения, посвященные 50-летию образования кафедры русского языка филологического факультета [доклады, сообщения, тезисы]. – Львов, 1995. – С. 91–95.
- 94 Єрмоленко С. С. Язык тоталитаризма и тоталитаризм языка / С. С. Єрмоленко // Мова тоталітарного суспільства : [зб. наук. праць НАН України : статті]. – К., 1995. – С. 7–15.
- 95 Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : Нариси / Віталій

- Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
- 96 Жуйкова М. В. Особенности структурирования вертикального пространства в восточнославянских языках / М. В. Жуйкова // *Przestrzec w jkzyku i kulturze*. – Lublin : UMCS, 2005. – С. 73–79.
- 97 Жуков В. П. Русская фразеология : учебное пособие / Влас Платонович Жуков. – М. : Высшая школа, 1986. – 310 с.
- 98 Жуков В. П. Семантика фразеологических оборотов : учебное пособие / Влас Платонович Жуков. – М. : Высшая школа, 1978. – 160 с.
- 99 Забуранна О. В. Антропоцентризм фразеологічної семантики (на матеріалі фразеологічних одиниць української, перської, японської мов зі значенням відносного часу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Ореста Володимирівна Забуранна. – К., 2003. – 18 с.
- 100 Зализняк А. А. Метафора движения в концептуализации интеллектуальной деятельности / А. А. Зализняк // *Логический анализ языка : Языки динамического мира*. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека, 1999. – С. 312–320.
- 101 Заханевич В. М. Дієслова пересування і переміщення / В. М. Заханевич // *Українська мова і література в школі*. – 1980. – № 6. – С. 60–63.
- 102 Зацний Ю. А. Развитие словникового склада сучасної англійської мови / Юрій Антонович Зацний. – Запоріжжя : Запорізький держ. ун-т, 1998. – 431 с.
- 103 Зимина Л. И. Национальная специфика фразеологической семантики (на материале фразеологизмов с наименованиями частей лица в немецком и русском языке) : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Лариса Ивановна Зимина. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2007. – 20 с.
- 104 Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія : монографія / Роксоляна Петрівна Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 175 с.
- 105 Иванова Е. Е. Структурно-семантические свойства фразеологизмов с компонентом-глаголом движения : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Елена Евгеньева Иванова. – Курган, 1991. – 17 с.
- 106 Ивченко А. А. Из опыта составления идеографического словаря русской фразеологии / А. А. Ивченко // *Фразеологические словари и*

- компьютерная фразеологія [тез. сообщ. школы-семинара] (13–17 ноября 1990 г.). – Орел, 1990. – С. 17–18.
- 107 Изучение творческого наследия академика В. И. Борковского [тезисы докл. регион. науч. конф., 17 января 1990 г. / гл. ред. М. А. Алексеенко]. – Львов : Львовский ордена Ленина гос. ун-тет им. Ивана Франко, 1990. – 74 с.
- 108 Ільїн В. С. Префікси в сучасній українській мові : монографія / Василь Семенович Ільїн – К. : Вид-во АН УРСР, 1953. – 168 с.
- 109 Історія української мови : Лексика і фразеологія / В. С. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова та ін. [ред. кол. : В. М. Русанівський (відп. ред.)]. – К. : Наук. думка, 1983. – 743 с.
- 110 Їжакевич Г. П. Стилiстична класифікація фразеологізмів / Г. П. Їжакевич // Українська мова і література в школі. – 1971. – № 10. – С. 13–21.
- 111 Канонік Н. П. Актуалізація поняття “простір” лексичними засобами сучасної англійської мови / Н. П. Канонік // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Лексична семантика. – 2010. – № 8. – С. 179–183.
- 112 Кант І. Критика чистого розуму / Іманнуїл Кант // [пер. с нем. Н. Лосского]. – М. : Литература, 1998. – 960 с.
- 113 Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом “душа” (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ольга Миколаївна Каракуця. – Х. : Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди, 2003. – 19 с.
- 114 Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : монография / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
- 115 Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное издание / Под ред. И. А. Стернина. – Воронеж, 2001. – С. 75–80.
- 116 Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Юрий Николаевич

- Караулов. – М. : Наука, 1976. – 355 с.
- 117 Кардащук О. В. Семантичне поле простору як фрагмент мовної картини світу / О. В. Кардащук // Наукові праці : Науково-методичний журнал. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – Т. 98. – Вип. 85. – С. 35–38.
- 118 Касьян В. І. Філософія : навчальний посібник / Володимир Іванович Касьян. – К. : Знання, 2008. – 347 с.
- 119 Кацнельсон С. Д. Заметки по словообразованию и синтаксису немецких глаголов движения / С. Д. Кацнельсон // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1991. – Т. 50. – Вып. 2. – С. 167–181.
- 120 Киктева Е. И. Пополнение английского фразеологического фонда XVIII века и лексикографическая трактовка фразеологии этого периода : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Елена Ивановна Киктева. – М., 1986. – 25 с.
- 121 Кириллова Н. Н. Идеограмма как элемент фразеологической семантики и её изучение сопоставительным методом / Н. Н. Кириллова // Лексическая семантика и фразеология [межвузовский сб. науч. трудов : статьи]. – Л. : Ленинградский гос. педагог. ин-т им. А. И. Герцена, 1987. – С. 74–82.
- 122 Кириллова Н. Н. Фразеология романских языков : этнолингвистический аспект : монография / Нина Николаевна Кириллова. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2003. – Ч. 1 : Природа и космос. – 319 с.
- 123 Кійко Ю. Є. Лексико-семантична група дієслів переміщення в сучасній німецькій мові (парадигматичні та синтагматичні властивості) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Юрій Євгенович Кійко. – К. : Київський держ. лінгв. ун-т, 2001. – 20 с.
- 124 Коваль А. П. Слово про слово / Алла Петрівна Коваль. – К. : Рад. шк., 1986. – 384 с.
- 125 Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / Мария Львовна Ковшова. – М., 2009. – 48 с.
- 126 Колеснікова І. Є. Фразеологічна мікросистема “Риси характеру

- людини” в українській та англійській (ідеографічний аспект) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.17 / Ірина Євгенівна Колеснікова. – Сімферополь, 2010. – 22 с.
- 127 Коломієць М. П. Питання фразеологічної синоніміки : навчальний посібник / Микола Пилипович Коломієць. – Дніпропетровськ, 1987. – 52 с.
- 128 Кондильяк Э. Б. Сочинения в 3-х т. [пер. с фр. ; под ред. В. М. Богуславского]. – М. : Мысль, 1983. – Т. 3. – 388 с.
- 129 Конзеля О. С. Експансія лексики та фразеології розмовної мови в українській та польській пресі / О. С. Конзеля // Слов’янський вісник [зб. наук. праць]. Серія : Філологічні науки. – Рівне, 2003. – Вип. 3. – С. 84–88.
- 130 Конобеева А. О. Глаголы движения с локальными префиксами в категоризации пространственных отношений в современном немецком языке : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Анна Олеговна Конобеева. – Тамбов : Тамбовский государственный ун-т им. Г. Р. Державина, 2006. – 19 с.
- 131 Кононенко Б. И. Культурология в терминах, понятиях, именах : справочное учебное пособие / Борис Иванович Кононенко. – М. : Изд-во “Щит-М”, 1999. – 406 с.
- 132 Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : навчальний посібник / Віталій Іванович Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 328 с.
- 133 Коптілов В. В. У світі крилатих слів : Крилаті вислови / Віктор Вікторович Коптілов. – К. : Веселка, 1976. – 200 с.
- 134 Космеда Т. А. Аксиологічна прагмалінгвістика як напрям мовознавства кінця ХХ століття / Т. А. Космеда // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічні науки. – Львів, 2000. – Вип. 28. – С. 102–106.
- 135 Костенко Ю. И. Валентные связи английских глаголов движения, функционирующих в комплексе с постпозитивами : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Москва : Московский государственный ун-т, 1984. – 15 с.
- 136 Кочерган М. П. Слово і контекст. Лексика словосполучень і значення слова : монографія / Михайло Петрович Кочерган. – Львів : Вища

- школа, 1980. – 182 с.
- 137 Кошарная С. А. Миф и язык : Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира : монография / Светлана Алексеевна Кошарная. – Белгород : Изд. Белгородск. гос. ун-та, 2002. – 288 с.
- 138 Кошелев А. Д. Об основаниях языковой классификации движений, задаваемой глаголами движения // Семиотика и информатика. – М., 1989. – Вып. 29. – С. 177–200.
- 139 Кошелев А. Д. Описание когнитивных структур, составляющих семантику глагола ехать // Логический анализ языка : Языки динамического мира / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания [отв. ред. : Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 127–134.
- 140 Кравчук А. М. Польська фразеологія з ономастичним компонентом : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Алла Миколаївна Кравчук. – К., 1999. – 19 с.
- 141 Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография / Николай Алексеевич Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 494 с.
- 142 Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология : курс лекций / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2002. – 284 с.
- 143 Кронгауз М. А. Семантическая типология : время и пространство / Максим Анисимович Кронгауз // Язык и культура : Факты и ценности : к 70-летию Юрия Сергеевича Степанова ; [отв. ред. Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко]. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – С. 325–334.
- 144 Круговец В. С. Функционально-семантические особенности категории движения во французском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Круговец Вера Сергеевна ; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Нижний Новгород, 2006. – 19 с.
- 145 Кубединова Л. Ш. Особливості фразеологічної мікросистеми “мовлення” (на матеріалі субстантивних і дієслівних фразеологічних одиниць російської, кримськотатарської та англійської мов) : автореф.

- дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Ленара Шакірівна Кубедінова ;
Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2008. – 27 с.
- 146 Кубрякова Е. С. Глаголы действия через их когнитивные характеристики / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Модели действия : сб. ст. / Ин-т языкознания РАН [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Н. К. Рябцева]. – М., 1992. – С. 84–90.
- 147 Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка : языки пространств [ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 84–92.
- 148 Кукушкина Е. И. Познание, язык, культура : монография / Елена Иосифовна Кукушкина. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1984. – 264 с.
- 149 Кулиш Ж. В. Проблема фразеологічної еквівалентності у перекладі на близькоспоріднену мову (на матеріалі російської та української мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Жасміна Валентинівна Кулиш ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН України. – К., 1993. – 16 с.
- 150 Кунин А. В. Английская фразеология (теоретический курс) : учебное пособие / Александр Владимирович Кунин. – М. : Высшая школа, 1970. – 344 с.
- 151 Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учебное пособие / Александр Владимирович Кунин. – 2-е изд., перераб. – М. : Высш. шк., Дубна : Изд. Центр “Феникс”, 1996. – 381 с.
- 152 Кунин А. В. Фразеология современного английского языка : монография / Александр Владимирович Кунин. – М. : Изд. “Международные отношения”, 1972. – 287 с.
- 153 Курикалова Н. М. Фразеологическая номинация явлений внутренней жизни человека (на материале современного английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. М. Курикалова. – Киев, 1985. – 24 с.
- 154 Куцик О. А. Слова-символы як образно-смісловий центр формування фразеологізмів (на матеріалі української та російської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Олена Анатоліївна Куцик. –

- Дрогобич, 1996. – 261 с.
- 155 Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур / Р. Ладо // Новое в зарубежной лингвистике : Контрастивная лингвистика. – Вып. XXV. – М. : Прогресс, 1989. – С. 32–62.
- 156 Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 387–415.
- 157 Лахно Н. В. Префіксальна сполучуваність дієслів руху в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Наталія Валентинівна Лахно. – К., 2006. – 21 с.
- 158 Левонтина И. Б. На своих двоих : Лексика пешего перемещения в русском языке // Логический анализ языка : Язык динамического мира. – М., 1999. – С. 269–285.
- 159 Левченко О. П. Безеквівалентна російська і українська фразеологія : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Олена Петрівна Левченко. – К., 1995. – 23 с.
- 160 Левченко О. П. Герої нашого часу : стереотипні уявлення лінгвоспільнот, відображені в порівняннях / О. П. Левченко // Etnolingwistyka i międzykulturowa komunikacja. Zeszyt naukowy. – Lublin, 2013. – Т. 1. – S. 145–158.
- 161 Левченко О. П. Лінгвокультурологія та її термінна система / Олена Петрівна Левченко // Вісник національного університету “Львівська політехніка”. – 2003. – № 490. – С. 105–113.
- 162 Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : монографія / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
- 163 Лексическая семантика и фразеология [Межвузовский сборник научных трудов : отв. ред. В. В. Кабакчи и др.]. – Л., 1987. – 166 с.
- 164 Лесюк М. П. Словообразовательные гнезда корней со значением движения в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Микола Петрович Лесюк. – К., 1982. – 19 с.
- 165 Логический анализ языка. Языки динамического мира [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Шатуновский]. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека, 1999. – 520 с.
- 166 Локк Дж. Сочинения : в 3-х т. [под ред. И. С. Нарского,

- А. Л. Субботина]. – М. : Мысль, 1985. – Т. 1. – 621 с.
- 167 Лопушанская С. П. Изменение семантической структуры русских бесприставочных глаголов движения в процессе модуляции / София Петровна Лопушанская // Русский глагол в сопоставительном освещении : межвуз. сб. науч. тр. – Волгоград, 1988. – С. 5–19.
- 168 Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре / Юрий Михайлович Лотман. – СПб : Искусство, 1994. – 399 с.
- 169 Лотман Ю. М. От редакции. К проблеме пространственной семиотики / Юрий Михайлович Лотман // Семиотика пространства и пространство семиотики. – 1986. – № 19. – С. 3–6.
- 170 Людина і мистецтво в гуманістичних вимірах : матеріали людинознавчих філософських читань [відп. ред. Т. І. Біленко]. – Львів : Край, 1997. – Вип. IV. – 335 с.
- 171 Ляшенко Н. С. Внутрішня форма фразеологічних одиниць : онтологічний і культурологічний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Наталія Сергіївна Ляшенко. – К., 1997. – 24 с.
- 172 Майсак Т. А. Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции [Текст] / Т. А. Майсак. – М. : Языки славянских культур, 2005. – С. 101–105.
- 173 Майсак Т. А. Типология систем глагольной лексики : движение в воде / Т. А. Майсак, Е. В. Рахилина // Материалы конференции “Грамматические категории : иерархии, связи, взаимодействие”. – СПб.: Наука, 2003. – С. 219–228.
- 174 Манакін В. М. Зміст та принципи контрастивної лексикології близькоспоріднених мов : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Манакін Володимир Миколайович. – К., 1994. – 48 с.
- 175 Манакін В. Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
- 176 Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию : учебное пособие / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 208 с.
- 177 Маслова В. А. Лингвокультурология : учебное пособие [для студ. высш. учеб. завед.] / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Изд. центр “Академия”, 2001. – 208 с.
- 178 Медведев Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо? :

- монографія / Федір Пилипович Медведєв. – Харків : Вища школа, 1977. – 232 с.
- 179 Миклашевская Г. А. Неологизмы в современном английском языке периода с 1946 по 1957 годы : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Г. А. Миклашевская. – К., 1971. – 28 с.
- 180 Миннуллина Г. В. Фразеологические единицы с глаголами движения в немецком и русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Галина Миннуллина. – Казань : Казанский госуд. пед. ун-тет, 1998. – 15 с.
- 181 Митрофанова О. Г. Семантико-синтаксична структура речень із дієслівними предикатами руху і переміщення : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Олена Григорівна Митрофанова. – Запоріжжя, 2007. – 15 с.
- 182 Мізін К. І. Компаративна фразеологія : монографія / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2007. – 168 с.
- 183 Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології : монографія / Костянтин Іванович Мізін. – Київ – Кременчук, 2011. – 448 с.
- 184 Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.17 / Костянтин Іванович Мізін. – К. : Київський нац. лінгв. ун-тет, 2012. – 33 с.
- 185 Мовознавчі студії. Фразеологізм і слово у тексті і словнику [ред. В. М. Винницький]. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – Вип. 2. – 592 с.
- 186 Мокиенко В. М. Образы русской речи : монография / Валерий Михайлович Мокиенко. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 277 с.
- 187 Мокиенко В. М. Славянская фразеология : учебное пособие / Валерий Михайлович Мокиенко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. школа, 1989. – 286 с.
- 188 Мокієнко В. М. Варіантність як одне з джерел утворення фразеологізмів / В. М. Мокієнко // Мовознавство. – 1975. – № 5. – С. 17–27.
- 189 Мокієнко В. М. Історико-етимологічний аналіз фразеології та етимології лексики / В. М. Мокієнко // Мовознавство. – 1990. – № 5. – С. 3–11.

- 190 Мокиенко В. М. Идеография и историко-этимологический анализ фразеологии // Вопросы языкознания. – 1995. – № 4. – С. 3–13.
- 191 Мокиенко В. М. О тематико-идеографической классификации фразеологизмов // Словари и лингвострановедение : [сб. ст. / под ред. Е. М. Верещагина]. – М. : Русский язык, 1982. – С. 108–121.
- 192 Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка : монография / Александр Иванович Молотков. – Л. : Наука, 1977. – 283 с.
- 193 Мордвилко А. П. Очерки по русской фразеологии (именные и глагольные фразеологические обороты) / Аркадий Петрович Мордвилко. – М. : Просвещение, 1964. – 132 с.
- 194 Мысли о современном русском языке: [зб. статей : науч. ред. акад. В. В. Виноградов]. – М. : Просвещение, 1969. – 216 с.
- 195 Набережнева Т. Є. Онтологія вторинного фразеотворення в різноструктурних мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Тетяна Євгенівна Набережнева. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 18 с.
- 196 Научные чтения, посвященные 50-летию образования кафедры русского языка филологического факультета : Материалы, доклады, сообщения, тезисы [отв. ред. Т. А. Космеда]. – Львов : Львовский гос. ун-ет им. Ивана Франко, 1995. – 232 с.
- 197 Нецадина М. В. Фразеологизмы со значением качественной характеристики лица в русском языке / М. В. Нецадина // Питання фразеології східнослов'янських мов. – К., 1972. – 175 с.
- 198 Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учебное пособие / Михаил Васильевич Никитин. – СПб. : Науч. центр проблем диалога, 1997. – 757 с.
- 199 Никитина И. Г. Способы репрезентации концепта “движение” в разноструктурных языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Ирина Геннадьевна Никитина. – Чебоксары, 2010. – 207 с.
- 200 Новиков Л. А. Русская антонимия и её лексикографическое описание / Л. А. Новиков, М. Р. Львов // Словарь антонимов русского языка. – М. : Русский язык, 1984. – С. 5–30.
- 201 Ньютон И. Математические начала натуральной философии [под ред. Л. Ч. Полака; пер. с лат. А. Н. Крылова]. – М. : Наука, 1989. – 688 с.

- 202 Образно-мовні одиниці у функціональному аспекті (ідіоми, фраземи, паремії) / [Смерчко А. К., Смерчко А. А., Куцик О. А., Колечко М. Д., Русенька В. Ф., Попадинець Г. О.] ; [под ред. А. К. Смерчко]. – Дрогобич, 2007. – 195 с.
- 203 Озерова Н. Г. Субстантивна категорія істот/неістот в російській та українській мовах / Н. Г. Озерова // Проблеми зіставної семантики. – К., 1995. – С. 141–142.
- 204 Ольшанский И. Г. Лексика, фразеология, текст : лингвокультурологические компоненты / И. Г. Ольшанский // Язык и культура : Сб. обзоров. – М., 1999. – С. 10–25.
- 205 Опарина Е. О. Лингвокультурология : методологические основания и базовые понятия / Е. О. Опарина // Язык и культура : Сб. обзоров. – М., 1999. – С. 27–48.
- 206 Падучева Е. В. Глаголы движения и их стативные дериваты (в связи с так называемым движением времени) / Е. В. Падучева // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека, 1999. – С. 87–107.
- 207 Падучева Е. В. Дейктические компоненты в семантике глаголов движения // Логический анализ языка : Семантика начала и конца / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания [отв. ред. : Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Индрик, 2002. – С.121–136.
- 208 Пальчевська О. С. Концепт шлях в англійській, французькій та українській мовах : лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Олександра Святославівна Пальчевська. – Донецьк : Донецький нац. Університет, 2006. – 226 с. + 71 арк. додаток.
- 209 Пальчевська О. С. Концепт шлях в англійській, французькій та українській мовах : лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Олександра Святославівна Пальчевська. – Донецьк, 2006. – 20 с.
- 210 Пастухова Л. Б. Семантические свойства глаголов движения в тексте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Людмила Борисовна Пастухова. – Л., 1983. – 18 с.

- 211 Патен І. М. Ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць української мови зі значенням пересування : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції “Рідне слово в етнокультурному вимірі”, 14-15 лист. 2007 р. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – С. 104-109.
- 212 Патен І. М. Компаративні фразеологічні одиниці на позначення інтенсивності руху в англійській та українській мовах / І. М. Патен // Сучасні дослідження з іноземної філології : [зб. наук. праць] – Ужгород, 2013. – Вип. 11. – С. 259-268.
- 213 Патен І. М. Міжмовне зіставлення ідеограм на позначення руху у неблизько споріднених мовах / І. М. Патен // Восточноукраинский лингвистический сборник. – Донецьк, 2013. – Вип. № 13. – С. 157-168.
- 214 Патен І. М. Образ-символ як компонент фразеологічних одиниць зі значенням пересування в просторі / І. М. Патен // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2013. – № 4 (99). – С. 151-155.
- 215 Патен І. М. Предметна символіка як образно-смісловий центр формування компаративних фразем зі значенням руху (на матеріалі польської, англійської та української мов) / І. М. Патен // *Studia linguistica*. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2013. – Vol. 7. – С. 375-388.
- 216 Патен І. М. Семантичні типи фразеологізмів зі значенням пересування в просторі (на матеріалі української та польської мов) : *sborník příspěvků z mezinárodní konference “Parémie národů slovanských IV”*. – Ostrava, 2008. – С. 180-186.
- 217 Патен І. М. Символи пересування в структурі фразеологічних одиниць (на матеріалі української, російської та польської мов) : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених “Проблеми сучасної освіти і культури в контексті європейських вимог”, 23-24 жовт. 2008 р. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – С. 53-58.

- 218 Патен І. М. Системні відношення фразеологічних одиниць зі значенням пересування в українській та російській мовах : матеріали IV Міжнародна научна практична конференція “Научно пространство на Европа – 2008”, 15–30 апр. 2008 г. – София : “Бял ГРАД-БГ” ООД, 2008. – Том 15. Філологічні науки. – С. 67–70.
- 219 Патен І. М. Словесні символи пересування як образно-смісловий центр фразеологічних одиниць (на матеріалі східнослов’янських мов) / І. М. Патен // *Ukrainica brunensia. Ukrajínistika – minulost, přítomnost, budoucnost : sborník vědeckých prací.* – Brno: Masarykova univerzita, 2009. – II. – С. 254–262.
- 220 Патен І. М. Фразеологічні одиниці зі значенням руху (на матеріалі української, російської, польської та англійської мов) : монографія / Патен Ірина Михайлівна. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – 120 с.
- 221 Патен І. М. Антонимические парадигмы фразеосемантической группы “передвижение в пространстве” в структуре родственных языков : материалы Международной научной конференции “Язык и дискурс в статике и динамике”, 14–15 ноября 2008 г. – Минск : МГЛУЦ, 2008. – С. 39–40.
- 222 Патен І. М. Семантический аспект лексико-фразеологического поля “передвижения” в русской языковой картине мира : материалы Международной научно-практической конференции “Лингвокультурное образование в системе вузовской подготовки специалистов”, 23–24 мая 2008 г. – Брест : БрГУ имени А. С. Пушкина, 2008. – С. 60–63.
- 223 Патен І. М. Семантическая парадигма фразеологических единиц со значением передвижения в славянских языках : труды и материалы Международного научного симпозиума “Славянские языки и культуры в

- современном мире”, 24–26 марта 2009 г. – М. : МАКС Пресс, 2009. – С. 233–234.
- 224 Пашкевич Е. Г. Особенности глагольной номинации перемещения в современном английском языке / Е. Г. Пашкевич // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2008. – № 61. – С. 62–71.
- 225 Пелепейченко Л. Н. Многоуровневый характер отражения действительности в языковой картине мира / Л. Н. Пелепейченко // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна. – Львів, 2000. – Вип. 28. – С. 87–95.
- 226 Петренко В. Ф. Психосемантика сознания : монография / Виктор Фёдорович Петренко. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 207 с.
- 227 Плунгян В. А. К типологии глагольной ориентации / В. А. Плунгян // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека, 1999. – С. 205–223.
- 228 Подосинов А. В. *Ex oriente lux*. Ориентация по странам света в архаических культурах Евразии : монография / Александр Васильевич Подосинов. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 720 с.
- 229 Поліщук В. Л. Фразеологічні одиниці на позначення вживання алкоголю в різносистемних мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Вікторія Леонідівна Поліщук. – Одеса : Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського, 2011. – 20 с.
- 230 Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник / Олександр Данилович Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
- 231 Попова З. Д. Когнитивная лингвистика : учебник / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
- 232 Постовалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии) / В. И. Постовалова // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 25–33.
- 233 Поэтическая фразеология Пушкина / отв. ред. В. Д. Левин. – Москва : Наука, 1969. – 391 с.
- 234 Потебня О. О. Эстетика і поетика слова : збірник / Олександр Опанасович Потебня. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.

- 235 Потебня О. О. З лекцій теорії словесності : Байка, прислів'я, приказка / Олександр Опанасович Потебня. – Харків : ДВУ, 1930. – 112 с.
- 236 Прадід Ю. Ф. Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української і російської мов) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01; 10.02.02 / Юрій Федорович Прадід. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський держ. ун-т, 1997. – 50 с.
- 237 Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія : Проблематика досліджень : монографія / Юрій Федорович Прадід. – К. ; Сімферополь, 1997. – 252 с.
- 238 Прадид Ю. Ф. Принципы выделения лексических и фразеологических микро- и макросистем / Ю. Ф. Прадид, Н. Ф. Грозьян // Материалы конференции “Принципы и методы функционально-семантического описания языка : итоги, направления, перспективы”. – М. ; Симферополь, 1997. – С. 229–232.
- 239 Прадид Ю. Ф. Актуальные теоретические проблемы фразеологической идеографии / Ю. Ф. Прадид, Н. Ф. Грозьян // Ономастика і апелятиви : [зб. наук. праць]. – Дніпропетровськ, 1998. – Вип. 4. – С. 102–105.
- 240 Преподавание языка в условиях реального билингвизма [отв. ред. А. К. Смерчко, М. Д. Феллера]. – Дрогобыч, 1991. – 139 с.
- 241 Проблеми зіставної семантики : зб. наук. праць за мат. Всеукр. наук. конфер. з проблем зіставної семантики (28–30 вересня 1995 р.) [відп. ред. М. П. Кочерган]. – К., 1995. – 289 с.
- 242 Проблеми міжпредметних зв'язків в умовах білінгвізму : тези доповідей [відпов. ред. А. К. Смерчко]. – Дрогобич, 1990. – 239 с.
- 243 Радзієвська Т. В. Концепт шляху в українській мові : поєднання ідей простору і руху / Тетяна Вадимівна Радзієвська // Мовознавство. – 1997. – № 4/5. – С. 17–26.
- 244 Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія / Тетяна Вадимівна Радзієвська. – К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. – 491 с.
- 245 Рахилина Е. В. Родственные языки как объект лексической типологии : русские и польские глаголы вращения / Е. В. Рахилина,

- И. А. Прокофьева // Вопросы языкознания. – 2004. – № 1. – С. 60–77.
- 246 Рожанский Ф. И. Направление движения : типологическое исследование / Ф. И. Рожанский // Логический анализ языка : языки пространств [отв. ред. : Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 56–66.
- 247 Розина Р. И. Движение в физическом и ментальном пространстве / Р. И. Розина // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна : Международный университет природы, общества и человека, 1999. – С. 108–118.
- 248 Ройзензон Л. И. Лекции по общей и русской фразеологии : учебное пособие / Леонид Ильич Ройзензон. – Самарканд : Самарканд. гос. ун-т, 1973. – 223 с.
- 249 Русанівський В. М. Життя слова : монографія / В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко. – К. : Вища школа, 1978. – 191 с.
- 250 Русанівський В. М. Поняття семантичного і стилістичного інваріанта / В. М. Русанівський // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С. 9–20.
- 251 Русский язык : Вопросы функционирования и методики преподавания : сб. науч. стат. [отв. ред. М. А. Алексеенко и др.]. – Львов, 1992. – 207 с.
- 252 Сабурова Н. А. Структура фразеосемантического поля пространства / Н. А. Сабурова // Филологические науки. – 2002. – № 2. – С. 81–82.
- 253 Сакаева Л. Р. Сопоставительный анализ фразеологический единиц антропоцентрической направленности (на материале русского, английского, татарского и таджикского языков) : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.20 / Лилия Радиковна Сакаева. – Казань : Казанский гос. ун-т, 2008. – 40 с.
- 254 Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти) : монографія / Олена Олександрівна Селіванова. – Київ – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
- 255 Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
- 256 Серебренников Б. А. Номинация и проблема выбора / Б. А. Серебренников // Языковая номинация (общие вопросы). – М. :

- Прогресс, 1977. – С. 65–98.
- 257 Середницька А. Я. Ідеографічний поділ дієслівної лексики в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Анна Ярославівна Середницька. – К., 2001. – 15 с.
- 258 Синельникова И. И. Эмотивные фразеологизмы французского языка в полевом аспекте : монография / Ирина Ивановна Синельникова. – Белгород : ИД “Белгород”, НИУ “БелГУ”, 2013. – 188 с.
- 259 Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Лариса Григорівна Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
- 260 Скубашевська О. С. Лексика і фразеологія античного походження в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Ольга Станіславівна Скубашевська. – Донецьк : Донецький нац. ун-т, 2000. – 20 с.
- 261 Слово. Фраза. Текст : Сб. науч. ст. к 60-летию проф. М. А. Алексеенко [гл. ред. В. М. Мокиенко и др.]. – М. : Азбуковник, 2002. – 592 с.
- 262 Смерчко А. А. До проблеми камерної фразеології / А. А. Смерчко // Слов'янський вісник. – Рівне, 2002. – С. 74–76.
- 263 Смерчко А. А. Концепт любові в українській і російській фразеології / А. А. Смерчко // Проблеми гуманітарних наук : наукові записки ДДПУ. – Дрогобич : Вимір, 2000. – Вип. 6. – С. 212–221.
- 264 Смерчко А. А. Фразеологічні інновації як відображення сприйняття світу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Антон Альбертович Смерчко. – Дрогобич, 1997. – 223 с.
- 265 Смерчко А. К. До питання про тлумачний словник фразеологічної термінології / А. К. Смерчко // Проблеми гуманітарних наук : наукові записки ДДПУ. – Дрогобич : Вимір, 1999. – Вип. 3. – С. 144–153.
- 266 Смерчко А. К. Лексико-семантична характеристика фразеологізмів зі значенням пересування в українській мові у зіставленні з російською / А. К. Смерчко, І. М. Патен // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2007. – № 16 (33). – С. 137–143.
- 267 Смерчко А. К. Образно-мовні одиниці у функціональному аспекті (ідіоми, фраземи, паремії) / А. К. Смерчко, А. А. Смерчко, О. А. Куцик., М. Д. Колечко, В. Ф. Русенька, Г. О. Попадинець. – Дрогобич, 2007. – 195 с.

- 268 Смирницкий А. И. Об особенностях обозначения направления движения в отдельных языках (к методике сопоставительного изучения языков) / А. И. Смирницкий // Иностранные языки в школе. – 1953. – № 2. – С. 3–12.
- 269 Смит Л. Фразеология английского языка [пер. с англ. А. С. Игнатьева]. – М. : Междунар. отношения, 1998. – 208 с.
- 270 Солодуб Ю. П. Национальная специфика и универсальные свойства фразеологии как объект лингвистического исследования // Филологические науки. – 1990. – № 6. – С. 55–65.
- 271 Солодуб Ю. П. Русские фразеологические обороты со значением качественной оценки лица и структурой глагольного словосочетания как объект сопоставительного структурно-типологического исследования / Ю. П. Солодуб // Системные отношения в лексике и фразеологии. – М., 1982. – С. 81–97.
- 272 Солодуб Ю. П. Фразеологизмы со значением качественной оценки лица в современном русском языке / Ю. П. Солодуб // Русские языки в школе. – 1982. – № 3. – С. 76–81.
- 273 Солодухо Э. М. Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии / Эдуард Моисеевич Солодухо. – М. : Изд-во Казанского ун-та, 1977. – 159 с.
- 274 Солодухо Э. М. Проблемы интернационализации фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп) : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / Эдуард Моисеевич Солодухо. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1982. – 168 с.
- 275 Солодухо Э. М. Теория фразеологического сближения (на материале языков славянской, германской и романской групп) : монография / Эдуард Моисеевич Солодухо. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 294 с.
- 276 Соссюр Ф. Де. Курс общей лингвистики / Фердинант де Соссюр. – М. : Соцэзгиз, 1933. – 271 с.
- 277 Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.

- 278 Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики [под. ред. И. А. Стернина]. – Воронеж, гос. ун-т, 2001. – С. 58–65.
- 279 Стрась Е. К вопросу о перифразе в русском и польском языках : выражения, заменяющие личные имена / Е. Стрась // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна. – Львів, 2000. – Вип. 28. – С. 77–81.
- 280 Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц : монография / В. Н. Телия, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
- 281 Телия В. Н. Русская фразеология : семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты : монография / Вероника Николаевна Телия. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.
- 282 Телия В. Н. Фразеологизм. Фразеология / В. Н. Телия // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 559–561.
- 283 Тепляков И. Славянская фразеология как предмет контрастивного исследования / И. Тепляков // Язык. Культура. Взаимопонимание. – Львов : ЛГУ имени Ивана Франко, 1997. – С. 233–237.
- 284 Тимченко Є. К. Локатив і інструменталь в українській мові : монографія / Євгєн Костянтинович Тимченко. – К. : ДУАН, 1926. – 116 с.
- 285 Тищенко О. В. Лексико-семантичне поле “позитивні емоції” у слов’янській родинній обрядовості : концептуальний підхід // Мовознавство. – 2000. – № 2–3. – С. 57–66.
- 286 Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов’янському мовному просторі : монографія / Олег Володимирович Тищенко. – К. : Київський держ. лінгвістичний ун-т, 2000. – 236 с.
- 287 Тищенко О. В. Обрядові концептосфери у словнику і фольклорному тексті // Slowo. Tekst. Czas. – Szczecin, 2008. – S. 45–50.
- 288 Тищенко О. В. Специфіка обрядової та номінативної категоризації етноконцептів прямий/кривий, пустий/повний / О. В. Тищенко //

- Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Серія : Філологічні науки. – Рівне : РІСКСУ. – Вип. 5. – 2004. – С. 244–258.
- 289 Тищенко О. В. Теоретико-концептуальні засади слов'янської етнолінгвістики // Слов'янський вісник : [зб. наук. праць]. Серія : “Філологічні науки” Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету. – Рівне, 2003. – Вип. 3. – С. 5–12.
- 290 Тищенко О. В. Типологічна характеристика обрядової лексики в російській та українській мовах : автор. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Олег Володимирович Тищенко. – К., 1994. – 17 с.
- 291 Тихомирова А. В. Ассоциативно-деривационная и фразеологическая семантика наименований одежды в русской языковой традиции : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. В. Тихомирова. – Екатеринбург, 2013. – 26 с.
- 292 Толстая С. М. Акциональный код символического языка культуры : движение в ритуале / С. М. Толстая // Концепт движения в языке и культуре [отв. ред. Т. А. Агапкина]. – М. : Индрик, 1996. – С. 89–104.
- 293 Толстая С. М. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе : монография / Светлана Михайловна Толстая. – М. : Индрик, 2008. – 528 с.
- 294 Топоров В. Н. Об одном из парадоксов движения. Несколько замечаний о сверхэмпирическом значении глагола “стоять”, преимущественно в специализированных текстах // Концепт движения в языке и культуре [отв. ред. Т. А. Агапкина]. – М. : Индрик, 1996. – С. 7–89.
- 295 Топоров В. Н. Пространство и текст // Текст : семантика и структура. – М., 1983. – С. 227–284.
- 296 Тошович Б. Глаголы каузации положения в пространстве / Б. Тошович // Логический анализ языка : языки пространств [ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры. – 2000. – С. 163–178.
- 297 Удовиченко Г. М. Словосполучення в сучасній українській мові : монографія / Григорій Михайлович Удовиченко. – К. : Вища школа, 1980. – 217 с.

- 298 Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 / Віктор Дмитрович Ужченко. – Дніпропетровськ, 1994. – 34 с.
- 299 Ужченко В. Д. Когнітивні аспекти вивчення фразеології в Україні // Лінгвістика [зб. наук. праць Луганського національного ун-ту]. – Луганськ, 2008. – № 2 (14). – С. 46–59.
- 300 Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму : навчальний посібник / Віктор Дмитрович Ужченко. – К. : Радянська школа, 1988. – 279 с.
- 301 Ужченко В. Д. Українська фразеологія : навчальний посібник / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.
- 302 Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навчальний посібник / Віктор Дмитрович Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
- 303 Ульман С. Семантические универсалии [пер. с англ.] // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1970. – Вып. V. – С. 250–299.
- 304 Уорф Б. Л. Отношение норм поведения к мышлению и языку // Зарубежная лингвистика [пер. с англ. / общ. ред. В. А. Звегинцева, Н. С. Чемоданова]. – М. : Прогресс, 1999. – Т. 1. Новое в зарубежной лингвистике. – С. 58–92.
- 305 Уфимцева А. А. Лексическое значение : Принцип семиологического описания лексики / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : УРСС, 2002. – 239 с.
- 306 Уфимцева А. А. Семантический аспект языковых знаков / А. А. Уфимцева // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 31–46.
- 307 Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка) / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 288 с.
- 308 Федосов И. А. Функционально-стилистическая дифференциация русской фразеологии / Иван Андреевич Федосов. – Ростов н/Д. : Ростовск. гос. ун-т, 1977. – 211 с.
- 309 Фёдоров А. И. Сибирская диалектная фразеология : монография / Александр Ильич Фёдоров. – Новосибирск : Наука, 1980. – 192 с.
- 310 Фомина Н. Д. Фразеология современного русского языка /

- Н. Д. Фомина, М. А. Бакина. – М. : Изд-во УДН, 1985. – 64 с.
- 311 Фразеологія в таблицях і тестах : онтологічний, культурологічний та контрастивний аспекти / [А. К. Смерчко, Н. В. Скотна, О. А. Куцик, А. А. Смерчко]. – Дрогобич, 2003. – 264 с.
- 312 Хроленко А. Т. Общее языкознание (Руководство к самостоятельной работе над курсом) : учебное пособие / Александр Тимофеевич Хроленко. – М. : Просвещение, 1981. – 95 с.
- 313 Цивьян Т. В. ДВИЖЕНИЕ и ПУТЬ в балканской модели мира / Татьяна Владимировна Цивьян // Исследования по структуре текста : [сб. ст. ; под. ред. В. Н. Топорова]. – М. : Индрик, 1999. – 376 с.
- 314 Цивьян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира : [отв. ред. Н. В. Топоров]. – М. : Наука, 1990. – 210 с.
- 315 Черданцева Т. З. Язык и его образы. Очерки по итальянской фразеологии : монография / Тамара Захаровна Черданцева. – М. : Наука, 1977. – 165 с.
- 316 Шаклеин В. М. Становление и развитие теории лингвокультурной ситуации в лингвокультурологических исследованиях // Язык и культура. Культурологический компонент языка. – К., 1998. – Т. 2. – С. 137–140.
- 317 Шамне Н. Л. Семантика немецких глаголов движения и их русских эквивалентов в лингвокультурологическом освещении : монография / Николай Леонидович Шамне. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 2000. – 329 с.
- 318 Шамне Н. Л. Универсальные характеристики категории пространства и ядерные средства их репрезентации в языке / Н. Л. Шамне // *Croatica Et Slavica Iadertina*. – Zadar, 2009. – Т. V. – S. 265–279.
- 319 Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка : монография / Николай Максимович Шанский. – М. : Высшая школа, 1985. – 160 с.
- 320 Шаталова С. А. Афоризм как элемент картины мира // Функциональная семантика языка, семиотика знаковых систем и методы их изучения : тез. докл. Междунар. конф. – М. : Высшая школа, 1997. – С. 329–330.
- 321 Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов / Елена Яковлевна Шейнина. – М. : Торсинг, 2003. – С. 3–6.

- 322 Шестак Л. А. Славянский языковой образ : перспективы сопоставительного исследования / Л. А. Шестак // тезисы докладов регион. науч. конф. “Изучение творческого наследия акад. В. И. Борковского”. – Львов : ЛГУ имени Ивана Франко, 1990. – С. 50–52.
- 323 Шестак Л. А. Языковая картина мира. Лингвистический механизм лексико-фразеологической метафоры (типология) / Л. А. Шестак // Материалы международной конференции “Язык. Культура. Взаимопонимание”. – Львов : ЛГУ имени Ивана Франко, 1997. – С. 68–74.
- 324 Шмелева Т. В. К проблеме национально-культурной специфики “эталона” сравнения (на материале английского и русского языков) // Этнопсихоллингвистика [отв. ред. Ю. А. Сорокин]. – М., 1988. – С. 120–124.
- 325 Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка) : монография / Александр Николаевич Шрамм. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 134 с.
- 326 Щепанская Т. Б. Культура дороги в русской мифоритуальной традиции XIX-XX вв. : монография / Татьяна Борисовна Щепанская. – М. : Индрик, 2003. – 528 с.
- 327 Эмирова А. М. К концепции фразеологических идеографических словарей / А. М. Эмирова // Тез. сообщ. школы-семинара “Фразеологические словари и компьютерная фразеология”, 13–17 ноября 1990 г. – Орел, 1990. – С. 25–26.
- 328 Эмирова А. М. Об антонимических противопоставлениях в сфере фразеологии / А. М. Эмирова // Тезисы докладов и сообщений “Вопросы семантики фразеологических единиц русского языка”. – Новгород : Новгородск. обл. типограф., 1971. – Ч. 1. – С. 171–175.
- 329 Эмирова А. М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте : монография / Адиле Мемедовна Эмирова. – Ташкент : ФАН, 1988. – 91 с.
- 330 Эмирова А. М. Фразеологическая идеография, предмет и задачи / А. М. Эмирова // Вопросы фразеологии : [сб. науч. статей]. – Самарканд, 1984. – С. 64–68.

- 331 Юнг К. Г. Психология бессознательного / Карл Густав Юнг. – М. : Канон, 1994. – 32 с.
- 332 Юрченко О. С. Формування фразеологічного фонду української літературної мови (кінець XVII – початок XIX ст.) / Олександр Степанович Юрченко. – Харків : Вища школа, 1984. – 208 с.
- 333 Юрченко О. С. Фразеологічні перифрази української літературної мови / Олександр Степанович Юрченко. – Харків : Вид-во Харківск. ун-ту, 1983. – 119 с.
- 334 Язык. Культура. Взаимопонимание : матер. междунар. конф. [под ред. Т. А. Космеды]. – Львов : ЛГУ, 1997. – 499 с.
- 335 Ярема Е. В. Функционально-семантические особенности глаголов движения : на материале русского, английского и французского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Елена Владимировна Ярема. – Армавир, 2008. – 181 с.
- 336 Adamowski J. Kategoria przestrzeni w folklorze / Jan Adamowski // Studium etnolingwistyczne. – Lublin : UMCS, 1999. – 254 s.
- 337 Bąba S. Analiza i ocena innowacji frazeologicznych / S. Bąba. – Polon, 1988. – Nr. 9. – S. 677–683.
- 338 Bąba S. Frazeologiczne innowacje skracające we współczesnej prozie polskiej / S. Bąba. – Studium polonistyczne XIII. – Poznań, 1986. – S. 61–68.
- 339 Bąba S. Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny / Stanisław Bąba // Seria Filologia Polska. – Poznań, 1989. – Nr. 37. – 214 s.
- 340 Bailey Richard W. Images of English. A Cultural History of the Language / Bailey Richard W. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – 329 p.
- 341 Barber Ch. Linguistic change in present-day English / Charles Barber. – Alabama : UP, 1964. – 154 p.
- 342 Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata / Jerzy Bartmiński. – Lublin : Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie, 2007. – 318 s.
- 343 Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata // Językowy obraz świata. – Lublin, 1999. – S. 103–120.
- 344 Bartmiński J. Słownik ludowych stereotypów językowych. Założenia ogólne // Etnolingwistyka. – Lublin, 1988. – T. 1. – S. 11–34.
- 345 Bartmiński J. Zmiany stereotypu Niemca w Polsce. Profile i ich historyczno-

- kulturowe uwarunkowania // Profilowanie w języku i w tekście. – Lublin, 1998. – S. 225–236.
- 346 Brook G. L. *Words in Everyday Life* / George Leslie Brook. – London : The Macmillan Press LTD, 1981. – 207 p.
- 347 Brzezinski J. Ekwiwalenty semantyczne związków frazeologicznych w językach rosyjskim i polskim / Jerzy Brzezinski, Leanid M Vardamacki. – Zielona Góra, 1986. – 130 s.
- 348 Carroll J. B. *Language, Thought, and Reality : Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* / John Bissell Carroll. – Cambridge, Mass. : Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1956. – 214 p.
- 349 Daszczyńska I. Rosyjskie frazeologizmy werbalne i ich polskie ekwiwalenty / Izabela Daszczyńska. – Słupsk, 1984. – 241 s.
- 350 Doyle B. *English and Englishness* / Brian Doyle. – London : Terence Hawkes, 1989. – 181 p.
- 351 *English proverbs Explained* by Ronald Ridout and Clifford Witting. – London : Pan Boods Ltd, 1969. – 224 p.
- 352 Gareth Stedman J. *Outcast London* / Gareth Stedman J. – Oxford : Clarendon Press, 1971. – 361 p.
- 353 Grabowscy M. *Zanim wybierzesz* / Magdalena i Wiesław Grabowscy. – Warszawa, 1999. – 416 s.
- 354 Fillmore Ch. J. *Deictic Categories in the Semantics of “Come”* / Ch. J. Fillmore // *Foundations of Language. International Journal of Language and Philosophy* / Ed. by J. H. Thompson. – Chicago, 1966. – Vol. 2. – № 3. – P. 219–227.
- 355 Holland D. *Cultural Models in Language and Thought* / D. Holland, N. Quinn. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 416 p.
- 356 Inglis F. *Culture (Key Concepts)* / Inglis F. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 200 p.
- 357 James C. *Contrastive Analysis* / Carl James. – Harlow: Longman, 1980. – 208 p.
- 358 Jay M. *Cultural Semantics : Keywords of Our Time* / Martin Jay. – Massachusetts : University of Massachusetts Press, 1998. – 263 p.
- 359 Jourdan C., Tuite K. *Language, Culture, and Society: Key Topics in Linguistic Antropology*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 324 p.

- 360 Kopaliniński W. Koty w worku czyli z dziejów pojęć i rzeczy / Władysław Kopaliniński. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza, 1997. – 365 s.
- 361 Kożinowa A. Ruch jako sposób pokonania przestrzeni w tekście tłumaczenia ewangelicznego / Ała Kożinowa // *Przestrzeń w języku i kulturze*. – Lublin : UMCS, 2005. – S. 263–271.
- 362 Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind / George Lakoff. – Chicago ; London University of Chicago Press, 1987. – 220 p.
- 363 Langacker R. W. Mouvement abstrait / Ronald W. Langacker // *Lang, fr.* – 1987. – № 76. – P. 59–76.
- 364 Miller G. English Verbs of Motion: A Case Study in Semantics and Lexical Memory / G. Miller // *Coding Processes in Human Memory* / A. Melton, E. Martin. – New York, 1972. – P. 335–372.
- 365 Problemy składni porównawczej : materiały pokonferencyjne [pod redakcją Mariana Bobrana]. – Rzeszów, 1989. – 142 s.
- 366 Radford E. Unusual words and how they came about / Edwin Radford. – Moscow – Leningrad : Publishing house “Prosveshcheniye”, 1964. – 253 p.
- 367 Salzman Z. Language, Culture, And Society : An Introduction to Linguistic Anthropology / Z. Salzman, J. Stanlaw, N. Adachi. – Boulder : Westview Press, 2004. – 419 p.
- 368 Rozprawy Humanistyczne. Księga Urodzinowa (Zeszyty naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej we Włocławku) [red. nacz. dr Jan Bekasiński, red. nauk. dr hab. Jan Mojer]. – Włocławek, 2009. – Tom X. – 316 s.
- 369 Smerczko A. Słowne obrazy i symbole przemieszczania się (ruchu) / A. Smerczko, I. Panen // *Rozprawy Humanistyczne. Księga urodzinowa*. – Włocławek, 2009. – T. X. – C. 253 – 265.
- 370 Smith L. Words and Idioms. Studies in the English Language / Logan Pearsall Smith. – London : Company LTD, 1948. – 300 p.
- 371 Strauss C. A Cognitive Theory of Cultural Meaning / C. Strauss, N. Quinn. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 336 p.
- 372 Talmy L. Fictive Motion in Language and “Ception” / Leonard Talmy // *Language and Space* [ed. by Paul Bloom at al]. – Cambridge : MIT Press, 1996. – P. 211–276.

- 373 Talmy L. How Language Structures Space / Spatial Orientation Theory : Research and Application. – New York, 1983. – P. 225–281.
- 374 Talmy L. Semantics and Syntax of Motion / Leonard Talmy // Syntax and semantics [ed. by J. Kimball]. – New-York : Academic Press, 1975. – Vol. 4. – P. 181–238.
- 375 Wierzbicka A. Lexicography and Conceptual Analysis / Anna Wierzbicka – Ann Arbor : Karoma Publishers, Inc., 1985. – 368 p.
- 376 Wierzbicka A. Semantics : Primes and Universals / Anna Wierzbicka. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 1996. – XXI. – 500 p.
- 377 Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words / Anna Wierzbicka. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 328 p.
- ДОВІДНИКИ
- 378 Англо-русский словарь устойчивых словосочетаний / Collins Cobuild Dictionary of Idioms [перекл. Д. Квеселевич, А. Курилова]. – СПб : Астрель, 2004. – 752 с.
- 379 Англо-русский фразеологический словарь [сост. А. В. Кунин]. – 3-е изд., исправл. : В 2-х книгах.– Кн. 1-2 – М. : Сов. Энциклопедия, 1967. – 1264 с.
- 380 Англо-український словник : у 2 т. [близько 120 000 слів / упор. М. Балла]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.
- 381 Англо-український словник : у 2 т. [близько 120 000 слів / упор. М. Балла]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 2. – 712 с.
- 382 Англо-український фразеологічний словник [упор. К. Баранцев]. – 3-те вид., стер. – К. : Тов. “Знання”, КОО, 2006. – 1056 с.
- 383 Ашукин Н. С. Крылатые слова : Литературные цитаты. Образные выражения / Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина. – М. : Художественная литература, 1988. – 528 с.
- 384 Быстрова Е. А. Учебный фразеологический словарь русского языка : Пособие для учащихся нац. школ / Е. А. Быстрова, А. П. Окунева, Н. М. Шанский. – Л. : Просвещеник, 184. – 271 с.
- 385 Дерibas В. М. Устойчивые глагольно-именные словосочетания русского языка : Словарь-справочник / Василий Макарович Дерibas. – М. : Русский язык, 1983. – 256 с.
- 386 Етимологічний словник української мови : У 7 т. [під ред.

- О. С. Мельничука та ін.]. – К. : Наук. думка, 1989. – Т. 3. – 552 с.
- 387 Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
- 388 Коваль А. П. Крилате слово : Довідкове видання / Алла Петрівна Коваль. – К. : Рад. шк., 1983. – 222 с.
- 389 Коваль А. П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
- 390 Кононенко Б. И. Культурология в терминах, понятиях, именах : Справочное учебное пособие / Борис Иванович Кононенко. – М. : Изд-во “Щит-М”, 1999. – 406 с.
- 391 Краткий словарь когнитивных терминов [сост. Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
- 392 Крылатые фразы наших дней [под ред. А. П. Ходосовой]. – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 1999. – 576 с.
- 393 Левченко О. П. Українсько-російсько-білорусько-болгарсько-польський словник порівнянь / Олена Петрівна Левченко. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2011. – 748 с.
- 394 Лингвистический энциклопедический словарь / [гол. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
- 395 Малые жанры русского фольклора. Пословицы, поговорки, загадки : хрестоматия [сост. В. Н. Морохин]. – М. : Высшая школа, 1979. – 284 с.
- 396 Новейший философский словарь [сост. А. А. Грицанов]. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
- 397 Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – 2-е вид., випр. – К. : Вид. “Аконіт”, 2007. – Т. 1. – 926 с.
- 398 Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – 2-е вид., випр. – К. : Вид. “Аконіт”, 2007. – Т. 2. – 926 с.
- 399 Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. [уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – 2-е вид., випр. – К. : Вид. “Аконіт”, 2007. – Т. 3. – 862 с.
- 400 Ожегов С. И. Словарь русского языка [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – 20-е изд. – М. : Рус. яз, 1989. – 750 с.

- 401 Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е. узд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
- 402 Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. К. Сидоренко. – К. : Рад. школа, 1991. – 400 с.
- 403 Приказки. Практичний російсько-український словник [упор. Г. С. Млодзинський]. – Харків : Прапор, 1996. – 143 с.
- 404 Приповідки, або українсько-народня філософія / Зібрав, підготував до друку та опублікував Володимир С. Плав'юк. – Едмонтон, 1998. – 355 с.
- 405 Прислів'я та приказки : Людина. Родинне життя. Риси характеру [упор. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1990. – 528 с. (Укр. нар. творчість).
- 406 Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність людини / [упор. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1989. – 480 с.
- 407 Російсько-український словник ділової мови [упор. О. Мокровольський, О. Шокало]. – 3-є вид., випр. й доп. – К. : Український світ, 1992. – 295 с.
- 408 Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – М. : Международные отношения, 2002. – 512 с.
- 409 Словарь блатного жаргона в СССР [сост. Валерий Махов]. – Харьков : Фирма “Божена”, 1991. – 152 с.
- 410 Словарь фразеологических синонимов русского языка [под ред. В. М. Мокиенко]. – Ростов-н/Д. : Феникс, 1996. – 352 с.
- 411 Словник символів [під ред. О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка]. – К. : “Народознавство”, 1997. – 111 с.
- 412 Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Х. : Основа, 1993. – 176 с.
- 413 Словник української мови: В 11 т. [укл. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. I. – 799 с.
- 414 Словник української мови: В 11 т. [укл. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. IX. – 916 с.
- 415 Словник української мови: В 11 т. [укл. І. К. Білодід та ін.]. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. X. – 658 с.
- 416 Сучасний фразеологічний словник української мови [за ред.

- А. П. Ярещенко, В. І. Бездітко, О. В. Козир]. – Харків, 2008. – 640 с.
- 417 Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом : В 2-х т. – К. : Вища школа, 1984. – Т. 1. – 303 с.
- 418 Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом : В 2-х т. – К. : Вища школа, 1984. – Т. 2. – 384 с.
- 419 Українська афористика Х – ХХ ст. [під ред. І. Драча, В. Черпака]. – К. : Просвіта, 2001. – 312 с.
- 420 Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та ін. [уклав М. Номис, упоряд., приміт. і вступ. ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
- 421 Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 2001. – 392 с.
- 422 Усі крилаті вислови, прислів'я, приказки, загадки [уклад. Н. В. Курганова]. – Харків : ТОРГСІНГ ПЛЮС, 2006. – 320 с.
- 423 Учебный словарь сочетаемости слов русского языка [под ред. П. Н. Денисова, В. В. Морковкина]. – М. : Русский язык, 1978. – 688 с.
- 424 Фелицина В. П. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: Лингвострановедческий словарь / В. П. Фелицина, Ю. Е. Прохоров [под ред. Е. М. Верещагина, В. Г. Костомарова]. – М. : Русский язык, 1979. – 240 с.
- 425 Фразеологический словарь русского литературного языка [сост. А. И. Федоров]. – М. : ООО Фирма “Издательство АСТ”, 2001. – 720 с.
- 426 Фразеологический словарь русского языка [под ред. А. И. Молоткова]. – 2-е изд., стереот. – М. : Сов. Энциклопедия, 1968. – 543 с.
- 427 Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу [укл. В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко]. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 348 с.
- 428 Фразеологічний словник української мови [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – Т. 1. – 528 с.
- 429 Фразеологічний словник української мови [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник та ін.]. – К. : Наукова думка, 1993. – Т. 2. – 984 с.
- 430 Шанский Н. М. Опыт этимологического словаря русской фразеологии / Н. М. Шанский, В. И. Зимин, А. В. Филиппов. – М. : Русский язык, 1987. – 240 с.
- 431 Шерік А. Довідник англійських, німецьких та українських ідіом і

- виразів : Понад 11000 ідіом та виразів / А. Д. Шерік, В. Я. Савічук, В. Ф. Старко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2005. – 174 с.
- 432 Энциклопедия афоризмов. Античность. Древняя Индия. Древний Китай. Библия. – Минск : Современ. литератор, 1999. – 832 с.
- 433 Яранцев Р. Н. Словарь-справочник по русской фразеологии. – 2-е. изд. – М. : Русский язык, 1985. – 304 с.
- 434 A Thesaurus of English Traditional Metaphors [ed. by P. R. Wilkinson]. – L. & N.Y. : Routledge, 1993.
- 435 Bąba S. Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego / S. Bąba, G. Dziamska, J. Liberek. – Warszawa, 1997. – 778 s.
- 436 Bąba S. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny / S. Bąba, I. Liberek. – Warszawa : OWN, 2002. – 1096 s.
- 437 Bańko M. Słownik porównań / Mirosław Bańko. – Warszawa : PWN, 2004. – 268s
- 438 Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata / Jerzy Bartmiński. – Lublin : Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie, 2007. – 318 s.
- 439 Bloomsbury Dictionary of new words : A Dictionary of Neologisms since 1960. J. Green. – London : WAVFDE, 1994. – 339 p.
- 440 Brewers Dictionary of 20-th Century : Phrase and Fable. – London : Cassel Publishers limited, 1993. – 662 p.
- 441 Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / Aleksander Brückner. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1998. – 806 s..
- 442 Cambridge International Dictionary of Idioms. – Cambridge University Press, 2002. – 587 p.
- 443 Carroll J. B. Language, Thought, and Reality : Selected Writings of Benjamin Lee Whorf / John Bissell Carroll. – Cambridge, Mass. : Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1956. – 214 p.
- 444 Cassel Dictionary of Word and Phrase origins / Nagel Rees. – L. : Cassel edition, 1994. – 224 p.
- 445 Chambers Dictionary of Idioms : English-Ukrainian semibilingual. – K. : ВсеувиТО, 2002. – 475 с.
- 446 Cienkowski W. Praktyczny słownik wyrazów bliskoznacznych / Witold Cienkowski. – Waszawa, 1993. – 363 s.
- 447 Dobrowolski M. Podręczny słownik frazeologiczny / Mateusz

- Dobrowolski. – Chorzów, 2004. – 320 s.
- 448 Encyklopedia języka polskiego / [pod red. S. Urbańczyka, M. Kucały]. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999. – 508 s.
- 449 Fillmore Ch. J. Deictic Categories in the Semantics of “Come” / Charles J. Fillmore // Foundations of Language. International Journal of Language and Philosophy [ed. by J. H. Thompson]. – Chicago, 1966. – Vol. 2. – № 3. – P. 219–227.
- 450 Flavell L. Dictionary of idioms and their Origins / Linda Flavell and Roger Flavell. – London : Kyle Cathie LTD, 1994. – V. VII. – 216 p.
- 451 Głowińska K. Popularny słownik frazeologiczny / Katarzyna Głowińska. – Warszawa : Wilda, 2000. – 790 s.
- 452 Idioms Organiser : Organised by Metaphor, Topic and Key Word by John Wright [ed. by J. Hill and M. Lewis]. – Thompson Heinle, USA, 2002. – 292 p.
- 453 Intensifying Similies in English [ed. by T. Hilding Svartengen]. – Lund Aktiebolaget Skemska Centraltryckeriet, 1918. – 512 p.
- 454 Keating P. Into Unknown England / Paul Keating. – L. : Fontana, 1976. – 278 p.
- 455 Krzyżanowski J. Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich / J. Krzyżanowski, S. Swirko. – T. 1 – 4. – Red. – Warszawa : PWN, 1969-1978.
- 456 Lakoff G. Women, fire, and dangerous things : What categories reveal about the mind // George Lakoff. – Chicago : London University of Chicago Press, 1987. – 220 p.
- 457 Longman Dictionary of English Idioms. – Harlow and London : Longman, 1980. – 387 c.
- 458 Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Second Edition. – Macmillan Publishers Limited and Martin Shovel, 2007. – 1748 p.
- 459 Miller G. English Verbs of Motion : A Case Study in Semantics and Lexical Memory / G. Miller // Coding Processes in Human Memory / A. Melton, E. Martin. – New York, 1972. – P. 335–372.
- 460 Mosiołek K. W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego / K. Mosiołek, A. Ciesielska. – Warszawa, 2001. – 539 s.
- 461 Muldner-Nieckowski. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego / Muldner-Nieckowski, S. Carofano-Bugajska. – Warszawa : Świat książki,

2003. – 1088 s.
- 462 Nauka o języku dla polonistów / [pod red. S. Dubisza]. – Warszawa :
Książka i wiedza, 1999. – 624 s.
- 463 Nowy słownik frazeologiczny / [pod red. A. Latuska]. – Kraków : Zielona
Sowa, 2005. – 718 s.
- 464 Partridge E. Dictionary of Slang and Unconventional English / E. Partridge,
P. Beale. – London, 1984. – 1440 p.
- 465 Powszechny słownik frazeologiczny / [wyb. A. Bernacka]. – Warszawa,
2002. – 540 s.
- 466 Renton. N. E. Metaphorically Speaking : A Dictionary of 3,800 Picturesque
Idiomatic Expressions / Nicholas Edwin Renton. – Warner Books, 1990. –
544 p.
- 467 Richard A. Spears. NTC's Thematic Dictionary of American Idioms. –
McGraw-Hill, 1997. – 432 pages.
- 468 Roget P. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases / Peter Roget. –
Penguin Books Ltd ; Rev Ed edition, 2003. – 1296 pages.
- 469 Seidl J. Mc Mordie W. Oxford Pocket English Idioms / Seidl J. Mc Mordie
W. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – 317 p.
- 470 Słownik frazeologiczny [oprac. A. Kłosińska]. – Warszawa : PWN, 2010. –
655 s.
- 471 Słownik frazeologiczny języka polskiego / [pod red. S. Skorupka]. –
Warszawa : Wiedza Powszechna, 1996. – T. 1. – 788 s.
- 472 Słownik frazeologiczny języka polskiego / [pod red. S. Skorupka]. –
Warszawa : Wiedza Powszechna, 1996. – T. 2. – 905 s.
- 473 Słownik języka polskiego / [red. naukowy prof. Mieczysław Szymczak]. –
Warszawa, 1996. – 1034 s.
- 474 Słownik języka polskiego / [pod red. W. Doroszewskiego]. – Warszawa :
Przedruk elektroniczny : Wydanie naukowe PWN. – 1997. – 1035 s.
- 475 The Guinness Book of Curious Phases / Leslie Dunking. – London :
Guinness Publishing LTD, 1993. – 256 p.
- 476 The Oxford Dictionary of Current English [ed. by Della Thompson]. – 2-nd
ed. – Oxford : Oxford Un-ty Press, 1993. – 1074 p.
- 477 Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. Wyrażenia, zwroty, frazy /
Müldner-Nieckowski P. i inni. – Warszawa, 2004. – 1088 s.
- 478 Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski rosyjsko-polski / [pod red.

- J. Lukszyna]. – Warszawa, 1998. – 1102 s.
- 479 Wierzbicka A. *Semantics : Primes and Universals* / Anna Wierzbicka. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 1996. – XII. – 500 p.
- 480 Wilkinson P. R. *Thesaurus of Traditional English Metaphors* / Peter Richard Wilkinson. – Routledge, 2002. – 2034 p.

ПОКАЖЧИКИ*фраземи української мови*

бити ноги с. 138, с. 147

бігати світами с. 86, с. 271

біг на місці с. 137, с. 150, с. 162

бігає, як солоний заєць с. 139, с. 162

бігати по колу с. 137

бігти / тікати без огляду с. 136

бігти з усіх сил с. 134, с. 140, с. 156

бігти не своїми ногами с. 136

бігти / летіти сторч головою с. 43, с. 62, с. 107, с. 138, с. 159, с. 164, с. 166

бігти, висунувши язик с. 106

бігти з усіх ніг с. 152, с. 178

бігти, ніг не чуючи с. 136

біжить (спішить), як німий на суд с. 120

біжить як заяшна собака с. 116, с. 273

біжить як поросля бішене с. 116

біжить як смалений півень с. 116, с. 124

біжить, мов з шибениці зірвався с. 117, с. 167

біжить, мов навіжений с. 116

біжить, наче до каші с. 31, с. 116

біжить, наче до хати с. 116

біжить, наче з ціпу зірвався с. 117

біжить, наче його хто жене с. 117

біжить, як дурний до образу с. 120, с. 136, с. 273

біжить, як жеребець по городу с. 116

біжить, як на пожежу с. 117, с. 127

біжить, як окропом ошпарений с. 117

біжить, як по свячену воду с. 117

- біжить, як швець з чобітьми на базар (на місто, на торг) с. 32, с. 121, с. 277
- біжить, як щось загубив с. 117
- біс злизав с. 72, с. 143
- блукати по світах с. 86
- блукати у темряві с. 170
- Бог (Господь) несе (приніс) кого с. 81, с. 271
- Бог зна (знає) куди с. 83
- Бог несе с. 165
- Бог приніс когось с. 165
- брати (взяти) ноги в руки с. 105, с. 138
- брати на себе піклування с. 41
- брати ноги на плечі с. 42, с. 50, с. 138, с. 149, с. 159
- в одну мить с. 64
- ввіритися ногам с. 138, с. 148
- вертітися дзигною с. 51, с. 158
- виносити ноги с. 138
- вискочив, як із жару с. 119, с. 129
- витися (вертітися) в'юном с. 86, с. 110, с. 114, с. 139
- витися (звиватися, крутитися, викручуватися) лисом с. 86, с. 139, с. 271
- вище колін не підскочиш, бо й коліна скачуть с. 97, с. 275
- волочити ноги с. 66
- волочиться, як Борисів бик с. 139
- ворушити ногами с. 105
- впасти в біду як курка в борщ с. 96
- врізати драла с. 57, с. 58, с. 272
- врізати п'яти с. 138
- втік, аж за ним закурилось с. 119
- втік, як заєць с. 119
- втік, як опарений пес с. 119

- втікав, аж йому п'яти терпли с. 119
- втікав, мало ноги не втратив с. 119
- втікає, як від вогню с. 31, с. 119, с. 129, с. 277
- втікає, як від лихого пана с. 119
- втікає, як чорт від свяченої води с. 119, с. 128
- гасати, як сто чортів с. 116, с. 273
- грець поніс с. 98
- давати (дати) круга с. 68, с. 71
- давати дмухала с. 59
- давати драла с. 64
- дати волю ногам с. 57, с. 58, с. 164, с. 270
- дати дьору с. 57, с. 58, с. 164
- давати / дати задній хід с. 82, с. 83, с. 137
- де (куди) ноги несуть с. 83, с. 105, с. 114, с. 138, с. 271
- держати путь с. 93
- дибає, як муха в сметані с. 32, с. 120
- дідько лисий несе с. 50, с. 81, с. 271
- жене, як вітер с. 116
- жене, як куля с. 116, с. 273
- з космічною швидкістю с. 47, с. 62, с. 152, с. 167
- з усієї сили (з усіх сил) с. 62, с. 270
- з усіх ніг кинутися с. 57, с. 58, с. 272
- з усіх своїх сил с. 136
- за грош погнав козу до Кракова с. 170
- за двома зайцями поженешся, жодного не спіймаєш с. 170
- за один дух с. 64
- зав'язати дорогу с. 93, с. 274

задати дьору с. 57, с. 58

звивається, як пес в сливах с. 139

зійти в могилу с. 94, с. 274

зійти / сходити / сплисти з ума с. 94

зрізати кут с. 69

зробити гак с. 68, с. 114

зробити перший крок с. 136

і слід захолюнув (захолов, застиг, простиг, загув, прохолонув, прохолов) с. 72

і сліду не залишилось с. 72

іде як на шибеницю с. 125

іде, наче смолу тягне с. 120, с. 274

іде, як мішок з дьогтем с. 120

іди (забирайся) до біса / до лиха / до чорта / до дідька (лисого) с. 76, с. 143

іди в баню с. 76

іди до пекла с. 76

ідуть, неначе в мед с. 120

іти вгору с. 170

іти вперед с. 93, с. 274

іти второваною стежкою с. 170

іти на дно с. 170

іти назустріч кому, чому с. 170

іти на компроміс с. 170

іти на лижах с. 111

іти пішки с. 90, с. 111, с. 134

іти / ступати нога в ногу с. 133

іти своїм шляхом с. 170

іти у розріз с. 170

іти, як по стерні босяком с. 121, с. 273

їхати автостопом с. 103, с. 111, с. 133, с. 136, с. 158

їхати вухо до вуха с. 138

їхати зайцем с. 69, с. 145, с. 158, с. 163, с. 271

їхати з ярмарку с. 170

їхати на метро с. 113, с. 149, с. 158, с. 169

їхати на таксі с. 111, с. 113, с. 134, с. 157, с. 160, с. 166

їхати на червоне світло с. 133, с. 163

їхати поїздом с. 103, с. 111, с. 134, с. 158

їхати своєю машиною с. 111, с. 133, с. 157

йти (плестися) нога за ногу с. 105

йти (повзти, лізти) як черепаха с. 120, с. 124, с. 139, с. 159

йти / ходити від стегна с. 137

йти кругом с. 134

йти, як лельом-полельом с. 121

кинутися з усіх ніг с. 59

кинутися навікача / навітки / навітьоки с. 57, с. 58

кинутися у наздогін с. 136

кинутись тікати с. 136

когось нечиста несе с. 110, с. 141

когось чорти принесли / вхопили / забрали с. 110

копійка в кишеню пливе с. 94, с. 274

краще погано їхати, ніж добре іти с. 51, с. 159, с. 165

крути ногами с. 143

крутитися дзигією (як дзига) с. 58, с. 88, с. 158, с. 271

крутитися як (мов, ніби) білка (білочка) в колесі с. 86, с. 87, с. 110, с. 144

крутиться, як жирне порося с. 139

куди вітер віє (дме) с. 83

курить, як чорт од кукуріку с. 119, с. 128

ледве ноги волочити / пересувати / переставляти / тягти с. 66, с. 147

летіти (нести) як з Лисої гори с. 31, с. 117

летіти галопом с. 108

летіти з усіх ніг с. 105

летіти кулею/як куля с. 111, с. 114

летіти літаком с. 111, с. 133, с. 158, с. 166

летіти на усіх (повних) вітрилах с. 111, с. 137, с. 159, с. 166

летіти стрілою/як стріла с. 110, с. 114, с. 156

летіти як на крилах с. 138

летіти як стріла с. 111

линди водити с. 86

лиха година несе с. 98, с. 275

лихий несе (приніс) кого с. 81, с. 271

лізе, як жаба по болоті с. 32, с. 121, с. 277

лізе, як муха по соломі с. 32, с. 120, с. 274

лізе, як рак с. 120, с. 136

лізти назад с. 272

лізти / повзти, як слимак с. 103, с. 109, с. 120, с. 167

мазати п'яти салом с. 138

маятися по світу с. 86

мозком рушити с. 275

на батьківських с. 50, с. 90, с. 134, с. 148, с. 165

на всі чотири боки / сторони с. 83, с. 88, с. 272

на всіх парусах с. 62

на парі власних с. 90, с. 111, с. 158

на повних парах с. 47

на повному газі с. 137
 направляти свої кроки с. 148
 на своїх власних с. 90, с. 134
 на усіх вітрилах с. 43, с. 137, с. 167
 накивати п'ятами с. 43, с. 50, с. 61, с. 105, с. 107
 намазувати п'яти с. 64
 наступати (наступити) на п'яти кому с. 78, с. 79, с. 106, с. 272
 наступати на хвіст/ хвоста комусь с. 114, с. 138
 натискати на всі педалі с. 62, с. 159
 не рушити з місця с. 93, с. 275
 не триматися (не стояти) на ногах с. 105
 нечиста принесла с. 81, с. 110, с. 141
 ні кроку / назад / вперед / далі с. 135
 ніби вітром здуло кого с. 72, с. 73, с. 75, с. 271
 нога за ногою (іти, плентатися) с. 47, с. 66
 носитися, як чорт на колесниці с. 116

оббивати пороги с. 50, с. 68, с. 147, с. 271
 одна нога тут, (а) друга там с. 64, с. 105, с. 135, с. 156
 одним духом с. 64

перебігати дорогу кому-небудь с. 169
 переступати (переступити) через поріг с. 68
 пішов, як рак по дріжджі с. 136, с. 163
 пливти / плисти / плинути / іти проти течії с. 96, с. 158, с. 275
 побіг, як голий купатися с. 119
 побіг, як ногу вломив с. 117
 повертається, як дрофа с. 121
 повертати / повернути голоблі / оглоблі назад с. 42, с. 138, с. 275
 повним ходом с. 63, с. 65, с. 137, с. 140

показати / показувати п'яти с. 59, с. 105, с. 107

поминай як звали с. 72

припливати до голови с. 94, с. 275

п'яти врізати с. 78, с. 272

прудка, як дзига с. 122

прудкий, як заєць с. 122

прудкий, як іскра с. 122

пуститися / кинутися бігти с. 57, с. 58, с. 271

рачкувати назад с. 44, с. 148, с. 158, с. 272

скільки духу вистачить с. 62, с. 65

скільки є / було / маєш / стає сили с. 62, с. 136, с. 159

слід запов / пропов чий с. 72, с. 73, с. 271

спадати / спливати з розуму с. 94, с. 274

спішить / несеться, як голий до бані с. 32, с. 119

спішить, як голий на воду с. 119, с. 273

спішить, як голий на вулицю с. 120

спливати з язика с. 93, с. 274

старий вовк до ями не лізе с. 170

танці з зірками с. 169

танцювати під дудку чию с. 170

тинятися по світу с. 86, с. 271

тиснути на всі педалі с. 111

тихіше їдеш – далі будеш с. 159, с. 165

тігне сі як вужище с. 121

тікає, ніби під ним земля горіла с. 119, с. 129, с. 273

тікає, як дідько від хреста с. 119, с. 129

тікає, як собака від мух с. 119

тільки й бачили с. 72, с. 75, с. 270

тільки п'яти мигтять с. 62, с. 138, с. 270

товкти болото с. 136

топтати чоботи с. 161

тягнут сі, як діди до Милятина с. 120

тягнути ноги с. 66

увіритися ногам с. 57, с. 58, с. 270

ускочити в халепу с. 96, с. 275

утікає, як чорт від ладану с. 119, с. 128, с. 143, с. 273

хмарою сунути с. 69, с. 169

ходити на задніх лапках перед кимось с. 106, с. 167

ходити колом с. 162

ходить, мов сім днів не їв с. 120

ходить, як вальок с. 120

ходить, як неначе три дні хліба не їв с. 120

хто куди (бачив, попав) с. 88, с. 271

через годину / щогодини по чайній ложці с. 66

черепашачою ходою с. 47, с. 66, с. 67, с. 109

чорт / дідько / нечистий / нечиста сила несе с. 81, с. 271

чорт носить кого с. 81

чорт приніс / поніс кого с. 81, с. 141

швидка, як блискавка с. 122

швидка, як козуля с. 122

швидкий, як в'юн с. 122, с. 124

швидкий, як ведмідь до перепелиць с. 123

швидкий, як ведмідь за мухами с. 123

швидкий, як віл у плузі с. 123
 швидкий, як електромітла с. 122
 швидкий, як таракан на жирут с. 122
 швидкий, як хорт с. 122
 швидкий, як чорт на мітлі с. 122
 широко ступати с. 136, с. 159

що є сили с. 102, с. 136, с. 159
 що є духу с. 43, с. 134, с. 136, с. 156, с. 159, с. 166
 що маєш сили с. 62

як (мов, наче) у воду впасти (канути) с. 72
 як (мов, ніби і т. ін.) з неба впасти (звалитися) с. 76
 як (мов, ніби і т. ін.) сніг (дощ) на голову звалюватися, з'являтися с. 76, с. 271
 як (мов, ніби і т.ін.) із (з-під) землі вирости (виринути) виростати (виринати)
 с. 76, с. 271
 як біс злизав с. 72, с. 143
 як вітер мчати / летіти / нестися с. 102
 як заведений с. 47
 як з мосту впасти с. 72
 як корова злизала с. 139
 як Мамай пройшов с. 42
 як муха в окропі с. 47
 як од гілля одірвався с. 136
 як оком моргнути с. 47
 як очманіла кішка (бігати) с. 103, с. 139
 як той слимак (лізти, повзти) с. 139
 як черепаха плентатися с. 67, с. 162

фраземи російської мови

бегать / ходить по кругу с. 136

бежать / мчаться / нестись высунув язык с. 62, с. 106, с. 274

бежать / мчаться / нестись сломя голову с. 44, с. 50, с. 62, с. 102, с. 107, с. 138, с. 159, с. 164

бежать без оглядки с. 62, с.136, с. 159, с. 274

бежать без памяти с. 136

бежать из тюрьмы (со взломом) с. 150

бежать как черт от ладана с. 141

бежать рысью с. 108

бежать / броситься / кинуться со всех ног с. 57, с. 58, с. 62, с. 105, с. 165, с. 274

битый небитого везет с. 140

Бог знает куда с. 84

Бог несет кого с. 148, с. 165

брать / взять ноги в руки с. 105, с. 138, с. 149, с. 159

бродом брести с. 154

броситься / кинуться в погоню с. 41, с. 57, с. 58, с. 276

броситься бежать с. 57, с. 58, с. 273

броситься наутек с. 57, с. 58, мс. 161, с. 273, с. 275

броситься стремглав с. 57, с. 58, с. 273, с. 275

быстро едешь – раньше помреш с. 140

в мгновение ока с. 47

в один миг с. 64

в один след с. 134

в одно мгновение с. 64

вгонять / вогнать / вколачивать / вколотить в гроб кого с. 94, с. 277

вертеться волчком / юлой / вьюном с. 88, с. 134, с. 158, с. 274

вертеться как бес / черт перед заутреней с. 142

вертеться как юла с. 137

взять с места с. 106
винта нарезать с. 153
висеть на хвосте у кого с. 78, с. 80, с. 274
во весь опор с. 102
во все лопатки с. 62, с. 138, с. 159, с. 164
во всю прыть с. 62
войти в штопор с. 150
волка ноги кормят с. 105, с. 141
выводить на орбиту с. 145
выделывать / выписывать ногами кренделя / вензеля с. 148, с. 162
выйти / вывести на околоземную орбиту с. 152
выйти в открытый космос с. 152
выйти из орбиты с. 153
вылететь пулей с. 111, с. 148, с. 161, с. 167
выскочить как черт / чертик из табакерки с. 77, 273
высунуть гулку с. 154

галопом по Европам с. 145, с. 165
гонки по вертикали с. 150
давать волю ногам с. 147
давать задний ход с. 137
дай бог ноги с. 59
далеко ехали, да скоро приехали с. 141
дать задний ход с. 274
дать типалю с. 154
дать / давать кругалю с. 68
двигаться как корова на льду с. 134, с. 139, с. 162
делать большие шаги с. 136, с. 159
делать бочку с. 150
делать мертвую петлю с. 150

делать ноги с. 138, с. 143, с. 149, с. 153, с. 156, с. 161

дерака дать с. 154

держат шаг с. 150

едва / еле ноги передвигать / волочить / переставлять / двигать с. 66, с. 273

едва пяты убрать с. 154

ехать / путешествовать автостопом с. 51, с. 111, с. 133, с. 136, с. 158, с. 167

ехать автобусом с. 111, с. 158

ехать быстро на лошадях с. 150

ехать верхом с. 150, с. 167

ехать галопом с. 150

ехать зайцем с. 69, с. 145, с. 158, с. 163, с. 166, с. 273

ехать на долгих с. 148

ехать на дрезине с. 148

ехать на дровнях с. 138

ехать на конке с. 148, с. 167

ехать на красный свет с. 133

ехать на маршрутке с. 134

ехать на перекладных с. 113, с. 138, с. 148

ехать на (своей) машине с. 111, с. 133

ехать на такси с. 111, с. 113, с. 134, с. 158, с. 161, с. 167

ехать на трамвае с. 134

ехать на ямских лошадях с. 148

ехать по морю с. 133

ехать поездом с. 51, с. 111, с. 113, с. 134, с. 167

ехать почтовой каретой с. 138, с. 157

ехать рысью с. 150

ехать трамваем с. 134

ехать шагом с. 150

жить чужим умом с. 95, с. 278

завивать клубом с. 154

заворачивать оглобли с. 154

за двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь с. 170

запустить на орбиту с. 145

за словом в карман не лезет с. 170

и помин простыл (застар.) с. 72

и след простыл / пропал с. 72, с. 73, с. 273

иди / проваливай / убирайся с. 76

иди / убирайся к черту / к бесу / к лешему / ко всем чертям / к черту на рога
с. 143, с. 239

иди в баню с. 76

иди своей дорогой с. 76

идти / ехать / ходить на гребнях с. 154

идти / плестись / ползти как черепаха с. 47, с. 66, с. 67, с. 109, с. 134, с. 139, с.
160, с. 167, с. 240

идти на лыжах с. 167

идти / ходить от бедра с. 137, с. 139

идти / пойти в разгулку с. 154

идти в ногу с. 105

идти как на ходулях с. 137

идти навстречу кому с. 170

идти на выручку с. 95

идти на дно с. 170

идти на компромисс с. 170

идти на мировую с. 96

идти наперекор с. 170

идти на посадку с. 150

идти напролом с. 170
идти на слом с. 98, с. 277
идти нога в ногу с. 133
идти нога за ногу с. 105, с. 134, с. 160
идти окольной дорогой с. 68
идти пешком с. 134, с. 167
идти по следам с. 80
идти своим путем с. 95, с. 276
идти семимильными шагами с. 140, с. 141, с. 165, с. 245
идти строем с. 150
извиваться / вертеться / виться вьюном / ужом с. 51, с. 86, с. 139, с. 274
изо всех сил с. 136

как (будто, словно, точно) из-под (из) земли вырос с. 77
как (будто, словно, точно) с неба свалился (упал) с. 76
как (будто, словно, точно) снег на голову (свалиться) с. 76, с. 78, с. 272
как в воду канул с. 72, с. 163, с. 272
как ветер с. 102
как ветром сдуло с. 72, с. 73, с. 137, с. 272
как Мамай прошёл с. 41, с. 102
как машина багать с. 154
как снег растаял с. 154
как угорелый (бегать, метаться, носиться) с. 51, с. 86, с. 158
кого это нелегкая несет на ночь глядя с. 141
крутить педали с. 137
крутить сальто с. 150
крутиться / вертеться как белка в колесе с. 47, с. 86, с. 110, с. 144, с. 273
кто куда с. 88, с. 273
куда ветер дует с. 84
куда глаза глядят (идти, брести, бежать и т.п.) с. 83, с. 138, с. 139, с. 273

куда ноги несут с. 83, с. 105, с. 273

лететь / мчаться как стрела с. 110, с. 111, с. 134

лететь в тартарары с. 96, с. 277

лететь как пуля с. 111

лететь кувырком с. 96, с. 277

лететь на помеле / метле с. 141

лететь птицей с. 108

лететь самолетом с. 111, с. 133, с. 167

лететь стрелой с. 62, с. 156

леший / черт / бес / нелегкая несет / принес с. 81, с. 141, с. 142

леший унес с. 143

месить грязь с. 50, с. 136, с. 158

метаться из угла в угол с. 136

мчаться / нестись на тачанке с. 138, с. 148

мчаться как ветер с. 134, с. 167

мчаться как на пожар с. 62

мчаться как олень с. 108

мчаться на тройке с. 138

мы поедем, мы помчимся на оленях утром ранним с. 145

мыкаться по белу свету с. 147

на все четыре стороны / ветра с. 88, с. 273

на закорках нести с. 90

на карачках с. 50, с. 148, с. 156

на корташках нести / тащить с. 90

на корташки взять с. 90

на кривой саврасой с. 147

- на одной ноге слетать с. 50, с. 138, с. 143
- на побег уходить с. 154
- на полном газу с. 137, с. 159
- на простых идти с. 154
- на своих двоих с. 90, с. 148, с. 165
- на четырех стропилах ползать (диал.) с. 90
- наострить лыжи с. 103, с. 137, с. 144
- нажимать / жать на все педали с. 62, с. 111, с. 137, с. 159
- налётом лететь с. 154
- направить стопы с. 105, с. 139
- наступать на пятки с. 78, с. 79, с. 106
- наступать на хвост кому-то с. 78, с. 138
- находиться в бегах с. 150
- начать ходить с. 136
- не держаться на ногах с. 105
- нестись к чертям собачьим с. 156
- нестись / мчаться на всех парах / парусах с. 62, с. 110, с. 111, с. 137, с. 156, с. 159, с. 164, с. 167
- нечистая несет / принесла кого-то с. 110
- ни шагу с. 135
- нога за ногу с. 47, с. 66
- носиться / метаться как угорелая кошка с. 43, с. 86, с. 101, с. 103, с. 108, с. 139, с. 158, с. 274
- оббивать пороги с. 68, с. 161
- обратиться в бегство с. 41, с. 51, с. 136
- одна нога здесь – другая там с. 135
- остановиться как вкопанный с. 98, с. 278
- отправиться в бега с. 150
- отправлять / отправить в Могилевскую губернию с. 94

отправлять / отправить в мир иной кого с. 94, с. 277

отправлять / отправить к праотцам кого с. 94

отправлять / отправить на тот свет кого с. 94, с. 277

пасть в побегу с. 154

перелететь на крыльях / стрелой с. 147

переступить (через) порог с. 69, с. 273

плясать под дудку с. 170

плыть / сплавляться на плотах с. 148

плыть морем с. 51, с. 134, с. 167

плыть пароходом / на пароходу с. 111, с. 133, с. 158

плыть по морю с. 134

плыть по течению с. 95

плыть против течения с. 95, с. 277

плыть / уплыть / уплыть / уходить / уйти между пальцев с. 94, с. 277

погнать галопом с. 154

поехал теленком, вернулся быком с. 141

пойти на второй круг с. 145

показать пятки кому-то с. 105

полет вокруг Земли с. 151

полет к звездам с. 151

полет на Луну с. 152

ползать на четвереньках с. 90, с. 167

ползти как улитка с. 103, с. 109, с. 160

ползти на коленях с. 139

ползти по-пластунски с. 150

полным ходом с. 137

положиться в бег с. 154

поминай как звали с. 72

пошел вон! с. 76

пошел к черту / чертовой бабушке с. 76
прийти к финишу, к концу с. 97, с. 278
провальём провалиться с. 154
прыгнуть выше головы с. 170
пустить / уйти в свободное плавание с. 151
пустить в пляс с. 51, с. 57, с. 58, с. 59, с. 136, с. 276
пустить в погоню с. 57, с. 58, с. 161
пустить наутек с. 137
пусть бегут неуклюже пешеходы по лужам с. 146

рвать когти с. 149, с. 156

с космической скоростью с. 47
с места в карьер взять / пустить / сорваться с. 106
сапоги-сороходы с. 141, с. 169
свету белого не видать с. 154
свободное падение с. 150
своим ходом (ехать) с. 111, с.137, с. 157, с. 165
скакать галопом с. 108
скакать на одной ножке с. 105
след / следом в след с. 134
смазывать лапы с. 154
смазывать пятки с. 64, с. 168
сматывать удочки с. 50, с. 157, с. 161
сойти / сходить с орбиты с. 145, с. 153
сорваться с места с. 58

тихим шагом с. 150, с. 160
тише едешь – вряд ли доедешь с. 140
тише едешь, дальше будешь с. 140, с. 165

только его и видели с. 165

только пятки сверкают с.50, с. 62, с. 134, с. 273

туда-сюда ходить с. 136

тягу дать с. 154

уйти со сцены (под стук собственных каблуков) с. 150

укатали Сивку крутые горки с. 170

улита едет, когда-то будет с. 141

уносить ноги с. 149

уходить / уйти как вода с. 94, с. 277

хобот дать с. 154

ходить взад-вперед с. 136

ходить на задних лапках с. 50, с. 106, с. 167

через час по чайной ложке с. 66

черепашьям шагом с. 66, с. 67, с. 109, с. 156, с. 273

черт принес / унес кого-то с. 110, с. 142

черт меня занес в эту глухомань с. 141

черт тещу принес к нам с. 141

черт унес с. 82, с. 143, с. 274

что есть мочи с. 102

что есть силы / сил с. 62

шевелить ногами / копытами с. 105, с. 135, с. 143

явился – не запылится с. 141

фраземи польської мови

biec co tchu c. 63, c. 272

biec na oślepie c. 62

biec na pełnym gazie c. 62, c. 159

biegać co sił c. 62, c. 159

biegnie jak na pożar c. 127

biegnie szybko i lekko jak sarna c. 127

błądzić gdzieś myślami c. 93, c. 276

błądzić / krążyć wokół tematu c. 93, c. 276

błąkać się jak pies c. 86

być / skoczyć gdzie jedną nogą c. 50, c. 105

być z powrotem c. 82

całą parą c. 62, c. 272

całym pędem c. 62, c. 65

chodzić białym światem c. 50

chodzić ciemnymi uliczkami c. 69

chodzić jak błędna owca c. 66, c. 109, c. 272

chodzić jak Marek po piekle c. 86, c. 273

chodzić jak na sznurku c. 69

chodzić jak struty c. 66, c. 97, c. 162

chodzić jak w zegarku c. 69

chodzić koło czyich spraw c. 90, c. 273

chodzić na łapkach c. 106, c. 139

chodzić po kominkach c. 90, c. 91

chodzić ślad w ślad c. 79, c. 273

chodzić tam i z powrotem c. 82, c. 273

chodzić w czyjeś ślady c. 79

chodzić wokół kogoś na paluszkach c. 69, c. 106, c. 167

chodzić za kimś jak pies c. 79, c. 109, c. 273

co jest tchu c. 102, c. 135, c. 159

coś komuś idzie jak po grudzie / jak z kamienia c. 94, c. 276

coś komuś idzie jak woda / jak ciepłe świeże bułeczki c. 95

czep się tramwaju c. 76, c. 140

dać / dawać drapaka c. 57, c. 58, c. 63, c. 161, c. 272

dać / dawać dyla c. 50, c. 57, c. 58, c. 63, c. 161, c. 272, c. 273

dać / dawać nogę c. 58, c. 60, c. 63, c. 161

deptać komuś po piętach c. 79, c. 106, c. 273

diabli kogoś wzięli c. 72, c. 74, c. 272, c. 273

dotrzymywać czemuś kroku c. 79

dusza uciekła komuś w pięty c. 93, c. 276

głową jak martwe ciele ogonem c. 126

gna / pognał ktoś jak do pożaru c. 127

gna / pognał ktoś szalony / opętany c. 127

gonić za dwoma zającami c. 170

goń żółwia c. 76

gonić w piętke c. 79, c. 106

idź do diabła c. 76, c. 143

idź do piekła c. 76, c. 136

idź na drzewo liście pompować c. 76, c. 140

idź się utop c. 76

idź się zakop c. 76

idzie jak burza c. 125

idzie jak lunatyk / jak w lunatycznym transie c. 125

idzie jak na ścięcie c. 125

idzie jak po rozżarzonych węglach c. 125

idzie jak urzeczony c. 125

idzie jak za konduktem / jak za pogrzebem c. 124
idzie jak żółw c. 124
idzie ktoś jak automat c. 125
ile sił w nogach c. 105, c. 134, c. 161
iść do Abrahama na piwo c. 94, c. 276
iść do grobu / do ziemi / do piachu c. 94, c. 276
iść do łopaty c. 95, c. 276
iść drobnym krokiem c. 69, c. 160, c. 272
iść łeb w łeb c. 79
iść na rękę c. 170
iść przebojem c. 50, c. 170
iść przed siebie c. 86, c. 273
iść ramię przy ramieniu c. 79
iść rysią c. 69, c. 108
iść tam, gdzie diabeł mówi dobranoc c. 84, c. 110, c. 142, c. 273
iść tam, gdzie król chodzi piechotą c. 90, c. 91, c. 273
iść w górę c. 170
iść w kilwater c. 79
iść w rozsypkę c. 84
iść wspólną drogą c. 69
iść z powrotem c. 82
iść za siódmą rzekę c. 84, c. 86, c. 273
iść żółwim krokiem c. 109, c. 167
iść / pojsć / znaleźć się na bruk, bruku c. 95
iść noga za nogę c. 47
i tyle go widziano c. 72, c. 74, c. 272

jak na słomianych nogach c. 125
jak nie na swoich nogach c. 125
jak po sznurku c. 125

jak strzała / wiatr / piorun c. 102

jak wiatr leci kto c. 102

jechać autobusem c. 51, c. 91, c.111, c. 158

jechać pociągiem c. 51, c. 111, c. 158, c. 167

jechać taksówką c. 51, c. 158, c. 161

jeździć furmanką c. 69

jeździć na gapę c. 69, c. 97

jeździć na koniu jak Tatar c. 69

kręci się jak cyga / bąk / fraczka / fryga c. 51, c. 88, c. 89, c. 126, c. 127, c. 158, c. 162, c. 273

kręcić się jak w kołowrotku c. 89, c. 273

kręcić się w wirze / tańca c. 89, c. 90

krew napływa komuś do twarzy c. 93

kuty na cztery nogi c. 62

łaska pańska na pstrym koniu jeździ c. 69

lata jak głupi c. 127

lata jak kot w marcu c. 127

latać / biegać jak kot z pęcherzem c. 47, c. 51, c. 108, c. 127, c. 139, c. 148, c. 162

latać po kołu c. 47

latać z wywieszonym językiem c. 47, c. 62, c. 106, c. 139, c. 272

latać / biegać / jeździć jak szalony c. 93

leci jak ćma do ognia (w ogień) c. 128

lecieć jak na skrzydłach c. 108

ledwie nogi przestawiać c. 47

ledwie powłoczyć nogami c. 103, c. 105

ledwie się ruszać c. 66, c. 160, c. 272

lepiej nie dobrze jechać, aniź dobrze iść c. 52

leźć jakby miał sto lat c. 66

loty kosmiczne c. 51

mieć charakter w nogach c. 62

mieć nogę jak podolski złodziej c. 62

mieć nogi jak z ołowiu c. 66

na całego naciskać c. 47, c. 62, c. 159, c. 272

na jednej nodze c. 62

na ostatnich nogach c. 105

na piechotę c. 69, c. 167

na pochyłe drzewo i kozy skaczą c. 79

naciskać na całego c. 50, c. 111

następować komuś na pięty c. 79, c. 139

niczym gwiazdka z nieba c. 77

niema gdzie się ruszyć c. 126

nogi sami niosą kogo c. 50

odjechać w siną dal c. 84

odprawić z kwitkiem c. 82

odszedł / odchodzi ktoś jak zmyty / niepyszny c. 82

opętany, jak wariat c. 127

pal gumę c. 76

pchać się jeden przez drugiego c. 79

pędzi / popędził ktoś jak na skrzydłach c. 127, c. 164

pędzi / popędził ktoś jak strzała c. 127

pędzić jak do pożaru c. 62

pędzić jak lotem strzały c. 62

pełzać na czworakach c. 69, c. 71, c. 160

pieniądze idą, płyną jak woda c. 94, c. 276

płynąć żabką c. 69
pocałuj ścianę z rozbiegu c. 76, c. 140
podać tył c. 82
pójść do licha c. 84, c. 273
pójść dokąd oczy poniosą c. 84, c. 273
pójść za ciosem c. 86
pokazać pięty c. 62, c. 107, c. 139
pokazać plecy c. 62, c. 107, c. 169, c. 159
póki na to czas c. 52
poruszać się jak posąg c. 93, c. 276
posuwać się krok za krokiem c. 66
przejść komu przez drogę c. 170
przepadać bez śladu c. 72, c. 73
przepaść jak kamień w wodę c. 72, c. 74
przyjdzie koza do woza c. 79, c. 137, c. 273
przyszła kryśka do Matyska c. 79
psy szczekają, karawana idzie dalej c. 52
puścić się w płąsy c. 59
puścić się w przysiudy c. 58
puścić się w świat c. 84, c. 86

robić okrąg c. 88
rozpędzić się na cztery wiatry c. 72
rozwijać żagiel c. 50
rusza się ktoś jak mucha w smole c. 125
rusza się ktoś jak w składzie porcelany c. 125
ruszać z całego c. 126
ruszyć z kopyta c. 57, c. 58, c. 106, c. 126, c. 139, c. 148, c. 272, c. 274,
ruszyć z miejsca c. 58

ruszył ktoś konceptem jak koza ogonem c. 126

ruszył ktoś konceptem/rozumem c. 126

rwie ktoś jak szalony, oszalały c. 127

rzucić się do ucieczki c. 58, c. 61, c. 161

rzucić w atak c. 51

same nogi kogo niosą c. 105

skąd nogi rosą c. 50

skakać na tylnych łapkach c. 69, c. 106, c. 271

snuć się za kimś jak cień c. 79

spacerować pod rączkę c. 69, c. 139, c. 271

spadaj / spływaj stąd c. 76, c. 136

spaść jak z nieba c. 77

spaść komuś (jak) z nieba c. 77, c. 271

stary wilk do jamy nie wejdzie c. 170

statek kosmiczny c. 51, c. 152

stawić stopy c. 90, c. 139

szlifować bruki c. 86, c. 87

szukaj wiatru w polu c. 72, c. 74, c. 271

tańczyć kołem c. 89, c. 272

tłuc błoto c. 50, c. 158

trafił na niedźwiedzia c. 79

trząśł pietruszkę c. 90

turysta kosmiczny c. 51

uchodził przed wilkiem c. 79

ucieka (uciekł) ktoś jak od zarazy c. 128

ucieka (uciekł) ktoś jak zając c. 128

- ucieka (uciekł) ktoś jak złodziej c. 128
- ucieka (uciekł) ktoś jak diabeł od święconej wody c. 128
- ucieka jak by mu ktoś pieprzu na ogon nasypał c. 129
- ucieka jak by się paliło c. 129
- uciekać co tchu c. 62
- uciekać gdzie pieprz rośnie c. 84
- uciekają jak szczury z tonącego okrętu c. 129
- udać się na wizytę c. 90, c. 91
- udać się z odwiedzinami c. 90
- ulotnić się jak kamfora c. 72
-
- w mignięciu / mgnieniu oka c. 47
- walić tłumem c. 69
- walić ze strasznym pędem c. 62, c. 165
- wchodzić w szranki c. 79, c. 148
- wiać / zwiewać / zwiać / uciekać / zmykać aż się kurzy c. 72, c. 135
- wlaził na gruszkę c. 90
- wlec się na końcu c. 79, c. 160
- wlec się noga za nogą c. 66, c. 135, c. 160
- wlec się ślimaczym krokiem c. 66, c. 67, c. 97, c. 109, c. 160, c. 272, c. 277
- wlec się w ogniu c. 79, c. 160
- wlec się w żółwym tempie c. 47, c. 66, c. 67, c. 103, c. 109, c. 272
-
- wpada (wpadł) ktoś jak śliwka w kompot c. 96, c. 277
- wpaść jak bomba c. 77, c. 159
- wpaść jak po ogień c. 77
- wracać na stare śmieci c. 82, c. 83
- wracać z tarczą lub na tarczy c. 82
- wrócić jak bumerang c. 82, c. 273
- wyciągać nogi c. 62

wyść do miasta c. 90, c. 91
wyść po angielsku c. 82, c. 273
wyleciał (wylatuje) ktoś jak z procy c. 128
wyrosnąć / wyskoczyć / zjawić się jak spod ziemi c. 77, c. 162, c. 272
wyruszać na podbój świata c. 84
wyskoczyć jak Filip z konopi c. 77, c. 162, c. 272
wziąć / brać nogi za pas c. 50, c. 52, c. 105, c. 159
wziąć pęd c. 62, c. 159
wziąć się do galopu c. 57, c. 58, c. 60, c. 135

z całych sił c. 102
z kosmiczną prędkością c. 47
zabierać się do powrotu c. 82
zachowywać się jak słoń w składzie porcelany c. 125
załoga kosmiczna c. 51
zapaść się pod ziemię c. 72
zataczać koło c. 88
zataczać kręgi c. 89
zerwać się na równe nogi c. 57, c. 58, c. 271, c. 273
zginąć bez śladu c. 72, c. 73
zginąć z oczu c. 72
ziemia pali się komuś pod stopami c. 62, c. 64
zniknąć na mgnienie oka c. 72, c. 271
zrobić koło c. 89, c. 272
zrobić milowy krok naprzód c. 90
zrywaj si zwijali się jak wartałki c. 127
zwalić się na kark c. 77, c. 162
zwinąć manatki c. 82
zwinąć żagle c. 82

фраземи англійської мови

a step backwards c. 83, c. 137

all over the shop c. 84, c. 273

appear to one's eyes c. 77

as fast as one's feet (legs) can carry one c. 105, c. 135, c. 159, c. 161, c. 167

as quick as flash c. 117

as quick as light c. 117

as quick as lightning c. 117

as slow as a snail c. 66, c. 67, c. 109

as sudden as an April shower c. 77

as swift as a bullet c. 118

as swift as a swallow c. 118

as swift as an eagle c. 123

as swift as Mercury c. 118

as swift as the roe c. 123

as swift as wind c. 117

at a foot's pace c. 105

at a full jump c. 63, c. 65

at a second's notice c. 64, c. 66, c. 135

at a snail's gallop c. 66

at breakneck speed c. 66, c. 107

at full lick c. 65

at heel c. 79, c. 106

at a snail's pace c. 47, c. 50, c. 51, c. 66, c. 67, c. 69, c. 98. c. 103, c. 109, c. 139

back and fill c. 162

back and forth c. 84, c. 85

be in a squirrel trap c. 144, c. 158

be in the track of one c. 79

be on the lam c. 135

be on the trail c. 79
 beat a hasty retreat c. 57, c. 58
 beat it c. 58,
 before ink the dry c. 167
 before one`s nose c. 84, c. 139
 betake oneself to flight c. 58
 betake oneself to one`s heels c. 58
 beyond the sea /seas c. 135
 bolt from the blue / thunderclap in a clear sky c. 77
 break into a run c. 58
 break into life c. 59
 bring up the rear c. 162
 burst into the view c. 77
 by leaps and bounds c. 65, c. 66
 by the shoe leather express c. 148

 close on someone`s heels c. 105, c. 106, c. 147
 come upon one`s heels c. 79, c. 164, c. 272
 count / hit the ties c. 140
 cut (one`s) stick c. 58
 cut and run c. 57, c. 58, c. 161, c. 271
 cut one`s lucky c. 58

 dight / wipe / clean the neb / beak / nose and fly away / up c. 97, c. 276
 dog one`s footsteps c. 79
 drop from the clouds c. 77
 dry up / run out of words / ideas like a sun-struck billabong c. 93

 easy does it! c. 141
 every which way c. 88

fall on one's head c. 77
 fast as a donkey's gallop c. 121, c. 274
 fast as a horse can trot c. 129
 fast as a lizard c. 122
 fast as a scalded cat to the cat-hole c. 118, c. 274
 fetch / go a compass / circuit c. 158
 flag lose vigour, droop c. 94, c. 275
 flee like bandicoots before a bushfire c. 140
 float / go / swim with the current / flow / stream / tide c. 96
 fly laich / low / and fly lang c. 96, c. 275, c. 276
 fly off the handle c. 93, c. 275
 fly the coop c. 97, c. 276
 fly up with Jackson's hens c. 96, c. 275, c. 276
 full fling c. 65, c. 159
 full steam ahead c. 47, c. 50, c. 63, c. 111, c. 137, c. 159, c. 167, c. 271
 full tear c. 159
 furthest way about is the nearest way home c. 159

get lost c. 76, c. 136
 get the hell out of c. 110, c. 136, c. 163
 gets shank's mare c. 50, c. 137
 give her head c. 64, c. 139
 give her the gun c. 137
 give leg bail c. 59, c. 64
 go down hill all the way c. 170
 go like fire and tow c. 31.
 give smbd the slip c. 57, c. 58
 go / swim against the stream / tide c. 96, c. 158
 go at a crawl c. 66, c. 67, c. 160, c. 271

go at a walk c. 66, c. 67, c. 162

go climb a tree c. 76

go down the line c. 170

go fly a kite! c. 76, c. 95, c. 275

go foot for leg c. 70

go jump in the lake c. 50, c. 76, c. 136

go lay an egg! c. 76

go out of one's way to do something c. 170

go to any length c. 170

go to hell c. 76

go to the devil c. 76, c. 110, c. 143

go to the wall c. 151

go your ways c. 76

gone for a holiday c. 163

good morning c. 74

hard on someone's heels c. 105, c. 147

hardly put one foot in front of the other c. 47, c. 66, c. 103, c. 105, c. 160, c. 162, c. 271

has Baker flying c. 94, c. 275

have the legs of one c. 137

heel over toe c. 64

her tongue runs on wheels c. 93, c. 275

he that grasps at too much holds nothing c. 170

high-flown c. 93, c. 275

hit the ball c. 140

hit the grit c. 90, c. 140, c. 160

hit the road c. 57

hither and thither c. 84, c. 85

hop it c. 76

in a maddened frenzy c. 93

inside track c. 64, c. 137

jumpy as a Mexican bean c. 122

keep the flag flying c. 94, c. 275

leg fail one c. 69

let it rip c. 50, c. 111

let it run into the sands c. 95

lickely spit c. 65

like a bat out of hell c. 26, c. 57, c. 110, c. 118, c. 139, c. 161, c. 277

like a blue streak c. 1540, c. 159

like a cow in a china-shop c. 162

like a horse on fire c. 47, c. 51, c. 57, c. 60, c. 108, c. 162, c. 273

like old boots c. 60

like old gooseberry c. 60

like a shot c. 102, c. 118

like a tup i' the wind c. 127

like all get out c. 47, c. 60, c. 65

like an arrow from the bow c. 119

like greased lightning c. 47, c.57, c. 60

like shot out of shovel c. 118, c. 274

like sixty c. 65

live on one's doorstep c. 161

lose one`s way c. 84

make / follow / take a bee-line c. 69

make a bolt for it c. 57, c. 58, 271

make a run of it c. 58, c. 161

make an escape c. 58

make an exit c. 161

make good one's escape c. 74

make good time c. 137

mark time c. 162

never did run smooth c. 170

not on someone's heels c. 105

not see someone for dust c. 74

on (at) the double c. 57, c. 65, c. 66

on the tips of one's toes c. 70, c. 106

on the wings of the wind c. 64, c. 66, c. 157, c. 164, c. 271

on wings of light c. 64

out of a clear blue of the sky c. 77, c. 271

over the sea c. 135

over the water c. 135

over there c. 135

pass away c. 74

plod away on the hoof c. 138, c. 148

pop up like a Jack-in-the-box c. 77

pull one's freight c. 83

quick / swift as a cat c. 122

quick as a bee c. 122

quick as a snail crawling through tar! c. 32, c. 121, c. 277

quick as an eel c. 124

ride / run rusty c. 93, c. 275

ride and tie c. 138

ride the wild mare c. 158

rise like a rocket c. 151

run / set him on ground c. 94

run as quick as a lamplighter c. 32, c. 117, c. 277

run as quick as a squirrel c. 44, c. 117

run as swift as a pudding would creep c. 125

run as swiftly as a greyhound / long-dog c. 117

run away like a long-dog c. 119, c. 274

run away like a mad dog c. 119

run away with an idea c. 94, c. 275

run before the wind c. 111, c. 135, c. 159, c. 167

run like a deer c. 46, c. 108, c. 117, c. 124, c. 139, c. 274

run like a hairy goat c. 129

run like a rabbit c. 108, c. 139

run like mad c. 117

run to waste c. 275

shake a leg c. 64, c. 139

short (cross) cut c. 64

shorten sail c. 160

show a clean pair of heels c. 50, c. 64, c. 107, c. 161, c. 271, c. 273

sit at one's feet c. 106

slow and sure c. 141, c. 159

slow as molasses in January / winter c. 123

slow as the seven-year itch c. 123

slower than a jell-poke / jill-poke c. 122

sod off c. 76

step lively c. 136

step on it c. 136
 stretch one's legs c. 151
 stump one's chalk c. 161
 swift as a cannon ball c. 118
 swift as an adder c. 123
 swift as an arrow (from the Tartar's bow) c. 102, c. 118, c. 274

 take a running jump c. 76, c. 161
 take to itself wings c. 74, c. 271
 take to one's heels c. 139, c. 161
 take to your heels c. 50, c. 105
 the course of true love never did run smooth c. 170
 the longer the pinkeen (small minnow swims) the less he sweats c. 97
 thrash around like a short-tailed bull in fly-time in a maddened frenzy c. 93
 to be at one's back c.79
 to be on one's pins c.86
 to be on the move c. 86
 to be on the pad c. 87, c. 273, c. 160
 to beat it on the hoof c. 90, c. 140, c. 160
 to beat one's way c. 86, c. 273
 to bend one's footsteps towards c. 85
 to betake oneself to c. 85,
 to bow oneself from the house / apartment / room c. 70
 to burn the earth c. 64
 to carry the banner c. 87
 to come to heel c.79
 to cover the ground c. 87
 to cut off a corner c. 69
 to do the block c. 86
 to direct one's footsteps c. 84

to disappear into thin air / into the blue c. 74, c. 135, c. 167
to do a Bannister c. 26
to dog one's footsteps c. 79, c. 272
to dot and go c. 69
to drive hell for leather c. 63
to drop from sight c. 74
to edge one's way c. 70
to elbow / shoulder one's way c. 70, c. 271
to fall / be out of step c. 70
to fall into step c. 70
to feel / grope one's way c. 71
to fetch / make a circuit c. 89, c. 273
to follow as a shadow c. 79
to follow at one's heels c. 79
to follow in the cry c. 79
to follow the scent c. 79
to foot / leg it c. 90
to get under way c. 85
to go a good streak c. 63
to go full bat c. 63
to go full tilt c. 63
to go like the wind c. 63
to go on all fours c. 71
to go one's rounds c. 89, c. 273
to hang about c. 87
to have the wall c. 70
to have the wind in one's face c. 69, c. 271
to hit the breeze c. 87
to keep pace / step with smb / smth c. 70
to knock about c. 87

to make foot c. 90
to make tracks (away) c. 59
to pick one's steps / way c. 71
to put one's best foot first / forward c. 64, c. 105
to retrace one's steps / way c. 83, c. 272
to ride Bayard of ten toes c. 90
to ride in the marrowbone coach c. 90
to ride Shanks' mare / pony c. 90
to run / flee / for one's life c. 64, c. 165, c. 271
to run around like scalded cat c. 153, c. 139
to run off one's legs c. 105, c. 139
to set one's face to smth c. 84, c. 85, c. 139
to set one's foot c. 84
to strike the trail c. 84
to take a compass c. 89
to take the air line c. 69
to take the short cut c. 69
to take to one's feet c. 90
to the four winds c. 88
to thread one's way c. 70
to travel / walk bodkin c. 70
to tread back one's steps c. 83
to turn one's face for c. 85
to vanish into thin air c. 74
to walk smb. off his leg c. 105
to walk Spanish c. 70
to walk the floor c. 137
to walk the rounds c. 137
to watch one's step c. 71
to wind one's way c. 70

to worm one's way c. 70

toe and heel c. 64, c. 139

top is asleep c. 89

turn bridle c. 83

turn on one's heel c. 83

turn one's back c. 58

turn tail c. 51, c. 64, c. 161

under full sail c. 65, c. 66

up hill and down dale c. 84

wagon must go wither the horses draw it c. 141

walk a chalk c. 163

walk a turn c. 84

walk the streets c. 87, c. 170

whip and spur c. 65

with all one's steam on c. 65

with all speed c. 65

ДОДАТКИ
Таблиці 1-15. Образні конкретизатори

| КФО БІГТИ ЯК+ ОК | Образні конкретизатори | Спосіб переміщення | | | |
|-------------------------|-------------------------------|---------------------------|-------------|-------------|--------------|
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | артефакти | + | + | + | + |
| | соматизми | + | + | + | + |
| | явища природи | + | + | + | + |
| | тварини | + | + | + | + |
| | міфічні істоти | + | – | + | + |
| | професії | + | – | + | + |
| | хвороби | + | – | + | + |
| | побут | + | – | – | – |
| | птахи | + | + | + | + |
| | субстанції | + | – | + | + |
| | поведінка людини | + | – | – | – |
| | стан і відчуття | + | – | – | – |
| | стихії | + | – | + | – |
| | комахи | + | + | + | + |

| Еталони порівняння | Артефакти | Спосіб переміщення | | | |
|---------------------------|------------------|---------------------------|-------------|-------------|--------------|
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | куля | + | – | – | + |
| | стріла | + | – | + | + |
| | ціп | + | – | – | – |
| | шибениця | + | – | + | – |
| | лопата піску | – | – | – | + |
| | постріл | – | – | – | + |
| | гарматне ядро | – | – | – | + |
| | колода | – | – | – | + |
| | електромітла | + | – | – | – |
| | дзига | + | – | – | – |
| | порцеляна | – | – | + | – |
| | ЛОКОМОТИВ | – | – | + | – |

| Еталони порівняння | Соматизми | Спосіб переміщення | | | |
|--------------------|-----------|--------------------|-------------|-------------|--------------|
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | нога | + | – | + | – |
| | п'яти | + | – | – | – |
| | копито | – | – | + | – |
| | крила | + | – | + | + |

| Еталони порівняння | Явища природи | Спосіб переміщення | | | |
|--------------------|---------------|--------------------|-------------|-------------|--------------|
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | вітер | + | – | + | + |
| | блискавка | + | – | – | + |
| | спалах світла | + | – | – | + |
| | вогнь | – | – | – | – |
| | іскра | + | – | – | – |
| | буря | – | – | + | – |

| Еталони порівняння | Міфічні істоти | Спосіб переміщення | | | |
|--------------------|----------------|--------------------|-------------|-------------|--------------|
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | чорт | + | – | + | – |
| | кажан | – | – | – | + |
| | Меркурій | – | – | – | + |
| | нічна комашня | – | – | + | – |

| Еталони порівнян-ня | Професії | Спосіб переміщення | | | |
|---------------------|----------------|--------------------|-------------|-------------|--------------|
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | ліхтарник | – | – | – | + |
| | швець | + | – | – | – |
| | продавці коней | – | – | + | – |

| | Професії | Спосіб переміщення |
|--|----------|--------------------|
|--|----------|--------------------|

| | | | | | |
|---------------------------|----------------|-------------|-------------|-------------|--------------|
| Еталони порівняння | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | ліхтарник | – | – | – | + |
| | швець | + | – | – | – |
| | продавці коней | – | – | + | – |

| | | | | | |
|---------------------------|----------------|---------------------------|-------------|-------------|--------------|
| Еталони порівняння | Тварини | Спосіб переміщення | | | |
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | жеребець | + | – | – | – |
| | порося | + | – | – | – |
| | собака | + | – | + | + |
| | олень | – | – | – | + |
| | білка | – | – | – | + |
| | хорт | + | – | – | + |
| | кішка | – | + | + | + |
| | черепаха | + | + | + | – |
| | рак | + | + | + | – |
| | муха | + | + | + | – |
| | дрофа | + | – | – | – |
| | вужище | + | – | – | – |
| | жаба | + | – | – | – |
| | віслиук | – | – | – | + |
| | слимак | + | + | + | + |
| | вюн | + | – | – | + |
| | заєць | + | – | – | + |
| | козуля | + | – | – | + |
| | таракан | + | – | – | – |
| | бджола | – | – | – | + |
| | ящірка | – | – | – | + |
| | гадюка | – | – | – | + |
| | віл | + | – | – | – |
| | ведмідь | + | – | + | – |
| | вуж | + | – | – | – |
| | кінь | – | + | + | + |
| | вовк | – | + | + | – |
| | корова | – | – | + | – |
| | теля | – | – | + | – |

| | | | | | |
|--|--------|---|---|---|---|
| | кабан | – | – | + | – |
| | вівця | – | – | + | – |
| | коза | – | – | + | – |
| | качка | – | – | – | + |
| | риба | – | – | – | + |
| | кролик | – | – | – | + |
| | слон | – | – | + | – |
| | сарна | – | – | + | – |
| | щури | + | – | + | – |

| | | | | | |
|---------------------------|-----------------|---------------------------|-------------|-------------|--------------|
| Еталони порівняння | Хвороби | Спосіб переміщення | | | |
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | навіжений | + | – | – | – |
| | божевільний | – | – | + | + |
| | неврівноважений | – | – | + | – |
| | непритомний | – | – | + | – |
| дурний | – | – | + | – | |

| | | | | | |
|---------------------------|--------------|---------------------------|-------------|-------------|--------------|
| Еталони порівняння | Побут | Спосіб переміщення | | | |
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | хата | + | – | – | – |
| | каша | + | – | – | – |
| | баня | + | – | – | – |
| вода | + | – | – | – | |

| | | | | | |
|---------------------------|--------------|---------------------------|-------------|-------------|--------------|
| Еталони порівняння | Птахи | Спосіб переміщення | | | |
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | півень | + | – | – | – |
| | ластівка | – | – | – | + |
| | орел | – | + | – | + |
| | ворона | – | + | – | – |
| горобець | – | – | + | – | |

| Еталони порівняння | Субстанції | Спосіб переміщення | | | |
|--------------------|------------|--------------------|-------------|-------------|--------------|
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | мед | + | – | – | – |
| | смола | + | – | + | + |
| | дьоготь | + | – | – | – |
| | патока | – | – | – | + |
| | пудинг | – | – | – | + |

| Еталони порівняння | Ритуальні | Спосіб переміщення | | | |
|--------------------|--------------------|--------------------|-------------|-------------|--------------|
| | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| | хрест | + | – | – | – |
| | ладан | + | – | – | – |
| | св'ячена вода | + | – | + | – |
| | образ | + | – | – | – |
| | похоронна процесія | – | – | + | – |

| КФО (риси характеру людини) | Образні конктеризатори | | Жвавість | | | |
|-----------------------------|------------------------|--|-------------|-------------|-------------|--------------|
| | | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| зооніми | заєць | | + | – | – | – |
| | козуля | | + | – | – | + |
| | хорт | | + | – | – | – |
| | в'юн | | + | – | – | + |
| | таракан | | + | – | – | – |
| | муха | | + | – | – | – |
| | ящірка | | – | – | – | + |
| | бджола | | – | – | – | + |
| | кіт | | – | – | + | + |
| | орел | | – | – | – | + |
| | гадюка | | – | – | – | + |
| артефакти | локомотив | | + | – | – | – |
| | електромітла | | + | – | – | – |
| | дзига | | + | – | + | – |
| природні явища | іскра | | + | – | – | – |
| | блискавка | | + | – | – | – |
| | вітер | | + | – | + | + |
| міфеми | чорт | | + | – | – | – |

| КФО (риси характеру людини) | Образні конктеризатори | | Повільність | | | |
|-----------------------------|------------------------|--|-------------|-------------|-------------|--------------|
| | | | <i>укр.</i> | <i>рос.</i> | <i>пол.</i> | <i>англ.</i> |
| зооніми | віл | | + | – | – | – |
| | ведмідь | | + | – | – | – |
| | слимак | | – | – | – | + |
| | черепаха | | + | – | + | – |
| | ведмідь | | + | – | – | – |
| субстанції | чорна патока | | – | – | – | + |
| | пудинг | | – | – | – | + |

Додаток 1. Семантико-ідеографічна класифікація фразеологічних одиниць зі значенням переміщення (Ю.М.Караулов, Ю.Ф.Прадід, В.М.Мокієнко, І.Є.Колесникова, Н.Ф.Грозьян та ін.).

• **Інтенсивний початок руху:** укр. *пуститися (кинутися) бігти; увіритися ногами; дати волю ногам;* рос. *броситься наутек; броситься бежать; броситься стремглав; броситься (кинуться) со всех ног;* пол. *dać drapaка; zerwać się na równe nogi; dać dyla; ruszyć z kopyta;* англ. *cut and run; as fast as your legs can carry you; make a bolt for it; show a clean pair of heels.*

• **Швидкість, інтенсивність руху:** укр. *з усієї сили (з усіх сил); тільки п'яти мигтять; летіти стрімголов (прожогом);* рос. *бежать без оглядки; бежать (несть) высунув язык; изо всех сил; только пятки сверкают (мчатся, несть); со всех ног бежать;* пол. *biec со tchu; na całego naciskać; latać z wywieszonym językiem; całą parą;* англ. *go full steam ahead; run (flee) for one's life; on the wings of the wind.*

• **Повільний темп руху:** укр. *повзе, як черепаха; лізе, як слимак; лізе, як рак; лізе, як муха по соломі;* рос. *черепашиим шагом (ходом); как черепаха (идти, телиться, плестись); едва (еле) ноги передвигать (волочить);* пол. *wlec się w żółtym tempie, ledwie się ruszać; chodzić jak błędna owca; wlec się ślimaczym krokiem;* англ. *at a snail's pace; go at a crawl; hardly put one foot in front of the other.*

• **Спосіб переміщення, характер руху:** укр. *давати (дати) круга; оббивати пороги переступати (переступити, переходити, перейти) через поріг; їхати зайцем;* рос.: *дать крюк; обивать пороги; переступать через порог; ехать зайцем;* пол. *iść drobnym krokiem, skakać na tylnych łapkach, spacerować pod rączkę;* англ. *to have the wind in one's face; to elbow / shoulder one's way; cut off a corner.*

• **Швидке, поступове або раптове зникнення:** укр. *тільки й бачили; слід захолюнув (захолов, застиг, простиг, загув, прохолонув, прохолов, прочах); ніби вітром здуло кого; як (мов, наче) у воду впав (канув);* рос. *и след простыл (пропал); поминай как звали; как ветром сдуло; как в воду канул;* пол. *i tyle go widziano; szukaj wiatru w polu; zniknąć na tgnienie oka; diabli kogoś wzięli;* англ. *to disappear into thin air; take to itself wings; pass away.*

• **Вказівка на раптову появу:** укр. *як (мов, ніби і т.ін.) сніг (дощ) на голову (з ясною неба) звалюватися, як (мов, ніби і т.ін.) із (з-під) землі вирости (вирунути) / виростати (вирунати);* рос. *как (будто, словно, точно) снег на голову (свалиться); как (будто, словно, точно) из-под (из) земли вырос; выскочить как черт (чертик) из табакерки;* пол. *wyrosnąć (wyskoczyć, zjawić się) jak spod ziemi, wyskoczyć jak Filip z konopi; spaść komuś (jak) z nieba;* англ. *fall on one's head; out of a clear blue of the sky; drop from the clouds.*

• **Рух до об'єкта, відношення до об'єкта:** укр. *наступати (наступити) на п'яти комусь; п'яти врізати*; рос. *наступать на пятки; наступать на хвост; висеть на хвосте у кого*; пол. *chodzić ślad w ślad, deptać komuś po piętach, chodzić za kimś jak pies, przyjdzie koza do woza*; англ.: *come upon one's heels; to follow as a shadow; to dog one's footsteps*.

Скерованість до суб'єкта: укр. *Бог (Господь) несе (приніс) кого; лихий несе (приніс) кого; дідько лисий несе, чорт (дідько, нечистий, нечиста (сила)) несе*; рос. *Бог несет, леший (черт, бес, нелегка) несет (принес), черт унес*; пол. *diabli kogoś wzięli*.

• **Рух у зворотньому напрямку:** укр. *дати задній хід; повертати (повернути) голоблі (голоблі); лізти назад, рачкувати назад*; рос. *дать задний ход; поворачивать (повернуть, поворотить) оглобли; от ворот поворот*; пол. *wrócić jak bumerang, chodzić tam i z powrotem, wyjść po angielsku*; англ.: *to retrace one's steps / way; pull one's freight; turn on one's heel*.

• **Невизначеність напрямку руху:** укр. *куди ноги несуть; куди очі дивляться; на всі чотири боки (сторони)*; рос. *куда ноги несут; куда глаза глядят (идти, брести, бежать и т.п); на все четыре стороны*; пол. *iść za siódmą rzekę, rójść do licha, rójść dokąd oczy poniosą, iść tam, gdzie diabeł mówi dobranoc*; англ.: *all over the shop; set one's face; back and forth*.

• **Хаотичний рух, пересування без мети:** укр.: *тинятися по світу; бігати світами; крутитися як (мов, ніби) білка в колесі; вертїтися в'юном біля кого; витися лисом*; рос. *вертеться как белка в колесе; вертеться (виться) вьюном; как угорелая кошка*; пол. *chodzić jak Marek po piekle, iść przed siebie, iść za siódmą rzekę*; англ. *to beat one's way; to be on the pad; to hang about*. **Різнонаправлений (але нехаотичний) рух:** укр. *хто куди (бачив, понав)*; на всі чотири боки; рос. *кто куда; на все четыре стороны (ветра)*. **Безперервний рух по колу:** укр.: *крутитися (вертїтися) дзитою (як дзита)*; рос.: *вертеться волчком*; пол.: *kręcić się jak fryga; kręcić się jak w kołowrotku, tańczyć kołem, zrobić koło*; англ.: *to fetch / make a circuit; go one's rounds; to take a compass*; **Визначеність напрямку переміщення, певна мета переміщення:** пол. *chodzić po kominkach, chodzić koło czyich spraw, iść tam, gdzie król chodzi piechotą*.

Додаток 2. Модель ідеографічної класифікації фразеологічних одиниць (за Ю.Ф.Прадідом, І.Є.Колесниковою)

Синонімічний ряд → *семантична група* → *семантичне поле* → *тематична група* → *тематичне поле* → *ідеографічна група* → *ідеографічне поле*, де *семантична група* – об'єднання двох або більше синонімічних рядів, зв'язаних між собою спільною семантичною ознакою; *семантичне поле* – дві або більше семантичні групи, об'єднані загальною інтегральною семою; *тематична група* – об'єднання двох або більше семантичних полів, що називають видові різновиди одного і того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; *тематичне поле* – об'єднання двох або більше тематичних груп, що називають родові різновиди одного й того ж ряду предметів, явищ довкілля тощо; *ідеографічна група* – два або більше тематичних поля; *ідеографічне поле* – дві і більше ідеографічні групи, що характеризують різні сторони Всесвіту: флору, фауну, людину.

Ідеографічна структура ФТГ “інтенсивний початок переміщення”: в українській мові **2-ома полями** (*соматичним зі стрижневим компонентом ноги та дієсловами зі значенням руху: пуститися (кинутися) бігти; дати волю ногам; врізати драла; з усіх ніг кинутися*), в російській - **3-ома семантичними полями**: *броситься (кинуться) в погоню; броситься наутек; броситься бежать; броситься стремглав*, третє ж представлене компонентом *пляс, танцевать* (рос. *пуститься в пляс*), англійська та польська представлені **4-ма полями**, архісема яких об'єднана навколо дієслів *go, fly, run, move, travel, fast, road: cut and run; as fast as your legs can carry you; run like the wind; like a horse on fire; show a clean pair of heels*; в польській мові виявлено **4-ри поля**, перші два з яких збігаються з українською та російською мовою, **3-є поле** “рух, галоп коня” (*dać drapaka; zerwać się na równe nogi; dać dyla; ruszyć z kopyta;*) і **4-те** “*pląsy*” - танцювати (*puścić się w pląsy*), як і в російській.

Додаток 3. Компаративні фразеологічні одиниці.

“Швидкий рух”:

‘швидко бігати’: укр.: *жене, як куля, летить, як стріла, як порося бішене, як заяшина собака, гасати, як сто чортів*; англ. *run like a deer, run as quick as a lamplighter, run like mad*;

‘швидко рухатись’ англ. а) явищами природи: *as quick as flash, as quick as light*; б) артефактами: *swift as an arrow (from the Tartar’s bow, like shot out of shovel*; в) міфічними істотами: *as swift as Mercury, like a bat out of hell*; г) тваринами: *as swift as a swallow, fast as a scalded cat to the cat-hole*.

‘утікати’: укр. *втікає, як від вогню; тікає, ніби під ним земля горіла; утікає, як чорт від ладану*; англ. *run away like a long-dog, run away like a mad dog*

‘поспішати’: укр. *спішить, як голий на воду; біжить, як швець з чобітьми на базар (на місто, на торг); біжить (летить), як дурний до образу*.

“Повільний рух”:

‘рухатися дуже повільно’: укр. *повзе, як черепаха; лізе, як слимак; лізе, як рак; іде, наче смолу тягне*; англ. *fast as a donkey’s gallop; quick as a snail crawling through tar!*

‘рухатися незграбно’: укр. *повертається, як дрофа*;

‘рухатися ліниво’: укр. *лізе, як жаба по болоті*;

‘рухатися обережно’: укр. *іти, як по стерні босяком*.

Додаток 4. Фразео-семантичні групи у зіставлюваних мовах (11 груп)
(А.Д.Райхштейн, Г.В. Минулина, В.М. Мокієнко, Ю.А. Гвоздарьов та ін.)

1. **Рух загалом або його відсутність:** пол. *poruszać się jak posąg* укр. *іти вперед, зав'язати дорогу, не рушити з місця.*
2. **Мовленнєва діяльність:** пол. *blądzić/krążyć wokół tematu, blądzić gdzieś myślami;* укр. *спливати з язика;* англ. *high-flown, her tongue runs on wheels.*
3. **Стан людини:**
 - **емоційний стан** (позитивні і негативні емоції): пол. *blądzić/krążyć wokół tematu, dusza uciekła komuś w piętę;* англ. *fly off the handle, ride/run rusty;* рос. *душа в пятку ушла.*
 - **розумово-психічний стан** розумова (мисленнєва) діяльність, розум/дурість, рефлексія, оцінка, роздуми, характер запам'ятовування, забування тощо: пол. *ruszyć głową/rozumem;* укр. *мозком рушити, припливати до голови, спадати/спливати з розуму;* англ. *run/set him on ground, run away with an idea.*
 - **фізичний стан** втома (непритомність), стан сну, сп'яніння, життєвий цикл і вік, народження, молодість, старість, смерть, загибель: пол. *iść do Abrahama na piwo, iść do grobu, do ziemi, do piachu;* укр. *зійти в могилу;* англ. *has Baker flying, flag Lose vigour;* рос. *отправляют/отправить на тот свет кого; отправляют/отправить в мир иной кого, вгонять/возгнать, (вколачивать/вколотить) в гроб кого.*
4. **Статус і стан людини** (сімейний, матеріальний, суспільна роль і важливість (статус), зокрема й моральний): англ. *keep the flag flying.*
 - **матеріальний стан** (бідний/багатий), банкрутство, втрата грошей, прибуток: пол. *coś komuś idzie jak woda, coś komuś idzie jak po grudzie, jak z kamienia, pieniądze idą, płyną jak woda;* укр. *копійка в кишеню пливе;* англ. *fly up with Jackson's hens, run to waste;* рос. *плыть/уплыть (уплыватъ, уходитъ/уйти) между пальцев; уходитъ/уйти как вода.*
 - **трудова діяльність людини:** пол. *iść do łopaty.*
 - **суспільне положення** (мати або досягати владу, йти догори, походження (знатне, незнатне), професія: пол. *akcje idą w górę, akcje idą w dół, wypłynąć na powierzchnię;* англ. *fly a kite.*
 - **моральний статус і система цінностей** (негативна поведінка людини, порушення усталених морально-етичних норм (моральне падіння): пол. *obrzucić kogoś błotem, sumienie kogoś ruszyło;* рос. *идти на подлость, на нарушение, на дно.*
5. **Поведінка** (провинитися в чомусь, суспільна оцінка поведінки людини, характер, риси характеру, вчинки, витівки): пол. *płynąć pod prąd, płynąć z prądem, z falą;* укр. *пливти (плисти, плинути), іти проти течії;* англ. *go/swim against the stream/tide, fly laich [low] and fly lang;* рос. *жить чужим умом, идти своим путем, плыть против течения.*

- 6. Ситуація** (сприятлива/несприятлива, небезпечна): пол. *coś komuś idzie/ poszło jak po maśle/jak z płatka, jak po mydle, wpaść jak śliwka w kompot*; укр. *ускочити в халепу, щось іде криво*; англ. *fly up with Jackson's hens*; рос. *лететь в тартарары, лететь кувырком*).
- 7. Ставлення і взаємовідношення** (позитивне або негативне ставлення, міжособистісні стосунки, позитивні побажання): пол. *wchodzić na czyjeś podwórko, iść/pędzić/biec, walić do kogoś*; укр. *падати в ноги*; англ. *fly laich [low] and fly lang*.
- 8. Діяльність** (досягнення/недосягнення результату, мета, відсутність мети, чогось досягнути, не досягнути), даремність зусиль, втрата чогось, набуття досвіду): пол. *poruszyć wszystkie sprzęty, pracować/poruszać się na małych, wolnych, niskich/wysokich, dużych, pełnych obrotach*; укр. *вище колін не підскочиш, бо ї коліна скачуть*; англ. *fly the coop [Amer] leave (home), dight (wipe clean) the neb (beak, nose) and fly away/up*.
- **фази дії** (початок, кінець, повторюваність, почати діяти, завершити дію, справу, процес): пол. *iść, pójść za chlebem, iść, pójść na swoje*; рос. *прийти к финишу, к концу*.
- 9. Якісні ознаки** (образ руху і його параметризація (інтенсивність), модальні характеристики (обережний, раптовий, непомітний, зненацька)): пол. *wpaść/wbić jak furia, poruszać się (równno) jak po stole, ruszać się jak mucha w smole, wlec się ślimaczym krokiem*, англ. *at a snail's pace*.
- 10. Стан предмета або об'єкта** (статус, призначення певної речі, непривабливий, занедбаний стан предмета, речі (щось пропадає, перебуває в стані занепаду), призначення предмета): пол. *coś idzie pod młot*; укр. *зійти на пси*; рос. *идти на слом*.
- 11. Оцінка** (схвалення, обурення, здивування, розчарування, похвала, чогось): пол. *ktoś stanął/zatrzymał się jakby nogi wrosły w ziemię, jakby w ziemię wrosł*; укр. *лиха година несе, грець поніс*; рос. *остановиться как вкопанный*.

| ІДЕОГРАМИ | БІОМОРФНИЙ | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |
|---|------------|------|------|-------|-------------|------|------|-------|-----------|------|------|-------|-----------------------------|------|------|-------|-------------|------|------|-------|
| | зооморфний | | | | фітоморфний | | | | космічний | | | | метеорологічний хімічний | | | | ландшафтний | | | |
| | укр. | рос. | пол. | англ. | укр. | рос. | пол. | англ. | укр. | рос. | пол. | англ. | укр. | рос. | пол. | англ. | укр. | рос. | пол. | англ. |
| інтенсивний початок руху | - | - | - | + | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | - | - | - | - |
| швидкість, інтенсивність переміщення | - | - | - | + | - | - | - | - | + | - | - | - | + | - | - | + | + | - | + | + |
| повільний темп руху | + | + | + | + | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | - | - | - | - | - |
| спосіб пересування, характер руху | + | + | + | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | + | + | - | - | - | - | - |
| швидке, поступове або раптове зникнення | - | - | - | - | - | - | - | + | - | - | - | - | + | + | + | + | + | + | + | + |
| вказівка на раптову появу | - | - | - | - | - | - | + | - | + | + | + | - | + | + | + | - | - | - | + | - |
| рух до об'єкта, відношення до об'єкта | - | - | + | - | - | - | + | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - |
| рух у зворотньому напрямку | - | - | - | - | - | - | - | + | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + |
| невизначеність напрямку | - | - | - | - | - | - | + | - | - | - | - | - | + | + | - | - | - | - | - | - |
| хаотичний, безперервний рух, пересування без мети | + | + | + | + | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - |

| ІДЕОГРАМИ | АРТЕФАКТНИЙ | | | | | | | | | | | | ПРОСТОРО-ВИЙ | | | | ЧАСОВИЙ | | | |
|---|-------------|------|------|-------|---------------|------|------|-------|------------|------|------|-------|--------------|------|------|-------|---------|------|------|-------|
| | костюмний | | | | архітектурний | | | | кількісний | | | | укр. | рос. | пол. | англ. | укр. | рос. | пол. | англ. |
| | укр. | рос. | пол. | англ. | укр. | рос. | пол. | англ. | укр. | рос. | пол. | англ. | | | | | | | | |
| Інтенсивний початок руху | - | - | - | + | - | - | - | - | - | - | - | + | - | - | - | - | - | - | - | - |
| швидкість, інтенсивність переміщення | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | + | + | - | + | + | + | + |
| повільний темп руху | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | + | + | - |
| спосіб пересування, характер руху | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | - | + | + | + | + | - | - | + | - |
| швидке, поступове або раптове зникнення | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | + | + | - | + | + |
| вказівка на раптову появу | - | - | - | - | - | - | - | - | + | + | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - |
| рух до об'єкта, відношення до об'єкта | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - |
| рух у зворотньому напрямку | - | - | + | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | + | + | + | - | - | - | - |
| невизначеність напрямку | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | - | + | + | + | + | - | - | - | - |
| хаотичний, безперервний рух, пересування без мети | - | - | - | - | - | - | - | - | + | + | - | - | + | + | + | - | - | - | - | - |